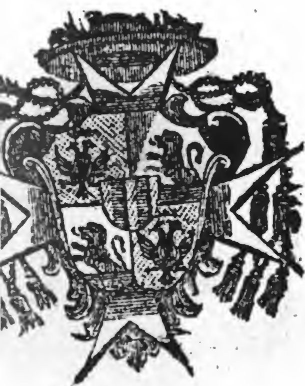
JOACHIMI AB HIRTENBERG PASTORII HISTORIAE POLONAE...

Joachimus Pastorius,
Valenti Gonzaga

JOACHIMI AB HIRTENBERG PASTORII

HISTORIÆ POLONAE

PARS PRIOR.

DE

VLADISLAI IV.

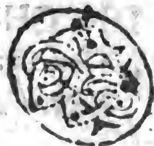
Regis extremis, ſecutoq; inde interregno,

ET

JOANNIS CASIMIRI

Electione ac Coronatione.

Interſerta Coſacorum & Tartaricæ Simul gentis deſcriptio, ac multa alia.

GEDANI,

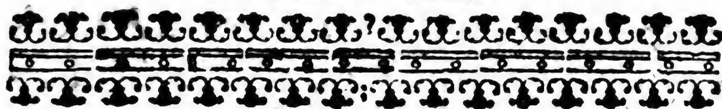
Typis SIMONIS REINIGERI, Anno 1680.

Supremæ Voluntatis
ILLUSTRISSIMI ET REVERENDISSIMI OLIM
DN. ANDREÆ TRSEBICII,
Episcopi Cracoviens: Ducis Severiæ
Executoribus.
ILLUSTRISSIMIS ET REVERENDISSIMIS,
DN. JOANNI SBĄSKI,
Episcopo Przemisliensi, Abbatiæ Suleoviensis Administratori, Protectori Testamenti.
DNO. NICOLAO OBORSKI,
Episcopo Laodic. Suffraganeo, Scholastico & Officiali Cracoviensi.
DN. CASPARI CIENSKI,
Decano Cathedr. Cracov.
DN. ANDREÆ GRABIANOWSKI,
Canonic. & Archid. Cracoviensi.
DN. STANISLAO ROZRAZEWSKI,
Custod. Cathedral. Cracoviensi.
DN. STANISLAO CIENSKI,
Cantori Cathed. Gnesn.
DN. CHRISTOPHORO CHRONOWSKI,
Can. Cracov. & olim Illustrissimi Thesaurario.
DN. ALBERTO ZLOWOCKI,
Canonico Cracoviensi.
DN. JOANNI LUCKOWICZ,
Canonico Kielcensi.

Florus

Vid. [illegible] in Praefation

FLorus meus, ILLUSTRISSIMI ET PERILLUSTRES DOMINI, succinctum, nec ingratum Orbi erudito rerum Polonicarum compendium, multis desideriũ movit plenioris operis, quo, quæ brevibus ibi lineis adumbrantur, latiùs exponerentur, & quæ brevitatis causâ omissa essent, adderentur. Cui æquissimo voto pro virili parte jam obsequor. Quia tamen antiquioris Poloniæ res togatæ ac bellicæ, prolixo satis nobilium ingeniorum labore celebratæ, nostro minus indigent, recentiora duntaxat, & quæ nostrum fatigavêre seculum, longiore filo contexta, & sollicitâ multorum annorum curâ li-

mata, in lucem edere audeo. Ac primò quidem cum Coſacorum & Tartarorum infanda conjuratio, præcipuam noviſſimis Reipubl: bellis & calamitatibus, anſam ac materiam dederit, utrumq; hunc populum curatiùs, quàm ante à quoquam factum, depingere libuit, ut ſciat melior Orbis, quàm barbaro flagello plectere noſtra peccata irato Numini placuerit. Infelices deinde cum minori perfidorũ illorum manu, poſteà cum innumero conjuratæ multitudinis numero conflict⁹, & his tempore ſupparem, ſed immane, quàm intempeſtivum, verèq; infortunatum, fortunatiſſimi alioquin Regis *VLADISLAI* obitum, ac funus luctuoſiſſimũ, novi poſtea *Principis* electionem, inaugurationis ſolennia, Comitia, graviſſimasq; de nutante tùm Reip: ſtatu deliberationes, ſententiasque Senatorum, & Ordinis nobilium: improſperum

rum denique cum Duce Cosacorum, Chmielnicio, fortunâ suâ jam ebrio, pacis tentamen, multas simul ubique intertextas variorum literas & Orationes, primâ hâc parte complexus sum, quæ secuta deinceps sunt, additurus, si mihi, annis & laboribus fesso, vitam Deus prorogare voluerit. Cæterùm has ipsas plenioris Historiæ primitias cum magno Senatori, magno & Patrono meo *ANDREÆ TRZEBICIO*, piissimæ memoriæ Episcopo Cracoviensi, Duci Severiæ, dicare constituissem, accidit præter opinionem, ut ingens ille & Nestoris ævo dignissimus Præsul, lucem hanc, quam noster iste fætus subire moliebatur, desereret. Post fata Atlantis istius, quem semper deflebit, nunquam satis laudabit hæc Respubl:, ubi conceptus ex tantâ jacturâ dolor primos impetus fregerat, anceps me cura torsit, ad quem

partus

partus iſte, Patrino & ſuſceptore ſuo orbus, dirigendus eſſet. Variè circumferenti oculos, *Vos Illuſtriſſ. & Perilluſtres Domini*, occurriſtis, quos conſtat defuncto illi Ambroſio noſtro, inſignes ob virtutes, aliquos etiam ob ſanguinis nexum, maximè æſtimatos, maximè dilectos fuiſſe, mihi verò multis nominibus ſuſpiciendos, & vel ideò venerandos, quòd præclaram erga me & meos benevolentiam ſemper eſtis teſtati, ac porrò teſtaturos eſſe, certum habeo. Neque enim veterem gratiam minuent, quin potius, ut ſpero, augebunt hiſtorici labores, quibus æternitati Patriæ, & gloriæ Virorum illuſtrium, quorum non paucis vinculo generis innexi eſtis, ipſi quoq; variorum decorum pleniſſimi, contra oblivionis & temporum injurias, conſultum imus. Suſcipite igitur, *Magni Tutores*, hunc pupillum, quantumlibet typographi, ceu

ceu malæ obstetricis manibꝰ, quodammodo deformatum, paterno gratiæ Vestræ sinu fovete, & contra invidiæ insultus, patrocinio vestro protegite. Valete, & in decus Ecclesiæ quàm diutissimè florete: Dab. Ged. 2. Maij Ao. 1680.

Illmar. & Perillustr.

Dn. D. V. Vrum

Officiosissimus

S.

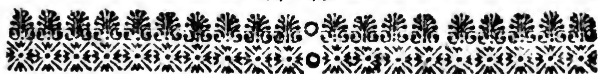
JOACHIMVS PASTORIVS, Proton. Apost. Chelmensis, & nominatus Varmiensis Canonic, Decan. Parochus & Offic. Gedan. ac Pomeran. generalis, Præpos. ad S. Albertum. S. R. Majestatis Polon. Historic. Secret. & Commiss.

Pastori

PAstori illustris, decus immortale Thaliæ,
Fallor &, aut sacri proxima cura Pedi,
Prodita dum pridem Superis, tua scripta revolvis,
Et patrii relegis Sceptra Deosq; Lechi;
Jamque Ladislai & Casimiri nomina adortus,
Tempora dum nobis tradere tanta paras:
Dî resovete Senem, precor, & Tu, Maxime Regum;
Nec nisi, Te scriptô, desinat ista manus.

JOAN. ERN. SCHMIEDEN,
COS. GEDAN.

HISTO-

HISTORIÆ POLONÆ De Bellis novissimis

PARS PRIOR.

PRÆLOQVIUM AD LECTOREM.

X omni genere monumentorum, quæ luci publicæ destinantur, ardui maximè operis HISTORIA est. Rebus enim factisq; mortalium perennitatem, qualem dare aut ferre humana possunt, conciliare debet. Eam verò aliis conciliare non potest, nisi ipsa sese supra corruptionis periculum, temporumq; injuriam evexerit. Quod quàm difficile obtentu sit, expendunt ii, qui librorum fata, quorundamq; intra ipsa incunabula interitum non ignorant. Nimirùm ad tantæ molis negotium, exquisitâ actionum eventuumq; humanorum notitiâ, judicio benè subacto, diligentiâ indefessâ, otio liberali, animo deniq; gratiæ odiiq; experte opus est. Quæ res cùm rarò ingeniis universæ contingant

ſit inde, ut pauci ad ſcribendam hiſtoriam accedant, aut, ſi acceſſerint, ſub onere fatiſcant. Jam ii, qui in ejuſmodi opere defectus occurrunt, minimè omnium latere poſſunt, quia in id, quod ab Hiſtorico ſcribitur, multorum plerumq; animi intenti ſunt. Quibus omnibus vel abſolutiſſima ſcripta raró ſatisfaciunt, ne dum ea, quæ vitio aliquo laborant. Nam & nationum plerumq; diſcordiæ ac certamina memoranda ſunt Hiſtorico. Tum verò vix fieri poteſt, ut adverſis æmulisve inter ſe Regnorum Provinciarumq; incolis idem placeat rerum narrator. Sicq; ſæpe in quiete etiam armorum, partis alterius judicia bellum in Hiſtoriam gerunt. Aggravantur porrò ſcribendi difficultates, cùm res, prout à manu adminiſtrantium adhuc calent, excipiendæ ſunt calamo. Nam uti in talibus novitas ipſa plerumq; rapit legentium animos, ita eosdem privata ut plurimum ſtimulatio narranti conciliat, ſæpiùs alienat. Plerique enim famæ ſuæ vel cum diſpendio veritatis ab Hiſtorico conſultum vellent. Uti equidem maxima pars mortalium, etiam bonorum & ſapientum, poſt æterna cæli bona, nihil ferè magis expetit, quàm proſperam & diuturnam ſui memoriam. Sed quemadmodùm homines actionum meritis, fortunæq; ſimul ſucceſſibus.

sibus differunt, ita iidem haud pari modo haberi in Historiâ possunt. Hæc enim speculum esse debet, faciem meritorum cujusq; bonâ fide referens. Unde fit, ut imagine sui, quam istic expressam & ad posteros abituram esse sciunt, alii delectentur, alii multùm offendantur. Sunt, qui ipsi laudem non merentur, & eò iniquiùs ferunt alienam. Itaq; in sui diminutionem accipiunt, quæ de alio traduntur gloriosa, porroq; offensam, quam in æmulum, aut inimicum concepêre, in Historicum evomunt. Aliqui factionis suæ, aut morum etiam gentilitiorum nimis delicati amatores, libertatem sequiora perstringentis pati non possunt. Aliorum verò austerus, & seculo rerumq; regimini obirascens genius immodicam libertatem desiderat. Quibus adeò non placebis, nisi multum subinde miscueris acerbi, prorsusq; ad obtrectationē accedas, quam pronis auribus accipi, jamdudùm acutissimus Historicorum dixit. Quosdam etiam sententiarum in sacris diversitas à vero, virtutisq; in adversis partibus repertæ æstimatione abstrahit. Multi deniq; secretissima quæq; Principum consilia in Historiâ vestigant, quæ nisi reveles, perfunctorius videberis Historicus. At ea sæpè nec scire statim, nec tradere profectò licet, præsertim antequam ipsa sese effectu rerum explicuêre.

Me, cordate Lector, ad hæc, quæ vides, scribenda, nulla virium, quas nimis tenues esse scio, fiducia, nulla quoque otii, quod inter tot alia occupato exiguum sanè superest, copia invitavit. Sed & cùm scripsissem, diu me à publicandi proposito, difficultatum, quas exposui, meditatio, tùm præterea illud inprimis retinuit, quod quò diutius pressissem opus, eò & penitiora & certiora omnia me traditurum sperarem. Nam etsi ab initio acta & consilia publica ex tabulario Regio, literis Principum, Senatorum, Ducum belli, Legatorum, hominum denique aliorum ad introspicienda rerum arcana missorum, relationibus hauserim, quibusdam & ipse interfuerim: spatium tamen moræ, nec exiguum, interponendum putavi, ut diligentiùs omnia conferrem, excuterem, ac tempori ipsi, quod verum à falso plerumque non malè tandem discernit, limanda præberem. Et tantò minùs cruda, aut malè explorata promere audebam, quod in sinistra admodùm Reipubl. hujus fata inciderit labor meus. In tali enim rerum vertigine, quò veriora scripseris, hoc major imminet offensa & invidia. Reticere quippe misera, vel colorare deformia, non decet historiam, & frustrà teguntur, quæ in oculis omnium sunt, ac famâ publicâ longè lateque sparguntur, alicubi etiam

etiam in majus augentur. Plerumque enim adversæ hominum ac nationum res multis insuper falsis onerari solent. At studiosa veri Historia gentium quidem decora cum curâ & sine livore, sed & dedecora citra insultationem memorat. Unde adeò in Romanæ Reip. Scriptoribus, non Carthagines tantùm, Antiochos aut Perseos debellatos, sed & Furcas Caudinas, & Cannas & Thrasimenos legimus. Mihi equidem, ut homine ingenuo indignum videtur, cuiquam blandiri in Historiâ, ita obtrectare pro magno crimine habetur. Quid enim hoc aliud est, atque in publico orbis theatro bonâ existimatione alterum exuere velle? quam ut dixi, benè nati, benéque instituti homines inter carissima plerumque habent. Optimum igitùr tutissimumque omnium esse arbitror Historico, animo styloque modesto, semotoque inprimis omni partium Studio, quàm maximè ubique studere veritati. Eâ enim uti fortunæ vices mortalitati, nimis quandoque sui securæ, ob oculos ponuntur: ita factis hominum merces sua rependitur, quam ubi quisque, prout dignum se præstitit, recipit, offendi, si bonus est, non solet, neque debet, si malus. Nam iniquis adversationibus latiùs plerumque famæ ulcera diducuntur, magis utique dispalescunt. Illatam verò scriptoribus

injuriam virtus ipsa, & omnis laudabilium ingeniorum posteritas, ut suum vindicat. Ceterùm minimè dubius sum, in hoc opere benignum etiam Lectorem reperturum aliqua esse, quæ desideret. Certè in aliquibus hîc justo brevior, in aliis contra prolixior videbor. Sed id utrumq; diverso argumenti merito, illud verò insuper relationum fide dignarum defectui, hoc copiæ earundem tribui velim. In tam vasto enim Regno haud pari facilitate ad unum omnia & singula deferri, quâ spectari quæq; à singulis aut geri potuêre. Mihi sufficit, nihil memorabile, quod scirem, incuriâ transmisisse. Neq; sanè in rebus, quarum exactam notitiam habere licuit, laudem brevitatis (inposterum tamen DEO volente diligentiùs servandæ) quæsivi. Tam enim graves Reipubl. paroxysmi sunt, qui hîc describuntur, ut omnia eorum vel minima momenta pertinere videantur ad posteritatis curam. Et in tot illustribus togæ sagiq; negotiis, tot summis discriminibus describendis nulla utiq; diligentia potuit esse nimia. Ejus generis sunt Rebellionis Russicæ primi motus, & mox progressus ejusdem oppidò stupendi: universæ Tartarorum gentis robur, Rebellibus innexum, & unà cum iis toties grassatum in ipsis Poloniæ visceribus:

bus: Vladislai Regis decessus, Regno prorsùs fatalis; exercitus aliquot miserè cæsi, aut fœdè dissipati: publicæ multæ super periculosis Reipubl. morbis, eorundemq; remediis, deliberationes: Regis novi post Vladislaum IV Electio, magnis difficultatibus constans, Coronatio ejusdem; Pereaslaviensis de pace negotiatio, Obsidio Zbarasiana sanè memorabilis, Sboroviana, & deniq; Beresteciana expeditio, & alia istiusmodi, posteritatis causâ & propter exteros talium curiosos, operosiùs exposita. Nec tenuioris ponderis erunt, quæ sequuntur, continuò adhuc cum seculo procedentibus ut negotiorum calamitatumq; nostrarum, sic remediorum prodigiis. Orationes varias, ut & literas haud paucas hîc inserui, quia quemadmodùm bella, ita togatas quoq; res à me vides expositas, illas inprimis, quæ in Comitiis contigêre. Hæc enim in Poloniâ, ut constat, diserta ut plurimum facit acris Civium indoles & delicata libertatis custodia. Sed & ipsa plerumq; adversa qualia hîc describo, ingenium facundiamq; acuunt. Neq; verò cuiquam affictum hîc à me sermonem vel epistolam autumes. Nam etsi scio, præcipuos Historicos permisisse hoc sibi, ego tamen in istis quoq; religiosior esse volui. Cumq; adeò literas & sermones ejusmodi, prout sonuissent, bonâ fide exceptos

nactus

nactus essem, in Latinum meis verbis traductos apposui, malens scilicet alienorum operum interpres esse, quàm fictorum autor. Plura excusare hîc possem & deberem; sed cætera Tuæ, Lector, benignitati relinquenda censeo, quæ majorem meretur laudem & gratiam, cùm ultrò ignoscit.

HISTO-

HISTORIÆ POLONÆ
De
Bellis novissimis,
LIBER I.

EXordium mihi Historiæ, Vladislai Regis extrema, turbidæq; illo decedēte, res Poloniæ, & inprimis motus Cosacici erunt. Qui ex privatis unius hominis offensis, paucorumq; de eodem grege armatorum coitionibus orti, assumptis dein auxiliis Tauricanis, concurrenteq; ad novam fortunam universâ Russicâ plebe, in immanem belli molem Regniq; totius diuturnam calamitatem evaluêre. Adjutum tempore malum est, quia in Rempubl. non securam duntaxat, sed suâ quodammodò felicitate laborantem, post & Capite orbam, viribusq; adeò suis, defectu vitiove regiminis, uti impotem inciderat. Hinc magnis successibus roborata rebellio, cùm diu nec armis, toto Regno commotis, nec interpositis etiam transactionibus satis unquam solidè cessisset, aliis postremò validissimis gentibus in Poloniam munivit

 viam.

viam. Quæ omnia dùm ordine narrare aggredior, de Cosacorum, qui primum operis argumentum & omnium apud nos bellorum ansa sunt, sede, genio, & moribus præmittendum aliquid videtur.

Russiæ divisio.

RUSSIÆ, seu, quod apud veteres usitatius ferè est, Roxolaniæ nomen multas, easq; vastissimas Europæ Provincias complectitur. Quarum quæ à Livoniæ Lithvaniæq; finibus in extremum Septentrionem, & ipsum usq; glacialem Oceanum porrigitur, cæteris spatio terrarum longè amplior, sed eadem frigore, tum sylvarum paludumq; aviis, moribus deniq; habitatorum multò asperior est. Eam quidam Russiam nigram appellârunt, vel quia in ultimi Septentrionis, longarumq; noctium caliginem recessit: vel à veteri incolarum habitu, qui & Melanchlænis istarum regionum populis olim nomen fecit. Nunc vastissimus ille terrarum tractus nomine ab Urbe Principe assumpto, MOSCOVIA dicitur: totaq; hæc regio ultra Europæ etiam fines patens, uni & infinitæ potestatis Dominatori subjecta est, quem Magnum Ducem, vulgò Czarum nominant. Cæteram verò Russiam antiquum jus, tum vis armorum, aut spontanea accessio Poloniæ Regno innexuit. Illa enim pars, quæ RUSSIÆ ALBÆ appellationem

tionem habet, ad Lithvaniam pertinet. Pars alia ſub montes Carpathios, & Moldaviæ Daciæq; confinia procurrit, & quia meridiano magis ſoli exponit incolas, RUSSIA RUBRA nuncupatur. Sed ultra has, alia longè potentisſima regio eſt, quæ pariter generali Rusſiæ nomine gaudet, diſcriminatiùs tamen loquentibus Ukraina vocatur, eò quod finibus Regni Polonici, quà id exercitatisſimum jam dudùm bellis fuit, prætexitur. Etenim inter Boryſthenem, Tyram, Hypanimq; fluvios (ut alios minûs celebres jam non nominem) latè protenſa, uno latere Moſcorum Imperio, alibi Tauricæ, Moldaviæ, Daciæ, ipſiq; adeò Turcicæ potentiæ objicitur. Sed quia illa antiquis etiam ſeculis, gentibus variis ferocisſimisq; finitima fuit, jam tum collectâ hinc inde colluvie hominum, diverſi, nec optimi ſemper generis, repleta eſt.

UKRAINA Latinis confinium notat, à Kray, quod oram ſeu finem ſignificat.

Certè Dithmarus Epiſcopus Mersburgenſis, qui milleſimo decimo ſeptimo anno Servatoris Chronicon ſui temporis ſcribere cæpit: *Omnem hanc Provinciam, uti & KIOVIAM ipſam, fugitivorum robore ſervorum, huc undiq; confluentium, & maximè ex velocibus Danais* (accolas Danubii vel Tanais, qui etiam hodie Donenſes vocantur, notat) *multumq; nocentibus Petinegis* (Peu-

gis (Peucinorum veterum reliquiis) *consistere* ait. Postquam verò Russorum vetus dominatio prolabi, atq; hinc quidem Polonorum potentiâ prævalente, illinc autem populationibus Tartarorum, qui occupatâ Tauricâ Chersoneso, vicina omnia longè lateq; pervagabantur, succumbere cœpit, magna paulatim terræ istius pars, præsertim, quæ Tartaris propior aut patentior fuit, in solitudinem abiit. Defuncta deinceps bellis Prussicis, quæ cum Cruciferis diutissimè gesserat Polonia, refrænare nonnihil Tartaros, avorumq; nostrorum memoriâ, novas in hæc deserta colonias inducere cæpit. Quibus defendendis, sub Sigismundo Augusto & Stephano Batoreo Regibus, excubitor impositus est exercitus, iisdemq; conservandis Magnatum quorundam latissimas ibi ditiones possidentium, fortitudo perpetim invigilavit. Ita ut istîc assidua quædam Martis arena esset: Polonis, campos uberrimos, & omnis generis fructuum, si colantur, feraces, usui suo magis magisq; aptare atq; ab invasoribus asserere laborantibus. Contrà Tartari eosdem incultos atq; inhabitatos esse malunt, in latiorem populandi utilitatem; tùm ut interjectâ hac spatiosissimi deserti vastitate sedes ipsorum à vi Polonicâ remotiores tutiores

Campi deserti.

tiores

tioresque essent. Ex istarum porrò solitudinum latibulis facilior illis semper in terras, Regno Polonorum innexas, excursus patet. Hinc irruendi tempora speculari, hîc actis prædis occulere se consveverunt: accolis sequi raro audentibus, quia celeritatem illorum nôrunt, & longiùs persequentibus ab eodem hoste magnâ hominum vi, & subinde furtim redeunte, nec minùs alibi à fontium penuriâ periculum est, cùm interim Tartari solito pabulo lacte & carne equinâ nusquam destituantur. Horum autem populationibus priorum temporum Russi non habuêre penè quod opponerent, quàm colluviem hominum, rapiendi agilitate hosti illi quàm simillimam, qualem in aviis istis, certorum incolarum expertibus, opportunitas & licentia prædandi numerosam subindè concivit. Quæ Cosacorum nomen vel ipsa sponte assumpsit, vel ab aliis accepit. Origo enim voci, æquè ut ipsis his hominibus obscura & dubia est. Alii inter quos est illustris scriptor Piasecius, à pervagâ & cuncta persultante caprarum (quæ Sarmaticâ linguâ Kozi dicuntur) agilitate dictos putant: qui & Cosacis ipsis initium fuisse tradunt ex caprarum pastoribus, quales hodieq; in finitimis Moldaviæ ac Hungariæ montibus degunt, homines miræ

Cosacorum origo & nomen.

miræ velocitatis, ſed eâ ad latrocinia abutentes. Varia his nomina, verùm à Coſacico planè diverſa. Quod non tam iis datum video, qui montes, quàm qui flumina quædam atq; etiam maria reddidêre infeſta. Ita Coſacos Volgam, Tanaim, Boryſthenem fluvios celeberrimos, Coſacos etiam Pontum Euxinum & mare Caſpium audimus percurrere. Nam quod Joſephus Bengorion maris Caſpii decurſores Choſaros appellat, errore factum puto: cùm Coſakos dicere debuiſſet. Mihi, ut fatear, quod res eſt, eò inclinat animus, ut nomen Coſacis â palmario ipſorum opere, famoſo nempe illo per fluvios & maria decurſu exiſtimem ſedisſe. Perinde enim ut alibi ſimile genus hominum, Curſari à currendo, ita à Slavonicâ voce Chodzic primùm Chodziaci, poſtea Coſaci facilè dici potuêre. Audivi aliquando de voce hâc diſſerentem magnum, & ingenio prudentiâq; inter primos conſpicuum Senatorem. Ille nomen hoc à navigiis, quæ in Poloniâ kozi vocantur, ortum arbitratur. Cæterùm qui noſtris terris plus aliis innotuerunt Coſaci, duûm generum ſunt, locis diſtincti, inſtitutis moribusq; ſimiles. Remotiores ſub Moſci ditione Tanaim, antiquorum ſenſu terminum Aſiæ, accolunt, & Donenſes vocantur. Qui

Coſaci duplices.

Poloniæ

Poloniæ ſubjecti ſunt, ſedem ſuam præcipuã habent in inſulis, quas Boryſthenes, vulgò Dniepr, cataractas ſuas, quas mox deſcribã, præterlapſus, plurimas facit, & inde ii tùm zaporoviani tum Niſovienſes, quod inferioris fluminis partes, ſolumq; declivius habitant, appellantur. Alii Niſovienſiũ vocabulum ex Græcâ voce νησος ortum exiſtimant, ut quaſi inſulani fuerint dicti. Boryſthenes enim ampliſſimus & rapidiſſimus Sarmatiæ fluvius, ubi quinquaginta circiter milliaribus Germanicis infra Kioviam proceſſit, anguſto inter ſcopuloſas utrinq; ripas alveo veluti ſtrangulatur, curſumq; ejus plures rupium ſeries, traverſim porrectæ interſecant. Sic, ut aqua iſtic per tredecim veluti gradus ſaxeos, alios intra flumen latentes, alios ſuprà, inæquali tamen altitudine eminentes, præceps ruat, non ſine horribili ſtrepitu: quia objectis molibus, magno impetu illiſus nec ſine luctâ decidens fluvius, alio ſubinde atq; alio ſcopulorum ordine excipitur. Hæ cataractæ Ruſſis *Porohi*, hoc eſt limina: qui verò ultra eas habitant, Coſaci inde Zaporohiani vulgò (ut dixi ante) Zaporovienſes vocantur. Quibus Boryſthenes nutricius, protector & præcipuum delicium eſt. Hunc illi, tametſi rapidiſſimum, & tot rupibus impeditum, ul-

Boriſthenes.

Cataractæ, vulgò Porohi, unde Zaporovianis Coſacis nomen.

tro ci-

tro citroq; summa facilitate decurrunt, ipsos quoq; cataractarum scopulos securè trajicere soliti. Et id pro specimine ac experimento veri Cosaci habetur. Cæterùm cataractarum illi ordines, cùm tredecim numero sint, singuli sua nomina habent. Nos, quia omnia hæc scire parùm fortassis Lectoris interest, præcipuos recensebimus.

Codak. Primus, *Codak*, ab ejusdem nominis flumine hîc Borysthenem subeunte appellatur. Et idem vocabulum Arci ibidem, sub auspiciis Vladislai IV Regis, à Stanislao Conjecpolscio Castellano Cracoviensi, & Duce exercituum, in Cosacicæ paritèr ac Tartaricæ licentiæ frænum, superioribus annis structæ, contigit. Medio inter decimam & undecimam cataractam spatio locus est, ubi Tartari in Poloniæ ditiones ituri, natatu Borysthenem trajicere solent, ripis utrinq;, subituros flumen, proniore, quàm usquam alibi, positu, recipientibus. Intra ipsa porrò hæc cataractarum intervalla duæ insulæ sunt.

Strzelci Insula. Altera Strzelci vulgò dicta, passus septuaginta latitudine, ambitu quingentos circiter complectitur, cæterùm asperitate & præcipitiis cultum omnem humanum excludit, alitibus eò frequentatius quietiusq; habitaculum. Altera grandior ex rupe pariter totâ, sed minùs tamen præruptâ constat,

ſtat, adeò ut habitationi non incommoda, ad vim etiam externam arcendam facilè ſufficiat. Hîc ubertim genus quoddam arbuſti naſcitur quod *Tavola* vulgo *Sarmatico dictum* ad expugnandas in equis urinæ difficultates ſolet adhiberi. Ex arbore inſula ipſa nomen accepiſſe videtur. Tavolzani enim appellatur. Et quia undecimo cataractæ vicina eſt, hic ipſe idem vocabulum obtinuit. Ultimus cataractarum, quia leniùs aquis fluvii obſiſtit, Wolny vulgò dicitur, & cùm opportuno ad arcem vel oppidum recipiendum ſitu ſit, nunc tamen omni ædificio cultuq; caret. Superatis omnibus Cataractarum obicibus ad *Kasſawarite* devenitur, locum à milio cocto nuncupatum, quo nempe reficere ſe ſoleant, qui periculoſas has fluvii quaſi ſyrtes ſalvi evaſerint. Inde modico ſpatio diſtat *kuczkuſow* locus ab amne in Boryſthenem hîc influente cognominatus, anguſtoq; dicti fluvii, in ſinum ſe hîc flectentis, alveo, tum Tartarorum trajectu inſignis. Quia enim non ſupra quinquaginta paſſus hîc patet Boryſthenes, & ripæ acceſſu faciles, nullis etiam ſylvis, unde periculum tranſeuntes metuere poſſint, inumbrantur, hàc amant prædones illi flumen tranſnatare. Hinc nō longè abeſt Chorticza, quam in

Tavola arbuſtū.

Tavolzani Inſula in Boryſthene.

Tartarorum trajectꝰ.

Chorticza Insula. duos se alveos partiens Borysthenes utroq; brachio amplectitur, insulamq; facit, duas leucas Ruthenicas longã. Latitudo non ultra dimidiũ milliare porrigitur. Quercetis hæc insula supra alias abundat, nec inundationib9 facile obnoxia est. Nobilitavit eandem Demetrii Ducis Visnovecii, fortissimi olim Herois, virtus. Is enim ut Scythas longiusà Patriæ suæ finib9, illoq; inprimis, quẽ modò nominabamus, trajectu arceret, in hac insulâ militiæ suæ sedem & robur fixerat: hostibus istum excursionum suarum obicem impatientissimè ferentibus. Unde & Chanus ipse Tartaricus, eò nervos omnes intendit, ut loco isto præsidia Polonica excuteret, dictumq; Ducem, muro insulam sepire molientem, obsedit. Is ubi vires Tartaricas diu invictâ fortitudine sustinuerat, tandem, deficiente alimento, ipsisq; jam equis in cibum absumptis, naviculas Cosacorum cum suis conscendit, sicq; fluminis & scopulorum adversa feliciter eluctatus, Czerkasos incolumis pervenit. Ultra Chorticzam latiùs excurrit Borysthenes, ipso ei devexioris soli situ spatium pandente. Et in eundem non longà hinc ad insulam, *Wielki Ostrow* dictam, torrens rapidissimus (Konska Woda) præcipitat. Qui tamen majori flumini sociatus magis, quàm immixtus, aquas suas seorsim & alveo proprio

Wielki Ostrow.

ad duas penè leucas vehit. Alicubi etiam abiens prorsùs ſeparatur, inſulamq; facit, quâ multo ſabulo oppletâ, poſt modicum intervallum in Boryſthenem redit. In eundem hunc ex adverſo, ſed inferiùs paulò, alius amnis Tomahowka illabitur, datq; nomen Inſulæ non magnæ quidem, ſed vim atq; arma parantibus arcentibusve Coſacis apprimè opportunæ. Nam hæc & ſylvarum denſitate quosvis auſus occulit, & quia extrema ejus prærupta ac valde edita ſunt, patet inde proſpectus in loca circumjecta, adeoq; ſi cui aggredi lubido ſit, is nullo negotio prohiberi poteſt. Eâ aſperitate cùm hæc ſit inſula, Coſacis gratisſima ſemper ſedes fuit, ut credas cum naturâ id hominum genus luctari velle. Hîc radix, ſeminarium, velutq; Gymnaſium præcipuum iſtius turbæ. Hîc duritiem corporum adverſus cœli injurias, hîc ferociam animi induere ſoliti: vetuſtisſimis quibusq; Coſacis alios iſtîc haud molli manu ad labores & frugalitatem, quibus ipſi inſuevêre, ducentibus. A Tomahowka non procùl diſtat locus, ubi Czertomelicus amnis Boryſthenem ingreditur. Qui hîc latiùs quàm usquam alibi exſpatiatus, & ut alveo, ſic viribus multifariam diviſis lanvidior, plurimas inſulas efficit. Illæ quia admodùm numeroſæ, pleræq;

Tomahowſka Inſula.

Præcipuũ latibulum Coſacorum.

Czertomelicus amnis.

autem ſpatiis anguſtæ, nec niſi tumulorum inſtar extra flumen eminent, ſubinde aquis obbruuntur, nec habent certa nomina: Piſcatui commodæ, quia exiguum laborem largisſimâ plerumq; capturâ penſant, cæterùm accesſu aſpectuq; difficiles, accedentibus inhoſpitæ, niſi his, quibus genius & asſvetudo triſtia omnia grata fecit, Coſacis. Una in medio omnium ſita, cæteras magnitudine antecedit, & rudera oſtentat veteris alicujus arcis reliquias, quas eminentior loci ſitus, undis etiam cum tumidisſimæ ſunt aliaq; omnia operiunt, inaccesſas facit. In iſtis inſulis intimus & ſecurisſimus Coſacorum recesſus eſt. Nemo enim, præter illos, hos fluvii in tot æſtuaria diſperſi anfractus, ac quaſi mæandros, ingredi unquam auſus eſt: & Turcæ aliquandò, cùm Coſacos ex Ponto Euxino cum prædâ revertentes, longiùs perſequerentur, has circa anguſtias pesſimè accepti ſunt. Hîc itaq; ſpolia, opes, & quicquid latere vellent Coſaci, recondere conſuevêre. Hîc * alicubi etiam ſub aquis machinas bellicas, ne, quibus non

Insulæ Coſacorum.

**Quâ de re qui plura volet, conſulat* Gviliel*mũ Beauplanium, Nobilem Gallum, Virum de Poloniâ, in quâ ſub Magn. Conjecpolſcio, ductor cohortis & ſimul Architectus bellicus diu cum laude militavit, ipsâ etiam Ukrainæ & receptaculorum iſtorum Coſacciorum deſcriptione in publicum datâ præclarè meritum.*

bus non oporteat, exponerentur, jam olim abſtruſas, nonnulli memorant. Quicquid ſit, his utiq; locis præcipua ſemper conciliabula ſua habuerunt Coſaci. Et hinc plerumq; prima eorũ Effulsêre arma, quoties in Turcas, Tartarosve, vel etiam Polonos mota ſunt. Qui inter eos veterani erant, his in locis vel degebant perpetui, piſcibus venatuve vitam tolerantes, vel huc ſubindè ventitabant. Ad quos alii ſimilis notæ ex terris vicinioribus, Kiovienſi inprimis, æſtate, & quoties aliquid ſtruebatur, magno numero confluebant. Nec agreſtes tantùm, ſed ſubinde etiam ex Nobilibus aliqui, quibus cum fortunâ vel otio ſuo malè conveniret. Collecti in unum, Tartaris plerumq; inſidiabantur: quos ſeu per neglecta camporum cum familiâ armentisq; ſecuriùs errantes, ſeu prædæ intentos implicitosve, ad aliquem Boryſthenis trajectum invadere repentè, raptare & cædere geſtiebant. Non rarò ſecundo Boryſthenis flumine in pontum Euxinum invehuntur, præſidio Turcico, quod ad Oczakoviam, fauces maris illi9 ad duo milliaria patentes cuſtodit, inobſervati, ſæpe etiam inſultantes. Non navibus freti, qualibus maria alibi trajici ſolent, trajectusq; olim eſt Pontus Euxinus, cùm Ruſſi veteres plusquã ducentarum navium

Coſaci ex agreſtibus conflati.

Tartaris inſidiantur.

Et Turcis infeſti.

classe Constantinopolin, imperante ibi Romano, circa annum Christi nongentesimum sexagesimum, invasêre. Sed Cosaci lembis utuntur, quos sexaginta circiter pedum longitudine, ex truncis tiliarum fabricant. Hos enim cavant, & in formam Scaphæ quinquaginta amplius armatos capientis, ad lentum ignem arte singulari diducunt. Intùs verò coriis, & ad latera manipulis junceis, apte inter se nexis, munitos succinctosq; in mare impellunt, procellarum fluctuumq; securi. Dubium an origine, vitæ utiq; & morum similitudine referunt veteres Zygos & Heniochos, gentes pariter Sarmatici generis, quorum in decurrendo hoc eodem mari velocitatem & lembos prædatorios Strabo lib. XI. describit. Fuit, cũ plusquam centum scaphæ tales, multa armatorũ cosakorum millia, in Natoliam exposuêre, & magno isthîc terrore, fugâ ac deniq; pauperie factâ, multis spoliis dites, ad sua reversæ sunt. Multi adhûc seniorum meminêre tempus, cùm non Varnam modò, Oczakoviam, Techiniam, Belgradum, sed Trapezuntium quoq; locupletissimam Asiæ urbem, & mox Synopen, Mithridatis olim Regiam sedem, expugnârunt: & ex ipsis deniq; Constantinopolitanis suburbiis ingentem prædam, nemine prohibente, abstulere

Cosacorum navicula.

Prope etiam similes lẽbos Tacit. hist. lib. 3. depingit.

Irruptiones Cosacorum in Turciam.

stulere

fulêre. Ea iſtis hominibus navigandi, bellandiq; audacia, ea pernicitas eſt. Accedit, cùm quid moliuntur, ingens ſobrietatis cuſtodia, magnum ad res gerendas adjumentum. Neq; enim in lembos ullum potum generoſiorem inferre licet, ne fortè ebrietas vigilantiā cujusquam agilitatemve hebetet. Cibo etiam ut ſemper, ita in expeditionibus ſimplicisſimo laborem tolerant, milio inprimis victitantes, quod in vicinis Boryſtheni oris felicisſimè provenit. Habitu iidem utuntur facilè parabili. Quippe ex ovium tergoribus rhenones hyeme geſtant, æſtate panno lanco teguntur, albicante plerumq;, quippe qui apud Ruſſos penè omnes domeſticâ texi manu ſolet, nulloq; colore inficitur. Arma iis, non ut olim, harum terrarum incolis ſagittæ, ſed ſclopi, leviores tamen, & ita comparati, ut quemadmodùm feras, ita quidvis aliud ictu certisſimo feriant. Neq; hos aliundè quærunt, cùm plurimi inter ipſos ſint, qui conficiunt, uti & pulverem pyrium: terris iſtis omnia hic neceſſaria abundè ſemper ſuppeditantibus. In bello his præcipuè ſemper eminuêre. Inediam, labores, aëris injurias, ſupra omnes etiam aſperrimos populos, ferre, ut ante innui, nòrunt. Hoſtibus non modò ſclopis ſuis, ſed inprimis

Victus Coſacorum.

Arma.

etiam arte fallendi formidabiles. Quibus inexpectati, & vel per gramina arrepentes, caliginosâ aut imbribus fædâ nocte superveniunt. Suas ipsi stationes, jactis subitò aggeribus, vel carris, quibus euntes impedimenta vehunt, circumdant & pertinacissimè defendunt. Istis moribus & mores secutis successibus crescebat olim & animus & numerus Cosacorum. Sed diu sine lege egêre, eodem duntaxat licentiæ & prædarum amore invicem vincti, furtorum tamen inter se semper abstinentissimi. Unde adhuc si quid vel minimum cuiquam incuriâ vel casu periit, id ab inventore, si possessorem noverit, sine dolo redditur, aut in loco publico, præcipuè inter machinas bellicas, depositum manet, donec repetat possessor. Postea eosdem tempus & necessitas sub certa etiam signa colligi & imperia pænasq; militares ferre docuit. Jam dudùm itaq; Duces suos habent, quibus & Legatos, & Tribunos, & Consiliarios, Assavulos ipsis (corrupto fortasse ex Græco βȣλὴ vocabulo) dictos, adjungunt. Paucis tamen nominibus magnum plerumq; exercitum complectuntur. Nam legiones eorum, quibus Tribuni singuli præficiuntur, multa hominum millia, sæpè plusquam septem continent, diverso à cæteris gentibus

bus more, ubi nunc paucæ centuriæ legionum nomen circumferunt, non alio ferè fructu, quàm quod militarium dignitatum nomina multiplicantur, ambitiosis & sæpè haud alia præmia militiæ accipientibus, non ingrata laborum autoramenta. Consultantium verò maxima semper vis est in favore & consensu totius multitudinis, quam vulgò *Czern* vocant. Ea turbida & facilè mutabilis, in certam plerumq; & sæpè admodùm brevem Ducis vel Præfecti inter ipsos potestatem facit. Græci omnes, paucissimis exceptis, ritûs sunt, eòq; præcipuè respicere illos cæperant, quotquot in Russiâ eorundem sacrorum, post haberi aut premi sequerebantur ab aliis. Inprimis verò Nobiles istîc & Magnates quidam obliquiores in illos esse videbantur: quippe quorum subditos vicinia illius turbæ impatientiores laborum & servitutis reddebat, ferocissimo quoq; isthic solutis moribus, victu facili, perq; sangvinem & decus quæsito ævum agere malente, quàm domi ingemiscere glebæ, & annum, flagraq; expectare herilia, aut onera exactionum ferre. Subinde & Turca solicitatæ per ipsos pacis accusabat Poloniam; arma contra minans, nisi istos Rex exscinderet aut cohiberet. Et ad Chotimense bellum eâ maximè causâ

Cosacorum religio.

Ii nobilibus exosi.

Cosacos Turca incusat.

ſuccenſum ſe ferebat Oſmanes; cùmq; po-ſtea indomitos armis Polonos, & impigram ad pericula Coſacorum ipſorum virtutem expertus, ad pacis conditiones flexisſet, in his potisſimo loco caveri ſibi voluit, Coſacos à navigatione Boryſthenis, & inprimis Ponti Euxini prohibitum iri. Ex eo tempore accidi iſtorum vires, Polonis multùm annitentibus, cæpêre. Et jugum quidem illi diu & multo ſangvine fuſo, propulſare primò, mox & ſuſceptum excutere, aliis ſubinde atq; aliis Ducibus, ut alibi narrabitur, tentârunt. Sed tandem ubi à Stanislao Conjecpolſcio, & Nicolao Potocio, fortisſimis viris, ad Caucovum, Pereoslaviam, Starcum, & Cumeicum, memorabiles pasſi eſſent clades, inde ad humilioris obſequii patientiam redacti ſunt. Porroq; eos Boryſthene, firmatâ ad primos hujus ſcopulos arce Codacanâ, dein ab Euxini etiam maris navigatione excluſit Reſpublica, contractoq; eorum in ſex millia numero, novis, ſed quæ ipſis iniquæ videbantur, legibus, reliquæ ſuæ militiæ innexuit, diſtributis ad vitam tolerandam agris, & cuſtodibus ex Nobilitate Polonâ additis, quorum ſub nutu agerent, imperio Ducum Poloniæ audientes, & ad ſubita necesſitatum publicarum parati. Poſt transactionem Anno

Coſaci refrænati.

M DC

M DC XXXVIII. factam, ſatis quidem illi quieti & in officio mansêre: aliquando tamen non eo loco, quem viri militares mererentur, ſe haberi querentes, intra animum verò haud dubiè ad libertatem amiſſam ſuſpirantes, & occaſionibus intenti. Tranſactioni illi inter alios Bohdan⁹ (quod nomen Sarmaticum Theodatum interpretari posſis) Chmelnicius interfuit: Nuncius tùm etiam, cum binis aliis, ad Comitia ejus anni à Coſacis misſus, cætera non ultra Centurionis adhuc dignitatem, cui poſtea Scribæ Caſtrenſis munus accesſit, in legione Czeherinenſi progresſus. Sed ultra ſapiens, & ut ex eventu didicimus, flagellandæ Poloniæ, fatorum diſpoſitu, & ab ingenio nimis quàm idoneus. Animi equidem callidi & verſatilis inſitam vim, uſus poſtea rerum, tùm Turcicæ Tartaricæq; , ac rarior deniq; inter Coſacos Latinæ lingvæ, nec non Reipupl. Polonæ peritia, jamdudùm ad nova auſa acuerat. Unde & multis antè annis ſuſpectatus fuit Duci exercituum Conjecpolſcio. Et Rex ipſe Vladislaus, cùm de bello in Orientem ſuſcipiendo deliberatio incidisſet, non alium exercituî Coſacorum, quem ad 12000. protendere decreverat, regundo, judicavit aptiorem. Sed quibus ille ſtimulis actus, præter

Chmelnicii initia.

Chmelnicium ſuſpectat Conjecpolcius ſenior.

præter ſpem & judicia omnium, ungves aliò deſtinatos, maternis Reipubl. Polonæ viſceribus impreſſerit, jam memorandum eſt; quolibet legentium haud dubiè cum admiratione expenſuro, quàm parvâ ex ſcintillâ ingens incendium oriri posſit, ubi ea in materiam capeſſendo igni maturam atq; idoneam inciderit. Non lubet verò nunc ingentem flagitiorum licentiam perſequi, quæ diſcinctis longiori pace moribus, effrenatiùs per Poloniam graſſata eſt. Princeps haud dubiè cauſa, ob quam iratum Numen, inflicto tam gravi flagello, antiquæ virtutis & gloriæ luxuriantem, & ſui penè oblitam terram admonere voluit. Neque occultas, cauſarum, quibus quidam in tam ardua cæpta impulſum ferunt primū ſeditionis authorem, operosè nunc referam, quippe incertas & nonniſi ſuſpicionibus, quibus non lubens adſperſerim Hiſtoriam, innixas. Sufficit meminisſe, quod ante jam innuimus, licentiæ asſvetum, & non jugi tantùm, ſed & regiminis malè patientem populum asſiduò veſtigâsſe, quà iſta imperii ſeverioris velut cuſtodiâ elaberetur. Nec defuisſe, qui occultè illis perſvaderent, ſuæ, id eſt, Græcæ religionis, ſub alieno dominio gemiſcentis vindicias haud aliunde quàm à virtute Coſacorum expectandas.

Cauſæ remotiores ſeditionis noviſſimæ.

Religionis ſtimulus.

ctandas. Iſta clam agitantibus pergratum accidit, Regem Vladislaum bellum meditari, cujus præcipuum inſtrumentum Coſacorum exercitus futurus eſſet, augeri ideò juſſus aliquot millium capitum acceſſione. Bella hæc occaſio fore videbatur, armandi in Ruſſiâ plurimos, qui nunc ſegnitie vel ingloriis laboribus ævum tererent.. Simul exercitus Coſacorum hac occaſione & numero validior, & operibus bellicis ſpectatior redditus, datâ opportunitate, aſſerendæ & ſuæ & omnis Ruſſicæ gentis libertatis, eximiè aliquando arma ſua impendere poſſe credebatur. Sed malum hoc ſemel exorſum multæ deinde res longè lateq; provexêre, in ipſo Hiſtoriæ hujus contextu, cuivis facilè & ultrò animadvertendæ. Interquas non immeritò Coloniarum in extrema camporum deſerta recens deductarum frequentiam numeraverim. In has, per datæ in annos aliquot libertatis invitamenta, ingens hominum turba, ac propè dixerim, ſentina confluxit. Ferè enim illò, ex aliis Ruſſiæ Poloniæve partibus ferocisſimus quisq; multi etiam, qui bonis ſuis adeſis, aut ſcelere commiſſo, famen funemve alibi timerent, ſe receperant; omnesq; aut armati veniebant, aut iſtîc armabantur, quò ſcilicet adverſus Tartarorũ vim &

Coſacorum exercitus augeri à Rege jubetur.

Coloniarum novarum numerus ſeditioſis eſt adjumento.

vim & insidias se & oppida sua levi opere munita, tueri possent. Illi enim Scythici prædones subitis assultationibus adeò omnia istîc infesta reddiderant, ut vix nisi gregatim armatiq; oppidani ad curanda necessaria progredi auderent. Hos verò alioqnin soli, ingenio suo uberrimi, fæcunditas, victu facili, laborum securos vitâq; solutiores, reddebat: adeò ut compotationibus plerumq; tempus tererent, de se familiâve parùm soliciti, onerum herilium immunes, tantoq; adeò impotentiùs felicitatem suam ferentes, quod in servitute nati libertate corrumpebantur. Adhæc, Nobilitatis proceres ex plebe illâ rusticâ robustissimos & agillimos quosq;, in custodiam corporis sui, & ad casuum periculorumq; fortuita, sæpè etiam ad pompam magis selegerant. Qui more militari pedem referre, servare ordinem, arma arte tractare, à Germano aliquo Ductore eruditi, habitu insuper externo, veros Germanorum Dimachas, vulgò Dragones, cùm gente Russi, religione Græci essent, mentiebantur. Genus hoc militis placebat plurimis, ob compendium sumptuum, & quod domi videbatur jam haberi, qui hactenùs alibi fuisset quærendus. Nec minùs Coloniæ (de quibus paulò ante) privatim publiceq; utiles censeben-

Russi agrestes in satellitium Nobiliū adsciti arma tractare discunt.

censebantur erantq; reverà. Sed ut optimè cogitata, facile in perniciem hominibus, irâ fatorum urgente, vertunt; ita utrumq; hoc destinatum Reipubl. universæ, pessime, ut in progressu Historiæ patebit, cecidit; futurum sanè memorabile in omnem posteritatem documentum, non esse facilè armandam multitudinem, illam præsertim, quæ causam vel habet, vel habere sibi videtur, cur fortunam suam mutatam velit. Nam profectò, ubi illa vires suas circumspicere atq; intelligere cæperit, spe impunitatis mordebit frena, &, Duce oblato quæsitove Dominis suis rebellare, quàm parere malet. Cæterùm, quicquid hactenùs causarum refero, ignis fuit sub cineribus latens, quem in apertum demum oblatæ occasiones prolicuêre. Has verò ipse ille Chmelnicius in literis, ad Nicolaum Potocium, Castellanum Cracoviensem & Ducem exercituum scriptis, promit, haud dubiè aliqua in majus augens, ut solet quisq;, quantum potest, calamitates suas facundè queri. Interim vera multa sub esse, omnes, quorum non interest in diversa niti, fatentur. Præcipuê verò in iis Czaplinscium Czeherinensis territorii subpræferfectum incusat, primumq; stimulum ad nova molienda sibi fuisse refert. Cum quo tali ratione

Offensæ Chmelnicii.

Czaplinski sub præfect' infestus Chmelncio.

tione ortum ei jurgium, & posteà inimicitia fuit. Possidebat Chmelnicius in eodem Czeherinensi territorio agrum à Patre suo acceptum. Qui gente Lithvanus, ortu, ut ferunt, Nobilis, cùm nomen militiæ Cosacorum dedisset, unde unicè, ductâ etiam uxore Ruthenâ, vitam sustentaverat more istius generis militum, quibus aliud stipendium non dabatur. Sed post Patrem ad Czecoram captum, & in Turciam abductum, filius ex Tartarorum vinculis à Matre redemptus ruris paterni limites latiùs extendere cæperat, licitum id videns usitatumq; in terrâ, non adeò tum refertâ incolis, & Scythicis populationibus plurimùm infestâ. Posteà verò, cùm Duces exercituum, cohibitis Tartaris, habitandi securitatem longiùs promovissent, plures affluere cultores, atq; inde agrornm limites curiosiùs arctiusq; haberi cæpêre, Polonis, Magnatumq; inprimis ministris sedes hîc sibi, quà commoditas placuisset, firmantibus. Inter alios Czaplinscius ille, quem nominavi, fundum ibidem à Stanislao Conjecpolscio, Castellano olim Cracoviensi & magno exercituum Duce, impetratum, conquisitis haud segni curâ operis, excolebat: eo faciliore successu, quia cùm territorii Sub-Præfectus esset, omnia sibi habebat proniora.

niora. Inde cupiditas crevit ampliandi possessionem: & quod Chmelnicius plus aliis tenere istic videretur, eum parte agri, quam nullo liquido jure, sed ut vacuam ille occupâsset, impetrato à Præfecto territorii consensu, exuit, ex aliâ etiam quâdam interioris, ut ferunt, admissionis familiaritate homini infensus. Cosacus aliquamdiu contrà nitebatur, preces, minas, atq; etiam literas, non à summo tantùm exercituum Duce Potocio, Conjecpolscii defuncti successore, sed à Rege ipso Vladislao IV. opponens. Sed frustra fuit: quippe cedere agro & incompensationem damni quinquaginta florenos accipere jussus est; Multa hinc inter illos lis, & ut apud infensos solet, dicta & facta omnia adversa. Sed a ceptis damnis acerbior contemptus Chmelnicio fuit, cùm & publicè in foro filium suum, jussu Czaplinscii verberatum, & per speciem tributi equum sibi ademptum intellexerat. Accidit insuper, ut strepente de Tartaris Czeherino imminentibus rumore, vitæ periculum Chmelnicius incurreret. Nam cùm copiarum militarium proximæ obviā procurrissent, intermixtus iis Chmielnicius à socii militis frameâ ictum accepit, quem nisi galea non penitùs dirupta repressisset, lethalem sibi futurum fuisse,

Chmielnicius exuitur fundo.

ait ipſe in literis ſuis. Miles ille Tartarum ſibi creditum, inquem incurreret, obtendit. Chmielnicius aliis incentoribus ſtructum facinus credebat, jamdudùm ante infida ſibi omnia & undiq; tendi inſidias, carceremq; aut necem imminere ratus. Ac ſanè unus ex ipſis etiam Coſacorum Tribunis, Romanus Peſta, incerrum an contrariæ factionis ſtudio, an ut magnis auſibus parem deſtinatumve ſuſpectans, multa ei ſiniſtra ante hàc & objecerat, & minatus erat: cui etiam Proceres quidam aures præbere, & in Chmielnicium indies obliquiores eſſe cœpêre. Unde in carerem compingi illum Dux exercituum juſſerat, quod inprimis ſiniſtra conſilia in Vexilliferum Regni Conjecpolſcium è Tartarorum tùm fiuibus multâ cum prædâ revertentem, injerat cum aliis Zaporovianis. Præcluſo enim reditu intercipere illum meditatus fuiſſe dicebatur. Sed è carcere hominem, Stanislai Krzycevii Nobilis Lithvani, legionis Czeherinenſis, ad quam Chmielnicius etiam pertinebat, Præfecti interpoſita fides liberavit, magno & Reipubl. & Krzycevii ipſius, ut poſteà patebit, malo. Chmelnicium iſtæ, ut ipſe interpretabatur, injuriæ ac contumeliæ eò penitiùs urebant, quòd, ut ante innui, non ita dudùm benignũ Aulæ in ſe vultum animumq;

Incuſatur malarum molitionum.

Chmelnicius captivus liberatur à Krzycevio.

mumq; Vasſaviæ cognoverat, ubi ad belli in non nominandum hoſtem movendi ſecretum erat admisſus. Quinimò poſteà Rege mortuo, jactâsſe is fertur, ſibi cum injurias ſuas & neglecta, de ſatisfactione, jusſa Regia quereretur, oſtenſum à Principe, quem geſtabat, gladium. Quod deinde inter Nobiles ſparſum, prout quisq; Aulæ conſiliis æquus vel adverſus esſet, ita fidem & judicia reperit. Quicquid ſit, favori Aulico malè fiſus ille, non erga adverſarios tantùm ſuos pertinacior fuit, ſed & privata, quæ accepisſe videbatur, damna & contumelias vel ſummo terrarum malo ulciſci ſtatuit: audacius conſiliis ſuis ipsâ blandiens ſpecie necesſitatis, cujus durisſimo ſcilicet telo ad extrema omnia urgeretur. Sed haud dubiè præter necesſitatem occultis ambitionis ſtimulis ad novam in turbido quærendam fortunam excitabatur. Itaq; infandam ordiri telam moliens, in locum florentibus æquè & laborantibus Coſacis uſitatum, inſulas nempe Zaporovianas, quarum ſitum ante memoravimus, ingruenre jam hyeme, profugit paucis Comitatus. Sed multos pòſt exemplo & ſpe ſimili eòdem traxit, à nonnullis etiam, rerum præſentium faſtidio, jam dudùm Chmielnicium ad pesſima quæq; ſtimulantibus, &

Chmielnicius favore Regis abutitur.

Chmielnicius in inſulas Zaporovianas fugit.

mox consilia ac fortunam sociantibus, præventus est. Brevi certè tempore adeò excrevit profugorum numerus, ut motæ in illos, jussu summi Ducis, velut in excubias ordinarias, aliquot Cosacorum, tum adhuc fidelium, cohortes, nullâ re effectâ, & majore accepto, quàm dato damno recesserint. Primus hic actus hostilitatis fuit, sed post hunc quoq; tàm causæ, quàm viribus malè fidens, ac calliditate moram rebus suis stabiliendis quærens Chmielnicius, & qui cum eo erant, armorum necessitatem deprecabantur. Certè literæ eorum ad militiæ Ducem Potocium, post hunc primum congressum scriptæ, multam modestiam præferunt. *Non se*, ajunt, *ullâ licentiæ aut novarum rerum cupidine, sed gravissimis injuriis, depeculationibus contumeliis actos, relictis rebus suis, in asperas istas, & in hospitas insulas secessisse. Nimium scilicet & intolerabile fuisse, quod in ipsos sibi non Præfecti tantùm, sed & Judæi, spretissima alibi per Poloniam natio, permiserint. Frustrà avaritiæ & crudelitati istorum non tantùm Ducis exercituum, sed & Regis authoritatem oppositam. Nec in Tribunis suis sibi quidquam præsidii relictum, qui potentium libidini assentando suas augeant res, miserari cæteri gregis sortem nesciant. Et jam in cædem vel supplicium misero-*

Repellit missas à Potocio copias.

Excusant primam hostilitatem Cosaci.

Cosacorum querelæ.

miserorum nimiùm properos accurisse, sed à Numine sæva molientibus haud propitio necessariâq; honestè se tuentium virtute repulsos. Æquum esse ut ab iniquitate malè dominantium inposterum immunes, Regiis privilegiis fruantur, qui Regiæ voluntati & usui Reipubl. se & sua omnia consecrârint. Excusant eædem literæ Chmielnicium, *concitæ seditionis malè accusatum ferentes, quem pariter nihil aliud, quàm infestæ machinationes, calumniæq; inimicorum, inprimis Romani Pestæ, qui olim seditionis autor, eâdem maculâ nunc innocentes polluere velit, lare suo expulerint.* Majore specie quàm fide composita videbatur epistola Potocio, non jam verba profugorum, sed ausa reputanti: nihilominùs Duce amoto, reliquis consilium animumq; defore existimans, Chmielnicio plenam omnium hactenùs factorum impunitatem pollicitus, persvadere conatur, ut relictis Zaporavianis suffugiis, ad se veniret. Sed is tergiversans primùm, mox ceteris acerrimè dissvadentibus, venturum se penitùs negat. Hinc iratior Potocius, & nihil jam boni sibi de istis pollicens, memor deniq;, quibus difficultatibus & periculis, ante annos aliquot, ferocem illam hydram perdomuisset, jam novis capitibus repullulantem, properè & modis omnibus compri-

Chmelnicium vocat ad se Potocius.

Potocius in Chmelnicium decernit bellum.

comprimendam arbitrabatur. Sed erant alii, qui mollibus adhúc consiliis, & potiùs prudentiâ, quàm vi cum isto hoste agendum censerent. Inter quos accipio non Adamum tantùm Kisielum fuisse, Palatinum tùm Braclaviensem, posteà Kioviensem, gente & religione Ruthenum, ingenio, facundiâ, & multiplici virtute ad summa inter Polonos enisum: sed & Stanislaum Lubomierscium, Palatinum Cracoviensem, virum sago togâq; prælustrem, & rebus gestis authoritatem in Poloniâ maximam adeptum, eandemq; tùm adhùc, etsi fessà annis morbisq; ætate servantem. At exercituum Duci utriq;, inprimis Majori, spreta sua à Cosacis imperia, & Chmielnicii ad eos venire recusantis obstinatio, simùl contagionis ab indulgentiâ vires acquisituræ metus, aspera remedia lenibus ante habenda esse persvasêre. Ac per hyemem quidem, cùm aggredi illos intra septa sua atq; avia illa locorum latentes, nequirent, observandis præpediendisq; eminùs eorum molitionibus intenti egerunt. Dimissæ etiam tandem à Potocio Duce literæ, quibus edicebatur; *Chmielnicii ut societatem omnes fugiant deserantve; si contrà fecerint, in uxoribus, liberis, & fortunis relictis pœnam luituros.* Nec Chmielnicius interim scrieba-

Disvadet arma Kisielus & Lubomirscius.

Chmielnicius proscribitur.

feriabatur, & tametsi plurimis ad societatem facinoris indies spontè affluentibus, vel illectis, crescerent vires ejus: his tamen adhuc parùm fidens, Tartaros in camporum desertorum solitudinibus hybernantes, ad opem sibi ferendam invitat, & ostentatâ multâ spe prædæ, escâ scilicet barbaræ genti gratissimâ, pertrahit. Quos Tohaibegus ducebat Perecopiensis Præfectus, homo animo manuq; acer, turbidus præthereà, & Chano Tartarorum Regulo subindè refractarius. Unde hic vim illius aliò effundi facilè postea patiebatur, in Polonos præcipuè, quibus ob negatum solenne stipendium dudùm jam erat infensus. Ferunt & perenne fœdus, in utriusq; fortunæ consortium, inter illos & Chmielnicium, tùm statim pactum, filiumq; Chmielnicii isthîc pro obside relictum. Sed quia in his libris crebra admodùm Tartarorum mentio incidit, non alienum videtur, gentem, aliquando nobis sociam, sæpius hostem paulò curatiùs memorare. Ipsum vocabulum dubiæ quodammodò & originis & antiquitatis est. Neq; liquet satis, Tartarosne an Tattaros dicere conveniat: Priorem tamen nomenclationem Scriptorum consensus usitatiorem fecit. Sic enim omnes ferè recentiorum seculorum Geographi & Histo-

Chmielnicius ad Tartaros confugit.

Tartarorum gens describitur.

rici appellant. Alteram præfert lingva Slavonica, ut & Sinica, quæ R nunquam usurpat: eandemq; mavult Leonclavius, diligens Turcicarum hisq; affinium rerum conditor. Et is amnem Scythicum, à quo nomen gentis derivandnm pleriq; censent, Tattarum appellatum existimat. Alii vocem ex Syriaco Tottarim deducunt: quod multorum interpretatione *relictos* significat. Hiq; Tartaros Israëlitarum in Mediam deportatorum reliquias esse volunt. At alii his contrarii, voce Syriacâ *redundantiam*, potiùs signari asserunt: sicq; nomine ipso amplitudinem, & quasi superfluitatem gentis Tartaricæ innui arbitrantur. In priscis Autoribus nullius populi appellationem Tartaricæ propiorem reperio, quàm Tractarorum, quos inter Tauricæ incolas ponit Plinius. Quam Provinciam, cùm hodie Tartari incolant, non difficulter forsan quispiam ipsâ affinitate vocabuli induci se patiatur, ut credat, jam olim cum his Tractaris Tartaros per Asiæ extrema tùm diffusos, commune aliquid habuisse. Sed rem adeò obscuram anxie hîc scrutari, intempestivum, definire, temerarium, opinor, fuerit. Sufficit scire, de quo utiq; liquidò constat, gentem hanc si minùs appellatione propriâ antiquitùs fuit cognita, certè intra

Crisis circa nomen.

Scythici

Scythici complexum nominis latuisse. Eo vetustas, præsertim Græca, signare solebat, quicquid populorum in semotiore recessu Septentrionis ad Solem tamen Orientem vergentis recondiderat Natura. Interim, quos ignorantia aut incuria confudit, genere & moribus longè dispares fuisse patuit posteà, cùm singulos, procedente tempore, seu bella, seu commercia, & necessitudines Orbi cultiori apperuêre. Cæterùm Scytharum nomen cæteri omnes tandem populi, unà cum priscâ barbarie exuerunt. Solis hodie Tartaris id relictum videtur. Ita ut quoties Scytham nominamus, Tartarum velimus intelligi. Non quod alii ejusdem originis populi desint, cùm Turcæ, Parthi, Persæ, & alii multi eadem stirpe censeantur: sed, ut opinor, ob veterem Scytharum vitam erraticam, atq; equis præcipuè pascendis ac prædæ intentam, quam à cæteris Scythis jamdudùm ferè repudiatam, Tartari visi sunt retinere: Diversis simul pascentium gregibus, vulgò Hordis, longè lateq; dispersi. Postquam verò & ipsi ita in immensum crevêre, nonnulli eorum grandi illo numero, tùm asperâ belli virtute alios subegêre populos: Potentia, acceptumq; in cultiores gentes imperium, vagæ & pastoritiæ vitæ neglectum

 his

his quoq; afferre cæpit. Vastissimi in Asiâ extremâ dominatûs sunt, quos Mogul & Chanus tenent, uterq; ob potentiam Magnus appellatus. Quorum ille à Tamerlane sangvinis sui Regniq; primordia habet: & opulentiâ Reges omnes hodie dicitur superare. Alterius imperio maximum olim nomen peperit Cangius, seu Cingis Chan, rebus gestis & legibus in illo Oriente celebratissimus. Alter ab illo Okotai (& aliis Hocot dictus) patrium dominatum magis firmavit: cùmq; plures filios haberet, unus eorum Baito accepto à Patre exercitu, multis Asiæ Europæq; populis se formidabilem fecit. Nam & Turcorum, obscurioris tum populi vires surgentes attrivit, & Ponti, paludisq; Mæotidos accolas, atq; inter eos potissimùm Poloveos adortus est. Quibus domitis, Russiam propè totam, torrentis instar, corripuit inundavitq;. Mox & copiis divisis partem in Bulgariam & Pannonias, alteram in Poloniam misit; cujus terras eò licentiùs pervagatus est, quòd tùm illæ in multos Principatus, eosq; malê concordes, divulsæ, non consultabant in commune. Dùm enim se singulæ seorsim opponerent, in prædam omnes cessêre. Qui præcipuâ autoritate tùm rebus Poloniæ præerat, Boleslaus Pudicus, tempestati, cui impar

Sub Baitone invasiones Tartarorum.

Vide de his inter alios Peucerum lib. IV. Chronicorum.

impar erat, se subduxit; vix demùm post longi temporis exilium à suis requisitus, & in avitum solium, quòd Conradus Dux Masoviæ interim occupaverat, repositus. Eo tempore in Silesiam quoq; barbara hæc natio trajecit, & patrato istîc apud Lignicium cum Ducibus Provinciæ ferali prælio, ingentem victoriam, atq; in victoriæ monumentum, novem saccos auricularum, quas cadaveribus absciderat, reportavit. Tandem verò omnis hæc multitudo, immanibus spoliis onusta, in Asiæ atq; Europæ confinia rediit. Varieq; dispersa, diversis quasi tribubus, vulgò Hordis, vel veriùs, si magnitudinem spectes, gentibus originem & nomina dedit. Pars ultrà Volgam in Asiâ, alia circa Pontum & Mæotidem paludem. Europæ claustra, firmare sedes cœpit. Præcipuæ autem, & quodammodò Principes omnium Zavolhenses Hordæ diu manserunt, à Volgâ fluvio, seu, ut Russi vocant, Volhâ, cujus ripas longè lateq; accolunt, nomen adeptæ. Eæ posteà cum Turcis, postquam horum se vires sub Ottomannidis erigere cæpissent, diu ambiguâ fortunâ certârunt. Sed & Saracenicis bellis implicitæ sunt, patrocinium Asiæ, contra eam gentem, ipsiusq; religionis Christianæ vindicias aliquandiu professæ. Tandem Duce earum

Zavolhenses Tartari.

earum Tangadoro, in Mahometiſmum delapſo, cum curâ rei Chriſtianæ, gloria quoq; potentiæ extingui cæpit. Quam multò poſt anno 1384, Tamerlanes, vel ut alii vocant Temur Lenk aut Lechus reſuſcitavit, cùm à Samarcadâ Sagathæorum Tartarorum metropolis, obſcuris generis & potentiæ initiis coortus, Aſiam univerſam, & in eâ Turcicum imperium gravisſimè afflixit, quaquà pedem poneret, victor, vereq; orbis & terror & flagellum. Ab eo cæteri Tartari, etſi remotiores, animum & ipſi iterùm ceperunt, vicinis populis tantò ſuperbius inſultandi. Unde cum terræ etiam Kiovienſi ab iis periculum immineret, Vitoldum, Jagellonis Poloniæ Regis Patruelem, Ducem magni animi cupido inceſſit, populum novâ jam famâ ferocem, omnibusq; ferè terribilem, aggrediendi. Primusq; ei conatus ſat proſperè ceſſit. Aliquot enim millia Tartarorũ cum fæminis & ſobole in Lithvaniam abegit. Alii ſponte ſecutos ferunt, claritudine & promisſis egregii Ducis illectos. Quicquid ſit, libertas utiq; illis, & agri prope Vilnam, Lithvaniæ metropolin, dati ſunt, quos hodieq; eorum poſteritas tenet, Mahometanæ ſuperſtitionis, priſciq; in aliis quibusdam ritûs retinens, attamen manſvetior longè, & honeſto labore, hortenſi

Tamerlanes.

Tartari unde in Lithvaniâ.

tensi inprimis, victitans, sobrietate verò, fideq;, & in curandis negotiis celeritate, Magnatibus Lithvanis, suprà aliud vulgus probata & cara. Verùm altera Vitoldi in Tartaros expeditio, ut operosior mole, ita exitu infelicior fuit. Eduxerat non parvum exercitum, comitantibus multis Lithvaniæ Russiæq; Ducibus, atq; inter alios etiam Andreâ & Demetrio Coributho, Jagellonis Regis fratribus germanis. Complures insupèr ex Proceribus Polonis ardor gloriæ militaris exciverat, ut simùl irent: inter quos Raphael Tarnovius, Ostrorogius, Samotulius, Glovacius, Dambrovius, Varsius, Michovius, Socha Plocensis, Spitco Melstinius Cracoviensis Palatinus eminuêre. Cùm ad prælium res devenisset, multitudo Tartarorum prævaluit. Cæsiq; istìc Jagellonis fratres, & alii novē Lithvanici Russiciq; Sanguinis Duces. Periit quoq; Melstinius. Cæteri cum Vitoldo & Svidrigellone, tertio Jagellonis fratre, reliquiisq; exercitûs ægrè evasêre. Tartari Russiam & Lithvaniam longè lateq; pervagati sunt. Sed ante ista Moschis grave admodùm jugum à Zavolhensium Tartarorum Hordis impositum fuit. Adeò ut his illi non infima tantùm venerantium officia, & tributum annuum deferre, sed & Duces sibi ex arbitrio

Clades Vitoldi à Tartaris.

Moschis Tartari graves.

arbitrio

arbitrio eorum ſumere cogerentur. Verùm diviſo poſteà imminutoq; paululùm Tartarorum iſtorum dominatu, præcipua adhuc duorum duntaxat regnorum celebritas aliquamdiu manſit. Quorum utrumq; ab Urbe Principe nomen obtinuit. Alterum Caſan, alterum Aſtracan appellatur. Caſan Civitas ad Volgam. Aſtracan ad oſtium ejusdem fluvii, quá in mare Caſpium ſeu Hyrcanum evolvitur, ſita eſt. Unde hîc frequens ex Moſcoviâ, Perſide, Armeniâ, aliisq; ditionibus Turcicis mercatorum eſt concurſus. Hodie regnorum iſtorum incolæ, extincto Chanorum Zavolhenſium priſtino dominatu & nomine, Moſchis, quibus antè impotenter imperaverant, humili obſequio (præter quosdam identidem adhuc refractarios) ſubſunt, notabili fortunæ vice & exinde flexu animorum. Primus omnium ex Moſcoviæ Ducibus coercere eos cæpit Johannes, vulgò Ivvan, ex rerum geſtarum gloriâ, Magnus appellatus. Inchoatum opus continuavit ejus filius Baſilius, ex Sophiâ Palæologâ natus, qui primus Czari nomen aſſumpſit, cùm Deceſſores ejus Duces, vulgò Kniaſi appellati eſſent. Ultimam quaſi manum Johannes Baſilides, Baſilii ex Helenâ Glinſciâ filius, vir armis quidem ſtrenuus, ſed idem tyrannide infamis, impoſuit.

Caſan & Aſtracan.

osuit. Ab hoc utiq; non isti tantùm, sed & alii vicini Tartari, in servitutem redacti sunt. Inter eos Tumenscii, Scibanscii, Rechorenses numerantur, Calmutii item, ita dicti, quod soli capillitium alant. Pars quoq; Nahaisciorum iisdem Moscis subjecta est. Qui à flumine Hayk nomen sortiti, pariter olim propriis Ducibus paruerunt, & avorum adhuc nostrorum memoriâ inter tres fratres, Schidakum, Cossum, & Schichmamaum, dispertitum eorum robur fuit. Sed ipsâ posteà divisione imbecilliores collisiq; æmulationibus, ac bellis internis externisq;, partim Moschorum, partim Crimensis Chani imperio accessêre. Sunt deniq; aliæ Hordæ, nobis & propiores, & per bellorum aut populationum injurias magis congnitæ. Nam qui Moscho parent Tartari, fermè innoxii Poloniæ hactenùs, multò magis alii, qui in Asiâ extremâ, vetus Regnum, à Cangio cæptum, continuant. Hi enim post primorum Chanorum ausa diu, quantum scire possum, quieti vix nisi sub Cobilâ, qui quintus à Cangio Chano fuit, lacertos iterùm movêre. Ejus sanè Principis egregias virtutes & res gestas laudat Marcus Paulus Venetus, diu in aulâ ipsius versatus & benignè habitus. Jam quanta circa annum Christi 400, Sagathaienses

Tartari qui Moscis subjecti.

Asiatici Tartari.

enſes Tartari Duce Tamerlane gesſerint, paulò ante innui veriùs, quàm explicui. Eorum, qui Tamerlanis imperio crevêre, præſtantisſimus ille ſupereſt, qui Magni Mogulis nomen posſidens, triginta ſeptem amplisſimis ditisſimisq; Provinciis imperat, quarum frequentatisſimæ Europæis ſunt Cambaja & Bengala. Noſtro verò ævo iterùm Tartari Asſiatici ſubacto Sinenſium Regno univerſo, obſoletam aliquandiu, & noſtris quidem terris minùs celebratam nominis ſui famam oppidò quàm reſuſcitârunt: nacti & populo Chriſtiano diſertos admodùm ſcriptores, qui novisſimas ipſorum in Regnis Chinæ victorias in literas magnâ curâ facundiaq; misêre. Inter propiores & Ukrainæ ſcilicet finibus perpetuò imminentes Hordas prîma Oczakovienſis eſt. Nomen habet ab arce & oppido Oczakoviâ, quam ab antiquis Axiacen nuncupatam exiſtimat Mercator, alii Olbiam veterum hoc loco poſitam fuisſe arbitrantur. Si tum id munimentum eſt ad Boryſthenem, quà is per tot ſcopulorum, inſularumq; ſuperiùs memoratarum remoras delapſus, in Pontum deniq; Euxinum erumpit. Tenetur verò Turcarum præſidio, quod validum hîc ſatis excubare ſolet, cohibendis Coſacorum, per Pontum ſubindè excur-

Oczakovia.

excurrentium, conatibus. Ostium illud Turcis hodie Dziarcrimenda vocatur, indeq; apud Scytas adsito terræ tractui, quem Milesii olim multis coloniis implevêre, nomen. Qui variis & lacubus & fluviis interluitur, inter alios Kipczako, à quo paritèr Hordæ Tartarorum, quantumvis exili, appellatio nata. Nec procùl hinc campi glebæ bonitate uberrimi à quibus Debrucenses Tartari nomen habent, inter alios Chani Crimensis titulos, quos ipse sibi tribuit, poni solitum. Atrocissima autem Hordarum omnium est, quæ mediis inter Kiliam (Achilleam antiquorum, ut videtur) & Bialogrodum spatiis inerrat. Urbes hæ sunt Turcicæ ditionis, alteraq; earum Danubii in Pontum se exonerantis ostio præcipuo, altera verò Tyræ apposita est. Succedanea aut certè vicina Ophiusæ & Hermonacti veterum. Aliqui & Leucen Insulam Lycophroni memoratam, & Leuconem Regem Sarmaticum à Strabone memoratū ad hæc loca referunt: tantò fidentiùs fortassis sententiam suam tuituri, si nomina ista hodierno, quod lingvâ Sarmaticâ Album Castrum notat, significatione affinia esse scivissent. Cæterùm interjecta his ostiis planities duodecim circiter milliarium, Arpiis olim & Tirigetis habitata, hodie Bud-

Kilia Bialogradus Moncastro Valachis, Turcis Acgrimen.

Budziacii Tartari. ziak vocatur, incolæ Budziacii: non multorum adeò millium, ſed rapaciſſima hominum colluvies, quippe nulli penè imperiò, nullis legibus audiens, ſed præ cæteris fera vagaq;, & in equis aut curribus ferè ævum tranſigens. Hunc tractum quoq; anno 1637. Cantimirus Murza Chano Crimenſi refractarius cum aliis ſimilis forociæ Murzis habitare cæperat, à Chano tandem apud Kiliam profligatus, jusſuq; Imperatoris Turcici, quod & huic minùs obſequens fuerat, ſtrangulatus.

Enim verò noſtris in terris nulli famoſiores ſunt Tartari Crimenſibus, parte haud poſtremâ eorum, qui olim Batta Duce, magna Europæ Regna inundaverunt. Nam cùm illi hinc tandem reduces, variè deindè per Aſiam ſparſiſſent vires, numerus eorum haud exilis Europæ noſtræ, ut dixi, lateribus inhæſit. Præcipuè autem multitudine & pugnacitate illa invaluit Horda, quæ primûm circa Tauricam Cherſoneſum, pòſt & in ipsâ, oppresſis veteribus incolis, Duce Vlano, conſedit. *Taurica Cherſoneſi deſcriptio.* Peninſula ea eſt ſita inter Pontum Euxinum, Boſphorum Cimmerium, Mæotidem paludem, & reſtagnantem ex eâ lacum, Straboni, veteri Geographo, Putrem appellatum. Quem à Ponto, verſus Septentrionem noſtrum, exiguus terræ interjectus

terjectus dirimit. Is nisi intercederet, circumfluæ undiq; aquæ in unum mare commissæ insulam fecissent. Et tali situ Provincia hæc Chersonesi nomen obtinuit, quia ab angusto aditu, ceu à tenui carpo manùs, inde in spatium longitudine quàm latitudine majus extenditur. Subvenit porrò industria, quæ propè oppidum, quod fauces istas exiguo vallo, & arce murata custodit, fossam à Meotidis sinu ad Pontum usq; duxit. Oppidum an idem cum Taphris antiquorum sit, haud satis liquet. Equidem Taphras in ipsis Peninsulæ hujus angustiis ponit Plinius & Ptolomæus, alii & Eupatoriam, & Heracleam, & Pompejopolim dictam volunt. Nunc incolis suis Or, Russis verò à fossâ antè nominatâ Perecop dicitur: ductumq; inde nomen toti Provinciæ sedit. Tartaria enim Precopiensis audit; quæ alioquin Tartaris Gazara, vulgò Taurica, à Tauris, seu ut aliàs etiam vocari solent Tauro-Scythis, antiquis cultoribns suis appellata est. Priscis autem temporibus hæc terra ob Ponti & Mæotidos commoditatem, commerciis opportuna, & inde Urbibus frequens fuit. Quarum aliquæ nonnisi ex ruderibus agnoscuntur. Quæ restant, nomina mutârunt, nec cultum opesve veteres habent. Hodie post Perecopiam,

Unde nomen Perecop.

piam, primum terræ munimentum, Coslovia, ſed præcipuè Baluclava & Caffa navigiis adeuntur. Apud Baluclavam (ubi forſan veterum Calus) Claſſi Turcarum ſtatio eſt, commoda admodùm & tuta, quia circumjecti longâ ſerie montes ſinum faciunt tranquillum. *Caffa vetus urbs.* Caffa metropolis Provinciæ, & Præfecti Turcici, quem Seniacum vocant, ſedes. Theodoſia olim dicta, & diu Genuenſium commerciis culta. Poſteà eadem, commiſſa inter Turcas & Tartaros bello, cùm hi ſuccubuiſſent, in Mahometis Imperatoris Turcici poteſtatem ceſſit anno Chriſti 1475. ut in annalibus Turcarum annotat Leonclavius. Nunc Turcicis, ſed & multis ſimùl Chriſtianis, Græcis, Armenis Mercatoribus inſidetur, qui captivos à Tartaris emptos Conſtantinopolin, Trapezuntium, Synopen, & in alias Ponto adſitas Urbes mittunt diſtrahuntq;. Verè forum ſervitutis dicere poſſis. Cum ibi infinita Chriſtianorum multitudo ad triremes, aliaq; Turcarum viliſſima miniſteria addicatur; magno religionis noſtræ dedecore, quam internis diſcordiæ, & bella, barbarorum libidine ludibrioq; exponunt. Non procùl à Caffâ, Crimenda eſt, oppidum exiguum, Crimum aliàs (etſi Geographi hîc non conſentiunt) vel Cremum dictum,

nunc

nunc ob monetam, quæ hîc cuprea cuditur, maximè memorabile. At majorem ejus celebritatem olim fuisse apparet, quippè quod universæ huic terræ & genti nomen dare potuerit. Quanquam si antiquum id nomen, & ex Cniemetopo, quod Tauricæ promontorium à *fronte arietis* dixêre veteres, vel à Cremnis, emporio Mæotidis, de quo Herodotus, deductum quis statuat, haud quaquam repugnaverim. Chani Regia hodie Bacisarai vocatur, sumptâ ex Bego & Zerai origine, ut sit quasi arx Præfecti. Non procùl inde Kala est, ubi præcipui ex Christianis captivi detineri solent: *Alma* itidem oppidum, in quo templum Christianorum habetur, S. Joanni dicatum. Sunt & aliæ in propinguo arces, quibus Chani *fratres agnatiq;*, Sultani istîc dicti, habitant. Undiq; accolunt, quos Chanus consiliis aut negotiis familiaribus adhibet, Attalicos appellatos. Tum alii eminentiores Tartari, Murzæ & Ulani ibi nuncupati, alioquin exiguis opibus aut cultu à cæteris distincti. Interspersa passim plebs Tartarica stabulatur, vilibus plerumq; mapalibus, aut tentoriis, alicubi & subterraneis specubus, solis æstum aërisq; asperitates, arcens. Rariùs tamen omne hoc Tartarorum vulgus intra Tauricam manet. Plerumq; oberrat

Crim quale nomen.

Bacisarai Chani sedes.

 in cam-

in campis, qui Tauricæ, quà ea continenti adhæret, prætenduntur, uberiorem nimirùm pabuli copiam quærens. Hæc quippè in Peninsulâ plebi, Septentrionale inprimis latus habitanti, maligniùs suppetit. Omnem enim hanc terram horridi montes mediam quodammodò intersecant. Qui partem unam & meliorem, ubi Caffa est, Austro, alteram steriliorem Aquiloni objiciunt. Propè Bosphorum Cimmerium, olim Panticapeum fuit, emporium omnis hujus Provinciæ frequentissimum, eoq; Geographis veteribus apprimè laudatum. Nunc istam Tauricæ oram, quam Mæotis & Pontus, exili freto transmeant, Arabath, & Chersi, Urbes Turcicæ tuentur. Hîc enim Janizari excubant, arcendæ seditioni, nec non Piratis, qui Mæotidem percursitant, ut & Tanaim fluvium, qui eandem paludem, non adeò procùl hinc, ad Asovum Urbem (Osoph vulgò) ingreditur. Quo fine & ultra Bosphorum Cimmerium, qui hîc Tauricam à Circassis disterminat, Taman & Temruch, Urbes non ignobiles, perpetuâ Turcarum custodiâ tenentur. Circassii verò (quos modò nominabam) vulgò etiam Petthorienses, voce Slavonicâ, quasi Quinque montani, dicti, fluvii Copæ & Coracis montis accolæ sunt, Colchorum veterum,

Montes Tauricam dividunt.

Circassii Tantari.

Cerce

Cercetarum item, necnon *Lazorum*, de quibus Arricanus in periplo Euxini, Procopius, Agatias, aliiq; memorant, successores, & ex parte soboles generosa utiq; & libertatis pertinax. Quanquam Cirassios mari Caspio, Colchos Mengreliosq; Mæotidi & Ponto viciniores in tabulâ suâ lustrator harum terrarum Adamus Olearius V. Chl. facit. Quidam istorum Crimensi Chano parent, sed laxiore obsequio. Multi in iis Christiani sunt, & sacra sua, lingvâ Slavonicâ, ritu Græco peragunt. Sed barbarie & bellis vicinorum, tum commerciis Mahumetanorum & matrimoniis, tum literæ tum religio fermè ibi exolevere. Ad Arabathum, cujus paulò ante facta mentio, ex ipsis quasi Mæotidis aquis prominet exiguus terræ tractus *Kosa* vulgò dictus, in quâ equarum Tartaricarum, Chani inprimis, proletarii greges pascunt. Cogitare licebit curiosis, an Cazeca sit veterum, cujus & Arrianus in periplo facit mentionem. Nomen quidem non multùm abhorret. Cæterùm Tartari isti, post Baidonis, vel Batti, celeberrimi eorum Ducis tempora, variè quidem agitati, diu tamen omnis externi dominii impatientes, Ducibus suis ex regnatrice Zavolhensium Chanorum, aut aliâ domo primariâ, nonnunquam & prout

 libitum,

libitum, aut per tumultum sumptis paruerunt, quos & ipsos deniq;, extincto Zavolhensium dominatu, Chanos, voce Scythis usitatâ, quibus Principem seu qualiscunq; ditionis Dominum significant, appellare cæpêre. Illis Turca annuum stipendium, subditi equos, ditiores annonam omnis generis, nonnunquam etiam tributum, sed exile pendunt. Multo autem jam tempore Gierejorum familia rerum hîc regimen habet, viris militiâ præstantibus dudùm conspicui. In iis Masmet-Gierei fuit, qui Moschorum Ducem Basilium, ut Baro Herbersteinius narrat metropoli suâ, & penè toto Principatu expulit, fratremq; suum Saph-Gierejum Regem fecit Cazanensium. Illius Mahmet-Giereji successor Mengli-Giereus, præcipuam Tartarorum, qui Europæ viciniores egêre, gloriam ad Tauricanos transtulit: victo Schachmate æmulo, qui tùm Zavolhensium Tartarorum partem à Moschorum imperio liberam regebat, Alexandri Poloniæ Regis contra Tauricanos amicitiam parùm feliciter amplexus. Eadem Gierejorum familia Turcicis Imperatoribus affinitate jam solim innexa est: quippe de quâ (ut alia vincula taceam) Selymus uxorem habuit, Solymanni magni olim Europæ terroris matrem. Verùm

Tartarorum regimẽ.

Turcis

Turcis jam omnis hæc Tartaria, unâ cum Chanis ſuis, amiſsâ veteri libertate, tributaria eſt. Nam Auſtralem Tauricæ partem atq; in eâ Caffam jam altero abhinc Seculo Mahumetes, ut dixi, occupavit. Borealem Oſmanus Baſſa ex bello Perſico per Circaſſios & Pontum Euxinum redux corripuit: eò faciliùs, quod ortâ inter Princeps Tartaricos diſcordiâ, præcipuus eorum Turcici Imperatoris auxilium imploravit. Nam, ut ſolet plerumq; populis potentiorum ſocietas in ſervitutem vertere, Turca ad hunc modum ex ſocio Dominus factus, terram hanc omnem in Provinciam ſeculo ſuperiore redegit. Exindè tributum à totâ gente, captivos præcipuè, in ſignum ſubjectionis: filios verò vel fratres Chanorum obſequii & fidei, pignora accipit: ſed & ipſe viciſſim certa velut ſalaria tùm Chano, tùm Præfecto militiæ, qui Galga illis vocatur, aliisq; nobilium perſolvit, hoc quaſi autoramento fideliores ſibi credens, quos habeat ſtipendiarios. Corpore Tartari (de propioribus maximè loquor) mediocris ſtaturæ, ſed toroſi & robuſti ſunt. Oculis nigris plerumq; & protuberantibus, vividis ſimùl & acutùm cernentibus. Facies lata, fuſci coloris, capillitium nigerrimum, barba ut plurimùm rariuſcula. Occipitium

Corporũ habitus.

Sarmatico more tondent, parte anteriore comati. Literarum ferè rudes, cæteri etiam cultûs, qualis inter opulentos populos obtinet, & in luxum ſubinde abit, expertes ante hac fuêre. Artes regnandi nonniſi à naturali judicio & uſu magiſtro habent: ſimplicitate legum & fide pactorum multis aliis populis ſuperiores. Inter ſe porrò mites ac compoſiti, in peregrinos etiam mercatores non inhoſpitales ſunt. Plerumq; enim, cùm quis talis obvenit, conquirere ex omni viciniâ ſolent, quicquid haberi poteſt gratiorum epularum, cùm uſitatas ipſis delicias ab aliis faſtidiri non ignorent.

Judicia. Injuriæ & lites ſeu ex ſimplice populi genio, ſeu ob paupertatem rariores ibi, quàm uſquã alibi, ſi ortæ, ſine longis ambagibus, & comperendinationibus, à Præfectis, quos Begos appellant, graviores à Chanis ipſis dirimuntur.

Religio. Deum ex Mahometi impoſtoris præſcripto colunt, ſimulacra omnia in templis abhorrentes, & ſuillâ aliisq; nonnullis cibis, Judæorum more, abſtinentes, quos & circumcidendi præputii ritu imitantur. Neq: circa alia levicula iis cedunt ſuperſtitione: uti nec odio in Chriſtianos, quod in ſegni Judæorum turbâ inerme, hîc bellicoſitate gentis in damna noſtra atrociſſimè identi-

identidem desævit. Accedit noxia persvasio, quod paganos & idololatras nos putant. Et ideò Gauros vocant, suâq; in nos crudelitate placent sibi, tanquam in gentiles vel atheos exercitâ. Educatio adolescentiæ rigidissima hîc est, non insitâ tantùm feritate, sed ex proposito etiam, ut corpora ad laborum & belli aspera durentur. Infantes suos matres olim frigidâ lavare solitæ, eâq; salsâ, quò cutis densetur, eoq; minùs posteà flumina abhorreat, quæ prædator populus hyeme etiam, cum glacies abest, transnatare solet. Pueri in curru sub pellibus, & ut plurimùm sub dio agitant, nec cibi iis antiquis moribus præbiti, nisi quos sagittâ prius tetigissent: ut sic brachia ad certos jaculorum ictus à primâ ætate assvescerent. Vestitus omnibus usq; ad postrema hæc bella fuit simplicissimus. Panno vix nisi nobiliores, serico velabantur Reguli, & qui eos sanguine contingunt. Quibus ideò vestes ejusmodi inter potissima dona ab aliis Principibus, præsertim Polonis, mittebantur. Vulgus rhenone plerumq; tegitur, quo ex pelle ovinâ consuto, quovis aëre utuntur. Sed hyeme lanuginem villosam corpori obvertunt; eadem, æstate, soli & pluviæ objicitur. Et hirsutie istâ tantò magis terrent obvios, cum præ-

Educatio.

Vestitus.

datum,

Arma. datum, aut ad pugnam processêre. Arma hactenùs non alia ferè habent, quàm gladium incurvum, arcum & pharetram. Familiaria prætereà instrumenta, cultrum & subulam, quibus scuticas & vincula ex coriis parant, ligandis, quos venantur, hominibus. Sclopos, aliaq; tela ignita non adhibent, & ab aliis adhibita non parùm formidant. Ipsi, cùm cominùs pugnandi occasio aut placuit, aut effugi non potest, acinaces magnâ agilitate rotant, eminùs sagittas jaculantur, etiam in fugâ. In quam proni illi, eoq; magis invicti sunt, quia fugientes nemo facilè assequitur, & qui sequi audent, facilè seu jaculis, seu subito fugientium reditu obruuntur. *Equi Tartarici.* Maxima eorum fiducia & potissimum robur in equis est. Quos velocitate potiùs, & laborum tolerantiâ, quàm formâ conspicuos habent. Et his illi nares, incisâ utrinq; cartilagine, laxant, ut tântò ampliore meatu aërem hauriant, tardiusq; adeò fatiscant in cursu. Eosdem exercitatione obsequentissimos sibi reddunt, ita ut levi freno quamvis in partem facillimè circumagantur. Cùmq; in expeditione plures tales secum singuli ducant, ubi is, cui insident, fatigatus est, alterum ponè comitantem, medio in cursu, etiam citatissimo, insiliunt. Interim nihilominùs

ominùs lassus ille, quantumvis ilia ducens, hæret lateri, & quoties opus, sessorem recipit. Ex equis porrò præcipuum gentis alimentum est. Pane non cibantur, nisi ditiores, & qui in oppidis paulò cultiori vitæ asſvevêre; ubi & ovillæ aliarumq; carnium usus est; creberrimus milii, hordei, eresymi, quod alioquin frumentum Saracenicum, Russis Grika & Pohanka, Polonis Tatarka vocatur; ducto ab hac ipsâ gente nomine, quia id legumen hîc magnâ copiâ, penè & ultrò, labente in terram semine maturo provenit. Neq; enim agrum Tartari, nisi rari, & ferè tantùm per captivos colunt; tenujores victum merentur nobilioribus ministrando: omnes prædâ & sanguine, quàm sudore victum parare malunt: suprà modum laboriosi, ubi in hosticum excurrunt, domi & arma & ferociam deponunt, ad torporem usq; desides. Acceptissimus iis cibus veteri consvetudine (quanquam nunc nostris etiam lauticiis locus hîc esse incipit) caro equina est. Hanc maluêre hactenùs, quàm bubulam aut ovillam. Nam vervecina hîc penitùs inusitata est, quia castrandi modus ignoratur. Vivos autem equos, qui antiquis moribus vivunt, & inprimis pauperiores non mactant, nisi cum morbo aliquis aut labore elanguit.

Alimenta Tartarorũ.

Caro equina.

Huic

Huic cùm juguli venas inciderunt; ſangvinem exceptum farinâ miſcent, botulosq; parant, qui ipſis deindè pro cupediis ſunt. Truncum in quatuor partes diſſecant, quarum unam equi dominus ſibi ſervat, reliquas vicinis aut ſodalibus diſtribuit, vicem liberalitatis ab iisdem recepturus, ubi paritèr neceſſitas illis venerit jumentum ſuum jugulandi. Singuli quod in quadrante ſuo carnoſum eſt, in offellas dividunt. (*a*) Quas ubi mandere volunt, equi dorſo imponunt, atq; ephippium carni ſuperinjectum cingulo quàm foitiſſimè adducunt. (*b*) Ipſi deniq; conſcendunt, atq; ita dapi ſuæ horas tres vel quatuor inequitant. Poſteà dempto ephippio, palato ipſorum, quâ parte equo incubuit, ſatis coctam vertunt, ut pars altera calore equi paritèr maturetur. Cui porrò, ne ſicceſcat nimiùm, demptam equi ſpumam digito allinunt. Iterùm mox ephippium, & ſeſe injiciunt equo, horisq; aliquot inſidentes provehuntur. Poſteà carnem, ut ab equi dorſo fumat, magnâ cum aviditate vorant. Quod præter hæc carnis pulpa-

Modus equinã ad cibum parandi.

(*a*) *Præter alios ita rem refert Beauplarius Gallus libello noviſſimè edito.*

(*b*) *Sed nunc iſtum morem exoleſcere accipio, tranſeunte paulatim barbarie proſcâ in alium vitæ modum.*

pulpamenta osseum de trunco superest, si otium datur, in aquâ elixant, pauco sale addito. Cujus nonnisi permodicum usum probant, eò quod parciorem ejus copiam habent, forte & quia persvasi sunt oculorum aciem integriorem sic servari. Minimè autem bullienti huic cibo spumam demunt, quia, quod in carnibus succi & saporis optimi sit, nostrâ despumandi diligentiâ ejici putant. Sitim vulgus aquâ ut plurimum levat. Sed nec ista ubiq; in promptu, præsertim inter mediis Provinciæ jugis, quæ ariditate squalent. Neq; puteos fodit pigra gentis barbaries. Hyeme nives liquefactas bibunt. Honestiores potum sibi ex milio cocto parant, qui spissitudine & colore lac refert, largiùs tamen sumptus caput forti vapore replet inebriatq;. Gratissimùm verò stomachi solatium ex lacte, potissimûm equino, petitur. Eo se quoq; reficiunt, cùm campos desertos pervolitant, in quibus nulla aut rara aquæ copia. Vino, ex lege Mahometis abstinent, aut furtim utuntur, non item liquore, qui destillatione ex siligine, omni vino potentior, elicitur. Sed is, quia aliundè & difficulter habetur, carò venit. Isto, qualem descripsi, vivendi ritu duravit gens illa insitam barbariem, efferavitq; semper adversum cultiores *Potus.*

Eorum excurrendi modus.

tiores populos. Quorum crebrâ depopulatione unicas ſibi delicias & opes parant. Ipſa vix impetitur, quia & aquis undiq; ambientibus, & Turcarum patrocinio protegitur. Solitudinum porrò interjectu ab aliis gentibus ſemota eſt, pauper deniq; & fugax, juſtiq; belli ignara. Hæ res oppugnare volentibus ingratam dubiamq; faciunt certandi aleam. Alioquin in belli pretium, quod exſpoliis nudisſimæ gentis aliud penè nullum eſt, vel ſpes ipſa ſecuritatis ſuffecerit, quâ Rusſicæ nunc terræ in altisſimâ etiam pace frui nequeunt. Has quippè prædones iſti, quoties aula Turcica vel jusſit, vel permiſit (nam inconſultâ illâ nullum niſi in ſolos Moſchos bellum gerere licet Tartaris) uno ſæpè anno, bis terve incurſare ſolent. Cùm verò id moliuntur, primùm equos in camporum ſolitudinibus paſcunt curatiùs. Chanus, habito cum Galgâ, aliisq; Sultanis, & primoribus Murzis conſilio, imperat ordinatq; agenda. Rariùs ipſe, nec niſi cùm operoſius bellum inſtat, progreditur. Quod ſi verò adesſe parat, viritim omnes, quotquot in Tauricâ, & circum eam habitant, accingere ſe jubentur. Paucis ob ætatem, atq; in tutelam patriæ copia datur manendi. Cùm autem univerſi ita cojerunt, centum viginti

circiter

circiter millium capitum exercitus efficitur. Equorum triplo ferè major numerus eſt, quia ſinguli equites, ut ante dixi, unum atq; alterum ad ſubita caſuum, & in levamen feſſis, ducunt ſecum à latere. Cæterùm cùm alii Ductori, ex agnatis aut nobilioribus terræ, rem delegat Chanus, quadraginta plus minus hominum millia mitti ſolent, prædandiq; magis quam dimicandi, niſi neceſſitate adigantur, animo. Pauciores etiam æſtate plerumq; emittuntur, ut minore ſtrepitu copias Polonicas ex hybernis reduces, vitent. Mira verò tum eorum in tranſmittendis fluminibus, Boryſthene inprimis, ratio eſt: aliquantum diſpar illi, quâ in trajiciendo Danubio olim uſos Nicetas Choniates ſub finem libri ſecundi memorat. Faſcibus junceis vel arundineis ſinguli perticas illigant, imponuntq; ephippium, veſtes, arma. Ipſi nudi jubam equi apprehendunt, alterâ manu flagellum regunt. Sic juxta equum nantes trajiciunt. Faſces cum impedimentis ſequuntur, quippè caudæ ejusdem equi reſte allîgati. Sed jam porrò faſces iſtos eâ firmitudine compingere didicerunt, ut non modò impedimentis, ſed & uni alterive homini vehendis ſufficiant. Vector huic quaſi ponticulo vel lintri junceo inſiſtens natantem ac faſces

Flumina trajiciendi modus Tartaricus.

E trahen-

trahentem equum dirigit, quà opus. Cum deinceps è terris Rusſicis redeunt, ſi quid inter prædas vel pretioſum vel imbecillum ducuut, tali modo ut plurimùm transvehunt. Quaterna jumenta juſtæ magnitudinis detruncant, carnemq; omnem & oſſa eâ ſolertiâ eximunt, ut cutis undiquaq; integra maneat, niſi quà jugulus abſectus eſt. Cuti deinde aerem ſufflant, ubi ea ſatis intumuit, quod in cervice patet, arctè conſtringunt vinculis, ne aer posſit erumpere. Hos truncos, utrium inſtar, inflatos, in quadrum ligamentis perticisq;, relictâ in medio, qualis necesſaria viſa eſt, intercapedine connectunt, & moxasſeres, ſi adſunt, vel currus, rotis ſuis exutos cumq; his ſimul quicquid in captivo agmine delicatius eſt, resq; alias aquæ impatientes imponunt. Alii robuſtiores ad latera natant, rati tamen iſti, quà posſunt, hærentes, ne flumine abripiantur. Prænant bini equi, ratemq; eo, quo ante dixi, modo, laqueis caudæ innexis trahunt, ducente ſingulos Tartaro, equi jubam amplexo, aliisq; etiam ex rate adgubernantibus. Ac in hunc modum Duces noſtros in conflictu mox deſcribendo captos transvexêre Tartari, ut ex iis, qui ſimùl tum, & eodê modo tranſiêre, accepi.

Sed

Sed majore plerumq; & numero & alacritate Tartari hieme excurrunt. Quia tùm intra villas casasq; Russorum reperiunt ea, quæ petunt, æstate aliàs per campos latè vestiganda. Hyberno prætereà cœlo, rivi, flumina & paludes frigore constrictæ nullam transituris faciunt moram, nives insupèr viam molliunt equis. Horum enim alioquin ungulas Tartari nullo ferro adversus glaciem aliamve humi duritiem muniunt. Raro cornu bubulum, aut corium aliquod suppingitur. Porrò cùm in campos desertos venêre, declivia & avia ut plurimùm consectari consveverunt, fallendæ Cosacorum vigilantiæ Quibus ubi de hostis istius adventu suboluit, facto passim tumultu, conclamare ad arma, agrestibus verò in oppida & arces concurrere usitatum est. Sed Provinciæ, quas Tartari petunt, latè admodùm patent, lætis ferè ubiq; segetibus, pascuis, apiariis, quæ hîc frequentissima, numero deniq; colentium opimæ: cæterùm nullis penè saltuum paludumve objicibus morantes transitum. Raroq; ita sedulò incolarum vel præsidiorum excubat industria, quin identidem eam latronum istorum celeritas præveniat aut declinet. Et habent illi varios tramites, per quos se in aperta camporum atq; in ipsa etiam ter-

ræ penetralia infundunt. Ubi autem, quo ire destinaverunt, perventum, nec progredi ulterius visum est, retrò jam flexo agmine, prædari demùm incipiunt. Itaq; tertia pars exercitûs in diversa dimittitur. Reliqui cum prætoriâ cohorte, (quam vulgò Kosz appellant) paulatim, & ex composito dimensis itineribus recedunt; quò alteri, qui prædationis causâ undiquaq; per viciniam vagantur, scire semper possint, quò confugere, si opus sit, prædasq; referre debeant. Hi cùm redierunt onusti, mox alii mittuntur, qui prioribus intacta perscrutentur, multifariam iterùm, tamen sat ordinatis compositisq; in illâ etiam confusione turmis, dispertiti. Ita vis ingens convectatur prædæ. Neq; greges tantùm atq; armenta, sed viri, fæminæ, pueri, puellæ immenso numero aguntur, ita ut ad multa millia, sæpe & ultra quinquaginta procedat captivorum agmen. Casis agrestium expilatis ignis plerumq; injicitur. Ita extremam ubiq; solitudinem vastitatemq; harpyjæ istæ faciunt. Nec ante populari desinunt, quàm materies prædandi, oppida & pagi deficiant. Cùm in deserta atq; avia camporum reventum est, respirant primùm, & lustratis compositisq; copiarum suarum ordinibus, dividunt spolia & captivos.

Prædandi modq.

Prædæ divisio.

vos. Quorum decima pars Chano, aut ſi is abſit, procuratoribus ipſius datur à ſingulis. Cæterùm hîc, qui nexu ſanguinis aut contubernio notitiâve inter ſe devincti, fortè & ſimùl capti, hactenùsq; juncti iverant, in diverſa jam trahuntur, magno calamitatis augmento, cujus qualecunq; ſolatium erat, inter truces iſtos notam amicamve faciem videre. Jam maritus ab uxore, à liberis Parentes divelluntur, ſinguli ſeorſim ad fædisſimæ ſervitutis miniſteria, pleriq; etiam ad infanda Turcarum ergaſtula ac triremes, niſi redimantur, ducendi. Non lubet referre, quàm indigna ſæpe hîc patiantur captivi, fæminæ inprimis, inter homines ſolutæ admodùm libidinis, quiq; partem felicitatis in hàc Veneris licentiâ ex lege Mahometis & inſitâ ſalacitate locant. Uxores domi habent, quot omninò alere posſunt: neq; ullis ſangvinis, limitibus circumſcribuntur eorum matrimonia. Ex captivis porrò fæminis, quot & quales libet, adſciſcunt. Attamen nec maſculorum amore abſtinent. Cæterùm captivis omnibus, quos penes ſe habent, poteſtatem ſe redimendi facere ſolent. At pretium immane initiò exigunt, præſertim ſi quem loco aut opibus præſtare intelligunt vel ſuſpicantur. Et confesſionem fortunæ, tùm pretii auctionem, la-

Libidines Tartarorũ.

borum intensione, sæpè & flagris extorquent. Unde multi, quò humanius habeantur, supra sortem suam se æstimant. Eò major posteà in redimendo difficultas. Interveniunt plerumq; Armeni, in lytro ex Poloniâ accelerando, operam, non miseratione, sed lucrandi cupidine, adnavantes.

Cosacorum cũ Tartaris lucta.

Revertentibus autem ita cum prædâ Tartaris insidiari subinde, ut superiùs dixi, consvevêre Casaci, quippe & ipsi celeres & locorum gnari, tùm scloporum usu plerumq; iis formidabiles, ipsi intra carragines, quas subitò, quoties opus, struunt, adversus sagittas Tartarorum tuti. Et hi prædæ suæ timentes implicitive ægrè revocantur ad pugnam. Cedunt potisù, & relicta quandoq; spoliorum parte aviditatem sequentium morantur aut placant. Quicquid sit, olim non exile his terris munimentum adversus prædatorem populum Cosaci fuerunt, posteà eorundem socii, calamitates Poloniæ, quas avertere aut minuere consveverant, intendere atq; augere cæpêre. His

Cosaci cũ Tartaris se jungunt.

verò demùm temporibus à Chmielnicio & Tohaibego confæderationis, ante hac insolitæ, facta sunt initia: improvisa nostris, quia antiqua, & velut in naturam versa eorum inter se hostilitas omnem necessitudinem videbatur excludere. Verùm insita tali

tali hominum generi levitas, si non extinguit penitùs, refrigerat tamen facilè odia, ubi ea utrinq; evidentiore lucro, in vicinum effundi possunt. Quoq; hic potentior esse videtur, eò altiùs illi gratiam inter se, & velut adversus communem hostem solidant nexum. Facilè porrò hæc, ut ex longiore digressu ad rem superius cæptam redeam, in illis camporum solitudinibus transigi ita potuêre, ut nostris Ducibus nonnisi serò innotescerent. Ignari itaq; nefariæ societatis, primo vere copias, quas à quartâ redituum ex præfecturis Regiis parte, in stipendium earum sepositâ, Quartzianas vocant, contrahunt, advocatis simùl sex Cosacorum legionibus, quæ militiæ Polonorum post ultimam transactionem, dicto sacramento innexæ, ordinarium stipendium, sub Tribunis suis, Ducibus Polonis, merebantur. Accesserant insupèr (quanqnam solito pauciores) extraordinariæ turmæ ac cohortes Procerum illorum, qui solito in Patriam & gloriam militarem studio, necessariis Reipubl. temporibus, auxilia ejusmodi solent submittere. Atq; ita cojerat in unum septem circiter millium exercitus expertus militiæ, & numero quidem modicus, animo tamen suo, sed & aliorum judicio Cosacis facilè suffecturus,

Id nesciunt nostri Duces.

Quarciani milites unde.

Illi movent copias in Chmielnicium.

cturus, si rectè & ordine rem procedere fatum voluisset. Sed id castigandæ Poloniæ jam imminens, omnia secùs vertit. Procedebat in campum exercitus, parùm notis, ut dixi, adhuc hostis viribus, & cùm de novo tantoq; Tartarorũ subsidio nihil quicquam nostrorum ulli suboluisset. Partiri porrò eum exercitum visum est, quò facilius per illas solitudines, pabulum equis virisq; sufficeret. Ac properantibus in occursum hostis, præeundi honor filio summi Ducis, Stephano Potocio, contigit, futuro hîc suis, si pugnandum esset, non vulgari virtutis stimulo, necnon fidei, si transigere rebelles mallent, autoramento. Cui Hyacynthus Schembergius, Arbiter tunc seu Commissarius Cosacorũ, Stephanus Czarnecius, qui posteà summis in Patriam meritis toto orbe inclaruit, Joannes Sapicha, ad omnia magna natus, aliiq; multi manu animoq; impigri, adjungebantur. Erat mille quingentorum circiter hominum manus, cui quater mille Cosaci ex ordinariis Cosacorum legionibus additi, & partim itinere terrestri, partim flumine, separatim ire in rebelles jussi sunt. Horum tamen omnium, antequam loco moverent, fidem, repetito jurejurando, firmare visum est. Quanquam qui iis præerant, Tribuni, compertæ

Duces partiuntur copias. Potocius Junior partem ducit copiarum comuite & Rectore Schẽbergio aliisq;.

pertæ alioquin & ut mox apparebit, ad extremum usq; immotæ in Rempubl. fidei, nihil de animis suorum dubitandum asseverarent: omnisq; illa turba Chmielnicium viusum brevi adducere fidenter pollicerentur. Ac qui flumini se commiserant, Cosaci ordinarii, feliciter in Insulas Zaporovianas delati, has, à Chmielnicio desertas, & vix quinquaginra hominibus insessas, reperêre. Quorum aliquos interemptos, cæteros unà cum Insulis facilè expugnarunt. Feroces mox illos successus, & fortè ipsæ hæ, quas intraverant, jam olim nempè licentiæ dicatæ sedes reddiderunt. Cumq; adeò insuper de viribus Chmielnicii, quem tantâ Tartarorum ope subnixum, antè ignorâssent, rectiùs edocti, cæteris, qui cum Schembergio sequerentur, & proin omni huic exercitui malè timerent, ire‿, quà fortuna invitabat, quàm quà fides duceret, maluêre. Et mox festinato, ut inter tales solet, consilio, eos omnes quos in perfidiam non consensuros sciebant, inprimis Tribunos, interficiunt. Indè properè Chmielnicium assecuti, & ab eo in societatem facilè adsciti, reliquos, qui sub Schembergio, aliquot diebus, fide integrâ, in Chmielnicium & Tartaros pugnaverant, ad desertionem partis, tanquam nu-

mero longè imparis, & haud dubiè ſuccubituræ, ſolicitant. Qui ſociorum tùm ſtimulationibus, tùm exemplo, fortè & periculo, quod imminere ſibi ſentiebant, evicti, ubi defectionem orſa eſſet Draganorum manus, quæ Polonicis copiis intermixta ibat, Germana habitu, natione Ruthena, & ejusdem cum Coſacis fidei, clamore in fœdisſimi ausûs ſignun ſublato, uno omnes impetu ad hoſtem tranſiêre. Imminutus tantâ ſui parte præcurſor iſte exercitus, & mox ab hoſte, accesſionibus illis tantò jam animoſiore, circumfuſus, nihil quidem per dies ſex adhùc pugnando, virtutis omiſit; tandem tamen pactione inſidiosâ, circumuentus eſt; cùm hoſtis liberum omnibus ad caſtra Ducum regresſum polliceretur, ſi machinas bellicas ipſi tradidisſent. Quod ubi, quanquam multùm reclamante Schembergio, factum, patuit illicò dolus, cùm nullâ habitâ juris gentium ratione, nuncii ſeu legati pactionis, Stephanus Czarnecius & Brzuchanius, ab hoſte retenti ſunt. Cæteri jam ad quadringentos circiter redacti, & eluſos ſe conſpicati, durante tamen in extrema omnia animo, reditum ad Duces moliebantur. Jamq; inſtructâ carragine ſtrenuè pugnantes, tria milliaria eundo confecerant. Cùm tandem Ducibus deſtituti

Potocius junior cum ſuis laborat.

tuti (quippè Schembergius ductor istarum copiarum, & Potocius, vulneribus invalidi erant, Sapieha calore pugnandi à suis longiùs provectus, in manus hostium devenerat) deniq; etiam pugnando fatigati, potestatem sui amisêre. Ita quotquot pugnæ superstites essent, capti & à Tartaris, permussu Chmielnicii in Tauricam abducti; ipse Potocius filius summi Ducis, quod æger admodùm esset, relictus est in campis desertis, & ejus habendæ curæ additus Czarnecius. Ille triduò post, ex vulnere, cui gangræna tandem accesserat, exspiravit. Hic apud Cosacos detentus, tandem post transactionem Zborovianam, ad suos magno Patriæ suæ bono rediit. Ingens, in primo hoc impetu infeliciter effuso, vulnus accepit Polonia; amisso, in præcursore hoc exercitu, flore militum; tùm dato atrocissimo perfidiæ Russis aliis exemplo, & ulterioris metu Polonis. Insecutus interim erat, sed lentioribus itineribus, Potocius senior cum Campiductore Calinovio Palatino Czernichoviæ, quinq; plus minus millia militum ducens, & jam quindecim circiter milliaribus à funesto illo loco aberat, successuū nuncios à Commissario & filio, quos præmiserat, opperiens. Quos cùm diu nullos acciperet, sinistra inde animo præcipiens,

Prima Polonorum clades ad flavas Aquas.

Potocius Dux sequitur cum alterâ parte exercitûs.

cipiens, Cercasſium rediiit, ubi biduo conſumpto, cùm tandem XI. Maji à Chriſtophoro Grodzicio Codacani præſidii præfecto literas tantæ cladis indices accipit. Ad arcem quippe illam, duo ex infelice pugnâ gregarii profugerant, qui quæ viderant, retulêre. Grodzicius ſine morâ de clade, & juxtà periculo, quod ſibi, & Codaco ipſi, milite rebusq; neceſſariis adverſus vim tantam non ſatis inſtructo immineret, monendum arbitratus Ducem, ſuum ſimùl de arce illâ nonniſi cum ultimo ſangvine dimittendâ propoſitum denunciat. Potocius confeſtim ut literas legerat, easdem ad magnum Regni Cancellarium Oſſolinium celerrimè tranſmittis, orans ſimùl, ut Rex approperatis ſubſidiis, commotôq; omni Ordine Equeſtri, exercitui ſuo ad tantam hoſtium multitudinem diu ſuſtinendam impari opituletur. Mox de fato ſuorum aliunde etiam confirmatus, properantiùs retrocedendum duxit. Motis itaq; caſtris Corſunum oppidum à Stephano Rege ad Roſam amnem conditum tranſit: ſic porrò, quantum fieri poſſet, celeriter perrecturus. Sed paulò poſt à Gedeſzynio, quem exploratum miſerat, monetur, Tartaros ad ſextum inde milliare Taſminum flumen trajicere. Itaq; figere ac munire caſtra jubet.

Potocius retrocedit.

Eodem

Eodem die oppidum, ne hosti relictum vires ejus augeret, prædæ militum datum, postridie verò idem, cùm Cosaci Tartariq; appropinquarent, quidam & intra jam essent, succensâ jussu Ducis unâ domo, & inde mox in cæteras grassante flammâ, in cineres totum consedit, solâ arce, & fano uno, quod longiùs paulò abessent, relictis. Stabat noster quinq; circiter millium exercitus, intra castra, supra solenne carraginis sepimentum, festinatis quinq; terreis munitionibus utcunq; firmata. Frontem eorum Henricus Dönhofius vetus militiæ tribunus, quinq; Draganorum vexillis & quatuor machinis tutabatur. Totidem machinis alteram munitionem Vice-Tribuni Corydonis; Stephani Czarnecii & Andreæ Goniecpolscii vexilla tria numero; Tertiam desultorii equites Bieganovii, sed sine machinis (nec enim Dux summus nisi octo machinas adduxerat) quartam pedites & Dragoni Sceniavii: quintam pedites & desultorii equites Dominici Zaslaviæ & Ostrogiæ Ducis, Palatini tùm Sendomiriensis, posteà Cracoviensis, defendebant. Primi oppidanum pontem Tartari trajecerant, & turmatim circumfundebantur castris. In quos Dönhofius explosâ machinâ detonuit, cadentibus ex hoste nonnullis atq; inter eos primi-

Poloni se defendunt.

primipilarii, quem ſuorum proximi, equo impoſitum abſtulêre. Coſaci cautiùs ſuccedebant,atq; eminùs, aut ſub collium protectu, Caſtrorum poſitum acceſſusq; ſpeculabantur. A Tartaris interim & viciſſim Polonis magis magisq; præludebatur prælio, connitentibus utrinq; qui caſtris exultaverant, captivo aliquo potiri, qui ſuorum numerum animosq; enunciaret. Fruſtrati ſpe ſuâ tum Tartari: Poloni Tartaros decem, & Coſacorum plures, eo die ad Potocium adduxêre, qui torminibus ſubacti, retulêre, *Tartarorum quadraginta, ſeptem millia Coſacorum primùm adfuiſſe; ſed quibus eo ipſo die plusquam decem millia agreſtium, variè armatorum, acceſſerint; Chanum deniq; Tartarorum, in campis deſertis jam ſtare, bello paritèr accinctum.* Homines iſti, cùm ſibi, ſeu vera, ſeu falſa nunciâſſent, extrema inſtare ſcirent, ut Coſacis ſuis morituri etiam prodeſſent, vires hoſtium ultra verum extulerant, ut poſteà deprehenſum eſt. Sed fidem tamen tùm invenêre. Nam Tartarorum celeritatem & ingentem Polonam animos non neſcientibus, porrò autem de plebis, undiq; ad arma conclamantis concurſu, aliundè admonitis, nihil dicere viſi ſunt, quod verum excederet. Verſis tùm in periculi aleam, animis omnium,
Campi-

Campidiductor ſvadere cæpit, prælio uti res committeretur, *augeſcere morâ periculum, inquiens, & pugnantibus ſpem ſupereſſe victoriæ, paulò poſt nonniſi compedum mortiſve, nec forſan ſatis glorioſæ, copiam futuram.* Non placuit ſupremo Duci conſilium, quo uni ictui univerſæ Reipubl. ſecuritas videbatur ſubjici. Et Lunæ diem obtendebat, quem tot experimentis ſibi infelicem cognoviſſet. Interim ex ſingulis vexillis, binos ſeligi permiſit, qui rectore Balabano in præcurſores Coſacorum & Tartarorum ducerentur. Sed hos exploſâ una Dönhofii machina ita disjecerat, ut nihihil opus eſſet quenquam in eos ducere. Cæterùm uti prælii aleam tentare haud conſultum videbatur Duci, ita nec decorum credebat, loco cedere; aliis contrà acriter inſtantibus, ne teneretur ibi exercitus, ubi, hoſte indies incrementa ſumpturo, ſibi nec auxilii ſpes ulla, & defecturis mox jumento militiq; alimentis, certum exitium expectandum ſit. Conceſſit tandem in horum ſententiam Potocius, adeoq; ſtetit conſilium, curruum gravioribus relictis, cæteris in carraginem connexis, agmine lento, & ad pugnam parato, cedere retrò: datumq; mox negotium Bieganovio metatori caſtrorum, viro in rebus agendis notæ dexteritatis, carraginem ut in-

Duces deliberant an prælio res committenda.

Duces retrò movent.

ut instrueret. Quod ubi factum, jussi singuli militum equis descendere, & his intra carraginem conclusis, pedites locum quisq; suum, in carraginis ambitu, propugnare. Occupaverat hostis iter, nihilominùs in eum, masculè obversâ fronte curulis hæc acies ibat, & sclopetorum ictibus obsistere ausos, submovebat. Facto sic sesquimilliari, ad betuletum, quod sensim, mixtis aliis arboribus, in sylvæ altitudinem assurgebat, deventum est, locum nefandum, & veras Polonorum Cannas. Impeditum, & curuli aciei propè ineluctabile iter, dumetorum angustia faciebat, inq; solo uliginoso & ad gradum instabili, hærebant currus, multiq; evertebantur. Quibus inhiantes Tartari & Cosaci, cùm nostrorum tormentis & sclopetis subindè propulsarentur, nihilominùs luctantem Polonorum aciem, in penitiora sylvæ comitati, infestabant undiq;. Alii prægressi, viam fossis transversim ductis & concædibus intercludebant. Cùm ita quatuor ferè horis conflictati Poloni (nam qui ex Ruthenis aciei Polonæ intermixti, plus minus mille octingenti, ad hæc devia ductores fuerant Polonis, in primo luci betulacei ingressu ad hostem profugerant) strenuè se sustentâssent, tandem circa meridiem, stratis cadavere multo viis, tùm interceptâ

Sed infeliciter.

Clades Corsunensis.

ceptâ vepretis, viq; etiam hostili perruptâ carragine multitudini violentiæq; urgentium jam impares, in potestatem hostis devenêre. Multos etiam tùm, quanquam resistere jam impotes, crudelitas gladii hostilis hausit, plures, & in his ipsum belli Ducem Potocium, & Campiductorem Calinovium, duplici vulnere saucium, Odrzyvolscium Castellanũ Czernichoviensem, eundemq; Præfectum Vinnicensem, insignem militiâ virum; Sieniaviũ, juvenem opibus & avitâ belli gloriâ præsignem, Cazanoviũ, Balabanũ, Henricum Dönhofium, Bieganonoviũ, multis decoribꝰ claros Ductores, Comoroviũ, Corydonem Gallum, qui tamẽ ex tribus vulneribus triduo post exspiravit, Flikum, Lacrostadium, Centuriones, aliosq; strenuos bello viros strinxêre vinculis, & in Tauricam deniq; abduxêre. Paucissimos, atq; inter hos Koricium, Gdessynium, etsi jam vulnere tardum, Cossakovium item, notissimos rebus gestis Ductores, hoste inter currus & spolia occupato, cladi huic, & mox agrestium, passim in victos desævientium insidiis, felicior fortuna & virtus subduxit. Koricius inprimis nonaginta circiter militibus comitatus, per multas ad Chmielnicium tendentium Russorum cædes, Kioviam primùm, & inde rursùs per

Duces capiuntur & multi alii.

ſumma diſcrimina, ad ſuos evaſit. Sed & Sieniavius à Tohaibego, clam Chano, qui jam prædæ recipiendæ causâ appropinquabat, ſpondentibus pro lytro, viginti millium aureorum, Potocio & Calinovio, à vinculis citò atq; intra ipſum locum penè cladis, liberatus, cum ſuis aliquot domum incolumis rediit. Ad eum modum duplici intra dies decem clade, protector finium exercitus, & primum velut robur Poloniæ, à barbaro hoſte proculcatum eſt. A Tartaris verò paſſim impunè omnia pervagantibus, ſuper antè memoratos, ingens hominum vis abducta mox fuit, adeò ut ſint, qui captivorum numerum ſupra ſeptuaginta millia proceſſiſſe narrent. Cæterùm cùm ingens eſſet vulnus, quod iſta clades Regno inflixit: eodem tempore alterum ex intempeſtivâ Vladiſlai Regis morte acceſſit. Qui ſub prima tumultuum iſtorum initia in Lithvaniam diſceſſerat, recens tùm filio unico Sigiſmundo Caſimiro ſeptenni, ſed magnæ indolis Principe orbatus. Unde triſtes curas loci & negotiorum mutatione, ſimul & feſſum ex ægritudine, quam non multò ante ê Pruſſia redux, Varſaviæ ſat gravem expertus erat, reficere corpus quærebat. Quò eum Regina Maria Ludovica Niverno-Mantuana princeps, nec non frater Joannes Caſimirus deduxerant. Sed hic

Tartari plurimos homines abducunt.

Vladislai Regis extrema.

inde iter per Poloniam remensus, in Austriam paulò post contendit. Dùm Vilnæ esset Rex, inter prima negotiorum, prælustrium duorum Lithvaniæ Procerum, Janussii Radzivillii Ducis & Leonis Casimiri Sapiehæ Vice-Gancellarii, reconciliationem habuit. Quos tamen odium inveteratum, frontibus magis, quàm animis posuisse, eventus posteà ostendit, cùm iidem, mortuo mox conciliatore, in diversa omnia & adversa mutuò ivêre. Paulò post ex Poloniâ nuncii, de primis Chmielnicii cæptis rebellibus, & serpente indies latiùs seditione, metu deniq; advocatæ in scelerum societatem patrociniumq; potentiæ Tartaricæ, Regi afferuntur. Visum itaq; est, in Poloniam regredi, ubi faciliùs iniri consilium, propiusq; ostentatâ Majestate Regiâ retundi nefaria molimina possent. Sed ubi Mereoium, Lithvaniæ oppidum, Reginâ comite, pervenisset Rex, subitò doloribus calculi & febri deprehensus, dies aliquot inter morbi incrementa consumpsit, magis medicamentis, quàm Medicis, ægrum destituentibus. Cùm langvescere se videret, testes ultimæ voluntatis suæ tabulas, Sapiehæ Vice-Cancellario, quem fidissimum sibi & Domui Regiæ expertus semper erat, signandas dedit, curamq; exe-

quendi commendavit. Inde magis magisq; vocantium fatorum vim ſentiens, à Gregorio Schönhofio S. I. ad extrema præparatus, nec multo poſt, vigeſimo die Maji, anno ætatis ſuæ LV placidè, & integris animi viribus, exſpiravit. Princeps ſanè inter fortisſimos & felicisſimos ſeculi numerandus. Quem mater Polonia in ſinu minimè delicato, quippè inter bella ferè perpetua eduxerat. Prima rudimenta quindecennis adoleſcens ſub ductu Zolkievii, fortisſimi imperatoris, depoſuit in Moſcoviâ. Et hæc poſt Demetriani belli tempeſtatem mirè fluctuans, eum jam ſibi in Principem Anno 1610. delegerat, poſteà cunctatione Patris Sigiſmundi, internisq; diſcordiis, aliò aversa. Chotimenſi dein expeditioni, volente Patre, auſpicia ſua præſens commodavit, tàm felicia, ut Turcarum Imperator Oſmanes, collectis totius Orientis viribus Poloniæ imminens, ſatis tum habuerit ſecuram à Polonis pacem retuliſſe. Quieto poſthàc Regno, ad exteros verſus, peragratâ utrâq; Germaniâ, Romam & in eâ ſummum Pontificem ſalutavit. Poſt Patrem deniq; Sigiſmundum mortuum Anno 1632. concordibus ſuffragiis omnium, Rex creatus, cum ſceptro ſimùl mox arma capesſiit. Smolenſcum enim tum Moſchus ingente exercitu

Vladislai vita & virtutes.

exercitu circumſederat. Quod brevi tempore ita Vladislaus liberavis, ut ipſum deniq; obſesſorem exercitum obſideret, & ad deditionem ſummâ ſuâ & Reipubl. gloriâ cogeret. Inde in Podoliam cum victore exercitu transgresſus, Abaſibasſam, quem ingente Turcarũ & Tartarorum vi incumbentem Polonis, Coniecpolſcius magnus militiæ dux fortiter hactènùs ſuſtinuerat, ipſo adventu ſuo territum, & pacta promptè amplexum, ad ſua repulit. Hinc eundem in Prusſiam exſpirantes induciæ, quas cum Svecis in ſex annos pepigerat pater, revocârunt. Cujus terræ cum magnam partem celeritate & vi armorum præreptam aliquot annis tenuisſet hoſtis, eam tùm bellis Germanicis diſtentus, ſed inprimis Vladislai felicitatem veneratus, productis in annos 26. induciis reſtituit. Ex eo tempore hoſtis magis, quàm belli amor Vladislao defuit, Tartaris, quos paupertas ſua & pernicitatis fiducia, in Rusſiæ viſcera identidem antehac impulerat, ita auſpiciis Regis, Conjecpolſcii verò, Potocii, Chmelecii, aliorumq; Magnatum Virtute refrænatis; ut nec crebrò, nec niſi extrema Regni, & trepidè admodum, plerumq; etiam non impunè attentarent. Nec Coſacorum, quanquam aliquandò fræna mordentium conatus aut

Turcica expeditio.

Vladislao hoſtes deſunt.

Cosaci sub Vladislao quieti aut domiti.

tus aut progresſus tanti fuêre, quin iis comprimendis Regis etiam abſentis fortuna, Coniecpolſcii dirigentis autoritas, & deniq; executrix Potocii manus abundè ſuffecerit; poſito tum quoq;, ex conſilio inprimis Coniecpolſcii ad ripam Boryſthenis caſtro Codacenſi, tam Coſacorum quàm Tartarorum molitionibus obſervandis compeſcendisq; per opportuno. Sub hoc itaq; Rege, ſi unquam, pace beatisſimâ & ad luxuriam propè floruit Polonia, nonniſi ſacris disſidiis ſibi interdùm moleſta. Quibus & ipſis tamen ille, ponere obicem laboravit. Atq; eo fine amicabile Colloquium Thorunii inſtituit, cui Regiâ autoritate primùm Dux Georgius Osſolinius Regni Cancellarius, poſt eum verò Joannes Comes de Leſzno Caſtellanus tùm Gneſnenſis poſtea Palatinus Poſnaniæ & tandem ad majus Regni Sigillum evectus, præfuit. Partium disſentientium moderatores conſtituti: Georgius Tiskievicius Epiſcopus Samogitiæ, Sbigneus Goraiſcius, Caſtellanus tùm Chelmenſis, poſteà Kiovienſis: Sigismundus Guldenſternius L. Baro Præfectus Stumenſis & Aulæ Regiæ intimus familiaris poſteà Caſtellanus Gedanenſis. Foris bella Vladislaus adeò nunquam recuſavit, ut poſtremò etiam ferè quæſiverit: domi

Pax religioſa.

domi ſemper pacificus, benignus, fronte animoq; in amænitates omnimodas, beneficiis in prodigentiam propè effuſus. Sed hæc obiter libereq; de vitâ & moribus Vladislai inſerere, morte ejus admoniti ſumus.

LIBER II.

COſaci victoriâ tam memorabili, Ductore Chmielnicio, adjutantibus Tartaris, potiti; diviſis inter ſe ſpoliis ad Album Fanum (vulgò Bialocerkujam appellant) conſederunt; affluente indies illuc undiq; plebe, & militiam Chmielnicii aut ſaltē patrocinium quærente. Ut adeò intra paucos dies ad ſeptuaginta millia hominum excreverit iſte exercitus, trepidante interim, ac quà quisq; poterat, diffugiente tum Nobilitate; tum Oppidanorum iis; qui ob diverſa ſeu ſacra ſeu Studia Coſacis fidere non poſſent. Ac juſtisſimo quidem metu Polonia omnis perſvaſerat ſibi, progresſurum tùm ſtatim hoſtem, & augeſcente in immenſum multitudine univerſas Regni Provincias, nemine reſiſtere auſo, inundaturum. Sed non fuit ea Chmielnicio mens, aut ſi fuit, fatis

Chmielnicii victoris exercitus creſcit.

Ille sistit cursum victoriæ. adgubernantibus, mutata est. Quamdiu quidem mortem Regiam ignoravit, veneratione Principis, cujus virtutem, autoritatem, felicitatemq; non nesciebat, substitit. *Et scribit ad Regem.* Quin imò missis ad eum deprecatoribus ac literis *turbarum istarum calamitatumq; occasiones, gravissimas nempè Præfectorum injurias, Judæorumq; depeculationes latè exsequitur, simùl veniam orat eorum, quæ in necessariâ sui defensione, commissa sint. Tartaros remissurum se, & porrò in obsequio Regis mansurum pollicens, dum datæ jam olim à Regibus libertatis usus sibi & Cosacis permittatur firmeturvè.* Posteà simùl cum obitûs Regii nuncio accepit literas Adami Kisieli, Palatini tum Braclaviensis viri autoritate validi, ob sacra etiam communia apud Cosacos gratiosi. *Chmielnicium Kisielus mitigare studet efficace epistolâ.* In iis Palatinus ad Chmielnicium scribens. *Nihil se,* ait, *de bono ipsius erga Rempubl. affectu dubium, ut paritèr is prosperam apud alios Senatores ac Cives existimationem ac famam experiatur, efficere conari. Militem Zaporobianum semper quidem libertatis & gloriæ avidum, obsequium tamen Regum suorum nunquam exuisse. Et gentem ipsam Ruthenam fidei suæ adeò tenacem esse, ut mortem potiùs decoram, quàm vitam perfidiâ deformem probet. Patriam deniq;,* quam-

quamvis nunc discordibus & sanguine mutuo pollutis eandem esse, in quâ sua cuique jura, sua libertas, aut asserendæ saltem libertatis ratio non desit; patente inter cæteros & præter cæteros viris militaribus in liberâ Republ. pro se loquendi tantâ potestate, quanta in nullo Regnorum alio. Hæc reputantem Chmielnicium non posse Reipubl. Polonicæ inimicum esse; indeque adeò sibi, ad ipsum, ut amicum, per Monachum hominem sacris & ætate venerabilem, scribendi natum impetum, quo sic simùl suam erga exercitum Zaporohianum benevolentiam velit testatam. Non ignarum Chmielnicium, & quotquot cum ipso militant. se solum Senatorem religionis Ruthenicæ, templorumque & jurium ejus Patronum, in eâ curâ consenuisse & porrò mori velle. Post Cumeicense bellum intactas sibi sanguine Russico manus; & si quid durius in ipsos consultum sit, se invito & repugnante factum. Merito itaque suo postulare se, ut fidem sibi habeant, cujus negandæ nullam obtendere posśint causam. Quæ facta sint, infecta fieri non posse. Bella, atque hinc ortam famem, pestilitatem mala esse, divinitùs immitti solita. Ea singula perdendis Provinciis idonea, Reipubl. jam incumbere aut instare universa. Eadem porrò ampliùs lacessere, provocare, aut in exi-

Cosacis in Reipubl. potestate manere utile.

tium patriæ asperare velle, indignum & nefas. Satiùs enimverò ultricem Numinis manum precibus, suam pænitentiâ inhibere, mitigandisq́; potiùs, quàm diducendis, vulneribus applicare. Certum sibi, quæcunq; acciderint tristia, præter voluntatem defuncti Regis accidisse. Potocio etiam ipsi, quem infelix expeditio in captivitatem jam deduxerit, diu componendi magis tumultûs, quàm armis persequendi placuisse consilia. Scire se deniq; ex Zdanievio affine Chmielnicii, nec ipsum quidem cùm in insulas Zaporobianas secederet, quicquam adversi in Regem aut Rempubl. molitum, in hostilitates nonnisi post suum ex illis abitum deventum: quibus stimulis, quâ culpâ, nec motum Satis, nec ptomptum sibi dicere. Cæterùm seu victor ab hoste seu victus abieris, non uno certamine vel victoriam pertegendam, vel sarciendam cladem. Interdomesticos ubi certatur, etiam victori gloriosius gladium cohibuisse, quàm strinxisse aut ostentâsse ultrà. Id circò & Chmielnicio se autorem esse, ne Dei Majestatem, nec Reipubl. quietem lacessat ampliùs. Quin relegatis ad sua Tartaris, & retracto ad suetas Cosacis sedes exercitu, inde per Delegatos vera tumultûs istius primordia injuriasq; , quà exercitûs, quà suas sed simùl mox fidem, inposterum Reipubl.

Bella domestica.

publ. haud defuturam exponeret. Seipsum addit (*idq; sanctitatem Ecclesiæ suæ, cujus uterq; ipsorum filius sit, & antiqua gentis sanguinisq; Rutheni sacra & decora obtestans*) *Causæ ipsorum quicquid operâ & autoritate possit, semper promptissimè commodaturum. Talem sibi in Republ. locum esse, ut se inscio, nec belli nec pacis consilia haberi aut rata esse queant; eum porrò animum, qui non bello ejusmodi interno fomenta, sed malorum, quibus ingemiscat, remedia terræ & Religioni patriæ apta, æquamq; inprimis pacem afferre optet. An enim non melius vires, in mutua mala jam conversas, in communem potiùs Christianæ gentis & religionis hostem impendi? annon vel ab illo saltem modum internis calamitatibus medendi discendum? Non semel scilicet istas gentes, Tartaricas inprimis, mutuis discordiis inter se commissas ad arma provolare: facilè tamen, ubi primæ detumuerint iræ, & sine arbitris externis, in concordiam redire. Ipsos igitur Barbaros facessere jubeant, cæterùm eorum in ponendis dissensionibus exemplum servent & sequantur.* Qui literas portabat Monachus, ægrè manûs Tartaricas eluctatus, in exercitu etiam Chmielnicii turbida omnia reperit. Tandem tamen convocatâ ad consilium bellicum turbâ, numerosâ

numerosâ admodùm, eòq; ad audiendum ægrè compositâ, literæ lectæ sunt, & primus Chmielnicius Palatini consilium approbavit. Cui assensis, sine morâ, cæteris, constitutum, positâ omni hostilitate responsum ab aulâ præstolari; Tartaros in campestria dimissos extra noxam Provinciæ, in casum tamen promptos habere, ipsum verò Palatinum ad se invitare. Et in eam sententiam missum Palatino responsum, additâ detestatione *malorum, quæ ipsis nolentibus & deprecantibus orsa, in nocentes juxtà & innoxios reciderint.* Eodem tempore, quo Monachum ad Cosacos, alium tabellarium Varsaviã expedierat Palatin9, quæ Chmielnicio scripsisset, nuncians; simùl consilia addens, de quærendis honestæ compositionis modis, & antequam ad eam accedatur, mittendis properè subsidiis; milite inprimis Prætoriano, quem præsentis animi consiliq; viro committere svadebat.

Chmielnicius paret Kisielo.

Summam verò belli autoritatem Palatinus Cracoviensis dandam censebat Duci Zaslaviæ & Ostrogiæ Dominico, qui primario inter Senatores loco (erat enim tùm Palatinus Sendomiriæ) & ordinariâ suâ aliquot millium hominum potentiâ, opibusq; suis præ aliis eam dignitatem sustinere posse videretur. Cæterùm grato animo omnia

Kisieli consilia de Ducibus eligendis.

omnia hæc accepta ſunt à Collegio Senatorum, qui primo Senatore & quaſi interrege Matthiâ Lubienſcio Archiepiſcopo Gneſnenſi, Regni Primate, viro ætate, prudentiâ, & probitate venerabili, negotia Reipubl. curabant. Sed magis etiam poſteà animos omnium erexêre aliæ literæ, quibus Monachi ad Coſacos adventus, & flexa horum ad arma ſiſtenda inclinatio memorabatur. Et actæ Palatino pro iſto in Rempubl. ſtudio ingentes gratiæ, ſimùl & miles prætorian9, ducente Oſſinſcio Tribuno, deinceps verò Caroli Principis Poloniæ, Epiſcopi Uratislavienſis & Plocenſis deſultorii equites quingenti in Ruſſiam ire juſſi ſunt. Scriptæ item ad varios literæ, de conſenſu quidem Senatûs cæteri, ſed impulſu maximè nutuq; Ducis Georgii Oſſolinſcii Cancellarii: qui vir oris ingeniiq; dotibus ingens, & incomparabilis experientiæ, immotâ, quantumvis inter multa inimicitiarum & ſuſpicionum adverſa, autoritate, præcipua rerum tùm etiam regebat. Datum inprimis reſponſum ad Chani Tartarici epiſtolam, quâ ille *à Rege Vladislao, morte ejus nondùm intellectâ, quatuor annorum tributum & Coſacorum in veterem fortunam reſtitutionem*, ſuperbè ſatis & calamitatibus Regni non modicè inſultans,

Senatus Regni negotia adminiſtrat præſide Archiepiſcopo.

Conſilio inprimis Oſſolinſcii Cancellarii.

Respondetur ad Chani literas.

tans, postulabat. Cui repositum à Senatu *tributi nomen insolens & intolerandum Polonis semper visum, nec unquam Tartaris quicquam datum, nisi eâ lege, ut vicissim requirentibus operam Polonis præstò essent: ab iis verò sæpiùs contra factum. Et nupèr in fraudem domûs Ottomannicæ, cui obsequium debeant, violato apertissimè fædere, rebelles Polonorum subditos ab iis adjutos, magnamq; hominum multitudinem miserè abductam. Quid itaq; & quantum stipendii ipsis debeatur, non paucorum Procerum, qui in honorem Regii corporis & subita necessitatum, congregati essent, sed majoris Conventûs esse, definire. Qui ad 16. Julii diem indictus, propediem instet. Cosacis, ubi supplices veniam commissorum petierint, justa & æqua à futuro Rege, interponente se Senatu, non iri denegatum. Cæterùm minas Chani, ut terrori non sint quamvis afflictæ Reipubl., ita stimulo fore, ne imparatos ille inveniat, si ultra minas sævire voluerit.* Eodem svasore Cancellario ad Vesirum quoq; Turcicum missæ à Senatu per Gazubam nobilem Lithvanum literæ: *Chanum Tartaricum incusantes, qui & libertatis à Rege defuncto olim receptæ immemor & Polonici cum Turcarum Imperatore fæderis irreverens, cum Cosacis Poloniæ rebellibus & in Turcas*

Literæ ac Vesirũ Turcicũ.

Turcas ipsos hostilia subindè agitantibus, societatem pactus sit, immissisq; magno numero Tartaris, custodem finium exercitum, tam insperatæ multitudini imparem circumvenerit, Ducesq; ipsos & plurimos bellatorum alios, post infelix Poloniæ prælium, in captivitatem Tararicam abduxerit. Oratus Vesirus, *autoritate suâ apud Imperatorem efficiat, ut homini, imperium majoris Domini adeò non moranti, fautori juxtà rebellium, fæderum deniq; violatori scelera sua non sinat impunè esse. Et ut idem Duces, nullâ in Tartaros aut Turcas destinatâ acie, captos, restituere jubeat.* Rogatur insupèr ab iisdem Senatoribus Galliæ Legatus qui aderat, *uti res Polonicas Christianissimi Regis apud portam Ottomannicam Oratori, quàm diligentissimè commendet.* De belli deniq; Ducibus in eo Senatu deliberatum, quos ternos bello illi præficere visum. Primus ordine & autoritate, Dominicus Dux Zaslaviæ & Ostrogiæ, de quo antè, nominatus est. Alter Nicolaus Comes de Ostrorog, Pocillator Regni, vir majorum gloriâ & suis meritis illustris. Tertius Alexander Coniecpolscius, Vexillifer Regni, unicus magni illius Stanislai Coniecpolscii, quem verè remoram fatorum Poloniæ dicere possis, filius. Si Jeremias Dux Visnovecius Palatinus,

Duces militiæ constituti.

Visnovecius non est inter Duces nominatus.

Palatinus Russiæ, paulò citius ex remotioribus extremæ Russiæ oris eluctari potuisset, multùm sanè ambiguam eligentium curam fecisset. Sed is, ultra Borysthenem, cum ruente in eandem rebellionem plebe agrestium, diu conflictatus, posteà malo immensis auctibus crescenti illic imparem se sentiens, quæsitis per Lithvaniæ fines ambagibus, trajectoq; istîc Borysthene, fidelioribus suorum comitatus, in loca tutiora, seriùs aliis, evaserat. Posteà quantumvis publicæ voces, militarium inprimis virorum, quorum ille favorem populari humanitate & virtute toties spectatâ collegerat, summæ eum rei destinarent, adversa tamen illi pars evicit, ut in placito Proceribus Aulicis regimine militari nihil mutaretur. Et deinceps in ipsâ Convocatione (sic in Poloniâ primus à fato Regum Conventus vocatur) hæc ordinatio confirmata est, etsi non deessent, qui aliò judiciis inclinarent, imò aliqui etiam sinistra omnia sub tali militiæ regimine portenderent Reipubl. Illi autem habendo Conventui diem 16. Julii Archiepiscopus literis publicis tùm præfiniit, mortem simùl Regiam, ex more, Civibus Regni omnibus significans, & quæ ad tuendam Regni securitatem & Russiæ tumultuantis seu pacationem,

Convocatio indicitur Varsaviam.

nem, seu levamentum facerent, de sententiâ Senatorum præsentium, solicitè monens. Nec mora, concurrunt ubiq; Cives, agunt Conventus, quæ posceret necessitas, deliberant. Illicò & post Conventus istos provinciales, ubiq; per Palatinatus colligitur miles, & in militis stipendium pecunia; aliis suo ære, aliis publico militiam & patriæ curam susceptantibus. Nec facilè meminimus tempus, quo majore conatu vires suas Polonia omnis concusserit. Ut videatur specimen, Posnaniensem primò Palatinatum nominabo, qui omnium Poloniæ terrarum à Russiâ, adeoq; à periculi aleâ remotissimus erat. Et is tamen breve intra tempus bis mille ducentos milites contraxit, lectis ex primæ notæ Proceribus, qui ducerent, Tribunis quatuor, Andreâ Carolo Grudzinio, Rogozinensi Præfecto, postea Palatino Posnaniensi; Jacobo Rozrazevio Coninensi Præfecto posteà Palatino Inovlodaviensi, Francisco Czarnkovio Medzericensi & Pizdrensi Præfecto, posteà Castellano Posnaniensi; Hyacyntho deniq; Rozrazevio, viro præsigni, & cujus egregia decora, mortemq; posterior Historia memorabit. Cæterùm singuli horum, supra assignata è publico ærario stipendia, proprii æris non parùm in eam

Miles colligitur in Polonia.

expeditionem, patriæ laudisq; amore, erogârunt: suâ scilicet manu nonnulli ducentorum militum publicas cohortes turmasq; augentes. At ultrà has copias, in Russiæ laborantis subsidium destinatas, tria millia militum ad tutelam ejusdem Palatinatûs, quòd is Silesiæ affinis & aliarum gentium conatibus opportunus esset, Boguslao Lescinio Generali Majoris Poloniæ Præfecto commissa sunt. Non dispare in Rempubl. animo alii Palatinat⁹ expediêre copias suas. Prussi quoq; quamquam alium & propiorem tùm hostem formidantes, mille pedites, equites ducentos ad extinguendum commune incendium misêre; commisso eorum regimine Ludovico Veihero, Castellano tunc Elbingensi, posteà Pomeraniæ Palatino. Sed his mille ducentis, cæterorum Prussiæ Procerum alacritas totidem alios addidit. Dantiscani quoq; laudabili in Rempubl. fide, & acri Archiepiscopi sollicitatione impulsi, trecentos pedites suo stipendio auctoratos Varsaviam misêre. Cæterùm eadem Prussia, ne his delectibus exhausta & quodammodò nuda, eò magis hostium finitimorum incursibus pateret, aliis qui militem in idem bellum legere vellent, jus & privilegia sua opposuit; ne literas quidem Archiepiscopi, qui inhibitionem

tionem illam juxtà cum aliis ægrè acceperat, morata. Etiam portorium, quod Elbingæ Gedaniq; Regi pendi ſolitum, in copias contrahendas tùm poſtulabatur, denegatum eſt eo nomine, quòd more dudùm recepto, Regi futuro id reſervaretur.

Iſti autem armantis ſe Poloniæ apparatus Chmielnicium equidem non latebant. Nihilominùs is amica ſibi omnia, ſponſore Kiſielo Palatino Kioviensi, à Republ. promittens, haud dubiè & viribus ſuis fretus, ad Album Fanum, injecto ſucceſſibus ſuis ſufflamine, ſtabulabatur. Et tantùm aberat, ut de augendo militum numero laboraret, ut potiùs nimiam exercitûs molem metuens, ultrò accurrentem multitudinem à caſtris ſuis, quanquam fruſtra ferè, prohiberet. Nam immenſa ruſticis armis accinctæ plebis agmina, cùm non admitterentur, caſtris accubabant. Sed nonnullos Coſacorum Ductores tædium quietis, tùm haud dubiè deſiderium prædæ, in excurſus faciendos, prolicuit. Ac cùm intellexiſſent non exiguam Nobilium manum Tulcinum (vulgò Neſtervar dictum) ſe recepiſſe, illuc primùm, connivente vel potiùs jubente Chmielnicio, vertêre. Vetus id Calinoviorum, & adverſus Tartarorum inſultus firmum ſatis municipium erat. Nunc inſuper

Chmielnicius ad Bialacerkvam moratur.

Tulcinum invaditur.

cohortibus aliquot militum, raptim à Baibusâ nobili viro collectis defendebatur. Quibus & Mrozovius cum turmâ Coniecpolscii Vexilliferi Regni speculatum missus, postremò Czetvertinii Ducis, & Zamoscianorum militum aliqua manus accessit. Ac istorum quidem virtute repulsus aliquandiu hostis, sed majore mox impetu reversus, cùm obviam prodire ausos, numero & viribus prævalens, disiecisset, oppidum primò, deinde arcem cepit; tandem pretium vitæ & libertatis offerentibus ignoscere visus est: at hâc conditione, ut Judæos dederent. Quos mænibus egressos, inter atrocissima lamenta, nullo ætatis vel sexûs discrimine, gladius hausit. Gerebantur hæc Ganzæ Tribuni ductu. Cujus cum avaritia pecuniis, crudelitas tot cædibus satiata videretur, supervenit alius Cosacorum Ductor Ostapa (Eusthatius nobis) qui pactum cum Ganza initum nil moratus, oppidum & ipse arcemq; vi invadit. Atq; ut facilius loco potiretur, ignem turri ligneæ, in quâ pulvis pyrius asservabatur, injicit, unde magno accensi pulveris fragore attoniti, qui in civitate erant, eò facilius hostem, magno impetu in valla nitentem, admisêre. Tum miserabili cæde multa millia hominum, nobilium inprimis utri-

Idem oppidum miserè excipitur.

mis, utriusq; ſexûs, perierè. Ibidem inter alios Zetvvertinius ex priſcis Ruthenorum Ducibus oriundus ſecuri ruſticâ peremptus eſt. Tum quoq; Niemirovia, ſed ferè ſine negotio, occupata eſt: quòd nemo aderat, qui oppidanos, in nova jam nimiùm pronos, in officio retineret. Si qui obſiſtere, aut minùs favere turbidis viderentur, immaniter trucidati: præcipueq; in Judæos utriusq; ſexûs ſævitum. Sed fæminis plerisq; non ante ſtuprum mors illata. Quandam ex primoribus, & liberalioris formæ, ſervavit Coſacus incolumem, conjugiũ ab eâ ſtipulatus. Annuere ipſa, & in ſacra inſuper Græca tranſire velle viſa eſt: hâc tamen lege, ut ſibi, antequam mutaret, ſemel adhuc Hebræo ritu Deum adorare liceret. Conſentit ille, ſed abeunti tamen cuſtodem addit. Contendit ad flumen Hebræa, ibiq; præceptis Decalogi, quæ ſecum geſtabat, capiti impoſitis, in aquam ſeſe præcipitat, memorabili contemptu vitæ, quam, niſi incolumi religione & caſtitate, mulier ſervare noluit. Dùm iſta hîc geruntur, non procul inde incertum an connivente, an coercendæ effræni turbæ impare Chmielnicio, licentiæ majoris ſignum ſuſtulerat, Krzyvonosſius, homo olim ſerris bombardisq; faciendis exercitus: nunc belli aliquo

Niemirovia.

Crzyvonosſius Dux Coſacorũ, præcipuè agreſtiũ.

li aliquo usu, sed inprimis astu senili & audaciâ, modicæ primùm manûs, mox vasti exercitûs ductor factus. Etenim turbidissimus quisq;, cui nec Chmelnicius satis barbarus videbatur, prædæ cupidine & publico quodam quasi furore ad eum ruebat. Cui ante alios omnes Jeremias Visnovecius, Dux magni animi & bello felix, ex ultimis Russiæ trans-Borysthenianæ oris nuper eluctatus, se opposuit; primo impetu Poherebiscos & Niemiroviam, oppida perduellia, aggressus. Poherebiscis aliquot Rutheni, qui cæteris ad perduellionem præiverant, in furcam acti. Niemiroviani venienti à Principe Baranovio portas præcluserant. Posteà vim experti & majorem metuentes, misso obviam Magistratu, Duci se purgârunt, & ut tutiores adversus hostem essent, militem in præsidium poposcerunt. Misit ducentos equites desultorios Visniovecius, Scanscio & Juskievicio Ductoribus. Sed hi vix mænibus successerant, cùm Cosaci Braclaviani advocantur, qui magno numero oppidum ingressi, omnes istos præsidiarios, adjutante oppidanorum perfidiâ, trucidârunt. Insignitum Niemirovianorum scelus abominatus Visniovecius, & similem aliarum istîc Civitatum perfidiam metuens, cùm neminem sibi in

Poherebisci capiuntur à Visniovecio.

auxilium

auxilium venire sentiret, retrò ducit militem suum. Iter ingresso obvius fit cum aliquâ manu suorum Janussius Tiskievicius Palatinus Kioviensis adferendam Machnovvcæ, oppido suo hæreditario, quod hostis occupâsset, opem flagitans. Nec deserendum sibi tantum amicum, & tam solitè orantem putavit Visniovecius. Cùm Machnovvkam venissent, harpyjas hostiles direptioni oppidi intentas reperiunt. Irruunt in palantes, & per intima ædium venantes prædam, nullo negotio fugant trucidantq;. Quod ubi nobilis turba, quæ undiquaq; ab hoste circumfusa, in arcis quodam conclavi, ad extrema omnia se obstinaverat, intellexit, summâ alacritate accurrit, & in cædendo hoste non segnem novat opem. Mox ad castra quoq; Crivonossii itur, quæ non procùl ab oppido remota erant. Hæc verò ipsa quoq; prævius jam terror ita perculerat, ut undiq; in fugam ruere hostiles catervæ cernerentur. Et parùm aberat, quin duo hi magnates ad extrema ibi hostem redigerent, facturi sanè utilissimum patriæ, sibi gloriosissimũ belli compendium. Sed publico bono privata se utilitas interposuit. Fuit enim, qui patrimonio & subditis suis, quorum plurimi inter hostilia agmina erant, metuens,

Visnovecio se adjungit Tiskievicius Palatinus Kioviensis.

Machnoviæ hostis deprehenditur.

Victoria corrumpitur.

tuens, effecit autoritate & precibus, ut cædium victoriæq; cursus sisteretur. Nox prætendebatur, æquè victoribus, quàm victis periculosa. Interim tenebrarum opportunitate usus hostis, desertis castris & impedimentis, exitio se, in summam terrarum illarum perniciem, subduxit. Nam paulò post idem accursu plebis innumeræ eò virium spitituumq; processit, ut victorum copias, nullâ aliunde ope sublevatas auderet lacessere. Deniq; etiam recedente nonnihil ob impares vires Duce, Polonnam Stanislai Lubomirscii Palatini Cracoviensis oppidum, ingenio loci & opere validissimum, septuaginta dudùm machinis bellicis, arcendæ vi externæ, instructum, aggressus est. Non alius sustinendo atq; etiam retundendo hosti sufficientior locus videbatur, ejusq; ad tutelam Visniovecium Ducem animus ferebat, sed à comite Palatino attinebatur, qui fraude oppidanorum omnes Polonorum conatus irritos fore suspicabatur. Cæterùm præsidii Visnioveciani fiduciâ, vicina Nobilitas & quisquis hostem timeret, inter alios etiam Castellanus Kioviensis Brzozovius, & Czernius subPræfectus Bialocerkviensis, aliiq; viri insignes se & carissima quæq; in Urbem hanc intulerant. Sed nullo post apparente, mox & despe-

Polonna capitur & miserè habetur.

& desperato omni auxilio, animadversâq; civium in Cosacos inclinatione, multorumq;, ex præsidiariis etiam, ambiguâ fide, cautissimus & promptissimus quisq; inde se proripuit. Qui fugere nequirent, vel ob hostis propinquitatem timerent, gliscenti proditorum civium perfidiæ aliquantùm reluctati, eidem deniq; cedere cogebantur, Adeoq; nemine prohibente ingressa barbara colluvies, quicquid crudelitas & libido juberet, perpetravit, cædibus in Polonos juxtà ac Judæos, stupris in sexum imbellem, nobiles præcipuè fæminas, direptionibus deniq; in omnes atrocissimè grassata. Putes fædissimum hostem darè voluisse specimen sævitiæ, quod sparso longe lateq; terrore, omnium animos ita dejiceret, ut nemini non consilium fugiendi quàm resistendi videretur melius. Et sanè post Polonnam ita facilè occupatam, nihil imperviùm hosti, nihil tutum esse Polonis visum est. Latè mox, atq; in omnes circum partes diffusa colluvies, & augebatur eundo, & quicquid usquam ad obsequia minùs obvium reperiret, malè mulctabat. Ubi sic in sanguine fundendo plebem agrestium aliquandiu exercuerat Crivonossius, efferatiorem & tot perpetratis scilicet egregiis facinoribus nihil non ausuram, duxit

Constantinovum tendit Crzyvonosſius. verſus Conſtantinovum, Dominici Ducis Zaslaviæ Oſtrogiæq; hæredium, urbem, commerciis celebrem, & vallo pæalto cinctam. Ei defendendæ Dux poſſeſſor mille quingentos equites, pedites ter mille circiter, regente illos ductore inſigni Coricio, hos Suchodolſcio non ſpernendæ experientiæ viro immiſerat. Quibus commodum Osſinſcius caſtrorum Lithvaniæ metator, pervenit, prætorianam Regis defuncti legionem ducens. Ubi copias junxerant, parte *Idem defendunt Poloni.* peditatûs intra urbem relictâ, aciem ritè inſtruunt hoſtemq;, ut ex ſpeculatoribus intellexerant, propediem adfuturum opperiuntur. Interim Dux quoq; Viſniovecius, cùm fruſtrà ante Osſincium Coriciumq; ad ſe invitâſſet, nunc majore ingruente periculo, ab iisdem ad capeſſendam Conſtantinoviæ defenſionem ſolicitè invitatus, comitante Palatino, advolat, quinq; circiter millium exercitum ducens. Vix de nocte in unum cojërant copiæ, cùm ecce ſequenti mox die hoſtis, miſſis primùm præluſoribus, qui ſpecie paucitatis in acie ſtantes Polonos in camporum aperta prolicerent; paulò poſt, cùm nemo prodiret, totâ eâq; immensâ multitudine vicinos urbi campos opplevit. Stagno & paludum uliginibus duo adverſi exercitus interjungebantur.

Sed

Sed per ſtagnum quia arte factus agger dabat trajectum, eo occupato, ire in Polonos decreverat Crivonosſius. Hi verò tranſitum prohibituri, paritèr cis trajectum, conſtiterant. Ipſum aditum trajectûs cuſtodiebant circumpoſiti Ducis equites deſultorii, quibus intermixti ſtabant Osſinſciani pedites, ab equite ita contecti, ut conſpici ab hoſte non posſent. Alterum latus, quod in campos reſpiciebat, Coricio dabatur tuendum. In ſubſidiis collocatæ erant turmæ Palatini Kiovienſis & Viſniovecii, iisq; præfectus Zamoſcius. Hoſtis iſtos omnes exitium ſibi ipſis ultrò parare arbitrabatur, quippè qui adeò modico ſuo numero tam ingentem exercitum opperiri non dubitarent. Itaq; aggerem & quæ aggeri ſubjecta erat, uliginoſam planitiem trajicere properat multitudo, ſecura ſui, & victoriæ certa. Cùm ultra medium aggeris veniſſet, dato à Ducibus ſigno, equites in latera diſcedentes, pediti ſpatium faciunt in hoſtem ſclopis detonandi. Hoſti improviſus iſte pilarum nimbus fuit. Unde ubi ſtragem ille in primis Ordinibus haud exilem vidisſet, ſubitò prior audacia in formidinem vertit, ita ut ſine morâ omnes fugam retrò maturarent, pars viam per ſtagnum vel paludes quærerent, vel trajectu, ab aliis præire

Feliciter rem agunt Poloni.

Krzynonosſius profligatur.

præire nitentibus, depulsi; vel quia per angustias aggeris non satis celer fuga consternatis videretur. Alii,quibus præcox alacritas invia paludum ante peruia fecerat,nunc quicquid tardum iter redderet, evitantes, facto per campos circuitu ad suos evadere laborabant. Sequebantur quà poterant Poloni refugos. Et equitum plurimi, præviis Sokolo & Curossio, trajectum & uligines alicubi superaverant, ut hostem undiq; exciperent urgerentq; Krzyvonossius cum Præfectis aliis & cæterâ multitudine, pugnæ magis quàm pavoris adhuc experte, recepit se ad castra: quæ quia structâ carragine adversus vim firmata, jam & machinis fulminare cæperant, persequentium ardorem stitêre. Redditâ luce, instandum hosti, & impulsam ejus fortunam fortiter urgendam censebat Visniovecius. Sed alii, quòd tam parvo exercitu insuperabilem hostium multitudinem crederent, & fama esset, Chmielnicium à Pavluco oppido non longé remoto ire suppetias Krzyvonossio, jamq; aliquot inde turmas accurrisse: non tutum putabant denuò fortunæ aleam istîc experiri. Quare stetit sententia, reducendum exercitum; donec receptis à Republ. subsidiis, tantò majore fiduciâ, minoreq; periculo iri posset in colluviem istam, fatis interim

Fortunā non urgent victores.

interim ſuis & diſcordiis internis relinquendam. Krzyvonosſium prioris diei clades haud facilê dixerim, turbaveritne magis an irritaverit. Equidem poſtero die rurſùm ſuos verſus locum, pridiano adhuc ſanguine cruentum, duxit. Sed inter trajiciendi tamen aggeris tentamenta minasq; tùm ſuam tùm adverſam aciem diu tenuit ſuſpenſam. Poſteà firmatis ad expiandum dedecus heſternum animis, haud dubiè & de diſcesſu pedeſtrium copiarum aliquà edoctus, commotis caſtris univerſis & ſimul machinis in hoc, quod reſiduum erat exercitûs, invehebatur. Duplici autem agmine procedebat. Dextro latere carrago ducebatur, cui tuendæ circumfuſa ingens turba, aggere trajecto in camporum ſubjecta prodibat. Qui trajectu ſuperato, latus ſiniſtrum obtinuerant, primi ad pugnam ſeparare jusſi ſunt. Polonorum acies ita ordinata eſt, ut dextra ala Tiskievicio, ſiniſtra Viſniovecio ducenda contingeret. Convenerat autem inter hos, minimè impedire tranſitum hoſtis. Imò & gradum paulatim, integris ordinibus, referre jusſus eſt miles: quò ſecurius ſolutiusq; hoſtis inſequeretur noſtros, quos fugere exiſtimaret. Ac pulchrè utiq; procesſit dolus. Fugere enim Polonos rata multitudo hoſtilis, undi-

Crzyvonosſius retentat fortunã.

Iterùm vincitur Crzyvonosſius.

undiquaq; per udum & ad gradum instabile solum proruebat. Ubi tempestivum visum est, vertêre vestigia Poloni, atq; in hostem non cogitantem ire cæpêre. Inter primos ipse Dux cum equitatu in frontem adversam erupit. Explosis semel sclopis illicò ad gladios res devenit. Quos maximo ardore imperuq; dùm rotant Visnioveciani, quæ obvia erant hostium agmina, ubi necquicquam sclopos exonerassent, turbata primùm, mox non tam pugnæ quàm cædis fuêre materies. Et eodem terrore mox perculsi proximi terga pariter dabant victoribus. Palantes plerosq; & trepidos hausit gladius: ita ut ad sesquimilliare usq; cadaveribus omnia opplerentur, Ruthenorumq; lacernis albescerent campi. Plurimos in aquas & invia paludum pavor egit. Tormenta sex majora tum adempta sunt hosti, Signa militaria quadraginta, atq; inter ea aliquot in clade Corsunensi amissa, inprimis illud, quod aulica Calinovii Campiductoris turma duxerat. Captus etiam Pulianus, non postremæ notæ Centurio, & omniũ ferè, quæ interCosacos agitabantur, conscius particepsq;; Qui à Baranovio Dapifero Braclaviensi adductus, seu verè, seu, ut tormenta effugeret, enunciavit, *monitũ à Chmelnicio Krzyvonosium,*

ut mora-

ut moraretur Lachos, dum ipse Pauluco, ubi hucusq; hæreat, promoveret castra. Ita eo tempore sinistra aciei hostilis ala insigniter profligata atq; accisa est, victoria eo memorabiliore; quod pauco hinc sanguine constiterit. In primo tamē incursu Visnovecius, dum acerrimè pugnā ciet, duos primariæ notæ ductores amiserat, Mokrsciūm Tribunum, & Casparum Curossium prætoriæ turmæ subpræfectum. Dextram hostium alam pariter ingens terror pervaserat, ut qui istic erant, æquè fugam capessituri fuerint, nisi carragine desertâ in manus Polonorum circumsultantium incidere metuissent. Verùm & in illo carraginis angusto conclusos haud levis tenebat metus: parumq; aberat, quin plebs infelicia seditionis cæpta jam abominans, in præfectos insurgeret, vinctosq; in pretium suæ incolumitatis traderet Polonis. Seriùs posteà id Ducibus innotuit, alioquin hæc ipsa castra tùm, extremâ haud dubiè hostium pernicie, fuissent aggressi. Sed hi carraginem non perfunctoriè instructam conspicati, pedite inprimis & machinis oppugnandam credidêre. At peditatus unà cum impedimentis retrò ad pagum Rossolovvce missus, ad duo milliaria à loco pugnæ jam aberat. Hic si Polonis ita feliciter pugnantibus adfuisset, non

Carrago Cosacorum tantùm non capta.

Hostis eluctatur malo Poloniæ fato.

non dubitatum, modico illo septem circiter millium exercitu debellari Krzyvonossium, & in hoc universam rebellium fortunam impelli ac comprimi potuisse. Ea s rei agendæ occasio postquam effugerat, nihil visum conducibilius, quàm ista duplicis palmæ decora portantem, sed & fessum jam laboribus exercitùm reducere, antequam ab infinitâ illâ multitudine circumvento, commeatus & subsidii è Poloniâ spes interciperetur. Cùm abiissent illi, flumen impunè trajecit hostis, & mox Constantinovum urbem defensoribus vacuam occupavit, & deniq; illâ Urbis parte, quæ Poloniam respicit, fixis, valloq; & fossâ circumductis castris, consedit.

Chmelnicii nuncii cum literis Varsaviam perveniunt.

Ad eum modum dum Russicæ quaterentur provinciæ, Varsaviam interim nuncii illi, quos supra à Chmelnicio ejusq; exercitu ad Regem, cujus mortem tum nondum intellexerant, cum literis missos diximus, pervenerant. Qui simul ad Regem, tum Regni Mareschalcum, posteà Palatinum Ravensem Lucam Opalinscium ætate & meritis gravissimum senem, nec non ad Regni & M. Duc Lithvaniæ Cancellarios, epistolas ferebant, ejusdem ferè cum alteris ad Regem scriptis argumenti: *excusatrices* nempe *facinorum, in quæ atrocibus Præfectorum,*

fectorum Judæorumq; præcipuè injuriis compulsi essent. Quorum ut modum ipsi à Kisielo Palatino moniti, sibi posuerint, ita veniam se jam poscere, rogaréq; simul, ut remissis intolerandæ servitutis oneribus, antiquæ libertati restituantur.

Sed quoniam in his libris Judæi, ut non minima belli hujus causa, & simul pars calamitatum, subinde memorantur, fortasse non abs re fuerit, de eo hominum genere quædam altiùs repetere. Judæi, gens olim DEO dilecta, postquam missum cœlitùs Servatorem occidere, quam amplecti maluêrunt, gratiâ omni Divinâ, & hinc non tantum libertate, sed terrâ etiam patriâ excidêre. Neq;, post destructam à Tito urbem sanctam, ullum amplius illis ad restaurandam solii antiqui, sacrorumq; suorum sedem patuit postliminium; adeo usq; flagrante in perfidos irâ DEI, ut nec contumaciam in illis, nec pænas contumaciæ cessare hactenus voluerit. Dispersi per omnes pænè Orbis partes agunt, nusquam honoris ullius, aut muneris publici participes, ubiq; supra exulum sortem contempti, exosi & injuriis plerumq; expositi. Nec cultu agrorum aut artibus laboribusve decoris, sed sordido ut plurimum quæstu vitam tolerant, magnam partem laniones, *Digressio de Judæis.*

aut institores. Spectatiores inter ipsos immani fænore, aut vectigalibus rem faciunt. Aliqui ad opima etiam commercia exsurgunt, cæteris mercatoribus plerumq; graves, quibus victu tenui viliq;, tum & vigilantiâ ac sagacitate, plerumq; etiam pravis artibus lucrum præripiunt. Poloniam gens ista multis retrò seculis habitat, non alibi usquam liberalius exilium experta. Primum ejus seminarium Boleslaus Dux Calissiensis in majoris Poloniæ oppida aliquot, præsertim Calissium, recepit ex Germaniâ: Unde linguam hanc, etsi corruptam, usq; etiam retinent, quotquot usquam per Poloniam fixêre sedem: peregrino sermone secreta sua inter se faciliùs celantes. Sed nunquam benignius habiti sunt quàm sub Casimiro magno, qui mulierosus cum esset, inter alias pellices Estherem habuit; quæ gente Judæa, favore, quo apud Regem valebat, ad erigendam popularium suorum fortunam scitè usa est. Unde multas immunitates adepti, per omnes Regni provincias sese diffudêre. Eâ inprimis supra omnes & indigenas & peregrinòs prærogativâ superbi, quòd nullis Urbanis magistratibus, neq; etiam Satrapiarum Regiarum Præfectis parere tenentur, sed jura sua à solis Palatinis accipiunt. Quos muneribus ap-

bus apprimè delenire sciunt; ab omni onere civili ac militari immunes: nec ad tributa alia, nisi quæ publicis Regni Comitiis decreta fuerint, trahuntur. Porrò parsimoniâ victus & præproperis impuberis etiam ætatis nuptiis, quantum robur gentis libidine infringitur, tantum fertilitas & multitudo augescit. Inde magnam partem Urbium Regiarum implevêre, liberrimè quovis modo quæstum, tum & sacra sua publicis Synagogis exercentes. Eâdem libertate minora oppida incolunt, invitantibus eos aut certe non respuentibus plerisq; nobilium & Magnatum, dum frequentiam coloniis suis conciliare quærunt. Et quoniam cætera ferè plebs solitâ ignaviâ socordiâq; in diem plerumq; vivit, eò magis illorum sobrietas & solertia Dominis fundorum probatur. Nec obstat, quòd artibus suis cæteros incolas & corrumpant & exhauriant. Nam & potulentis, quæ præcipuè ac pæne soli vendunt, in bibacitatem per se pronos stimulant, & usuris enormibus pecuniæ egenos emulgent. Iidem plerumq; cauponas heriles, molendina item, uti & prædia, integrasq; subinde præfecturas conducunt, supra pretium, quod Locatoribus pendunt, ingentia sibi compendia ac lucra, non sine multo plebis ru-

ſticæ onere, trahentes: conniventibus ad iſta Dominis, illis præſertim qui ad ſubita neceſſitatum non aliunde ferè, quam à Judæo pecunias quærunt. In Ruſſia utiq; ubi magna rerum, non item nummorum affluentia eſt, pluſculum iſtis hirudinibus facilitas Magnatum, his præſertim temporibus, indulgere viſa eſt. Eâq; fiduciâ Judæi, conductis ſubinde potulentorū aliarumq; rerum proventibus monopolia ante inuſitata moliri cæpêre: Edicta plerumq; à Præfectis eblandientes; quibus ſubditi alii eos quos poſſent, domi potûs conficere vetabantur, ut ita eosdem pretio, quale Judæus poneret, quisq; cogeretur mercari. Atq; ea ſervitus paulatim ad Coſacos quoq; extendi cæperat, quantumvis vetera Regum privilegia obtendentes, quibus homines militares ab iſtiusmodi oneribus eximantur. Verum alii, non toties rebellibus, ſed in obſequio manentibus gratiam Principum ſervire regerebant, publicæq; rei intereſſe arbitrabantur, libertatem iſtorúm ſenſim magis magisq; attonderi: Parte utrâq; ſat ſpecioſis coloribus cauſam ſuam agente, donec fatis diſpenſantibus, tempus ſubiit, quo controverſia incaſsùm rationibus agitata, judice gladio decidi cæpit, neq; ſic tamen forſitan, niſi plurium

plurium annorum vicissitudinumq; intercursu terminabitur. Sed ego à Judæis ad Cosacorum nuncios, quos Varsaviam venisse memoravimus, revertor. Hos verò ad instantem ordinum conventum retinendos censuit Cancellarius. Ad literas per eos allatas Archiepiscopus sine morâ respondit in hanc sententiam. *Ex iis, quæ Cosaci partim scripsissent ad Serenissimum Regem nunc cœlitem, partim etiam nunciis suis coram agenda dedissent, intellecta sibi, quæ molesta ipsis contigissent hactenus. Et se quidem iniqua illa asperáq; toleratu haud diffiteri: sed aliis profectò modis amolienda fuisse, non tali sanguinis profusi impensâ, non junctis cum infideli hoste armis, & objectâ ejus libidini tantâ Christi sangvine redemptorum hominum multitudine. Gratam tamen sibi ipsorum de malè actis pœnitentiam, sed eam, prout apud Regem defunctum testatam illi voluerint, ita coram Republ. à Regibus suis nunquam dividuâ, testandam fuisse. Non dubium, illam ut benignam matrem in redeuntes ad obsequium, & societatem Tartaricam exuentes, oculum reflexuram. Sibi sine consensu totius Reipubl. tàm ardua negotia, quale sit ipsorum, nefas esse transigere. Sed instare conventum, orbato, optimi Rectoris morte, Regno, rebusq;*

Chmelnicii literis respondet Archiepiscopus.

turbatis consulturum. Ad hunc allegandos hos feciales; aliosq; insuper, resipiscentiam ipsorum pleniùs expolituros. Firmiora futura, quæ universæ Reipubl. comprobatione sancita, tum retulerint. Cæterùm mirari se, quî tàm malè literis ipsorum respondeant facta, quæ famâ constantissimâ afferantur. Nimirum hîc veniam & pacem orari, alibi ferrum stringi, & in Regni incolas atq; oppida modis infandis sæviri, jubente, certè non inconsultò ipsorum ductore. Cohiberent, si fidem sinceri ad obsequium reditûs facere velint, licentiosè grassantium globos, & autores novissimorum facinorum castigarent. Captivos prætereà, quos vel ipsi vel Tartari in vinculis haberent, libertati redderent. Id hominibus Christianis dignum facinus, id recti in communem patriam affectûs indicium & pignus fore.

Cosacis Cancellarius respondet. His literis Magnus Regni Cancellarius alias suas, sensùs prope ejusdem, addidit. *Percepta ex literis ipsorum & cum curá expensa sibi ea, quæ excusando inconsiderato & præcipitis audaciæ facinori sua afferrent. Exercitui Zaporohiano favisse se semper, virtutemq; ejus & quæsita multorum annorum laboribus, perpetuâq; in Reges & Rempubl. fide décora, etiam Regi defuncto commendásse. Eò acerbiùs jam sibi, illos fidei & parta*

parta in Republ. existimationis immemores, in repetendo, quod habuerint aut prætendant, jure, viam ingressos, orbi Christiano tristem, & abominandam omnibus; inito videlicet fœdere cum internecinis Religionis & Reipubl. hostibus: Pronius sine dubio & laudabilius ipsis ad Regem suum tot beneficiis cognitum, quàm ad Christiani nominis adversarios & pestes, patuisse perfugium. Jus legitimè petentibus non defuturam fuisse sui & animi benevolentiam, & muneris autoritatem. Nec impunè abituros, quos injuriarum violatæq; ipsorum libertatis reos inquisitio deprehendisset. Jam data à se præludia, cum sub ipsa anni hujus auspicia, vivo & jubente Rege, judicium recuperatorium designâsset, cognoscendis ipsorum injuriis. Cæterum, quia facinorum, quæ non sponte, malè tamen facta ipsimet confiteantur, veniam à Republ. postulent, etiam nunc se apud Ordines (brevi consiliorum causâ coituros,) efficere conaturum, ut faciliùs & expiare crimen à se commissum, & laudabilibus inposterùm ausis labefactã fidem famamq; resarcire possint. His literis præmissis, reliqua à conventu expectare jussi sunt nuncii. Quem quovis Interregno ante Electionem haberi solitum, necessaria tum Reipubl. tempora festinari postulabant. Tempore itaq; du-

Convocatio Varsaviæ habita.

dum definito, hoc est, XVI. Julii, convenêre Senatores Regni, magno numero, & cum iis delecti à Nobilitate viri, quibus suorum Palatinatuum postulata deferre, & agere causam incumbebat. Ac prima dies aliquot extracti sunt piis erga defuncti Regis manes officiis, tum luctûs communis, coram Reginâ viduâ & Serenissimis fratribus Defuncti, contestationibus. Quæ per Andream Gembicium Episcopum Luceoriensem, & Sbigneum Goraiscium tum Castellanum Chelmensem, factæ. Posteà literæ cùm aliorum, tùm inprimis Chani & Cosacorum publicè prælectæ: à Kisielo deniq; Palatino exordia tumultuum facundè exposita, tum simul legationis ad Moschos feliciter obitæ ratio ab eodem reddita est. Hinc sententias super Reipubl. negotiis & periculis dixêre Senatores, præeunte omnibus Archiepiscopo. Inde tandem ad tribunitia ordinis Equestris suffragia cum descensum esset, ab aliis alia illata, ut maximè necessaria & præ aliis curanda. Sed potiores & periculi publici intelligentiores, inter primas curas expeditionem nunciorum Cosacicorum esse voluêre. Quorum sententiam Senatus juvit erexitq;: missis in illorum conclave binis egregiæ autoritatis Castellanis Zavviechoviensi, Kochavonio, & Chel-

Cosacicorum nunciorum expeditio urgetur.

& Chelmensi Sbigneo Goraiscio. Introductos itaq; tandem nuncios interrogavit, urgente ordinis Equestris consessu, Boguslaus Comes de Leszno, consessûs istius moderator, de nonnullis in instructione, ipsis à Chmelnicio datâ, repertis: inprimis verò ubi sint *literæ, quarum Chelmnicius in instructione faciat mentionem, à quo scriptæ, quo Regni annulo signatæ? Deinde cujus autoritate permissum sibi ferant Cosaci, exercitum suum sex millium accessione augere? Quis potestatem iis fecerit retentandi intermissam tot annis Ponti Euxini navigationem? Quis pecuniam suppeditaverit ad parandos lembos necessariam? Nuncii nullas sibi literas commissas respondêre, præter quas Archiepiscopo, Magistro Aulæ seu Mareschallo Regni, Magno deniq; Cancellario reddidissent. Nec ad cætera quæsita, quod respondeant, habere se, illos, à quibus missi essent, percunctandos.* Multis tali ignoratione seu reticentiâ secretorum non placuêre hi nuncii, tamen comiter, quia tempora svadebant, ex consessu & postero die, Varsaviâ dimissi sunt: responsum ferentes ab ordinibus Reipubl. universis, haud dissonum ab iis, quæ antea Archiepiscopus & Magnus Cancellarius scripserant. *Nimirum literas ipsorum, quas ad defunctum Regem*

Nuncii examinatur.

Ordines Poloniæ scribunt ad Casacos.

gem exarâssent, ad se, quibus post obitum Regium universæ Reipubl. negotia incumbant competantq; delatas, inq; iis supplices preces, quibus magnorum & Deum juxta ac Rempubl. gravissimè lædentium, facinorum veniam rogent. Non opus esse verbis dilatare quæ ab ipsis admissa sint. Ipsos confiteri, violatum à se omne fidei divinæ ac humanæ sacramentum, quando factâ cum infestâ Christianæ rei gente conspiratione, in exiguam Reipubl. manum, eamq; divisam, vim & sævitiam exercuerint. Ac adesse equidem Dei beneficio Reipubl. vires, sumendæ de tali hoste ultioni pares; & cœli profectò favorem divinæ æquè ac suæ injuriæ vindicibus Polonis haudquaquam defuturum, contra eos, qui Rempublicam, cui debuerint obsequium, perfidiâ lacessant. Cæterùm sanguinis humani reverentiâ, tum humili ipsorum post patrata facinora submissione, ad meliora se flexos, destinâsse jam Recuperatores, viros insignes, qui voluntatem Reipubl. super eo negotio luculentiùs explicaturi sint. Interim jam nunc quoq;, de suâ in ipsos tanquam subditos clementiâ aut commissorum condonatione non dubitandum, dummodò ipsimet firmam satis sinceræ de commissis pœnitentiæ fidem faciant. Facturos autem, si captivos quos habeant, quàm primùm dimittant.

Duces

Duces verò rebellium globorum Russiam nunc passim pervolitantium, & in nobilitatem præcipuè sævientium, Recuperatoribus sistant: quicquid deniq; sit societatis aut fœderis, quod cum Tartaris susceperint, abjiciant. Quæ alia transigenda cum ipsis restent, Recuperatoribus se commisisse, quos modestis animis exspectent, ab omnibus interim injuriis abstinentes, & nullâ infestâ amplius manu, Regno vel Mag. Lithvaniæ Ducatui graves. Postremò cùm in formulâ commissorum (vulgò instructione) nunciis suis datâ, mentio facta sit literarum, tum privilegiorum, istorum nihil Ordinibus redditum esse. Et sic quidem ad suos remissi, quos Chmelnicius post victoriam Corsunensem Varsaviam miserat, pacis Oratores. Quos proprid. Cal. Augusti durante adhuc conventu, Kisielus Palatinus turbarum Cosacicarum pacator destinatus, cum collegis supra nominatis, insecutus est, comitante eum Serenisſ. Principis, postea Regis Joannis Casimiri, cohorte. Nam his ipsis seditionibus, res quoq; Palatini adeò accisæ erant, ut itineris sui securitati, functionisve susceptæ dignitati suis opibus consulere non sufficeret.

Kisielus mittitur ad Cosacos.

Cæterùm amoto hoc primo & Rempubl. omnium maximè urgente velut lapide, tantò

de, tantò tranquillioribus animis, in alia, quæ in iſtiusmodi conventu agi conſvevêre, itum eſt. Et poſt multas plurium dierum concertationes, quæ à tantâ ſentiendi disſentiendiq; libertate abeſſe vix ſolent, vel posſunt, in hæc tandem capita, quæ propter curioſiores apponere libet, conventum eſt.

Confœderatio Ordinũ. *Primùm omnium, ad morem antiquum, à quo & Confœderationis nomen huic Conventui inditum, omnia Regni, ex tot diverſis Nationibus coaliti, membra & ordines omnes, in commune concordiæ ac pacis mutuæ fœdus novo & ſanctisſimo nexu conſpirant, abdicatâ ultrò & quodammodo ejuratâ copiâ à reliquo corpore ſecedendi, ſeorſimvé ullis ſtimulationibus vel modis, publicæ Electionis libertati damnoſis, quenquam, non expectato unanimi omnium Ordinum conſenſu, Regem nominandi, vel deniq; ante jurium, privilegiorum, immunitatum confirmationem ſacramento factam, pro Rege recipiendi audiendivé. Qui ſecus faxit, pro hoſte patriæ habendum. Ac cum ab orbitâ legum juriumq; non parum diſcesſum ſit, ſpondent ſibi mutuò, non accesſuros ſe ad Electionis ſuffragia, aut cum Canditatis pacta, niſi ſanatis primùm Reipubl. ac libertatis vulneribus, & exorbitationibus, quas ullæ*

Regni

Regni provinciæ publicè privatimvé factas ostenderint, correctis & sublatis.

Inprimis Religionis diversitatem nemini fraudi fore, stipulantur, fidem, bonorem & conscientias inter se obtestati. Decreta etiam Tribunalitia, vim legis, & adversum quid isti libertati spirantia, mandata item Regia, pacem Religionis luxare aut convellere visa, abrogant; & ne post-hac fiant, cavere pollicentur. In quibuscunque urbibus Regiis publicus & solennis sacrorum usus dissidentibus in Religione antehâc usitatus fuerit, eundem pariter deinceps licitum esse; ubi is exulaverit hususque, tumultibus amoliendis, posthac etiam exesse volunt: ita tamen ut privatim sacris suis operari peregrè advenientibus fas sit. In violatores verò securitatis dissidentium, cùm antehac anno 1631. acris lex lata fuerit, eam istius insuper conventûs autoritate firmant, denunciatâque promptiori in peccantes inposterùm animadversione stabiliunt. Sacrorũ cavetur libertati.

Ecclesiæ Russicæ, Religionis suæ, in quâ illa gens olim cum Regno Poloniæ coaluerit, jura & privilegia antiqua firmantur, addito insuper, si quæ sub Rege defuncto labefactata, vel imminuta sint, ut futuro Electionis Conventu in integrum restituantur, & citra contradictionem aut etiam disquisitionem, futuro Ecclesiæ Græcæ jura.

turo Regi tuenda exequendaq; commendentur.

Judicia constituuntur.

Posteà justitiæ administrandæ curam intendunt, mutuò sibi ingeminantes, ut in Regnis nunquam, ita multò minùs in Interregnis, quibus ferè, ut criticis diebus, corpora Regnorum debilia maximè, mutationiq; opportuna sint, legum autoritatem hebescere debere. Sententiæ itaq;, ante publicationem mortis Regiæ ab Archiepiscopo factam, quocunq; in judicio legitimo latæ, pro ratis habentur: contractus, testamenta, protestationes, relationes etiam post publicationem mortis Regiæ, apertis de consensu Palatinatûs vel territorii cujusq; libris publicis insertæ, pro legitimis promulgantur.

Judicia sub interregno instituta, (quæ à velo magni luctûs indice Capturalia dici solent) sanctiones, & consilia omnia, ad defensionem patriæ, conflationem æris in delectûs militares, juris deniq; tuitionem instituta approbantur firmanturq; additâ tamen conditione, ne vel publico vel privatorum etiam aut spiritualium, ærarii deniq; publici juri quicquam derogent.

Lithvanica porrò, si quà à cæteris abeunt, aut extra fines antehac usitatos extenduntur, ne in exemplum posthac trahantur, aut juri communi noxam, solvendævé uniti corporis compagi occasionem afferant. (Ele-

Electioni Regis sextam Octobris diem, locum propè Varsaviam à Mareschalcis aggere subitaneo circumducendum, assignant, id caventes, quod lege anno 1587. latâ cautum sit, ne quisquam peregrinis hominibus, vel machinis bellicis instructus veniat. Cetera ut ad modum & institutum majorum, Anni inprimis 1573. revocentur, & si quæ dubia, vel sequius facta, ea ut sub ipsa Electionis auspicia primis congressibus emendentur componanturvé.

Electioni tempus adsignatur.

Electionis leges.

Cavetur pariter, ne ab euntibus ad Electionem vel jam præsentibus vis aut injuria cuiquam inferatur; illata ut cognoscatur à Judicibus in id primo statim conventûs die delectis ac juratis, inter quos Regni & Mag. Ducat: Lithvaniæ Mareschalli futuri sunt.

Thesauro Regni Cracoviæ asservato, tum & Lithvanico, lustratores, viri ex Senatu & Nobilitate primarii designantur.

Pacta cum Principibus & Regnis vicinis antiqua renovari, incerta stabiliri, missis in id, sumptu publico, sed modesto, legatis, imperantur, inprimis verò repetundarum à Tartaris cura commendatur illi, qui ad Turcam iturus esset.

Militiæ autem præfecti coram Belli arbitris seu Commissariis adigi jubentur in tale sacramentum: Ego N. juratus spondeo, me

Militiæ præfectis dantur exercitui leges.

exercitui mihi tradito fideliter præfuturum, & operâ illius ad reprimendas hostium invasiones usurum, Regni fines tutos, dignitatem & securitatem Reipubl. pro viribus indemnem inviolatamq; præstiturum: si, quod Deus avertat, Regnum seditio invaserit, nulli parti adhæsurum, damna incolis Russiæ, Poloniæ, Voliniæ &c. nulla illaturum, & ne à militibus inferantur, omni ratione provisurum. Pensiones verò tam ab Ecclesiasticis, quàm aliis personis quibusvis, nullas omnino exacturum, & ne milites exigant, curaturum. Sic me Deus adjuvet, & hæc sancta Crux.

IidemPræfecti militiæ, exercitum Reipubl. in viscera Regni seu totum, seu partitè, sub tempus præcipuè Electionis, & in locum huic destinatum admovere prohibentur: si secus faxint, pro hostibus patriæ declarantur.

Consiliarii adduntur præfectis

Ut belli res consilio maturiore procedant, præfectis militiæ pro Consiliariis seu Provisoribus, nomine Commissariorum, triginta sex ex primoribus Senatûs & Nunciis terrestribus adduntur: quibus extra ordinem adscriptus est Christophorus Arcissevius, ille, qui annis superioribus, rebus in Brasiliâ gestis apud Batavos florentissimus, in patriâ tum rei tormentariæ curam gerebat. Lithvaniæ Ducibus bellicis quinq; millium exercitum

citum conficere, coërcendæ Cosacorum, illi quoq; provinciæ imminentium rebellioni, permissum: sed simul, ut is sub rectæ disciplinæ fræno habeatur, severè injunctum. Ubi exercitu postea opus non fuerit, numerato stipendio dimittendum; aut ad ferendam Poloniæ laboranti opem, suis à Ducibus, & integrâ eorum potestate mansurâ, ducendum. Arcis prætereà Smolenscensis cura & reparatio imperatur iis, quorum id muneris sit. Adhæc quia turbatissima nunc Reipubl. negotia præsentissimis consiliis & magnis adjutoribus egeant, Archiepiscopo Gnesnensi, cui ut primati suprema autoritas relinquitur, adduntur ex Senatu & Ordine Equestri Consiliarii, viri dignitate, & prudentiâ pollentissimi; quorum cura committitur, Legatos externos recipere, ad subita necessitatum Reipubl. excubare, reservatâ in gravioribus, ad Electionis conventum, decisione.

Lithvanicæ militiæ præfecti.

Smolenscum.

Corpori etiam defuncti Regis, ut honos suus à memore meritorum Republ. constet, ei adesse & quæ decus Regium postulet, administrare primariæ dignitatis viri, præcipuè ex Aulæ continuis Mareschalci & Cancellarii jubentur.

Cadaveris Regii honori cavetur.

Quod si hostis potentia adeò ingravesceret, ut præsentes Reipublicæ exercitus ei co-

Expeditio Generalis.

hibendæ non sufficiant, expeditio publica jam nunc indicitur, quò ad eam omnes parati sint: & ubi Archiepiscopus cum Consiliario Senatu tempus definierit, ut ritu majorum sine divisione belli, loco, qui nominatus fuerit, adsint sine morâ.

Descriptio militum tam à Republ. quàm particulatim per Palatinatus autoratorum in castris institui jubetur; simul & Palatinatibus stipendiorum suo militi tempestivè numerandorum cura mandatur, eum verò militem non nisi, cum Comitia Coronationis Reipubl. non necessarium judicaverint, exautorare permittitur.

Exercitibus leges præscribuntur.

Exercitus ab Electionis conventu procul esse, ubiq; verò ab injuriis abstinere, & bonis Nobilium, Ecclesiasticorum, Regiis præcipuè Oeconomiis, innoxii agere jubentur, præsentissimâ in delinquentes pœnâ sancitâ.

Thesaurariis interdicitur, tributa Regni sine scitu Archiepiscopi & ejus assessorum, aut aliò, quàm in stipendia militum publicorum erogare.

Reginæ viduæ reditus mensæ Regiæ destinati, usitati item salinarum & vectigalium proventus relinquuntur, usq; ad exequiarum Regiarum tempus. Omnium tamen ratio à Thesaurariis poscitur, in Comitiis Coronationis reddenda. Salinarum simul Cracoviensium

covienſium ruinis remedia feſtinari juſſa, commiſſo eas luſtrandi negotio, tribus eximiæ dignitatis & virtutis viris: Hieronymo Milonſcio Caſtellano Roſpirenſi, Stephano Coricinſcio Oſviecimenſi Præfecto, Joanni Schlichtingio Judici Wſchovenſi.

Palatinis inſuper & præfectis arcium limitanearum, ut intra loca iſta, hoſtium conatibus proximè patentia, maneant, edicitur.

Arci Cracovienſi trecentorum militum præſidium, inde toto hoc Interregni tempore non abſtrahendum aſſignatur; ſimul ut pyrii pulveris & aliorum belli apparatuum ſufficiens copia eò inferatur, Chriſtophoro Arciſevio, cujus paulò ante mentio facta eſt, imperatum.

Turbarum Coſacicarum compoſitio demandatur Adamo Kiſielo Palatino tum Braclavienſi, poſtea Kiovienſi, cui collegæ adjunguntur Franciſcus Dubravius, Alexander Sielſcius Poſnanienſis tum Dapifer, Theodorus Obuchovieius, viri omnes facundiâ & meritis in Republ. inſignes. *Coſacicæ turbæ componi jubentur per commiſſarios.*

Quia incertum habeatur, quantum ex cæſo Reipubl. exercitu, quem Quartanum vulgò vocant, ſuperſit; numerum ſuperſtitum inire jubetur ſcriba Caſtrenſis, adjunctis, qui curam ſocient, quinq; Equitibus.

 Legio-

Legiones jussu Archiepiscopi à Tribunis nonnullis, inprimis Christophoro Przyjemscio, claro natalibus, & Germanicâ Gallicâq; militiâ ad patriæ usum apprimè exercito, coactæ approbantur.

Urbium quarundam jus ad Electionem. *Quia urbes nonnullæ jus Regis, juxta cum aliis Regni civibus, eligendi habere gloriantur, iis ad suffragiorum libertatem aditus non ante permittitur, quàm jus illud suum, quod prætendant, liquidum fecerint.*

Palatinatibus singulis certi dies conventuum, quibus hactenus acta, relictis domi civibus, seu, ut se mutuò appellant, fratribus referenda essent, definiti.

Lithvaniæ expeditio generalis. *Magnus verò Ducatus Lithvaniæ, qui antè, cum de expeditione publicâ ageretur, ampliùs inter suos domi deliberandum censuerat, in tributum ultrò consensit, aliis Palatinatuum quaternas agrarias, aliis ternas binasve promittentibus. Civitatibus bonisq; aliis Regiis & Ecclesiasticis quaternæ agrariæ, totidem Judæis, sed in singula capita, exactiones imperantur.*

Tributa *Tributa deniq; omnia, tam ea, quæ in ærarium Reipubl. illata, quàm quæ singulorum Palatinatuum administrationi hucusq; relicta essent, in delectus militares, ad arbitrium militiæ Præfectorum erogari jubentur.*

Hæc

Hæc autem omnia, antequam universo conventui allubescerent, magnis sanè animorum motibus & laterum contentionibus agitata sunt. Inprimis Religionis negotium multas dabat turbas: dissidentium quovis libertati suorum sacrorum, quò justius timere videbatur, eò fulcra solicitiùs quærente. Ac satis quidem omnium securitati superiorum Interregnorum confœderationibus cautum videbatur; adeò etiam, ut Episcopi, & quotquot flagrantiore in Ecclesiam Romano-Catholicam studio agerentur, nimium cæteris indultum putarent. Hi verò factam à decessoribus concordiæ ac pacis contesserationem urgebant: tolliq; exceptiones volebant, quibus obrogari confœderationi illi, & cum injuriâ partium infirmiorum contraveniri querebantur; fidemq; adeò promissam, & legis, quâ pax religionum niteretur, assertionem declarationemq; minus patentem effugiis postulabant. *De libertate Religionis controversia.*

Sed magno quoq; æstu, in hoc conventu, provinciarum internuncii in extraneos efferbuerant, quibus præcipua munerum, in Aulâ, multis ab annis, dari indignabantur. Et parum abfuit, quin aliqui istorum exauctorarentur, ægrè à magnis Senatoribus, Episcopis præcipuè, protecti. Nec ante quie- *Extraneos remotos volunt quidam.*

te quievit oppugnantium ſtrepitus, quàm promitteret Archiepiſcopus, illos Saltem extraneorum, qui alibi larem fixisſent, à negotiis Regni inpoſterûm prohibitum iri.

Prusſorũ querelæ.

Non parum deniq; cum Prusſicis internunciis negotii fuit, idq; duplici nomine. Primum quidem, cum de Sanctionum omnium ſub Interregno hoc per provincias factarum approbatione ageretur, nunciorum unus, Ignatius Bonkovius, vir facundiâ & rerum uſu ſpectatus, ob inſignes dotes poſthàc Palatinus Pomeraniæ creatus, approbationi illi haud ante ſubſcripturum ſe pertendit, quàm addita foret cautio, juribus Prusſiæ, quæ hæc terra ad Regnum peculiaria attulerit, & adhuc ſervet, nihil illâ ſanctione decesſurum. Et quamvis huic poſtulato à plurimis intercederetur, evicit is tamen, ut lex iſta ad ſolius Poloniæ provincias reſtringeretur. Alterum de quo ſub finem conventûs cum iisdem Prusſis diſceptatum eſt, portorium Pruthenicum fuit, quod ex mercium exoticarum proventu, partim Regi, partim urbibus, in quibus colligitur, cedere ſolitum, cum delectibus faciendis ab Archiepiſcopo ejusq; collegis deſtinaretur, negabant internuncii, tempore Interregni, ab urbibus illis in ærarium Reipubl. debere inferri. Cumq; lis illa finiri

nisi aliter non posset, quicquid etiam pro ærario dicerent magnæ autoritatis viri, recipiendum fuit Archiepiscopo, se scriptis literis Elbinganos & Gedanenses moniturum, ut tam necessario Reipubl. tempore, istud exhausto ærario subsidium ne denegarent.

Antequam Varsaviâ in Russiæ extrema, hoc est à finito Convocationis Conventu ad Cosacos redeam, par erat divertere aliquantùm in Lithvaniam, cujus res quanquam haud dubiè suum seorsim, ut meruê, re, scriptorem aut habent, aut habebunt, à Polonicis minimê divellendæ sunt. Ea enim regio, æquis legibus & pari per omnia libertate Poloniæ innexa, magnam Russiæ Polonicæ partem olim sibi bello imperioq; subjectam tenuit. Quæ hodieq; Russia Alba appellatur. Incolas verò Ducatus penè totus earundem cum Russis cæteris consvetudinum, ejusdemq; in sacris ritus habet, Eò facilius nunc quoq; seditionum hæc contages, inter vicinos, & genii morumq; similes, transmissa diffusaq; est. Ac primum ultra Borysthenem, cum Visniovecius Dux prævalidæ seditiosorum multitudini se & quotquot sibi fidos perfidisq; invisos videret, inde subduxisset, pestis illa sine impedimento omnes illas oras

Lithvania à Cosacicis turbis non libera.

Lithvaniæ finitimas pervasit, idq; tantò effrænatiùs, cum bina militum signa à Mirscio excubiis Lithvaniæ præfecto, ad occupandum Berezynæ fluvii trajectum missa, subitò furibundæ multitudinis accursu circumventa atq; obtrita essent. Inde sumpto impetu hostis in viscera Lithvaniæ progredi tentabat, haud ignarus, omne istic vulgus, simili religionis œstro agitari. Et magis mox erupturum, ubi ex Ukrainâ propinquarent, qui plebem istic armaverant.

Cosaci ad Bichovum.

Eâ spe, Bichovum, vetus Chodkeviciorum hæredium, situm ad Borysthenis ripam, & præaltis aggeribus munitum decem millia Cosacorum, ductore Orcussâ, promptos sibi oppidanorum animos polliciti, accesserant: sed hi destituêre illorum conatus, seu suopte ingenio fidei supra cæteros retinentes, seu quòd à validissimo præsidio custoditi, promere perfidiam non auderent.

Defenditur Lithvania.

Etenim Leo Casimirus Sapieha Lithvaniæ Procancellarius loci illius possessor, ultra mille quingentos præsidiarios istic ære proprio jam dudum alebat. Qui & suggredientes hostiles catervas ita fortiter excepêre; ut majore earum parte cæsâ, quod reliquum esset, ægrè sibi fugâ consuleret. Inprimis verò Janussius Radzivillius tum Campiductor Lithvaniæ periculum Regno universo

verſo imminens oppoſito Lithvanico exercitu amoliri, ſuarum partium esſe duxerat. Kiska enim Palatinus Polocenſis, ſummo belli in Lithvaniâ regimini præfectus, per corporis debilitatem dignitatis tantum nomen gerebat, omni armorum curâ in Radzivillium, ſorore ipſius genitum, Ducem annis animisq; virentem, depoſitâ. Sed hic nec multum è publico æris, nec exercitum, quantum diſcrimina Reipubl. requirerent, dari ſibi querebatur, aliis periculi magnitndinem nondum æſtimantibus ſatis, aliis alia cauſantibus, & in Duce ipſo requirentibus non parùm. Nihilominus is collecta vetere ſuorum, tum & recens, autoratâ manu ita rem agebat, ut & pronam ubiq; in perfidiæ ſcelus plebem, oſtentato cominꝰ periculo, compeſceret, & hoſtẽ omnia latè inundaturum refrænaret. Quem etiam tandem auctis in modicam molem copiis, poſt velitationes haud paucas, ad Lojoviam memorabili in omnem poſteritatem prælio debellavit; triginta iſthic millium exercitu partim profligato, partim cæſo, caſtris occupatis, capto ipſo exercitus illius ductore Cryczevio, & mox ex vulneribus mortuo, Sed iſta omnia in tempore memorabimus uberius.

LIBER III.

NUnc tandem ad Chmelnicium, quem ad Fanum Album (Bialacierkevv vulgò) reliquimus, series temporis reverti jubet. Is interim exercitum suum ex illo tractu, in quo literæ Palatini ipsum stitêre, non moverat, speciosâ satis patientiâ & fide, promissorum conatuumq; Kisielanorum eventum opperiens. Krzyvonossium separatæ colluviei ductorem, immanemq; tum Russiæ calamitatem, nec juvabat apertè, nec inhibebat. Hic verò ut relatæ nuper ad Constantinovum duplicis cladis ignominiam insigni aliquo facinore elueret, Barum aggressus est, urbem mole & operibus sic satis firmam. Et in eâ machinas, aliosq; apparatus militares depositos servari non ignorabat. Conieċpolscius Regni Vexillifer, ne loco tanti momenti deesset, legionum suarum unam, ductore Bronievio immiserat. Sed hic suspectam civium fidem habens, converso aliò itinere, locum Germanis peditibus tuendum tradit, quos in auxilium laborantis Russiæ Carolus Poloniæ Princeps miserat. Horum pars arcem, Potocio rectore, insedit, pars

Chmelnicius ad Fanum-Album patienter hæret.

Krzyvonossius vagatur.

Barum occupat.

dit, pars ad portas civitatis jussa est excubare. Krzyvonosſius magno exercitu urbem circumvenit. Dum ſpeculatur, quà faciendus esſet asſultus, oppidani ſeu metu, ſeu pridem meditatâ fraude portas hoſti aperiunt. Illicò in excubitores Germanos fit impetus,& ad unum omnes trucidantur. Inde dilapſa per urbem hoſtilis turba quicquid usquam Germani vel Poloni militis lateret, ſumma ima ædium perreptando venantur occiduntq;. Non templorum non altarium ſanctitas quenquam ſervare potuit. Neq; mortuis furor barbarus pepercit. Judæorum magnus in eà urbe numerus antiquitus agit, cui tum ingens advenarum ejusdem ſanguinis multitudo acceſſerat. Cùm mortem alibi effugisſent, hîc non effugerunt, miſerrimis modis unà cùm hoſpitibus ſuis interempti. Periisſe ejus gentis quindecim millia capita iſtic feruntur. Arcem ducentorum peditum manus, ducente Potocio, per quinq; dies fortiter defendit: neq; pauci iſtic oppugnantium occubuêre. Adeò ut tandem hoſtes per cadaverum ſuorum ſtrues niterentur in vallum. Repulſi diu ſunt, tandem tamen eâ parte, quâ ſtagno objecta arx hoſtem minus metuebat, minusq; munita erat, ſuggresſi, quicquid reperiret præſidiarii militis,

Præſidiarios cædit.

nuncios de adventu ſuo Chmelnicium præmonituros: ſed ii partim diu detenti, partim etiam, dùm quidam de exercitu noſtro factâ ad Oſtrogiam excurſione hoſtem offendisſent, interempti, aut certê inclementer habiti ſunt: ut ex epiſtolâ Palatini mox ſubjiciendâ colligere licebit. Alibi quoq; ad Luceoriam nobilitas disjicitur, & oppida plurima effræni agreſtium licentiâ pervaſtantur. Hinc exſtimulatus Palatinus literas facundi doloris plenas ad Chmelnicium ſcribit; in hunc modum: *cum Sanctisſimæ Dei matris, nationis verò Ruthenicæ protectricis adſcenſioni ſit ſacer dies, quo triſtes has & forſan extremas ad te exaro: primò omnium eandem Dei ſacratisſimam genitricem veneror, ut interpoſitis apud Filium ſuum precibus animum tuum mitiorem reddat, & ad hæc, quæ jam aguntur aut ingruunt, rectè introſpicenda advertat. Non filio paternum, non ſervo herile negotium tam flagranti curæ esſe poteſt, atq; mihi fuit id, quod Tibi & Coſacis cum Republ. eſt. Dies noctesq;, ita me DEUS amet, omni animi & corporis contentione incumbo in hanc cauſam, ex quo mihi curam ejus imponi pasſus ſum. Judicia & voculæ ſiniſtræ, quas eò nomine ſubii, nō per Poloniā tantū, ſed extra eam quoq; jam percrebuêre Perluctatus tamen*

Kiſielus Chmelnicium acri epiſtolâ admonet officii.

men omnia fide constantiâq; quicquid tu & exercitus Cosacorum à Republ. petere magis, quàm sperare ausi estis, impetratum ferebam, felix orator & jam meriti apud Deum fiduciâ, ob inhibitum sanguinis Christiani diluvium, propè superbiens, certè exultans. Properabam ad vos, diffidentiam omnium, atq; etiam vestram reipsâ confutaturus; nihil ipse quoq; dubitans, omnia me eo loco, quo reliqueram abiens, reperturum. Sed ô quàm contra accidit! quot oppida, quot arces, quot ditiones Reipubl. devastatas & ignem ferrumq; expertas; quàm miserè indigneq; habitam etiam Huisciam meam, & quicquid in eâ pretiosissimarum rerum habebam, ablatum reperi! Hæc scilicet gratia fidei, labori & optimæ voluntati meæ relata erat. Neq; sanè mirum cuiquam videri potuisset, si tum missis adversum homines, datæ mihi fidei oblitos, suspiriis, negotium hoc omne excussissem cervicibus meis. Ego tamen injuriis alienis à proposito meo non absterritus, à te usq; persuaderi mihi passus sum, omnia illa infanda, te invito & inscio, perpetrata esse, & literis tuis extremis Constantinoviam invitatus, eò cum collegis meis magnâ fiduciâ pergebam. Ac vix diei unius atque alterius iter jam supererat, cum Barum à Vestris invaditur; & paulò post, me propè

Huiscia expilatur.

exercitui mihi tradito fideliter præfuturum, & operâ illius ad reprimendas hostium invasiones usurum, Regni fines tutos, dignitatem & securitatem Reipubl. pro viribus indemnem inviolatamq; præstiturum: si, quod Deus avertat, Regnum seditio invaserit, nulli parti adhæsurum, damna incolis Russiæ, Poloniæ, Voliniæ &c. nulla illaturum, & ne à militibus inferantur, omni ratione provisurum. Pensiones verò tam ab Ecclesiasticis, quàm aliis personis quibusvis, nullas omnino exacturum, & ne milites exigant, curaturum. Sic me Deus adjuvet, & hæc sancta Crux.

Iidem Præfecti militiæ, exercitum Reipubl. in viscera Regni seu totum, seu partitè, sub tempus præcipuè Electionis, & in locum huic destinatum admovere prohibentur: si secus faxint, pro hostibus patriæ declarantur.

Consiliarii adduntur præfectis

Ut belli res consilio maturiore procedant, præfectis militiæ pro Consiliariis seu Provisoribus, nomine Commissariorum, triginta sex ex primoribus Senatûs & Nunciis terrestribus adduntur: quibus extra ordinem adscriptus est Christophorus Arcissevius, ille, qui annis superioribus, rebus in Brasiliâ gestis apud Batavos florentissimus, in patriâ tum rei tormentariæ curam gerebat. Lithvaniæ Ducibus bellicis quinq; millium exer-

citum

citum conficere, coërcendæ Cosacorum, illi quoq; provinciæ imminentium rebellioni, permissum: sed simul, ut is sub rectæ disciplinæ fræno habeatur, severè injunctum. Ubi exercitu postea opus non fuerit, numerato stipendio dimittendum; aut ad ferendam Poloniæ laboranti opem, suis à Ducibus, & integrâ eorum potestate mansurâ, ducendum. Arcis præterea Smolenscensis cura & reparatio imperatur iis, quorum id muneris sit. Adhæc quia turbatissimæ nunc Reipubl. negotia præsentissimis consiliis & magnis adjutoribus egeant, Archiepiscopo Gnesnensi, cui ut primati suprema autoritas relinquitur, adduntur ex Senatu & Ordine Equestri Consiliarii, viri dignitate, & prudentiâ pollentissimi; quorum curæ committitur, Legatos externos recipere, ad subitam necessitatum Reipubl. excubare, reservatâ in gravioribus, ad Electionis conventum, decisionem.

Lithvanicæ militiæ præfecti.

Smolenscum.

Corpori etiam defuncti Regis, ut honos suus à memore meritorum Republ. constet, ei adesse & quæ decus Regium postulet, administrare primariæ dignitatis viri, præcipuè ex Aulæ continuis Mareschalci & Cancellarii jubentur.

Cadaveris Regii honori cavetur.

Quod si hostis potentia adeò ingravesceret, ut præsentes Reipublicæ exercitus ei co-

Expeditio Generalis.

 hibendæ

hibendæ non sufficiant, expeditio publica jam nunc indicitur, quò ad eam omnes parati sint: & ubi Archiepiscopus cum Consiliario Senatu tempus desinierit, ut ritu majorum sine divisione belli, loco, qui nominatus fuerit, adsint sine morâ.

Descriptio militum tam à Republ. quàm particulatim per Palatinatus autoratorum in castris institui jubetur; simul & Palatinatibus stipendiorum suo militi tempestivè numerandorum cura mandatur, eum verò militem non nisi, cum Comitia Coronationis Reipubl. non necessarium judicaverint, exautorare permittitur.

Exercitibus leges præscribuntur.

Exercitus ab Electionis conventu procul esse, ubiq; verò ab injuriis abstinere, & bonis Nobilium, Ecclesiasticorum, Regiis præcipuè Oeconomiis, innoxii agere jubentur, præsentissimâ in delinquentes pœnâ sancitâ.

Thesaurariis interdicitur, tributa Regni sine scitu Archiepiscopi & ejus assessorum, aut aliò, quàm in stipendia militum publicorum erogare.

Reginæ viduæ reditus mensæ Regiæ destinati, usitati item salinarum & vectigalium proventus relinquuntur, usq; ad exequiarum Regiarum tempus. Omnium tamen ratio à Thesaurariis poscitur, in Comitiis Coronationis reddenda. Salinarum simul Cracoviensium

coviensium ruinis remedia festinari jussa, commisso eas lustrandi negotio, tribus eximiæ dignitatis & virtutis viris: Hieronymo Milonscio Castellano Rospirensi, Stephano Coricinscio Osviecimensi Præfecto, Joanni Schlichtingio Judici Wschovensi.

Palatinis insuper & præfectis arcium limitanearum, ut intra loca ista, hostium conatibus proximè patentia, maneant, edicitur.

Arci Cracoviensi trecentorum militum præsidium, inde toto hoc Interregni tempore non abstrahendum assignatur; simul ut pyrii pulveris & aliorum belli apparatuum sufficiens copia eò inferatur, Christophoro Arcissevio, cujus paulò ante mentio facta est, imperatum.

Turbarum Cosacicarum compositio demandatur Adamo Kisielo Palatino tum Braclaviensi, postea Kioviensi, cui collegæ adjunguntur Franciscus Dubravius, Alexander Sielscius Posnaniensis tum Dapifer, Theodorus Obuchovicius, viri omnes facundiâ & meritis in Republ. insignes.

Cosacicæ turbæ componi jubentur per commissarios.

Quia incertum habeatur, quantum ex cæso Reipubl. exercitu, quem Quartanum vulgò vocant, supersit; numerum superstitum inire jubetur scriba Castrensis, adjunctis, qui curam socient, quinq; Equitibus.

Legiones jussu Archiepiscopi à Tribunis nonnullis, inprimis Christophoro Przyjemscio, claro natalibus, & Germanicâ Gallicâq; militiâ ad patriæ usum apprimè exercito, coactæ approbantur.

Urbium quarundam jus ad Electionem. *Quia urbes nonnullæ jus Regis, juxta cum aliis Regni civibus, eligendi habere gloriantur, iis ad suffragiorum libertatem aditus non ante permittitur, quàm jus illud suum, quod prætendant, liquidum fecerint.*

Palatinatibus singulis certi dies conventuum, quibus hactenus acta, relictis domi civibus, seu, ut se mutuò appellant, fratribus referenda essent, definiti.

Lithvaniæ expeditio generalis. *Magnus verò Ducatus Lithvaniæ, qui ante, cum de expeditione publicâ ageretur, ampliùs inter suos domi deliberandum censuerat, in tributum ultrò consensit, aliis Palatinatuum quaternas agrarias, aliis ternas binasve promittentibus. Civitatibus bonisq; aliis Regiis & Ecclesiasticis quaternæ agrariæ, totidem Judæis, sed in singula capita, exactiones imperantur.*

Tributa *Tributa deniq; omnia, tam ea, quæ in ærarium Reipubl. illata, quàm quæ singulorum Palatinatuum administrationi hucusq; relicta essent, in delectus militares, ad arbitrium militiæ Præfectorum erogari jubentur.*

Hæc

Hæc autem omnia, antequam universo conventui allubescerent, magnis sanè animorum motibus & laterum contentionibus agitatá sunt. Inprimis Religionis negotium multas dabat turbas: dissidentium quovis libertati suorum sacrorum, quò justius timere videbatur, eò fulcra solicitiùs quærente. Ac satis quidem omnium securitati superiorum Interregnorum confœderationibus cautum videbatur; adeò etiam, ut Episcopi, & quotquot flagrantiore in Ecclesiam Romano-Catholicam studio agerentur, nimium cæteris indultum putarent. Hi verò factam à decessoribus concordiæ ac pacis contesserationem urgebant: tolliq; exceptiones volebant, quibus obrogari confœderationi illi, & cum injuriâ partium infirmiorum contraveniri querebantur; fidemq; adeò promissam, & legis, quâ pax religionum niteretur, assertionem declarationemq; minus patentem effugiis postulabant.

De libertate Religionis controversia.

Sed magno quoq; æstu, in hoc conventu, provinciarum internuncii in extraneos efferbuerant, quibus præcipua munerum, in Aulâ, multis ab annis, dari indignabantur. Et parum abfuit, quin aliqui istorum exauctorarentur, ægrè à magnis Senatoribus, Episcopis præcipuè, protecti. Nec ante quie-

Extraneos removere voluntè quidam.

te quievit oppugnantium ſtrepitus, quàm promitteret Archiepiſcopus, illos Saltem extraneorum, qui alibi larem fixisſent, à negotiis Regni inpoſterûm prohibitum iri.

Prusſorũ querelæ.

Non parum deniq; cum Prusſicis internunciis negotii fuit, idq; duplici nomine. Primum quidem, cum de Sanctionum omnium ſub Interregno hoc per provincias factarum approbatione ageretur, nunciorum unus, Ignatius Bonkovius, vir facundiâ & rerum uſu ſpectatus, ob inſignes dotes poſthàc Palatinus Pomeraniæ creatus, approbationi illi haud ante ſubſcripturum ſe pertendit, quàm addita foret cautio, juribus Prusſiæ, quæ hæc terra ad Regnum peculiaria attulerit, & adhuc ſervet, nihil illâ ſanctione decesſurum. Et quamvis huic poſtulato à plurimis intercederetur, evicit is tamen, ut lex iſta ad ſolius Poloniæ provincias reſtringeretur. Alterum de quo ſub finem conventûs cum iisdem Prusſis diſceptatum eſt, portorium Pruthenicum fuit, quod ex mercium exoticarum proventu, partim Regi, partim urbibus, in quibus colligitur, cedere ſolitum, cum delectibus faciendis ab Archiepiſcopo ejusq; collegis deſtinaretur, negabant internuncii, tempore Interregni, ab urbibus illis in ærarium Reipubl. debere inferri. Cumq; lis illa finiri

niri aliter non posset, quicquid etiam pro ærario dicerent magnæ autoritatis viri, recipiendum fuit Archiepiscopo, se scriptis literis Elbinganos & Gedanenses moniturum, ut tam necessario Reipubl. tempore, istud exhausto ærario subsidium ne denegarent.

Antequam Varsaviâ in Russiæ extrema, hoc est à finito Convocationis Conventu ad Cosacos redeam, par erat divertere aliquantùm in Lithvaniam, cujus res quanquam haud dubiè suum seorsim, ut meruê, re, scriptorem aut habent, aut habebunt, à Polonicis minimê divellendæ sunt. Ea enim regio, æquis legibus & pari per omnia libertate Poloniæ innexa, magnam Russiæ Polonicæ partem olim sibi bello imperioq; subjectam tenuit. Quæ hodieq; Russia Alba appellatur. Incolas verò Ducatus penè totus earundem cum Russis cæteris consvetudinum, ejusdemq; in sacris ritus habet, Eò facilius nunc quoq; seditionum hæc contages, inter vicinos, & genii morumq; similes, transmissa diffusaq; est. Ac primum ultra Borysthenem, cum Visniovecius Dux prævalidæ seditiosorum multitudini se & quotquot sibi fidos perfidisq; invisos videret, inde subduxisset, pestis illa sine impedimento omnes illas oras

Lithvania à Cosacicis turbis non libera.

Lithvaniæ finitimas pervaſit, idq́; tantò effrænatiùs, cum bina militum ſigna à Mirſcio excubiis Lithvaniæ præfecto, ad occupandum Berezynæ fluvii trajectum miſſa; ſubitò furibundæ multitudinis accurſu circumventa atq; obtrita eſſent. Inde ſumpto impetu hoſtis in viſcera Lithvaniæ progredi tentabat, haud ignarus, omne iſtic vulgus, ſimili religionis œſtro agitari. Et magis mox erupturum, ubi ex Ukrainâ propinquarent, qui plebem iſtic armaverant.

Coſaci ad Bichovum. Eâ ſpe, Bichovum, vetus Chodkeviciorum hæredium, ſitum ad Boryſthenis ripam, & præaltis aggeribus munitum decem millia Coſacorum, ductore Orcuſsâ, promptos ſibi oppidanorum animos polliciti, acceſſerant: ſed hi deſtituêre illorum conatus, ſeu ſuopte ingenio fidei ſupra cæteros retinentes, ſeu quòd à validiſſimo præſidio cuſtoditi, promere perfidiam non auderent.

Defenditur Lithvania. Etenim Leo Caſimirus Sapicha Lithvaniæ Procancellarius loci illius poſſeſſor, ultra mille quingentos præſidiarios iſtic ære proprio jam dudum alebat. Qui & ſuggredientes hoſtiles catervas ita fortiter excepêre; ut majore earum parte cæsâ, quod reliquum eſſet, ægrè ſibi fugâ conſuleret. Inprimis verò Januſſius Radzivillius tum Campiductor Lithvaniæ periculum Regno univerſo

verſo imminens oppoſito Lithvanico exercitu amoliri, ſuarum partium esſe duxerat. Kiska enim Palatinus Polocenſis, ſummo belli in Lithvaniâ regimini præfectus, per corporis debilitatem dignitatis tantum nomen gerebat, omni armorum curâ in Radzivillium, ſorore ipſius genitum, Ducem annis animisq; virentem, depoſitâ. Sed hic nec multum è publico æris, nec exercitum, quantum diſcrimina Reipubl. requirerent, dari ſibi querebatur, aliis periculi magnitndinem nondum æſtimantibus ſatis, aliis alia cauſantibus, & in Duce ipſo requirentibus non parùm. Nihilominus is collecta vetere ſuorum, tum & recens, autoratâ manu ita rem agebat, ut & pronam ubiq; in perfidiæ ſcelus plebem, oſtentato cominꝰ periculo, compeſceret, & hoſtē omnia latè inundaturum refrænaret. Quem etiam tandem auctis in modicam molem copiis, poſt velitationes haud paucas, ad Lojoviam memorabili in omnem poſteritatem prælio debellavit; triginta iſthic millium exercitu partim profligato, partim cæſo, caſtris occupatis, capto ipſo exercitus illius ductore Cryczevio, & mox ex vulneribus mortuo. Sed iſta omnia in tempore memorabimus uberius.

gem exarâssent, ad se, quibus post obitum Regium universæ Reipubl. negotia incumbant competantq; delatas, inq; iis supplices preces, quibus magnorum & Deum juxta ac Rempubl. gravissimè lædentium, facinorum veniam rogent. Non opus esse verbis dilatare quæ ab ipsis admissa sint. Ipsos confiteri, violatum à se omne fidei divinæ ac humanæ sacramentum, quando factâ cum infestâ Christianæ rei gente conspiratione, in exiguam Reipubl. manum, eamq; divisam, vim & sævitiam exercuerint. Ac adesse equidem Dei beneficio Reipubl. vires, sumendæ de tali hoste ultioni pares; & cœli profectò favorem divinæ æquè ac suæ injuriæ vindicibus Polonis haudquaquam defuturum, contra eos, qui Rempublicam, cui debuerint obsequium, perfidiâ lacessant. Cæterùm sanguinis humani reverentiâ, tum humili ipsorum post patrata facinora submissione, ad meliora se flexos, destinâsse jam Recuperatores, viros insignes, qui voluntatem Reipubl. super eo negotio luculentiùs explicaturi sint. Interim jam nunc quoq;, de suâ in ipsos tanquam subditos clementiâ aut commissorum condonatione non dubitandum, dummodò ipsimet firmam satis sinceræ de commissis pœnitentiæ fidem faciant. Facturos autem, si captivos quos habeant, quàm primùm dimittant.

Duces

Duces verò rebellium globorum Russiam nunc passim pervolitantium, & in nobilitatem præcipuè sævientium, Recuperatoribus sistant: quicquid deniq; sit societatis aut fœderis, quod cum Tartaris susceperint, abjiciant. Quæ alia transigenda cum ipsis restent, Recuperatoribus se commisisse, quos modestis animis exspectent, ab omnibus interim injuriis abstinentes, & nullâ infestâ amplius manu, Regno vel Mag. Lithvaniæ Ducatui graves. Postremò cùm in formulâ commissorum (vulgò instructione) nunciis suis datâ, mentio facta sit literarum, tum privilegiorum, istorum nihil Ordinibus redditum esse. Et sic quidem ad suos remissi, quos Chmelnicius post victoriam Corsunensem Varsaviam miserat, pacis Oratores. Quos propridie Cal. Augusti durante adhuc conventu, Kisielus Palatinus turbarum Cosacicarum pacator destinatus, cum collegis supra nominatis, insecutus est, comitante eum Serenisſ. Principis, postea Regis Joannis Casimiri, cohorte. Nam his ipsis seditionibus, res quoq; Palatini adeò accisæ erant, ut itineris sui securitati, functionisve susceptæ dignitati suis opibus consulere non sufficeret.

Kisielus mittitur ad Cosacos.

Cæterùm amoto hoc primo & Rempubl. omnium maximè urgente velut lapide, tantò

de, tantò tranquillioribus animis, in alia, quæ in iſtiusmodi conventu agi conſvevêre, itum eſt. Et poſt multas plurium dierum concertationes, quæ à tantâ ſentiendi disſentiendiq; libertate abeſſe vix ſolent vel posſunt, in hæc tandem capita, quæ propter curioſiores apponere libet, conventum eſt.

Confœderatio Ordinũ. *Primùm omnium, ad morem antiquum, à quo & Confœderationis nomen huic Conventui inditum, omnia Regni, ex tot diverſis Nationibus coaliti, membra & ordines omnes, in commune concordiæ ac pacis mutuæ fœdus novo & ſanctisſimo nexu conſpirant, abdicatâ ultrò & quodammodo ejuratâ copiâ à reliquo corpore ſecedendi, ſeorſimvé ullis ſtimulationibus vel modis, publicæ Electionis libertati damnoſis, quenquam, non expectato unanimi omnium Ordinum conſenſu, Regem nominandi, vel deniq; ante jurium, privilegiorum, immunitatum confirmationem ſacramento factam, pro Rege recipiendi audiendivé. Qui ſecus faxit, pro hoſte patriæ habendum. Ac cum ab orbitâ legum juriumq; non parum diſcesſum ſit, ſpondent ſibi mutuò, non accesſuros ſe ad Electionis ſuffragia, aut cum Canditatis pacta, niſi ſanatis primùm Reipubl. ac libertatis vulneribus, & exorbitationibus, quas ullæ Regni*

Regni provinciæ publicè privatimvé factas ostenderint, correctis & sublatis.

Inprimis Religionis diversitatem nemini fraudi fore, stipulantur, fidem, honorem & conscientias inter se obtestati. Decreta etiam Tribunalitia, vim legis, & adversum quid isti libertati spirantia, mandata item Regia, pacem Religionis luxare aut convellere visa, abrogant; & ne post-hac fiant, cavere pollicentur. In quibuscunq; urbibus Regiis publicus & solennis sacrorum usus dissidentibus in Religione antehâc usitatus fuerit, eundem pariter deinceps licitum esse; ubi is exulaverit huc usq;, tumultibus amoliendis, posthac etiam exesse volunt: ita tamen ut privatim sacris suis operari peregrè advenientibus fas sit. In violatores verò securitatis dissidentium, cùm antehac anno 1631. acris lex lata fuerit, eam istius insuper conventûs autoritate firmant, denunciatâq; promptiori in peccantes inposterùm animadversione stabiliunt. Sacrorū cavetur libertati.

Ecclesiæ Russicæ, Religionis suæ, in quâ illa gens olim cum Regno Poloniæ coaluerit, jura & privilegia antiqua firmantur, addito insuper, si quæ sub Rege defuncto labefactata, vel imminuta sint, ut futuro Electionis Conventu in integrum restituantur, & citra contradictionem aut etiam disquisitionem, futuro Ecclesiæ Græcæ jura.

turo Regi tuenda exequendaq; commendentur.

Judicia constituuntur. Posteà justitiæ administrandæ curam intendunt, mutuò sibi ingeminantes, ut in Regnis nunquam, ita multò minùs in Interregnis, quibus ferè, ut criticis diebus, corpora Regnorum debilia maximè, mutationiq; opportuna sint, legum autoritatem hebescere debere. Sententiæ itaq;, ante publicationem mortis Regiæ ab Archiepiscopo factam, quocunq; in judicio legitimo latæ, pro ratis habentur: contractus, testamenta, protestationes, relationes etiam post publicationem mortis Regiæ, apertis de consensu Palatinatûs vel territorii cujusq; libris publicis insertæ, pro legitimis promulgantur.

Judicia sub interregno instituta, (quæ à velo magni luctûs indice Capturalia dici solent) sanctiones, & consilia omnia, ad defensionem patriæ, conflationem æris in delectûs militares, juris deniq; tuitionem instituta approbantur firmanturq; additâ tamen conditione, ne vel publico vel privatorum etiam aut spiritualium, ærarii deniq; publici juri quicquam derogent.

Lithvanica porrò, si quà à cæteris abeunt, aut extra fines antehac usitatos extenduntur, ne in exemplum posthac trahantur, aut juri communi noxam, solvendævé uniti corporis compagi occasionem afferant. (Ele-

Electioni Regis sextam Octobris diem, locum propè Varsaviam à Mareschalcis aggere subitaneo circumducendum, assignant, id caventes, quod lege anno 1587. latâ cautum sit, ne quisquam peregrinis hominibus, vel machinis bellicis instructus veniat. Cetera ut ad modum & institutum majorum, Anni inprimis 1573. revocentur, & si quæ dubia, vel sequius facta, ea ut sub ipsa Electionis auspicia primis congressibus emendentur componanturvé.

Electioni tempus adsignatur.

Electionis leges.

Cavetur pariter, ne ab euntibus ad Electionem vel jam præsentibus vis aut injuria cuiquam inferatur; illata ut cognoscatur à Judicibus in id primo statim conventûs die delectis ac juratis, inter quos Regni & Mag. Ducat: Lithvaniæ Mareschalli futuri sunt.

Thesauro Regni Cracoviæ asservato, tum & Lithvanico, lustratores, viri ex Senatu & Nobilitate primarii designantur.

Pacta cum Principibus & Regnis vicinis antiqua renovari, incerta stabiliri, missis in id, sumptu publico, sed modesto, legatis, imperantur, inprimis verò repetundarum à Tartaris cura commendatur illi, qui ad Turcam iturus esset.

Militiæ autem præfecti coram Belli arbitris seu Commissariis adigi jubentur in tale sacramentum: Ego N. juratus spondeo, me

Militiæ præfectis dantur exercitui leges.

exercitui mihi tradito fideliter præfuturum, & operâ illius ad reprimendas hostium invasiones usurum, Regni fines tutos, dignitatem & securitatem Reipubl. pro viribus indemnem inviolatamq; præstiturum: si, quod Deus avertat, Regnum seditio invaserit, nulli parti adhæsurum, damna incolis Russiæ, Poloniæ, Voliniæ &c. nulla illaturum, & ne à militibus inferantur, omni ratione provisurum. Pensiones verò tam ab Ecclesiasticis, quàm aliis personis quibusvis, nullas omnino exacturum, & ne milites exigant, curaturum. Sic me Deus adjuvet, & hæc sancta Crux.

Iidem Præfecti militiæ, exercitum Reipubl. in viscera Regni seu totum, seu partitè, sub tempus præcipuè Electionis, & in locum huic destinatum admovere prohibentur: si secus faxint, pro hostibus patriæ declarantur.

Consiliarii adduntur præfectis

Ut belli res consilio maturiore procedant, præfectis militiæ pro Consiliariis seu Provisoribus, nomine Commissariorum, triginta sex ex primoribus Senatûs & Nunciis terrestribus adduntur: quibus extra ordinem adscriptus est Christophorus Arcissevius, ille, qui annis superioribus, rebus in Brasiliâ gestis apud Batavos florentissimus, in patriâ tum rei tormentariæ curam gerebat. Lithvaniæ Ducibus bellicis quinq; millium exercitum

citum conficere, coërcendæ Cosacorum, illi quoq; provinciæ imminentium rebellioni, permissum: sed simul, ut is sub rectæ disciplinæ fræno habeatur, severè injunctum. Ubi exercitu postea opus non fuerit, numerato stipendio dimittendum; aut ad ferendam Poloniæ laboranti opem, suis à Ducibus, & integrâ eorum potestate mansurâ, ducendum. Arcis prætereà Smolenscensis cura & reparatio imperatur iis, quorum id muneris sit. Adhæc quia turbatissimæ nunc Reipubl. negotia præsentissimis consiliis & magnis adjutoribus egeant, Archiepiscopo Gnesnensi, cui ut primati suprema autoritas relinquitur, adduntur ex Senatu & Ordine Equestri Consiliarii, viri dignitate, & prudentiâ pollentissimi; quorum curæ committitur, Legatos externos recipere, ad subita necessitatum Reipubl. excubare, reservatâ in gravioribus, ad Electionis conventum, decisione.

Lithvanicæ militiæ præfecti.

Smolenscum.

Corpori etiam defuncti Regis, ut honos suus à memore meritorum Republ. constet, ei adesse & quæ decus Regium postulet, administrare primariæ dignitatis viri, præcipuè ex Aulæ continuis Mareschalci & Cancellarii jubentur.

Cadaveris Regii honori cavetur.

Quod si hostis potentia adeò ingravesceret, ut præsentes Reipublicæ exercitus ei co-

Expeditio Generalis.

hibendæ non sufficiant, expeditio publica jam nunc indicitur, quò ad eam omnes parati sint: & ubi Archiepiscopus cum Consiliario Senatu tempus definierit, ut ritu majorum sine divisione belli, loco, qui nominatus fuerit, adsint sine morâ.

Descriptio militum tam à Republ. quàm particulatim per Palatinatus autoratorum in castris institui jubetur; simul & Palatinatibus stipendiorum suo militi tempestivè numerandorum cura mandatur, eum verò militem non nisi, cum Comitia Coronationis Reipubl. non necessarium judicaverint, exautorare permittitur.

Exercitibus leges præscribuntur.

Exercitus ab Electionis conventu procul esse, ubiq; verò ab injuriis abstinere, & bonis Nobilium, Ecclesiasticorum, Regiis præcipuè Oeconomiis, innoxii agere jubentur, præsentissimâ in delinquentes pœnâ sancitâ.

Thesaurariis interdicitur, tributa Regni sine scitu Archiepiscopi & ejus assessorum, aut aliò, quàm in stipendia militum publicorum erogare.

Reginæ viduæ reditus mensæ Regiæ destinati, usitati item salinarum & vectigalium proventus relinquuntur, usq; ad exequiarum Regiarum tempus. Omnium tamen ratio à Thesaurariis poscitur, in Comitiis Coronationis reddenda. Salinarum simul Cra-

coviensium

covienſium ruinis remedia feſtinari juſſa, commiſſo eas luſtrandi negotio, tribus eximiæ dignitatis & virtutis viris: Hieronymo Milonſcio Caſtellano Roſpirenſi, Stephano Coricinſcio Oſviecimenſi Præfecto, Joanni Schlichtingio Judici Wſchovenſi.

Palatinis inſuper & præfectis arcium limitanearum, ut intra loca iſta, hoſtium conatibus proximè patentia, maneant, edicitur.

Arci Cracovienſi trecentorum militum præſidium, inde toto hoc Interregni tempore non abſtrahendum aſſignatur; ſimul ut pyrii pulveris & aliorum belli apparatuum ſufficiens copia eò inferatur, Chriſtophoro Arciſſevio, cujus paulò ante mentio facta eſt, imperatum.

Turbarum Coſacicarum compoſitio demandatur Adamo Kiſielo Palatino tum Braclavienſi, poſtea Kiovienſi, cui collegæ adjunguntur Franciſcus Dubravius, Alexander Sielſcius Poſnanienſis tum Dapifer, Theodorus Obuchovicius, viri omnes facundiâ & meritis in Republ. inſignes. Coſacicæ turbæ componi jubentur per commiſſarios.

Quia incertum habeatur, quantum ex cæſo Reipubl. exercitu, quem Quartanum vulgò vocant, ſuperſit; numerum ſuperſtitum inire jubetur ſcriba Caſtrenſis, adjunctis, qui curam ſocient, quinq; Equitibus.

Legiones jussu Archiepiscopi à Tribunis nonnullis, inprimis Christophoro Przyjemscio, claro natalibus, & Germanicâ Gallicâq; militiâ ad patriæ usum apprimè exercito, coactæ approbantur.

Urbium quarundam jus ad Electionem. *Quia urbes nonnullæ jus Regis, juxta cum aliis Regni civibus, eligendi habere gloriantur, iis ad suffragiorum libertatem aditus non ante permittitur, quàm jus illud suum, quod prætendant, liquidum fecerint.*

Palatinatibus singulis certi dies conventuum, quibus hactenus acta, relictis domi civibus, seu, ut se mutuò appellant, fratribus referenda essent, definiti.

Lithvaniæ expeditio generalis. *Magnus verò Ducatus Lithvaniæ, qui antè, cum de expeditione publicâ ageretur, ampliùs inter suos domi deliberandum censuerat, in tributum ultrò consensit, aliis Palatinatuum quaternas agrarias, aliis ternas binasve promittentibus. Civitatibus bonisq; aliis Regiis & Ecclesiasticis quaternæ agrariæ, totidem Judæis, sed in singula capita, exactiones imperantur.*

Tributa *Tributa deniq; omnia, tam ea, quæ in ærarium Reipubl. illata, quàm quæ singulorum Palatinatuum administrationi hucusq; relicta essent, in delectus militares, ad arbitrium militiæ Præfectorum erogari jubentur.*

Hæc

Hæc autem omnia, antequam universo conventui allubescerent, magnis sanè animorum motibus & laterum contentionibus agitatá sunt. Inprimis Religionis negotium multas dabat turbas: dissidentium quovis libertati suorum sacrorum, quò justius timere videbatur, eò fulcra solicitiùs quærente. Ac satis quidem omnium securitati superiorum Interregnorum confœderationibus cautum videbatur; adeò etiam, ut Episcopi, & quotquot flagrantiore in Ecclesiam Romano-Catholicam studio agerentur, nimium cæteris indultum putarent. Hi verò factam à decessoribus concordiæ ac pacis contesserationem urgebant: tolliq; exceptiones volebant, quibus obrogari confœderationi illi, & cum injuriâ partium infirmiorum contraveniri querebantur; fidemq; adeò promissam, & legis, quâ pax religionum niteretur, assertionem declarationemq; minus patentem effugiis postulabant.

De libertate Religionis controversiæ.

Sed magno quoq; æstu, in hoc conventu, provinciarum internuncii in extraneos efferbuerant, quibus præcipua munerum, in Aulâ, multis ab annis, dari indignabantur. Et parum abfuit, quin aliqui istorum exauctorarentur, ægrè à magnis Senatoribus, Episcopis præcipuè, protecti. Nec ante quie-

Extraneos remotos voluntè quidam.

te quievit oppugnantium ſtrepitus, quàm promitteret Archiepiſcopus, illos Saltem extraneorum, qui alibi larem fixisſent, à negotiis Regni inpoſterûm prohibitum iri. Non parum deniq; cum Prusſicis internunciis negotii fuit, idq; duplici nomine. Primum quidem, cum de Sanctionum omnium ſub Interregno hoc per provincias factarum approbatione ageretur, nunciorum unus, Ignatius Bonkovius, vir facundiâ & rerum uſu ſpectatus, ob inſignes dotes poſthàc Palatinus Pomeraniæ creatus, approbationi illi haud ante ſubſcripturum ſe pertendit, quàm addita foret cautio, juribus Prusſiæ, quæ hæc terra ad Regnum peculiaria attulerit, & adhuc ſervet, nihil illâ ſanctione decesſurum. Et quamvis huic poſtulato à plurimis intercederetur, evicit is tamen, ut lex iſta ad ſolius Poloniæ provincias reſtringeretur. Alterum de quo ſub finem conventûs cum iisdem Prusſis diſceptatum eſt, portorium Pruthenicum fuit, quod ex mercium exoticarum proventu, partim Regi, partim urbibus, in quibus colligitur, cedere ſolitum, cum delectibus faciendis ab Archiepiſcopo ejusq; collegis deſtinaretur, negabant internuncii, tempore Interregni, ab urbibus illis in ærarium Reipubl. debere inferri. Cumq; lis illa finiri

Prusſorũ querelæ.

niri aliter non posset, quicquid etiam pro ærario dicerent magnæ autoritatis viri, recipiendum fuit Archiepiscopo, se scriptis literis Elbinganos & Gedanenses moniturum, ut tam necessario Reipubl. tempore, istud exhausto ærario subsidium ne denegarent.

Antequam Varsaviâ in Russiæ extrema, hoc est à finito Convocationis Conventu ad Cosacos redeam, par erat divertere aliquantùm in Lithvaniam, cujus res quanquam haud dubiè suum seorsim, ut meruê, re, scriptorem aut habent, aut habebunt, à Polonicis minimê divellendæ sunt. Ea enim regio, æquis legibus & pari per omnia libertate Poloniæ innexa, magnam Russiæ Polonicæ partem olim sibi bello imperioq; subjectam tenuit. Quæ hodieq; Russia Alba appellatur. Incolas verò Ducatus penè totus earundem cum Russis cæteris consvetudinum, ejusdemq; in sacris ritus habet, Eò facilius nunc quoq; seditionum hæc contages, inter vicinos, & genii morumq; similes, transmissa diffusaq; est. Ac primum ultra Borysthenem, cum Visniovecius Dux prævalidæ seditiosorum multitudini se & quotquot sibi fidos perfidisq; invisos videret, inde subduxisset, pestis illa sine impedimento omnes illas oras

Lithvania à Cosacicis turbis non libera.

Lithvaniæ finitimas pervasit, idq; tantò effrænatiùs, cum bina militum signa à Mirscio excubiis Lithvaniæ præfecto, ad occupandum Berezynæ fluvii trajectum missa, subitò furibundæ multitudinis accursu circumventa atq; obtrita essent. Inde sumpto impetu hostis in viscera Lithvaniæ progredi tentabat, haud ignarus, omne istic vulgus, simili religionis œstro agitari. Et magis mox erupturum, ubi ex Ukrainâ propinquarent, qui plebem istic armaverant.

Cosaci ad Bichovum. Eâ spe, Bichovum, vetus Chodkeviciorum hæredium, situm ad Borysthenis ripam, & præaltis aggeribus munitum decem millia Cosacorum, ductore Orcussâ, promptos sibi oppidanorum animos polliciti, accesserant: sed hi destituêre illorum conatus, seu suopte ingenio fidei supra cæteros retinentes, seu quòd à validissimo præsidio custoditi, promere perfidiam non auderent.

Defenditur Lithvania. Etenim Leo Casimirus Sapieha Lithvaniæ Procancellarius loci illius possessor, ultra mille quingentos præsidiarios istic ære proprio jam dudum alebat. Qui & suggredientes hostiles catervas ita fortiter excepêre; ut majore earum parte cæsâ, quod reliquum esset, ægrè sibi fugâ consuleret. Inprimis verò Janussius Radzivillius tum Campiductor Lithvaniæ periculum Regno universo

verſo imminens oppoſito Lithvanico exercitu amoliri, ſuarum partium esſe duxerat. Kiska enim Palatinus Polocenſis, ſummo belli in Lithvaniâ regimini præfectus, per corporis debilitatem dignitatis tantum nomen gerebat, omni armorum curâ in Radzivillium, ſorore ipſius genitum, Ducem annis animisq; virentem, depoſitâ. Sed hic nec multum è publico æris, nec exercitum, quantum diſcrimina Reipubl. requirerent, dari ſibi querebatur, aliis periculi magnitndinem nondum æſtimantibus ſatis, aliis alia cauſantibus, & in Duce ipſo requirentibus non parùm. Nihilominus is collecta vetere ſuorum, tum & recens, autoratâ manu ita rem agebat, ut & pronam ubiq; in perfidiæ ſcelus plebem, oſtentato cominꝰ periculo, compeſceret, & hoſtē omnia latè inundaturum refrænaret. Quem etiam tandem auctis in modicam molem copiis, poſt velitationes haud paucas, ad Lojoviam memorabili in omnem poſteritatem prælio debellavit; triginta iſthic millium exercitu partim profligato, partim cæſo, caſtris occupatis, capto ipſo exercitus illius ductore Cryczevio, & mox ex vulneribus mortuo. Sed iſta omnia in tempore memorabimus uberius.

LIBER III.

NUnc tandem ad Chmelnicium, quem ad Fanum Album (Bialacierkevv vulgò) reliquimus, series temporis reverti jubet. Is interim exercitum suum ex illo tractu, in quo literæ Palatini ipsum stitêre, non moverat, speciosâ satis patientiâ & fide, promissorum conatuumq; Kisielanorum eventum opperiens. Krzyvonossium separatæ colluviei ductorem, immanemq; tum Russiæ calamitatem, nec juvabat apertè, nec inhibebat. Hic verò ut relatæ nuper ad Constantinovum duplicis cladis ignominiam insigni aliquo facinore elueret, Barum aggressus est, urbem mole & operibus sic satis firmam. Et in eâ machinas, aliosq; apparatus militares depositos servari non ignorabat. Coniecpolscius Regni Vexillifer, ne loco tanti momenti deesset, legionum suarum unam, ductore Bronievio immiserat. Sed hic suspectam civium fidem habens, converso aliò itinere, locum Germanis peditibus tuendum tradit, quos in auxilium laborantis Russiæ Carolus Poloniæ Princeps miserat. Horum pars arcem, Potocio rectore, insedit, pars

Chmelnicius ad Fanum-Album patienter hæret.

Krzyvonossius vagatur.

Barum occupat.

dit, pars ad portas civitatis jussa est excubare. Krzyvonossius magno exercitu urbem circumvenit. Dum speculatur, quà faciendus esset assultus, oppidani seu metu, seu pridem meditatâ fraude portas hosti aperiunt. Illicò in excubitores Germanos fit impetus, & ad unum omnes trucidantur. Inde dilapsa per urbem hostilis turba quicquid usquam Germani vel Poloni militis lateret, summa ima ædium perreptando venantur occiduntq;. Non templorum, non altarium sanctitas quenquam servare potuit. Neq; mortuis furor barbarus pepercit. Judæorum magnus in eâ urbe numerus antiquitus agit, cui tum ingens advenarum ejusdem sanguinis multitudo accesserat. Cùm mortem alibi effugissent, hîc non effugerunt, miserrimis modis unà cùm hospitibus suis interempti. Periisse ejus gentis quindecim millia capita istic feruntur. Arcem ducentorum peditum manus, ducente Potocio, per quinq; dies fortiter defendit: neq; pauci istic oppugnantium occubuêre. Adeò ut tandem hostes per cadaverum suorum strues niterentur in vallum. Repulsi diu sunt, tandem tamen eâ parte, quâ stagno objecta arx hostem minus metuebat, minusq; munita erat, suggressi, quicquid reperiret præsidiarii militis,

Præsidiarios cædit.

militis, quicquid hominum non sui generis, ferro demessuêre, uno servato Potocio juvene. Barum occupatum animos Krzyvonossio ad majora tentanda addidit. Et Cameneciam ipsam aggredi ausus est: operam ei sociantibus, qui in illis Moldaviæ finibus, vitam latrocinio tolerant. Sed obsidionis istius opus irritum & supra vires suas expertus, ad Chmelnicium seu sponte seu jussus rediit. Ille, quod hominem collectis ex prædâ opibus prægravem sentiret, fortè & Polonorum, quibus cum pacis tentamenta aliqua ipsi intercedebant, gratiæ aliquid daturus, comprehendi eum jussit, & machinis bellicis adstringi. Sed ubi non exiguam vim auri argentiq; & omnis generis spoliorum ab ipso expressisset, facilè deinde adduci se passus est; ut eum desiderio plebis, turboni illi nimis quàm faventis, redderet. Visniovecius Dux, apud Zbarasium, oppidum sibi gentilitium, aliquandiu moratus, & cum Potocio Palatino Podoliæ, Coniecpolscio Vexillifero, Calinovio juniore, Czolovanscio, Dziko aliisq; habito consilio, ubi Barum expugnatum intellexerat, reversus est ad exercitum, qui circa Camienum Czolhansciorum dictum, & Lachovecias, Sieniutarum hæredia, tum agebat; paucitatē copiarū, quibus Krzivonossii

Krzivonossius Cameneciam aggreditur.

Capitur à Chmelnicio.

Sed dimittitur.

nosſii molimina & graſſationes coërcere non poſſet, tum cunctationes lentius venientium auxiliorum, & deniq; compoſitionis tardè procedentis moras ægerrimè ferens. Chmelnitio verò, uti præ aliis ſemper formidatus iſte Dux, ita tum pro pacis remorâ habitus, imò pro turbatore ſermonibus literisq; traductus eſt. Kiſielus autem Palatinus, quanquam patriæ juvandæ ſtudio æſtuans, primùm tamen publicis deliberationibus Varſaviæ, dein itineris longitudine, & deniq; viarum, quibus ad Chmelnicium per medias hoſtium catervas eundum fuerat, difficultate præpeditus, alicubi etiam cum globis oppida paſſim populantibus conflictari coactus; ſuſcepti negotii maturatione, vota nec ſua, multò minus aliorum adæquare poterat. Unde & multorum non ſuſurris tantum, ſed & publicè vocibus minùs ſecundis & literis deniq; Belli Commiſſariorum perſtringebatur. Quibus ille, ita ut æquum erat, motus, innocentem ſe multis excuſationibus probabat. Et ut re magis probaret, miſſis aliis atq; aliis nunciis Chmelnicium ſubinde urgebat, ut locum & tempus cæptando negotio deſignaret: qui tandem Conſtantinovum nominavit. Quò cum Palatinus cum collegis tenderet, mittebat iterum iterumq; nuncios

Kiſielus tardè ad Chmelnicium pervenit.

Quo nomine carpitur à multis.

nuncios de adventu suo Chmelnicium præmonituros: sed ii partim diu detenti, partim etiam, dum quidam de exercitu nostro factâ ad Ostrogiam excursione hostem offendissent, interempti, aut certê inclementer habiti sunt: ut ex epistolâ Palatini mox subjiciendâ colligere licebit. Alibi quoq; ad Luceoriam nobilitas disjicitur, & oppida plurima effræni agrestium licentiâ pervastantur. Hinc exstimulatus Palatinus literas facundi doloris plenas ad Chmelnicium scribit; in hunc modum: *cum Sanctissimæ Dei matris, nationis verò Ruthenicæ protectricis adscensioni sit sacer dies, quo tristes has & forsan extremas ad te exaro: primò omnium eandem Dei sacratissimam genitricem veneror, ut interpositis apud Filium suum precibus animum tuum mitiorem reddat, & ad hæc, quæ jam aguntur aut ingruunt, rectè introspicienda advertat. Non filio paternum, non servo herile negotium tam flagranti curæ esse potest, atq; mihi fuit id, quod Tibi & Cosacis cum Republ. est. Dies noctesq;, ita me DEUS amet, omni animi & corporis contentione incumbo in hanc causam, ex quo mihi curam ejus imponi passus sum. Judicia & voculæ sinistræ, quas eo nomine subii, nō per Poloniã tantũ, sed extra eam quoq; jam percrebuêre Perluctatus tamen*

Kiselus Chmelnicium acri epistolâ admonet officii.

men omnia fide constantiâq; quicquid tu & exercitus Cosacorum à Republ. petere magis, quàm sperare ausi estis, impetratum ferebam, felix orator & jam meriti apud Deum fiduciâ, ob inhibitum sanguinis Christiani diluvium, propè superbiens, certè exultans. Properabam ad vos, diffidentiam omnium, atq; etiam vestram reipsâ confutaturus; nihil ipse quoq; dubitans, omnia me eo loco, quo reliqueram abiens, reperturum. Sed ô quàm contra accidit! quot oppida, quot arces, quot ditiones Reipubl. devastatas & ignem ferrumq; expertas; quàm miserè indigneq; habitam etiam Huisciam meam, & quicquid in eâ pretiosissimarum rerum habebam, ablatum reperi! Hæc scilicet gratia fidei, labori & optimæ voluntati meæ relata erat. Neq; sanè mirum cuiquam videri potuisset, si tum missis adversum homines, datæ mihi fidei oblitos, suspiriis, negotium hoc omne excussissem cervicibus meis. Ego tamen injuriis alienis à proposito meo non absterritus, à te usq; persuaderi mihi passus sum, omnia illa infanda, te invito & inscio, perpetrata esse, & literis tuis extremis Constantinoviam invitatus, eò cum collegis meis magnâ fiduciâ pergebam. Ac vix diei unius atque alterius iter jam supererat, cum Barum à Vestris invaditur; & paulò post, me propè

Huiscia expilatur.

Barum invaditur. *me propè adspectante, Ostrogia: mox & alibi sacra profana proculcantur; plebejiq; pariter ac nobiles bonis vitaq; ipsâ exuuntur: viæ deniq;, quibus eundum erat, copiis obviam missis, mihi intercluduntur. Vici & tunc animum, pacis sequestrum me cogitans, & injuriâ istâ, planè equidem hostili, ad colloquium tuum reservatâ, Tribunos missis nunciis monui, darent viam non arma sed pacem ferenti, & euntem comitarentur præirentve. Consensêre illi hâc conditione, ut* *Obsides violantur.* *denos mutuò obsides daremus; ego nobiles, illi succenturiones. Fidem habui amicitiam præferentibus, decemq; nobiles viros ex pacto missi, nihil sinistri scilicet metuentes. At ô quàm iterum spes me fefellit! quàm inaudito, quàm inexpectato facinore conatus nostri interversi sunt! septem ex obsidibus illis trucidârunt, tres tristi terrore detinent, simili fortè crudelitate mactandos, nisi jam mactati sunt. Si milites Visnioveciani excursione factâ Ostrogiam tentârunt, id non luere isti, non ego debui, expers, Deum testor, atq; inscius planè ejus consilii. Cujus si fuissem particeps, an quæso tot nobiles viros, cives & fratres meos, ultionis vestræ libidini, præsentissimoq; adeò periculo objecissem! Quid superest jam, quod diffidentiam & resumptæ inter nos hostilitatis cursum refrænare*

nare

nare posſit? Ipſe rem conſidera; etiam atq; etiam cogitans; eſſe in cœlis Deum, qui & posſit facilè vel validisſimos exercitus obterere, & vindictam fidei ac ſangvinis, præter fas effuſi, non ſoleat tramittere. Altaria tam Græcis quàm Latinis ceremoniis conſecrata, ſexus imbellis, & ætas innocens crudeliter habita, omnesq; illæ injuriæ, quas Chriſtiani Chriſtianis, civibus hujus Reipubl. Heris ſuis ſubditi, gravisſimas, & à Turcis Tartarisq; vix expectandas intulêre, divinam Nemeſin invocant. Ego igitur, acerbis lacrymis inanes labores meos proſecutus, ex viâ ad vos ſuſceptâ, ſed nunciorum meorum cadaveribus jam obſeptâ, revertor ad exercitum Reipubl., cui propior factus, cum Collegis copiisq; meis extra caſtra ſubſiſtam, ultimos à vobis nuncios præſtolaturus. Tu fac, cœlo atq; orbi innoteſcat, ſine ſcitu tuo factum, quicquid à perfidis iſtis perpetratum eſt. Pient illi noxio cruore tot hominum innoxiorum ſanguinem, & tot domuum, pagorum, oppidorum, templorum deniq; immani ſacrilegio expilatorum ruinas. Ipſe autem in faciem tuam coram Majeſtate, omnia noſtra, etiam cogitata, pervidente, ſupplex procumbe, & veniam commisſorum roga. Quid patria in te commiſit, mater, nutricia & alumna tua? quid Dei, cui vitam & omnia

Belli mala.

debes, fana & altaria commeruêre? quid nos, tibi & exercitui Zaporobiano, nullis injuriis, aliqui verò multis benevolentiæ pignoribus cogniti? Nemo usquam vivit mortalium, qui non conscientiæ tangatur sensu, qui ad Deum creatorem suum non suspiret. Te Christianis sacris imbutum quî non moveant vulnerentq; intimè ea, quæ facta sunt, quæq; fiunt: quî futura etiam non habeant sollicitum? reputantem scilicet, quò iste tantæ multitudinis, & nil nisi sanguinem spirans concursus, quò tanti tumultus evasuri sint? Deus Opt. Max. & sanctissima Virgo, cui hunc diem Ecclesia esse sacrum voluit, meliorem tibi mentem dent; adeoq; te emolliant, ut emendandis, atq; in melius flectendis rebus animum intendas. Sex en dies præfinio tibi: quibus sententiam tuam ultimamq; destinationem, non procul ab exercitu nostro, cum Collegis meis opperiar. Tu ne ampliùs expectationem nostram morare, sed effice, ut propensa in melius voluntas tua, stricto in perfidos istos ultore gladio, nobis & Reipubl. clarè pateat. Sin obduruit mens, sciat age saltem hæc à subditis suis adeò præter meritum afflicta Mater, num merè fatorum arbitrio rem committere, vindicemq; Dei manum expectare debeat. Quod abominatus ego semper, & usq; abominans,

Deum

Deum oro, ut ſacram hanc noxam, & quâ nullam deteriorem peſtem ſcimus, bellum domeſticum, à nobis averruncet. Penetravit Chmelnicii animum epiſtola, à viro magnæ autoritatis profecta, & ad eam, remiſſo, quem inter alios Palatinus allegaverat, Copiſtinio, ſic ſatis reverenter reſpondit: *Illa quæ ad Oſtrogiam contigisſent, non ſibi, ſed Polonis* (Viſniovecianos autem expertê nominabat) *potius imputanda. Quibus frænum injici optat, ſe vicisſim quicquid ſuorum militum Oſtrogiam inſedisſet, revocaturum ad caſtra, atq; in id Semenum Tribunum Canioviensem jam miſiſſe. Deniq; ut pateat inducias & pacis tractatus continuare ſe paratum, conciliatores Conſtantinovum denuò invitat, eò ſe quoq; voluntatis ſuæ & Coſacorum internuncios misſurum.* Scriptæ hæ literæ erant 28. Auguſti. Quibus acceptis ſine morâ Palatinus, cum Collegis, verſus locum deſtinatum tendunt, præmiſſo, qui indicium faceret propinquantium, Glembovio. At interim neſcio quo infauſto ſidere invaditur denuò à Polonis excurſoribus Oſtrogia, nullo bono profectu (nec enim urbem obtinuêre,) potius verò immenſo Reipubl. malo. Nam ad hunc ſanè ſcopulum illiſum pacis tractandæ univerſum negotium in nihilum cecidit. Chmelnicius

Chmelnicius reſpondet Kiſielo.

Oſtrogia invaditur à Polonis.

enim his irritatus, Glembovium, & quos deinceps nuncios misit Palatinus, machinis castrensibus alligatos retinuit, sacerdotem etiam Ruthenum ultimò missum non remisit, ad bellum nempe se jam parans, cui instaurando prægrandem habebat exercitum, & Tartaros ad omnia paratos advocare constituerat. Polonicæ copiæ, quæ hactenus ad Lachovecias, Camienum, Jampolum, Zalosciás, se utcunq, continuerant, belli quidem ab inani compositionis conatu suspensi moras, nec non habenas Ducum, inconsultos exercitûs impetus cohibentium, parum æquis animis tolerare visæ, expectabant tamen reliquum ex Poloniâ militem. Qui ex singulis Palatinatibus collectus magnâ splendoris ostentatione, sed sparsim & lento admodum gradu, insuper verò itinera sua ubiq; rapinis signans, coibat. Neq; ad eadem castra, cum omnibus imperatum esset, Glinianos uti tenderent, confluebant omnes, conjunctionem morante æmulatione, & discordiâ Ducum; dubitantibusq; adeò multis, cui illorum sese adjungerent. Quidam etiam sine dubitatione, posthabitis, qui Varsaviæ constituti erant, militiæ Rectoribus, rectà ad Visniovecium ibant. In quem inde tantò major cæterorum invidia & indignatio concitata

Exercitus Polonicus tractatuum moras ægrè fert.

Æmulatio inter Duces.

concitata est. Ut Commissariis seu mavis Consiliariis belli, quorum plures in Convocationis Comitiis, Ducibus adjunctos diximus, primo omnium laborandum fuerit in sopiendis inimicitiis, quæ inter Dominicum & Visniovecium Duces; illum tum summum belli moderatorem creatum, hunc multis militiæ decoribus, etiam recentibus, insignem Reipubl. propugnatorem, dudum gliscebant. Etenim rem fortunamq; Polonorum omnem turbaturæ illæ videbantur. Et primus quidem conciliationis conatus à nonnullis magnæ etiam autoritatis viris susceptus, prorsus fuit inanis. Alter demum labor Stanislai Witovvscii Castellani Sendomiriensis, rem confecit; cui Sigismundus Dönhofius Præfectus Sokalensis gnavus hîc adjutor exstitit. Ubi autem effectum tandem erat, ut hæc primaria Reipublicæ capita privatas simultates publicis utilitatibus remitterent: primus Visniovecius vicit animum, ut castra altera ingrederetur; cui ad æquum viæ spacium Dominicus cum Nicolao Ostrorogio, Regni Pocillatore, altero belli hujus moderatore, processit. Ita post mutuos amplexus, ad consultandum primum de re communi, deinde ad epulas, raptim, & velut stringendo tantùm arctius amicitiæ nodo, versi sunt. Fa-

Discordia componitur.

Duces amicè tandem conveniunt.

ctâ ſic animorum armorumq; conjunctione, ſpeculatores emiſsi, qui quid hoſtis agitaret, explorarent. Is verò interim, cum exercitum Polonorũ à Glinanenſibus campis in Podoliam progreſſum; magis magisq; grandeſcere intelligeret, ſatagebat rerum ſuarum, nec contentus multitudinem illam ingentem ad bellum componere, Chanum quoq; Tartaricum, nunciato periculo, quod ſibi & Tartaris à Poloniâ, in bellum jam totâ effuſâ, inſtaret, denuò ad ſe invitat. Qui fœderis conſcientiâ, ſed multo magis amore prædæ, tum verò inſuper literis à Portâ Ottomannicâ allatis, quibus ad continuationem belli Polonici excitabatur, ſtimulatus, indictâ in ſingula capita expeditione, omnibus potentiæ ſuæ viribus premere Poloniam minabatur. Sed antequam ille adveniret, aut ſuppetias etiam mitteret Chmelnicio, Poloni Tartarorum adventum animo præcipientes, propius acceſsêre ad Kiſieli Palatini copias, quæ duûm millium circiter, in viciniâ hoſtis, pacifica ab hoc reſponſa exſpectantes ſtabant. Factâq; conjunctione, quantumvis inter languida aut minus audita diverſorum imperia, diſcordia & confuſio gliſceret, res tamen identidem non infeliciter adhuc gerebatur. Ac ad primam venientium

Chmelnicius Chanum evocat.

Poloni propiùs admovent copias ad Chmelnicium.

tium famam Constantinovũ 19. Septembr. receptum est, Ostaphone tribuno rebellium, istic vim venientium expectare non auso. Inde ad ipsas Pilavecias (arx est nobilis viri Czermienscii, ab amne præterfluente ita dicta) ubi Chmelnicius cum centum circiter millibus armatorum stabulabatur, processit exercitus: non æquo sanè omnium consensu, & ut res posteà docuit, magno cunctorum malo. Multis, atq; inter eos Visniovecio utilius visum erat, ad Constantinovum morari, dum novus iste exercitus rectius componeretur, militiæq́; meliùs adsuesceret. Sed Ducibus plerisq; adventum Tartarorum, qui in procinctu esse diceban-tur, prævertere svadentibus, properatum, deventumq́; est in loca confragosa, multisq; collibus & stagnis intersecta; adeò ut castra istic solito aggerum circumductu ritè muniri non possent. Interim verò hostem, etsi numero validiorem, & utriusq́;, ad illas paludes, ripæ potentem, audax hæc Polonici exercitus acceleratio non parum consternavit. Eumq; suo, pariter tum malè adhuc coalito robori fidere non ausum, de retrocessu jam cogitâsse ferunt, quò posteà integras suas vires auxiliis Tartaricis adjungere posset. Etiam hoc accepi, plurimos è gregariâ agrestium multitudine de-

Constantinovum deditur Polonis.

Pilaucos progreditur malo consilio.

Hostis trepidat.

ditionem sui agitare cæpisse; metu scilicet Dominorũ appropinquantium percellente animos serviles. Nutantes ita, magis mox etiam belli præludia, Polonis quàm Cosacis feliciora turbaverè. Agger, sed angustus, & solo humili atq; uliginoso ad gradum pene instabilis, interjectu suo prohibebat, ne rectà iri posset in Chmelnicium. Et hic suâ ex parte aggeris aditum binis propugnaculis infestum Polonis reddiderat. Illinc proturbare hostem, ardui operis, sed egregium ad famam & ominosum ad cætera fore videbatur. Itaq; alæ aliquot, Carolo Corecio Duce & Samuele Lasczio præeuntibus, stagni caput circumgressiæ, aliæ, quàcunq; capax vestigii vadum erat, properato transitu, in exercitum hostilem irrupêre. Cumq; non cogitantibus supervenissent, antequam arma consternati hostes arripere possent, orta ibi confusio est. Et mox ubi plures nostrorum, quà data via, accurrissent, munitiones hosti ademptæ, custodiaq; earum dein Prætorianæ cohorti, quæ strenuam hîc operam navaverat, commissa fuit. Sed non diu ea nostris seu fortuna seu alacritas mansit. Postero enim die nullâ certâ ex causâ, alia longè facies, alius animorum habitus, quâm qui hesternam victoriam deceret, in castris fuit. Sparsus ne-

Munitiones duæ occupantur à Polonis.

us nescio quo autore rumor erat, Chmelnicium, hesternis belli præludiis irritatum, cunctis viribus in Polonos ire velle. Inde toto die in armis stetit miles, Cosacos, & cum iis prælium assiduè prospectans. Datum tum documentum est, *majoribus solere animis invadi, quàm expectari hostem: & milites, qui impetu valuissent, morâ interdum flaccescere.* Hîc interea etiam voces, debile aut dissonum exercitûs regimen incusantium, crebescebant. Et quidam omnia pessima sibi & universis augurabantur. Neq; deerant, qui malè rem cedere optarent, ut major inde Ducibus, in quos obliqui erant, infamia nasceretur. Adeò non *veretur invidia publico etiam damno iras privatas satiare.* Sed hîc jam insuper nebula accesserat, quæ ut diem, ita pectora quodammodò fuscabat. Alter alterum vix nisi de proximo cernere & agnoscere poterat. Noctem esse crederes, immissam, ut pavorem, tenebras comitari solitum, vel afferret vel portenderet. Atq; uti fieri solet, cum oculorum usus eripitur, ad quemlibet motum vel sonum arrigebantur corda, & ne quà à latere, beneficio tenebrarum, sibi hostis, talibus furtis assuetus arreperet, metus erat. Sed ille eo die pariter suos in castris continuit, impetum exspectans potiùs,

In exercitu Polono mutatio animorũ.

quam inferre cogitans. Pauci aliqui excursores utrinq; commeabant, speculaturi, num quæ pugnæ prætentamenta apparerent. Sub vesperam repentinus, in castris hostilibus, tubarum tympanorumq; clangor, mox & tormentorum fragor exsonuit. Qui auditus incertiores animi Polonos faciebat, quia, quid is sibi vellet, ignorabatur. Plerisq; tamen creditum, advenisse Tartaros, illosq; his lætitiæ signis à Chmelnicio excipi. Exploratores, seu segnitie sua, seu vitio agrestium, hosti quàm Polonis amiciorũ, nihil quod dubitationes solveret, afferebant. Eò magis jam nonnulli numerum pugnacitatemq;, Scytharum in majus secum augere: & quâdam specie prudentiæ in sequiora omnia labi animo & sermone. Dubitare inprimis, an tàm ingenti hostium multitudini par esse possit exercitus. Sed ii tamen aliorum adhuc præsentiore animo, fiduciâq; meliore coerciti, non audebant nimis apertè, vel pertinaciter tueri metus suos. Duces interim edici jubent militi, ne abeat stationibus, majorq; adeò pars exercitûs in excubiis tum mansit. At hostem, quid in castris Polonicis ageretur, non latebat. Et quia Tartarorum inani umbrâ consilia animiq; multorum adeò turbati erant, augendam fraude

fraude formidinem ratus, die postero, qui erat 28. Septembr. suos educit, præmissis quatuor millibus Tartarorum, quos dudum jam secum habuerat. Adjuncti eis non pauci agrestium, ita vestiti armatiq;, ut Tartari esse crederentur. Hi confertis agminibus & solitâ Tartaris vociferatione (Alla alla) ingeminantes, in ereptas hesterno die munitiones impetum faciunt. Quas Palatini Sendomiriensis, summi tum militiæ Ducis, prætoriani pedites, ductore Suchodolscio, insederant: Excubantibus simul circa aggeris exitum turmis equestritus, Sendomiriensis præcipuè Palatinatûs, Volinensis præterea, & Brestensis. In omnes istos, quia proximi erant, vehementissimo impetu vis hostilis primò incubuit. Neq; suppetiæ iis maturè mitti poterant, ob viæ, quâ eundum illuc erat, uliginosam angustiam. Sed nec, cum poterant, culpâ mali regiminis, missæ sunt. Interim pedites illi multitudine oppressi pereunt, & eques numero impar, tum in loco tàm iniquo, armis suis, hastis præcipuè, uti impotens, multùm similiter laborabat. Multi ante aggerem cadebant, non pauci & in ipso aggere, partim ab hoste urgente, partim mutuâ, atq; horum quoq;, qui in auxilium veniebant, trusione obterebantur; aliqui

Terrorem dolo auget hostis.

Laborat exercitg.

aliqui in ipso amne Pilavvkâ, vicinâq; ei ulvâ peribant. Ipse Sendomiriensium Castellanus & tum ductor Stanislaus Witovvski, cum equus, cui insidebat, ex vulnere procumberet, vix demum alio à famulis suppeditato, summo discrimini ereptus est. Etiam Christophorum Balduinum Ossolinscium Præfectum Stobnicensem in uliginosâ ripâ hærentem, ægrè servavit gregarius miles, nihil moratus periculum, dum Herum in cœno illo sidentem, & jam proterentium calces experientem sublevat, atq; à loricâ, salutis ante tegumento, nunc remorâ, discissis cultro vinculis, expedit. Labente in vesperam die, Proceres raptim sub dio, & quidam, ut ex pugnâ adhuc calebant, de summâ rerum consultabant, ac aliis alia afferentibus, potioribus tamen placuit, quia jam meliore ex loco & viribus longè majoribus hostis pugnaret, adversum dissonos & suâ quasi mole ruituros, ut sub structæ carraginis tegumento Constantinovum rediret exercitus. Atq; eâ mente singuli ad suum militem redibant, cæperantq; jam currus in carraginem connecti. Sed paulò post nonnullis, nescio quâ fatali cæcitate aut desperatione correptis, nimis lentus esse ille protegendæ privatæ & publicæ incolumitatis visus est modus. Quare seorsim denuò

Castellanus Sendomiriensis periclitatur & B. Ossolinscius.

De retro-cessu consultatio.

denuò capita conferentes, & quò etiam suos fallerent, murmure secreto suum & simul Reipubl. quæ in isto civium flore periclitaretur, discrimen sibi mutuò ostentant. Mox & licentiam invicem dant sumuntq;, quà quisq; posset, sibi consulendi. Vellem hæc quæ memoro, & continuò hinc memoranda habeo, potiùs silentio transire posse, quàm in lucem protrahendo mihi & Operi huic invidiam consciscere. Sed agendum est liberè, fidem veritatis professo, & frustra siluero, quæ in ore famæ posita sunt, ac forsan alicubi in majus corrumpuntur. Cur verò etiam dissimulemus dedecora, quorum nulla expers natio fuit, quando justum Caput non habuit. *Ut corpora vel maxima labascere ac dissilire necesse est, quæ vel nulla vel discors anima gubernat, ita exercitus, cui aut Rector, aut ex ipsâ multitudine regentium, regimen deest.* Hîc utiq; novus paucissimisq; veteranorum fultus exercitus & auspiciis & ductu caruit, cum nec Regem haberet Regnum, & legitimi Duces Scythicis Tauricæ vinculis attineretur. Qui substituti interim erant, non audiebantur. Carrago itaq;, ut rem dolendam, postquam cæpta est, pertexam, omitti illico, & quà connexa jam erat, dissolvi cæpit. Primi omnium, qui nescio an subito,

Consiliū subitum de fugâ.

Subito tumultu exercitus dilabitur.

bito, & in hâc arenâ nato, occulto certè consilio in fugam inter se consenserant, sese proripiunt. Inde mox terror in proximos quosq;, hinc in reliquos, porroq; ita in totum diffunditur exercitum. Alii, quæ ista consternatio sit, inquirere, alii nihil quærentes, sequi tantum cæteros: omnes fere, & in iis strenuissimi quiq;, veræ rei ignorantiâ, falsa omnia fingere sibi, ipsâ etiam inprimis nocte omnia incertiora reddente. Ita ruitur undiquaq; è castris, & non secus atq; victor hostis tergo instaret, properatur, non curribus tantum omnibus, quorum ingens numerus, sed & pretiosissimis quibusq; rebus derelictui habitis. Fuêre quidam ex veteribus militiæ, qui voce manuq; obsisterent, gloriam majorum, fugæ dedecus, sed inprimis etiam, placitum carraginis consiliũ objicientes. Sed nemo rectè monentiũ audiebatur. Dilapsis ita partim suâ, partim alienâ trepidatione omnibus, soli supererant, qui aut longius à castris per excubias dispositi steterant, aut è statione pugnâve eo die reversi, quieti se dederant, inscii omnium, quæ cæteri agerent, sed tandem strepitu ipso admoniti, cum discessu reliquorum desolatos se intellexissent, triste exemplum, abominantes, & necessitate coacti excusatiq;, sequebantur

tur. Visniovecio Duci jam à paucis aliquot deferebatur belli regimen; sed is, quod re integrâ sibi negatum esset, conclamatâ, recipere abnuebat. Alicubi tamen restitans, inclamabat fugientes, ut sisterent gradum: esse adhuc, qui manentibus præesse possit. Sed nemini vacabat jam auscultare aut sequi Ducem. Quidam peditum cum ex stationibus reduces, deserta castra, & relictam in curribus tantam rerum pretiosarum copiam deprehendissent, vestigiis cæterorum, quantum possent, sibi quoq; insistendum rati, manus tamen à prostante prædâ non abstinuêre. Rem optabilem fecissent, si igne tot illis curribus subjecto, hosti tantas opes præripuissent. Sed id vel insperatâ rerum facie atttonitis, non venit in mentem, vel festinantibus arduum factu visum est. Atq; ita non tantum ille adeò splendidus & tot millium exercitus, novâ insolitâq;, sed haud dubiè, ad excutiendum veternum, cœlitùs permissâ formidine paucas intra horas, dilapsus est: sed & simul tormenta, suppellectilis aureæ, argenteæ, sericeæ curruum, equorum, omnis deniq; generis impedimentorum incredibilis vis, hominum etiam, qui seu equis destituti, seu morbis vulneribusq; invalidi sequi alios non potuerant, haud exilis turba in manus hostis de-

Visniovecio frustra regimen jam defertur.

Castra expilantur.

Multæ opes hosti relinquuntur.

stis de-

ſtis devenit. Qui fortunam ipſe ſuam diu neſciens, aut cum de vacuis Polonorum caſtris nuncii afferrentur, dolũ ſuſpectans, diu ſuos ab invaſione caſtrorum, & à divite illâ prædâ continuit. Hâc dein potitus, quàntùm animos ac criſtas erexerit, facilè cuivis eſt conjicere. Quippe vehementer ſe formidatum videbat exercitui, qui tantas opes hoſti relinquere non dubitasſet. Sed & ſe ſuosq; milites, adeò præter opinionem & laborem, velut fato ipſo ducente, ditatos, haud dubiè, ad majora vocari credebat. Nihil certe tam improbum fingi queat, quod ſperare ille non auſus ſit, tam inexſpectata asſecutus. Et patebat equidem ejus libidini omnis propè Polonia, protectore exercitu in diverſa prolapſo, & terrorem inſuper undiquaq; per provincias circumgeſtante. Multi Procerum Leopolin tacito pudore prætervecti, alii urbem ingresſi, de retrahendo exercitu, eluendâq; maculâ, conſilium inire cæpêre. Viſniovecius, quicquid illàc milItum iret, hortatu, prenſatione, precibus, nummis deniq; ab oppidanis in fidem Reipubl. & ſuam acceptis, retinet. Pocillator etiam Regni Oſtrorogius, misſis raptim Varſaviam ad Archiepiſcopum literis, rem omnem exponit, conſilia ſua, inprimis de carragine, non audita memo-

Hoſtis inde erigit animum.

Leopoli proceres quidam deliberant.

memorans: ſimul tamen in rem præſentem ſuadens, *ut edictis publicis miles, tam qui diſperſus jam vagaretur, quàm qui lentius progresſus, ád Pilavecias nondum acceſſiſſet, ad ipſum apud Leopolin properè coire juberetur: peregrinus prætereà miles, inprimis pedeſter & exercitatus, undiq; legeretur: deniq; ut publica ediceretur expeditio; addito poſtremùm, videri ſibi melius mori, quàm Patriam ita pereuntem ſpectare.* Bonum ſine dubio conſilium erat, ſed eâ celeritate, quâ opus erat, in tàm præcipiti Reipubl. diſcrimine, ad effectum deduci non potuit. Hoſtis præmisſis Tartarorum aliorumq; velitum alis, & qui quovis Tartaro velocior eſt, terrore omnia optimè cogitata disjecit. Vix usquàm juſta aliqua manus militum reſtitabat, niſi poſtquam eò pervenerat, quò hoſtem tam citò ſequi non poſſe putaret. Oppida etiam pleraq;, arces deniq;, quæ in Rusſiâ ſat frequentes, certatim deſerebantur. Ipſum Zbaraſium, vetus & ſat benè munitum illius tractûs propugnaculum, tum quidem quinquaginta machinis bellicis aliisq; apparatibus inſtructum, ſed præſidiario milite vacuum reperit Chmelnicius, cum dimisſis per diverſa Nieczajo, Niebaba, Tyſsâ, Glovacio aliisq; ductoribus, huc primnm cum grandiore

Pocillator Archiepiſcopo dilapſum exercitũ nunciat.

Oppida patent hoſti.

Dubna no item. exercitu se convertit. Alibi Dubna, Dominici Ostrogiæ & Zaslaviæ Ducis arx, à præsidio suo, ductu imprimis Radlovii, qui ex dispersione illâ publicâ huc se receperat, protecta, impetum hostilem exclusit. Sed majore vi Brodana arx oppugnata est. Condita illa annis superioribus à Stanislao Coniecpolscio, Castellano Cracoviensi, eodemq; exercituum Duce, & egregiis posteà operibus munita; Cosacis verò nunc præ aliis locis invisa erat, ob possessorem ejus Alexandrum, magni illius Ducis filium, Regni vexilliferum, quem Chmelnicius inter præcipuos persequebatur. Adsitum arci oppidum non exiguæ molis. Quippe cui exornando ditandoq; multam curam defunctus exercituum Dux adhibuerat, vocatis illuc Gedano & ex ipsâ Bataviâ opificibus variis, præsertim talibus, qui conficiendis rarioris artificii texturis sericeis oppidi famam augere idonei essent. Ac cæperat idem Dux cum Batavis quibusdam modum agitare, quo sericum aliæq; Persicæ merces ex Oriente in Poloniam terrâ portarentur: ut ita, non sine Ducis, Regniq; totius commodo, compendium fieret itineris, quod hactenus per tot marium discrimina, magnis sumptuum mensiumq; multorum impendiis, faciendum esset. Sed oppidum hoc quia

Nec Arx Brodana.

Oppidũ Brodi, desertũ occupavit hostis.

Opifices oppidi Brodani & commercia.

quia latiùs diffusum, minusq; adhuc munitum erat, quàm ut contra vim magnam defendi posset, desertum nunc fuit ab incolis. Horum quippe major pars cùm uxoribus liberisq; in Arcem se receperat: alii aliò erant dilapsi. In Arce centum pedites à loci hærede fuerant relicti. Quibus totidem ferè de legione Ossinsciana, post triste illud Pilauciarum Poloniæ vulnus accesserant. Ex viciniâ triginta circiter nobiles, ex oppidi civibus ducenti plus minus aderant, qui arma tractare possent. Nec tormenta varii generis, aliiq; apparatûs bellici deerant. Cura Arcis tutandæ Paulo Gavlovio & Alexandro Casperscio demandata erat. Hostis paulò post Calendas Octobris ad oppidum accessit: quod cum vacuum reperisset, domos & templa prædator aliquandiu miles percursavit, sed idem non multò post ad Arcē se admoverte cæpit. Cū propugnatores strenuè inde jacularentur, Chmelnicius animos obsessorum tentaturus, fortè etiam, ut Auxiliatori suo Scythæ gratificaretur, literis ad Præfectos missis, Tartaros, qui istîc in vinculis, multis adhinc annis, detinerentur, liberos dimitti petiit. Eâ re impetratâ, oppido Arciq; vim se nullam spondebat illaturum. Erant octoginta numero Tartari, quos belli Dux Co-

Præsidiarii Arcis Brodanæ.

Tartari dimittuntur ex Arce Brodanâ.

niecpolſcius, diverſis temporibus captos compedibusq; oneratos ad opus, in Arce novâ & multas manûs adhuc requirente, faciundum damnaverat. Sed eos, tanquam feſſos & emeritos dudum dimittere ſtatuerat Regni Vexillifer filius. Tanto itaq; pronius Chmelnicii precibus eosdem dare jam placuit, cum præſertim ita oppidum redimi poſſe ſperaretur. Igitur per murum dimiſſi ſunt illi Tartari. Poſthæc movit caſtra Chmelnicius Leopolin, ulteriùs dein in Poloniæ viſcera progreſſurus. Pars tamen exercitûs (viginti ampliùs millia hominum) contra fidem datam, obſidionis operi continuando, ſub Danielis Nieczaji & Stempi, Tribunorum Coſacicorum, regimine relicta. Qui ut Arce potirentur, nihil reliquêre intentatum. Ac primùm quia viginti tormenta habebant, ea ædibus oppidi lapideis impoſita ſunt, quo certior tanquam de ſuggeſtu in Arcem jactus eſſet. Uti ſanè non parum inde noxæ datum eſt obſeſſis. Domos præterea ligneas demoliti, binas inde velut turres fabricabant, quæ magno longoq; labore in eam deniq; altitudinem ſurrexêre, ut Arcis mœnia æquarent. Sed & foſſas iisdem domuum fragminibus implere cæperant, atq; ſic ad ipſos Arcis muros munire ſibi viam. Videntes periculum

Brodana arx oppugnatur variè.

periculum Præfecti, captato tempore, quo decidens pluvia, etsi levior, Cosacos securiores reddiderat, peditem ex Arce demittunt, qui pilam pyrio pulvere artificiosè effertam, struici ligneæ injecit. Quæ paulò post accensa ignem latè sparsit, & hostile illud duarum hebdomadum opus eo die in cineres deposuit. Nam etsi Cosaci flammam magno concursu niterentur extinguere, frustra tamen erant, & eorum non pauci ex arce figebantur globis. Eodem igne correptum est stabulum, quod præmagnificum defunctus Coniecpolscius Arci olim subjecerat. Nunc verò id obsessoribus tegumentum dabat adversus obsessos. Octo post diebus altera quoq; strues, eaq; penè major, incensa est, submissis in eam rem ex Arce triginta peditibus, quorum etiam tres in ipso hoc conatu periêre. Irritati inde Cosaci vindictam explere statuerunt ignibus oppido injectis, cui hucusq; pepercerant. Atq; ut tanto plus damni inferrent obsessis, placuit ventum expectare, qui ex oppido in Arcem non fumum modò, sed & flammam sparsurus videretur: quia in Arce quoq; ædes aliquas ligneas, igniq; adeò concipiendo aptas esse noverant. Ubi commodus ipsis ventus adspirare visus est, missi agminatim Cosaci diversis

Opera obsidentium exuruntur.

Oppidū Brodi incenditur.

partibus ſuccendere oppidum cæpêrunt. Sed cum extrema ejus citiùs corriperentur, alii qui in foro rem eandem tardius aggreſſi erant, ignibus ſubitò circumdati ægrè effugêre exitium. Alibi etiam combuſti ſunt. Cùm univerſum jam oppidum flagraret, pro Aquilone Auſter flare cæpit, qui incendii vaporem & periculum ab Arce avertit. Fruſtrati ita toties Coſaci, jamq; etiam oppidi latebris deſtituti, vi omninò Arcem adoriri ac tranſcendere decreverunt. Ac proinde continuis aliquot noctibus connisi ſunt muris ſcalas apponere: quas in id præaltas paraverant, ſylvis proximis ſat uberem ad talia materiem præbentibus. Verùm obſesſi tum machinis ſuis omnibus, quas plerasq; non globis majorib9, ſed granis plumbeis implebant, ut latius vulnera & mortem ſpargerent, tum ſaxis lateribusq; undiquaq; viritim propulſabant ſubire auſos. Horumq; adeò magnus ſubinde numerus peribat. Tandem, ubi vim omnem eludi viderent, ad dolos converſi ſunt hoſtes. Collecto omni exercitu diſcesſum ſimulant, caſtrisq; motis verſus Bereſteciam tendere incipiunt. Sed iidem, ubi ad primum lapidem ventum erat, conſiſtunt, ac deinceps mediâ nocte redeunt tacitè, quinquaginta amplius ſcalas ſecum vehentes. Has

Coſaci in muros Brodanos nituntur.

Sed inani conatu.

Has ſubitò ſuggreſſi, admovent muris, omni ope Arcem ingredi laborantes. Sed extremis quoq; viribus obniſi ſunt præſidiarii, præter machinarum jacula, quicquid ad manum eſſet, quod nocere hoſti poſſet, ingerentes. Cæterùm cum ad hunc modum per octo amplius hebdomadas cum hoſte, non nunquam & cum ſuis quibusdam, ad hoſtem metu tandem inclinantibus, certâſſent obſeſſi, mitigatus interim, ut in progreſſu hiſtoriæ dicimus, Chmelnicius & relicto Zamoſcio in Ukrainam tendens, hunc Brodanæ quoq; Arcis obſeſſorem exercitum ſecum reduxit. Atq; ita Arx, quod pauciſſimis tùm locis contigit, evaſit, non ſine magnâ conſtantiæ laude, periculum. Eademq; cum oppidum ſervare non poſſet, oppidi tamen cives pleroſq;, & multos ex viciniâ ſervavit: quanquam etiam ex ætate & ſexu imbelli ingens ibidem multitudo fame & morbis interiit. Verùm mihi ad Leopolim, principem Ruſſiæ meridionalis Urbem, &, ut ſequentium annorum hiſtoria docebit, immotâ inter tot obſidia, fidei conſtantiâ præclarè de & Regepubl. meritam, reflectendus jam ſtylus eſt. Hanc Proceres quidam poſt cladem Pilaucianam, ut dixi, huc digreſſi, omnibus modis tuendam ſtatuerant. Sed ex dilapſo per diverſa exer-

Arx Broдona liberatur obſidione.

Leopolin defendere ſtatuunt Proceres.

citu nullos aut paucos huc milites tulerat impetus. Longè verò paucisſimis ſiſtere hîc impetum libuit. Inſtabat porrò novi Regis electioni deſtinatū tempus. Quem conventum ſine his, quæ Leopoli jam eſſent, Regni Capitib9 haberi nefas, nec è Republ. videbatur. Itaq; conſilio raptim hîc inſtituto, ſummum quidem belli regimen Visnovecio Duci demandatur. Sed ſimul mox pleriq;, obſidii hîc diſcrimen opperiri nolentes, Zamoſcium primò, inde Varſaviam, locum ſcilicet Electioni dicatum, contendunt. Urbis cura in Chriſtophorum Arcisſevium, quem rei tormentariæ in patriâ præpoſitum ante diximus, rejecta eſt. Qui laboribus morbisq; fractus, munus iſtud, à multis alioquin expetitum, jamdudum invitus ſuſtinebat. Tum verò id adminiſtrare penitus detrectabat, niſi ſervato gentium, apud quas militiâ inclaruerat, more, legionem militum, ad cuſtodiam armamentorum, accurandumq; commeatum, haberet. Quam non adeptus, ſed ex venturis demum è Pruſſiâ copiis ſperare, ac Leopoli interim ſubſiſtere juſſus, ei defendendæ magis adeſſe conſilio, quàm imperio præeſſe recepit. Quippe ſuo milite, ad obſequia remq; bellicam exercitato deſtitutus, ſolis civium præſidiis, haud ſatis feliciter pro-

Varſaviam iidem abeuntes deſerunt locum.

Leopolis Arciſſevio committitur.

Sed is abnuit ibi regimen.

ter processuram civitatis defensionem arbitrabatur: præsertim ubi plurimos eorum, metu instantis periculi, ab urbe se subduxisse, intellexerat: adeò ut hominum ad arma induenda utcunq; habilium, vix quingenti supra mille superessent. Quibus serò demum una Draganorum cohors sub Andreâ Cikovio, accessit. Cæterùm simul ut urbem ingressus erat Arcissevius, multa equidem nobilitatis primoribus, qui istic judiciorum, ut vocant, Capturalium causâ coiverant, multa & civibus suasit muniendæ propugnandæq; urbi necessaria. Ac fidem quoq; Primorum Urbis, virorum sanè insignium, & magnam partem doctrinâ etiam excellentium, nec non civium plerorumq; (nam quosdam ex Russis in hostem propensiores dies & calamitas posteà aperuit) integram immotamq;, alacres etiam cunctorum ad consilia operamq; aures, sed lentiores judicum ante dictorum ad sumptum faciendum manus, expertus est. Et hâc ex causâ, Arcis, quæ alioquin loco ad defensionem sui, & viciniæ, sita opportuno, parvâ impensâ in magnam hostis remoram emuniri poterat, omissa cura est. Sic cùm idem Arcissevius certis vallorum spatiis, stationes, militi excubitori & inprimis civi, aëris injuriarum minus patienti, neces-

Defectus in Urbe & Arce Leopolitanâ.

ſaria ſuffugia ſtrui, ſepes item militares, quæ raræ & malè admodùm hærentes, facillimum cuivis tranſitum dabant, vibiis transverſis firmari, inter alia, poſtulâſſet, auditus quidem eſt, ſed auditus tantùm; effluente, inter obedientium cum cæteris certamina, agendi opportunitate. Interim magis magisq; propinquabat hoſtis, & adventum ejus ex collucentibus undiq; ignibus latè ardens cœlum, triſti præludio, denunciabat. Donec VII. Octobr. Tartaricæ primum turmæ conſpici cæpêre. A quarum ductore Tohaibejo præmiſſi quidam, & præbitis amicitiæ ſignis, ad colloquium admiſſi, à Sieniavio urbis hujus Præfecto, quem poſt Corſunenſem cladem à Tohaibejo, fidejubentibus pro lytro binis belli Ducibus captivis, è vinculis dimiſſum ſupra narravimus, ſummam promiſſam poſtulabant; ſubindicantes, eo impetrato, urbem tutam fore ab hoſtilitate. Sed, Sieniavio abſente, colloquium ſine effectu fuit. Interim IX. Octobr. Coſaci quoq; ſucceſsêre. Et hi oppreſſis ſubito impetu civium iis, qui extrema ſuburbiorum ſepimenta tuebantur, primò Domos, foſſæ urbis imminentes, occupabant eoq; mox tegumento, ad infeſtandos cives, in vallis excubantes, utebantur. Unde quod nulla ante ratio potuerat,

Tartari appropinquant Urbi.

potuerat, necesſitas perſuaſit civibus, ut ſuburbia incendi paterentur. Is ignis biduo ferè arcuit hoſtem ab urbis accesſu. Poſtea arx, trium dierum continuo conatu oppugnata eſt. Quam initio Bratkovius Burggrabius, poſteà, cùm is in urbem unà cum majore militum manu noctu recesſisſet, viginti aliquot pedites, abitûs cæterorum aliquandiu ignari, ſtrenuè eandem defendêre. Sed his ipſis tandem, deficiente omni commeatu, reliquos ſequi coactis, arx in poteſtatem hoſtis devenit. Qui eam XIV. Octobr. ingresſus, quicquid iſtic reperit, (nihil autem ferè hominum reperit, niſi ſi qui fugâ ſibi nequiverant conſulere) miſerrimè trucidavit. Infantum certè, quos barbarus perſecuerat gladius, reperta ſunt poſteà, plus minus ducenta cadavera. Juxta autem tum Chmelnicius non vi tantùm mœnia urbis, ſed dolo etiam, & blanditiis animos civium tentabat; ſcriptis literis obſesſos, & præcipuè Rusſos monens, ut à cæteris Lachis (ſic genuinos & inprimis Romanæ fidei Polonos Rusſi vocant) ſeſe abjungant: univerſos porrò civitatis incolas, oſtensâ armorum ſuorum, quæ necesſitate ſubactus induisſet, æquitate, ſimul & inopiâ Pecuniæ, quâ ad ſatisfaciendum Tartaris, ſociis jam ſuis, indigeat, ad colloquium

Arx occupatur.

Urbs dolo tentatur.

quium & ad compoſitionis tentamenta invitans. Nulla ſpes erat ſuſtentandæ diu urbis, quam à milite & annonâ imparatam, exercitus trecentorum circiter millium circumſepſiſſet. Adeoq; hoſtem inani obſtinatione, ad extrema laceſſere nemini etiã fortiſſimorum, videbatur conſultum. Quòd tamen initio dolus adhuc metueretur, neq; ulla niſi cum ipſo Chmelnicio tuta videretur compoſitio, quæſiti inter oppidanos, qui Chmelnicium noſſent. Et reperti duo ſunt Mokrſcius Sacerdos & Armenus quidam. Quorum ille olim in Patrum Jeſuitarum collegio bonas literas profeſſus, inter auditores adoleſcentem Chmelnicium habuiſſe ſe meminerat, nuncq; adeò tantò gratioſiorem ſe apud illum fore rebatur. Prodiit itaq; ille cum Armeno, noſcitatum, quis colloqui, & quo animo poſceret. Reverſi ipſiſſimum adeſſe Chmelnicium, & legatos ad ſe mitti velle, retulêre. Ita conſulum unus Vaklevicius, cum eodem Sacerdote & binis civibus, Armeno uno, altero Ruſſo, ad colloquium egreſſus, redimi poſſe urbem, ſed pretio non modico, intellexit. Quippe ducenta aureorum millia poſtulabat Chmelnicius. Illi regerere, *eſſe iniquum poſtulatum, & excedere vires civitatis. Quam nunquam adeò nummis abundantẽ,*

Urbs dedere ſe parat.

Urbs paciſcitur.

nunc

nunc insuper proceres Poloni, antequàm abirent, in delectuum novorum stipendium, plusquàm nonaginta millibus florenorum, hoc est omni præsente pecuniâ nudâssent. Si quid argenti non signati, aut mercium pretiosarum superesset, lubenter daturos obsessos mitteret hostis suos aliquos, rem omnem suismet oculis arbitraturos. Venit Glovacius, unus ex Chmelnicii Tribunis, homo Polonus, sed qui patriæ caritatem & sacra priora novis rebus posthabuerat. Eum comitabatur Scytha, castrorum apud Tartaros metator. His præsentibus ad Chmelnicium mille ducentæ selibræ, vulgò marcæ, argenti solidi, &, quod majus, sacris ferè usibus dicati, ad faciendam seriæ compositionis fidem, missæ sunt. Sequentibus diebus cum magis magisq; urgeret hostis, argenti signati ad sedecim millium florenorum non sine magno labore civitas confecit; ad quos viritim postulati Ecclesiastici sexcentos universim florenos contribuêrunt: privatim ferè cunctis inopiam excusantibus; at sacræ, si quid superesset supellectilis, communi necessitati omnes Religiosi ordines lubenter obtulêre. Ita hi sacras opes; cæteri cives, præter pecunias ante dictas, sericearum, lanearum, pellicearum mercium haud modicam vim miserunt.

Urbs se redimit.

runt. Nempe necessitas, durum telum, nihil non extorquebat obsessis, inprimis postquàm fames & simul morborum contagio ingrueret. Aquæ præterea, præcisis quorundam hosti benè cupientium perfidiâ ductibus publicis, deficiebant: puteo, qui unus in cœnobio quodam supererat, non sufficiente omnibus, & plebe plerâq; passim de lutosis scrobibus pluviam hauriente. Panis caro veni bat, & ægerrimè jam haberi poterat. Quæ annonæ difficultas, etiam post compositionem aliquandiu mansit, relictis passim ab hoste per oppida, vicos, & villas custodibus Cosacis, qui exercitui suo annonam servantes, nullâ ope oppidanos juvari patiebantur, & egredientes ex urbe inclementer plerumq; excipiebant. Exercitus Chmelnicii 24. Octobr. moveri à Leopoli cæpit Ipse gratiis civitati actis, cum lectioribus Cosacis postridiê secutus est: ulteriora jamdudum animo agitans, à quibus longâ ad unam urbem morâ abstrahi, & senescere impetûs suos nolebat. Cæterum uti hactenus nihil propè non obvium apertumvé reperit: ita ab Urbe hac discedenti passim jam omnia magis patuêre, uno excepto monasterio Sokalensi, ad Bugum amnem sito. Quod superioribus annis Monachorum, & vicinæ nobilitatis solici-

Annonæ defectus & aquarum Leopoli.

Chmelnicius pergit Socalū.

ſolicitudo, circumducto ex arte muro & propugnaculis firmaverat. Oppidum ipſum Sokal à civibus Ruthenis facile deditũ eſt. Quippe qui jam pridem Græcæ Eccleſiæ acciſam dignitatem indignè tulerant, eoq; nunc propenſiores in Coſacos erant. Cæteri, quos nulli ejusmodi affectûs Chmelnicio conciliâsſent, ſeveritatis nuper à Polonis in Ruthenos, ut proditionis ſuſpectos, exercitæ memores, adeoq; talionem metuentes, tempeſtivè ſe ſubduxerant. Et ſalutare hoc fugæ conſilium illis fuiſſe eventus mox docuit. Etenim atrociter admodùm in omne id, quod ad profugos, diverſæ inprimis religionis, compertum eſt pertinere, ſævitum fuit. Non ſepulchrorum clauſtra, non templorum religio improbos retinuit, quò minùs in intimis adytis omnia, ac ſub humo cadavera ipſa excutientes, aurum argentumvè veſtigarent. Parem immanitatem Thomasſovia experta eſt: ne alia jam memorem obſcurioris famæ oppida, Magieroviam, Lipſciam, Florianoviam. Naroliam porrò vir nobilis Georgius Laſzczius, incertum, an ſubito incurſu deprehenſus, an ſuo in fundo occumbere quàm fugere malens, ſangvine ſuo conſperſit, commoriente illi loci ejusdem Presbytero. Tam immanib9 veſtigiis Zamoſcium tendens hoſtis ſignabat

Socalenſes cives.

Coſaci Zamoſciũ tendunt.

ſignabat iter ſuum. Hæc verò urbs â Johanne Zamoſcio, æterno illo Poloniæ ſuæ, cujus exercituum Dux & Cancellarius fuit, ornamento, parentum noſtrorum memoriâ, condita eſt. Et multiplici decore, inprimis verò Academiâ & munimentis, ſupra plerasq; alias Poloniæ urbes, eminet. Illam ſi occupâſſet hoſtis, cor quodammodo Sarmatiæ in manu ſibi videbatur habiturus. Ingentes porrò theſauros iſtic reperturum ſeſe ſperabat: iis ſcilicet opibus inhians, quas partim domûs Zamoſcianæ, opulentisſimæ ſanè, curâ repoſitas, partim concurſu nobilium, qui magno numero illic ſua congesſisſent, accumulatas non ignorabat. Aberat tum urbis hæres, magni illius Joannis nepos, Avo cognominis; anno circiter ante, ingenii excolendi causâ, ad exteros profectus. Sed ejus in urbe defendendâ vices multi egregii viri tuendas nunc ſuſceperunt. Præ aliis ipſe Viſniovecius, Zamoſcii, ductâ ejus ſorore, affinis: qui poſt disſipationem Pilavicenſem, ſe & pretioſiora quæq; huc intulerat. Cui Aulæ Zamoſcianæ clientes, multi ſanè numero, tum cives urbis ex Polonis, Germanis, Scotis mixti, ſtrenuam operam animosq; in omnia promptos, obtulêre. Acceſſit Belzenſis Palatinatûs nobilitas, quæ, ſumpto

Ad hanc Urbem multa hoſtem illiciunt.

Zamoſcianum præſidiū.

ſumpto ſibi ductore Stanislao Sarbievio Præfecto Grabovienſi, viro ab ingenio uſuq; rerum multum illuſtri, in mutuam ſui & urbis defenſionem conjurârat. Ex quâ etiam paulò poſt modica Polonorum manus, Duce eodem Sarbievio, ſpeculatum ultra Sokaliam progreſſa, hoſtium turmam profligavit, cæſisq; inde plurimis, undecim captivos, atq; inter eos Ruthenum Sacerdotem ſecum adduxit. Sed bona fortuna aliâ majore & inopinatâ ope Urbi huic ſuccurrit. Ludovicus Veiherus tum Caſtellanus Elbingenſis, poſteà Pomeraniæ Palatinus, junctâ cum fratre Jacobo, Palatino Mariæburgenſi operâ, mille quingentos quà pedites quà equites in Pruſſiâ conſcripſerat. Cum iis in Ruſſiam jam tendebat. Sed eundem tardiuſculè, quippe è longinquo, venientem, rei malè geſtæ fama offendit ſtititq; apud Zamoſcium. Ubi hærentem Visnovecium adventu ſuo mirificè recreavit. Qui illum mox non modò ad ſociandam ſecum fortunam invitat, ſed &, cum Electionis ergò, Varſaviam ipſe properaret, cuſtodiam urbis eidem tradit, adjuncto in partem curarum præſigni viro Vladislao Miſzkovio Marchione de Mirovv, poſtea Palatino Sendomirienſi. Aucta tam egregiâ bonorum & Ducum & militum acceſ-

Auxiliũ à Veiherorum copiis.

sione urbs eò erectioribus jam animis expectabat hostem: cui ne suffugio aut munimento essent suburbia, quantumvis pulchra & opulenta, igni sine morâ à propugnatoribus data sunt. Tanto densior undiq; turba in urbem se trudebat, suburbanis scilicet receptibus suis ejecta. Plurimi quantùm possent, copiarum & suppellectilis inferre in urbem nitebantur, seu quod perdere nollent, seu penuriæ in futurum famiq; arcendæ. Magna inde ingredi certantium lucta circa ostium urbis, quod unicum & subterraneum, magnâ nobilium aliquot & centum peditum curâ servabatur: ac miserabilis omninò rerum istic facies erat: cum nec omnes, multò minùs cum impedimentis suis admitterentur, & multi quoq; exire juberentur: qui scilicet ad defensionem inepti, fruges tantùm consumpturi videbantur. Fuêre, qui funibus se trans mœnia cum alimentis suis trahi peterent, traherenturq;. Multi Urbe exclusi, sub mœnibus fatum suum expectabant, curruum præsidio se tuentes adversùm cœli injurias. Quæ tum solito graviores, iis etiam molestæ erant, qui intra urbem ægrè alicubi in angulis, intercolumniis, ædiumvè projecturis vitam tolerabant. Unde omnia puerorum planctibus, fæminarum lamentis, famelicorum

Zamoscium multi confugiunt.

rum

rum algentiumq; gemitibus perstrepebant. Sub hoc tempus legionis Veiherianæ trecenti equites, Samuelis Regovii Subdapiferi Chelmensis ductum secuti, in legionem Niebabæ Tribuni Cosacici, quater mille minimum homines ad Chmelnicium ducentis, incidêre. Casu verò cum hoste tam numeroso, non procul Naroliâ commissi ita pugnârunt, ac si deliberatò in certamen, & pari numero descendissent. Et primum sat æquam experti fortunam, omnem hanc Cosacorum manũ formidine perfuderant. Calina quoq; excubiis apud Cosacos præfectus in manûs tum venit, & Zamoscium abductus est. Cumq; laborantibus hîc Cosacis Keldy Scytharum Ductor, Tohaibegi frater, opitulari vellet, Buimanni strenui Centurionis manu occubuit. Sed & ipse hic interfector à superveniente mox Scytharum agmine majore occisus est. Interim hostes auxilio isto, tum & rectius cognitâ paucitate nostrorum, animosiores, redintegrant conflictum: & quia cùm lassis jam negotium erat, plerosq; Germanos cecidêre: pauci abducti sunt vivi. Regovius cum expeditiore equite elapsus est. Interim Tomassoviâ, quam V. Novembr. ingressus erat, Zamosciam versus movebatur Cosacorum Tartarorumq; exercitus; *Excursio.*

Duce Chmelnicio ſubinde auream urbem aggredi ſe ingeminante, quo animos in prædam inhiantes tantò magis incenderet. Viſum illi tamen eſt, primùm placidi ſibi animi circumdare ſpeciem famamq; . Cum enim militem fortè ſpeculandi cauſâ cum aliis egreſſum nactus eſſet, per eum literis miſſis monet oppidanos, ut amicum potius ſe, quàm hoſtem experiri malint; mitia omnia Pacem quærentibus promittens. Ad literas antequam reſponderent propugnatores, intra urbem omnia quàm ordinatiſſimè componenda ſibi duxêre. Portis itaq; omnibus jamdudum ritè obfirmatis; ſtationes & excubiæ per ſingula murorum propugnacula diſpoſitæ ſunt. Primi propugnaculi cura inter centum viginti Visniovecii Ducis pedites Ungaros, & Aulæ Zamoſcianæ præſidiarios Germanos, quos Procopius Szornelus ducebat, diviſa eſt, quibus centum equites Jacobi Veiheri Mariæburgenſis Palatini, Ulrico Schafgotzio Comite Sileſio, cujus Sororem Palatinus thori ſociam tum habebat, adjuncti ſuêre. Alterum quod è regione palatii Zamoſciani eſt, ducenti quinquaginta pedites Veiheriani tuebantur. Tertium à totidem Veiherianis defendebatur. Quartum Davidi Tidemanno Gedanenſi hîc tum Vicetribuno,

Zamoſcianos blanditiis tentat Chmelnicius.

Diſpoſitio præſidiariorũ Zamoſcianorum.

tribuno, manu ducentorum peditum, equitum quinquaginta contigerat tuendum. Quintum, cui pulcherrimo & omnium firmissimo, templum Armenorum imminet, nobilitas Belzensis, quater propè mille equites, propugnandum suscepêre: assumptis in partem laboris civibus quinquaginta, quos Jacobus Haz Tribunus regebat. Sexto, quod murus depressior, & stagni alveus aquis suis nudatus impressioni hostili maximè opportunum facere videbatur, cives variæ nationis, supra mille, ductoribus Jacobo Bernio & Nicolao Hadziejovicio, invigilabant. Spatium quod inter sextum & septimum propugnaculũ pari periculo objacet, septuaginta equites Germanos, quinquaginta pedites Polonos ex civibus defensores habuit. Septimum Academicorum pubisq; literariæ, cui Covalscius Rector datus, sed insuper centum peditum custodiæ commissum est. Ad subita porrò necessitatum, in areâ, quæ patentissimo intervallo arcem à civitate sejungit, centum pedites, sub imperio Martini Comorovii, sed simul nobilium advenarum ingens manus perpetuò excubabat. Cætera plebs ad majora inhabilis, falcibus suis aliove agresti armatu instructa, muros passim implebat, adscensus hostiles cominus impeditura.

Interim hostis VI. Novembr. Sole ad occasum vergente, propius suggressus, positis ab orientali civitatis parte castris consederat; cineribus suburbiorum deustorum spatium inter ipsum & urbem facientibus. Qui & oculis hostium, vento ferente, nostrisq; subinde per tormenta strenuè supplodentibus, unà cum fumo ingerebantur. Illi nihilominus, & fumi caligine & posteà noctis obscuro usi, homines è flammis sua audentius subducentes, aut ab urbe, ob angustiam loci, metumvé famis, exclusos, sublegebant, quidam & stagnum natando trajicere laborabant, nihil grandine pilarum territi, quæ ex urbe volantes, multos subindè necabant. Eâdem illi audaciâ pecudum & generosissimæ notæ equorum equarumq; magnum numerum, ex horto Zamosciano olim amœnissimo, tum, ne hosti suffugium daret, succiso, abegêre. Mox & stagnum, quod magnam partem urbis alluens, hostem inde arcebat, perfossis aggeribus, pervium facere sibi conati sunt. Et derivârunt equidem inde aquas, sed earum tamen quantùm necessarium esset, oppidani fossâ urbi proximâ exceperunt; factâ ad fossæ ejus os aperiendum singulari excursione. Tum etiam Chmelnicio responsum tandem datum est, missis per tubicinem (nam miles, qui

Suburbia deusta.

qui Chmelnicianas attulerat, nolebat redire in manûs, è quibus ſemel elapſum ſe gaudebat) literis, nullam obſesſorum trepidationem, ſed præſentem potius &, ad omnia extrema paratum animum loquentibus. Simul è propugnaculis tormenta explodebantur, quibus quicquid operum accesſuumvé ſtrueret hoſtis, diſturbabatur. Iterum iterumq; per eundem tibicinem obſesſos ad pacta hortatur Chmelnicius; ſed conſtantes ſemper expertus eſt, & cum fortè in concione ſuper oppidanorum reſponſo & rebus præſentibus deliberaret, parùm abfuit, quin ei pila tormentaria exitium afferret. Unde capiti ſuo jam cautiùs proſpiciens, in pagum Labunie ſecesſit: legionibus circa urbem ad exequenda jusſa ſua relictis, ad quas & ipſe identidem, ſed minus obſervabilis, ventitabat. Cæterùm nihil is hactenus proficiebat, quippe tormentis ſuis adhuc deſtitutus. Unde erectioribus animis noſtri crebrioribusq; excurſib9 infeſtabant obſesſores. Ac quia templum, non adeò dudum S. Catharinæ dedicatum, publicam nuper ſuburbiorum conflagrationem evaſerat, & jam non niſi barbaricæ licentiæ ſtabulum, mox & latibulum machinationum, atq; etiam fortè pro ſuggeſtu tormentario fore videbatur, factâ eruptione illud,

Chmelnicii blandimenta rejiciuntur.

Templũ S. Catharinæ comburitur.

&juxta, quicquid circa id supererat ædium, succendere placuit. Quod ita dextrè administratum est, ut eodem procursu multi simul Cosacorum interficerentur: unus præterea ex iis vivus, inter spolia, in urbem, indicii causâ, adduceretur. Aliâ urbis parte peditum Visniovecianorum præfectus, fidei maritalis & animi imperterriti specimen edidit. Conjux ejus in suburbio diutius fortè morata, in manûs hostium inciderat. Cum illam duci videret maritus, amore, & miseratione stimulatus, assumptis sociis, multisq; simul ex plebe agrestium, proruit; & cæsis nonnullis, cæteris fugatis, misellam illam liberat, salvamq; in oppidum exultans, & aliis simul spoliis decórus, reducit. Unde agrestibus sæpius in hostem procurrendi, aliis verò extra mœnia securiùs agendi audacia crevit. Octavâ Novembr. tormenta sua & omnem apparatum bellicum, tardiùs scilicet ob pondus & viarum difficultates insecutum, accepit Chmelnicius. Invictâ itaq; oppidanorum constantiâ destinatis suis moram injici molesté ferens, postquàm oppugnationum instrumentis potitus esset, quatere urbem cæpit globis tormentariis. Quorum sedecim, urbis ædificiis editioribus, publicis & privatis, impacti, aliquo murorum, cætera vix notabili

Maritus liberat cum periculo uxorem.

Oppugnationum initium.

notabili damno decidêre. Unus ex tot ictibus aurigam quendam abstulit. Porrò autem mendacibus etiam minis lassare oppidanos nitebatur hostis, jussis undiq; simul canere classicis. Quibus oppidani ad flagrantissimas preces & supplicia, curâ armorum interim minimê omissâ, versi, cum posteà astu, vanoq; territandi consilio, excitatum tubarum strepitum cognôssent, valido ex irâ & religione impetu, in suburbium Janovicense, ubi Glovacius homo Polonus, sed ut diximus, patriæ & fidei suæ oblitus, cum multorum millium exercitu stabulabatur, effudêre se, non parvo hostium, nullo suo detrimento. Arctiùs deinde cingere urbem Chmelnicius cæpit, structisq; suggestibus oppugnare validiùs. Semel circa mediam noctem conclamari, velut ad expugnationem, jusserat, idq; binis ex locis, quò avocatâ illuc omni oppidanorum diligentiâ, situm in medio spatium, cui maximè insidiabatur, negligeretur, pateretq; deinde assultantium conatibus. Sed sensit hostis, totũ urbis ambitum pari propugnatorum vigilantiâ ac fortitudine defendi. Et non minus in silentes illos, quos in insidiis positos, lucidi apud alios sclopetorum ignes prodebant, tormentorum & fistularum ictûs detonabant. Istic non mo-

Dolus hostilis.

Oppugnatio acerrima.

dica ſtrages edita eſt; ſed eam ſublatis, per noctis opacum, cadaveribus obtegere Coſaci laborabant. Eâdem nocte cum conticuisſet undiq; armorum ſtrepitus, oppidanis, nihil de vigilantiâ remittentibus, prodigia in aëre ſereno obſervata eſſe refert Profesſor & Canonicus Zamoſcianus, Joannes Bytomsky qui in Urbe obſesſâ omnium iſtarum rerum ſpectator fuit. Cujus adeò fidem hîc ſequor. Draco nempe igneus apparuit, cujus cauda tota rubens & quaſi ſangvine plena Chmelnicii caſtris impendebat: caput verò pariter cruentum in meridiem tendere viſum eſt. Id ſignum poſtquam diutiuſculè hominum multorum oculos tenuisſet, tandem capite ad caudam ſe contrahente crasſeſcens, verſumq; in Orientem, in nubes paulatim evanuit. Poſt horæ dimidium vipera ſupernè conſpecta eſt, quæ in ſagittæ gracilitatem ac longitudinem protenſa, locum ſuum immotum aliquandiu tenuit, donec pariter flexo in orbem capite diſparuit. Ferunt hæc eadem ſigna hoſti obſervata non parùm conturbâsſe animos; cum præſertim ſagæ, quarum incantamentis multum tribuisſe dicitur Chmelnicius, quibus etiam alii hæc ipſa in aëre oſtenta accepta ferebant, ſiniſtra pariter prædicerent. Et poſtero quidem die is cum

Prodigia.

is cum agreſtibus ſuis multum luctæ habuit, qui ſe ſolos in oppugnationes murorum prodigi querebantur, Coſacis plerisq;, poſt terga ipſorum, in tuto latentibus. Dato itaq; laborum periculorumq; interſtitio, plebs illa direptionibus incendiisq; circumjectorum pagorum, delicias ſibi facere juſſa eſt. Poſteà, quo undiq; urbem circumdaret obſidio, nova legio, ductore Hladkio, latus meridionale occupavit, ſumptâ inprimis ſtatione in Aula vel potius Arce ſuburbana, (nam & hæc muro foſsâq; circuibatur) quam Thomas Zamoſcius, Joannis filius, Regni pariter olim Cancellarius, magnis impendiis, haud procul à ſylvâ, & ibidem inſtructo vivario, excipiendis magnis hoſpitibus, tum verò filii quoque ſui educationi adornaverat; adjecto inſuper horto, cui multæ arbores herbæq; peregrinæ decus addebant. Cæterùm urbem, ita undiq; circumſeptam, credebat hoſtis faciliorem jam fore ad paciſcendum. Itaq; eundem Mokrſcium Canonicum, qui, nuper Leopolitanorum fecialis, nunc à civitate illâ pactæ ſummæ reliquum Chmelnicio attulerat, in urbem immittit. Qui ſolitâ facundiâ & dexteritate hoſtis potentiam & huic minimè ſuffecturam ullam defendentium obſtinationem, Præfectis ob oculos poſuit.

Plebs Coſacica obmurmurat.

Ad pacta iterùm invitantur Zamoſciani.

posuit. Hi primùm in extrema omnia, quàm ad paciscendum proniores adhuc erant. Sed cum Canonicus & cum eo alii, captivorum calamitatem, tum suorum intra mœnia famem, & inde pereuntium multitudinem, equorum quotidie cadentium numerum, & hinc metum contagionis ostenderent, eò deniq; flexêre Ductores, ut audire sustinerent, quid postularet Chmelnicius. Mox & commeante ultro citroq; feciali illo, effectum, ut ex obsessis duo viri nobiles, Alexander Gruszecius, & Georgius Morochovius de conditionibus acturi, mitterentur. Quibus Chmelnicius scalas ostendit, transcendendis muris apparatas. Arbores erant è sylvâ recentes, quibus rudi manu insertæ fuêre trabes transversæ, eâ crassitie, ut singulis gradibus terna corpora possent insistere. Quælibet scala quinquaginta propè hominum onus futura videbatur. Unde colligi proclive est, quâ agrestium strage earum machinarum ad mœnia applicatio constitura fuerit. Revertebantur tum quoq; ad Chmelnicium Tartari Cosacis permixti; immensam captivorum pecudumq; vim ducentes. Tanto major nostris commiseratio mota. Qui simul non sine gemitu atq; admiratione hostis securitatem, inconditamq; & vel modico exercitui

Pacisci incipiunt obsessi.

Scalæ Cosacicæ.

exercitui domitu facilem multitudinem expendebant. Quippe agmina in immensum extensa incubabant campis patentibus, sine metu & nullis antepositis vigiliis. Plurimos iners otium aut crapula in somnum profundissimum deposuerat. Summa quippe rerum omnium istic abundantia erat, cum in solo fæcundissimo autumnum uberem, & horrea messibus referta reperissent. Sed eos nimis avidos copia ipsa corrupit, & fructuum carniumq; affluentiâ abutentibus magis, quàm fruentibus, in morborum materiam cibi cessêre. Unde ortâ contage, multi quotidie interibant. Eò magis properandum duxit Chmelnicius, ut vel expugnationi urbis impenderet gratis moriturum populum, vel, inito cum obsessis pacto, aliò duceret morarum pertæsos. Datis itaq; obsidibus, hinc quidem duobus illis, quos ante nominavimus, illinc Mozyrâ & tribus aliis Cosacis, Scythis deniq; binis Murzako & Janczarzycio, cum sex dies negotiationi insumpti essent, consensit tandem Chmelnicius in conditiones ab oppidanis propositas, inq; viginti millia florenorum, cùm primùm ducenta aureorum millia poposcisset.

Securitas hostilis.

Obsides dantur utrinq;.

Inde præconio publico vulgatâ pace, eousq; fidebant sibi partes, ut sermones &

merces

merces commutarent, Cosacis Tabacum, vinum, & destillatione, ex maceratâ siligine elicitum liquorem avidè quærentibus: oppidanis vicissim aurum, argentum, stannum, lintea, boves & alia id genus spolia perexili ementibus. Poterat enim bos floreno uno acquiri, & pari cum bobus pretio venibant captivi, quos passim populabundi Tartari prehenderant. Avaritia tandem & mercium vilitas nimiùm quoq; sibi viles reddebat plurimos oppidanorum. Quippe dissvasu prudentium parùm moti, nonnunquam & clam per muros exitu quæsito, partim contagiosis cadaverum exuviis, aliisq; infectis mercibus morbum mortemq; sibi accelerabant, partim à petulantibus, extra suorum conspectum, abducti, vestimentis exuebantur, ludibrium debentes aliis, qui in mænibus omnium quæ fierent, arbitri stabant. Cum pecuniam accepisset Chmelnicius, captivi redditi sunt, fide non satis bonâ. Quippe nonnisi sexaginta homines, præter Georgium Belzecium primariæ nobilitatis virum, & tres ejus famulos, Germanumq; quendam, nuper excubiis apud nostros præfectum, rediêre.

Commercia post obsidionem.

Captivi malâ fide redditi.

Aderat destinata solvendæ obsidioni dies (XIX. Novembr.) cum novi in castris hostilibus motûs, oppidanos novâ sollicitudine

dine arrexêre. Ibat quippe ad Chmelnicium Smarzevius à Joanne Casimiro, tum recens electo Rege internuncius: cui obviæ hostium turmæ, rem eminùs spectantibus speciem metumq; dabant hostilitatis. Sed missi speculatores gratulationibus & conviviis intentum reperêre hostem. Et totos sanè tres dies epularum festivitate extrahit Chmelnicius, tormentis, tubis, tympanisq; lætitiam monstrans, quam ex prospera Regis in solium avitum successione cepisset. Tandem 24. Novembr. præmissis impedimentis discessit: quem paulatim insecutæ, quæ Mozyræ, Kapustis binis, Hieræ, Wolko & aliis istiusmodi parebant legiones. Reliquæ tertio demum die urbem metu exsolvêre.. Quæ dein in supplicationes, hymnosq;, omnibus templis inq; varia passim læticiæ argumenta cumulatissimè se effudit. Quanquam intra mœnia, & multò magis propè urbem omnia summum squalorem longè lateq; monstrabant. Si quid integrum relictum erat, id jam reduces illi globi hostiles, qui paulò ante in diversa sparsi, omnia latè percurrerant, absumpsêre. Immaniter inprimis Tartari grassabantur. Quorum ingens numerus, Sultano Galgâ, Sultano Muratin, & Tohaibego Ducibus, viscera Poloniæ, penè ad Vistulæ usq; ripam,

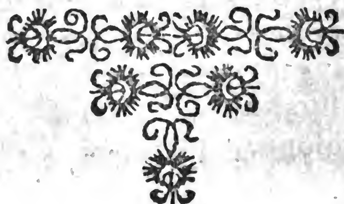
Terror inanis.

Festivitas inter Cosacos ob electū Regem.

Tartarorum grassationes.

ripam, ſcrutatus erat. Ut nihil adeò prædonum iſtorum rapacitatem in propioribꝰ territoriis potuerit effugere. Vix forſan falſi ſuſpicionem evitabo, referam tamen id, quod ex hominibus fidem merentibus accepi, Hominum varii generis hâc tempeſtate plusquam ducenta millia abducta eſſe. Sed addam aliud, in quo non minus fortè laborabit fides hiſtoriæ: Ex ingente barbarorum numero vix tertia pars, & porrò de innumerâ captivorum multitudine, vix quingenti in Tauricam pervenêre. Adeò hos frigidi aëris injuriæ & fames, utrosq; verò morbi peſtiles attrivêre. In eodem hoc itinere, aut ſaltem eo vix confecto, periit ex malè ſanato, quod ad Zamoſciam acceperat, vulnere Tohaibegus, prima & præcipua Poloniæ peſtis. Quippe qui ante omnes, datis Chmelnicio ſuppetiis, tenuiſſima iſtius hominis principia, in tantum faſtigium evexerat. Sed vindex flagitiorum Numen noluit hominem tot malorum autorem, ſcelere ſuo diu frui.

Tohaibegi Tartari mors.

HISTORIÆ POLONÆ PLENIORIS
LIBER IV.

HOste jam in Russiæ extrema remisso, nos Varsaviam remeamus. Ubi uno post cæptum Leopolis obsidium die, sexto scil. Octobr. Anni 1648., Electio novi Regis inchoata est. Id tempus in Convocgtione Ordines definierant: & rebus creperis haud aliud præsentius suppetebat remedium, nisi ut quàm primùm sub unum caput colligerentur Regni vires. Quo deficiente, nihil nec auspicatò, nec ordine gerebatur. Neque unquam profectò in Rempubl. Rectore suo nixam tantùm hosti licuisset. Qui & ipse mox Regiæ autoritatis vim agnoscere visus est, cùm, quò propius nominatio Regis immineret, hoc magis remisit animos. Cæterùm ubi tempore & loco ad Varsaviam præfinito, cives omnium ordinum, hoc est, Senatores quà Ecclesiastici, quà Politici, & porrò Equites, quorum omnium in diversâ fortunâ par ad Electionem potestas est, convenissent, Boguslaus Comes de Leszno, nuperæ Convocationis moderator, vir summè facundus ordinem Equestrem, qui in eo-

Electionis festinandæ necessitas.

Electionis initium.

N dem

dem quidem campo, ſed ſeorſim tamen à Senatu, congregabatur, ita allocutus eſt:

Oratio Boguslai Comitis de Leſzno.

Quod fauſtum eſſe ſuperi velint, campeſtre & nomini ſcilicet genioq́ Polono congruentiſſimum, Cives, intravimus theatrum. Diſſimile ſanè illi, quod olim tributo gentium, & certante omnium orbis partium ambitiosâ luxurie extructum, ſpectaculorum jucunditate noviſſimos Romanorum ludificabatur, & tragicarum miſeriarum, quas ſub dominantibus patiebantur, novâ arte imaginem ſimul, oblivionemq́ ſpectantibus præſtabat. Introducebantur iſtic maria & certamina fluctuum, ut inter illa pugnarum ſimulachra, vera ac patriæ ſcilicet debita & neceſſaria cura effluerет: amorq́ libertatis in facticiis aquarum vorticibus extingueretur. Committebantur hominum beſtiarumq́ paria, ut his oculos paſcens Romana juventus, decoros belli labores expaveſceret ſimul & adſpernaretur. Atq́ id humanitas vocabatur, cum pars ſervitutis eſſet. Diverſum inquam, ab illo noſtrum hoc theatrum eſt, quippe quod nativum, & ab omnium rerum opifice manu, non Regio alicui umbraculo, ſed apertiſſimo cœli laqueari ſubjectum, antiquiſſimam & innocentiſſimam Terrigenarum, at genere animiſq́ nobilium, præfert majeſtatem. Non hic caſſibus libertati inſidianti

Theatri Romani comparatio cũ campo, in quo Electio fiebat.

ſidiantibus circumdamur, non caveis à manu dominâ cicuramur. Patet undiq; theatrum, & ad exemplum genuinorum Poloniæ pectorum nihil celat, nihil abſcondit. Et ut Romanorum aliquis domum ſibi optabat, quæ undiq; recluſa, quicquid ageret habitator, oculis exponeret omnium: ita hoc campeſtre Capitolium, nullis parietibus à conſpectu hominum ſubductum, Polonam ingenuitatem orbi enunciat: ut quæ per rationem Status, quam aliæ gentes jactant, nihil recondit, ſed propalàm, teſte cœlo & cœlitibus, ſpectante orbe Chriſtiano, jura Majeſtatis exercet, & quod auguſtius eſt, diſtribuit. Gaudemus hoc ſuper alias omnes nationes privilegio Poloni, quod per nos Reges regnant. Id quod actus iſte libertatis tutelæ deſtinatus, hic campus, cunctis ſcenarum divitiis pretioſior, brevi oſtendet. Arduum enim verò eſt quod aggredimur, Cives. Servum commodum, ſi parva magnis licet componere, reperire, difficile eſſe ajunt, quantò difficilius, Rectorem. Non malè ſapuiſſe cenſetur ille, qui facilius ſumi principem, quàm quæri judicavit. Nobis jam quærere principem incumbit, & quod maximum, quærere bonum. Ubi autem is quærendus, ſi verum eſt, quod pronunciavit quidam, bonos Imperatores annulo inſcribi poſſe? Inprimis Vladislao

Electionis difficultas.

 noſtro

Vladislai IV. laudes.

nostro, quem cœlum sibi vindicavit, magnò profectò labore quærimus successorem, majore & forsan nullo, parem inventuri. De cujus laudibus non est, quod dicere hîc ordiar. Orbi notus fuit, & vivit vigetq; immortalis ejus memoria, non fabrefactis inscripta colossis, quales ubi posteritatis judicium in odium vertit, pro sepulchris spernuntur, sed in æternitate temporum, famâ rerum: vivetq; eadem porrò, fide annalium, sempiternæ tradita posterorum venerationi. Ille, ah! ille fuit, qui post beneficum multorum annorum imperium, solâ morte suâ de Republ. malè meritus est.

Sævitia, est voluisse mori.

Mala Poloniæ.

Phœnix fuit noster, cujus cineres cum nobis proh dolor! similem non reliquerint, dare nobis similem perarduum est. Et auget difficultatem temporum sinisteritas, quando jam destitutâ ad pœnam patriâ nostrâ, nescio quæ fatalis periodus summa imis miscet. Stupemus, Cives, ad congeriem malorum nostrorum. Amisimus Principem, amisimus Duces, exercitus, opes, & quod præcipuum, existimationis ægrè admodum reparabile damnum fecimus. Jam si diffidentias, simultates, privatas stimulationes, & spe maloq; ambitu obnoxias mentes spectamus, non difficultatis tantùm, sed periculi plena redditur Nobis

Electio.

Electio. Haud pensi est, quod nobilis ille Romanus notavit, esse privatis cogitationibus progressum, & prout velint, plus minusve sumi ex fortunâ. Imperium cupientibus nihil medium, inter summa & præcipitia. Attamen erigamus animos, Cives, & ne nimium scopulis, qui se nobis objiciunt, terreri aut dejici nos patiamur. Difficilia quæ pulchra. Et ipsa hæc, si rectè perpenditis, difficultas, gentis nostræ præcipuum & solatium & ornamentum est. Non aliunde quippe illa nascitur, quàm quod apud nos, non una dominantium domus, cæteri servi; & quod pro arbitrio legimus principem, non ex cunis acceptamus. Jactet Electionem suam Romanum, quale hodie est, Imperium. Intra septem Capita illa consistit. Reliquis imponitur, ac si natus esset, Dominus. Ab alienâ voluntate exspectare illum coguntur. Sola Polonia insolito aliis omnibus Regnis modo, Principem eligit. Hîc quot Equites, tot Electores: quot lingvæ liberæ, tot suffragia. Et hæc non in conclavi, sed in aprico, non schedulis aut tabellis, sed vivis vocibus feruntur. Ea ut dii benè vertant, (gentium verbo, Christiano sensu loquor) divinæ Majestati supplicandum est; precandumq́ue, ut flexo, non in nos, gratiâ ejus indignos, sed in vastitatem Domuum suarum, & ingentem hanc

Electionis bona.

 Sacro-

Sacrorum profanationem oculo, nunc tandem, quos servili subditorum flagello iratus castigat, boni Principis munere clemens exhilaret. Ne patiatur nos, extremo malorum, discordiâ, ad exitium fatigari. Inclamet ipse nobis cœlitus suave illud, Pax vobis. Faxit deniq; ejusdem benignitas, ut hanc patre orbam Virginem bene & felice quâdam animorum concordiâ elocemus: quod fiet, si non sibi quisq;, sed publicæ rei omnes Principem legerimus.

Director Electionis.

Hæc prolocutus addidit, Conventui huic directore opus esse, & nihil cunctatus Philippum Casimirum Obuchevicium Tribunum tum Mozerensem, posteà Palatinum Smolenscensem nominat, Lithvanum gente, quia inde ordo usitatus jam sumi moderatorem postulabat. In quem tota illicò sine refragatione consensit Equitum corona. Hoc igitur præeunte, primò omnium illata, quæ ad ordinem & securitatem conventûs facerent. Ac præcipuè judices constituti, qui, novendecim numero, secundum leges, jus dicerent, & debitâ in peccantes severitate omnia redderent quieta. Tum leges quas talibus conventibus Majores præscripsissent firmatæ declarατæq;, quarum aliquas propter exteros talium curiosos enumerabo: Principiò vetus sanctio,

Leges Electioni præscriptæ.

ctio, quâ machinæ bellicæ & peregrini procul haberi jubentur, ita explicata est, ne cuiquam intra tertium à Varsaviâ lapidem machinas vel peregrinos adducere liceat. Qui secus faxit, eum electionis jure privandum, aut si excludi se non patiatur, pro hoste patriæ habendum. Peregrinis autem non accensendos terrarum ad Poloniam vel Lithvaniam pertinentiũ incolas, quantumvis lingvâ & habitu diversos. Nec stringi hâc lege exteros, qui vel singuli, vel aliquot numero, Equiti alicui Polono, familiares in usus, nullo militari obsequio devincti, aut etiam spectandi causâ, pacati in urbe degant. A loco tamen consilii publici ut per Mareschalcos arceantur omnes, qui nullo vinculo Reipubl. illigati tenerentur, sancitum. Tum porrò legati exterorum extra Varsaviam, certis limitibus, quos egredi nefas sit, circumscripti. Adhæc vetitum, ne quisquam bombardâ, arcu aut alio armorum genere minus usitato, (acinaces autem, framea, spatha pro usitatis habentur,) instructus locum Electioni dicatum ingrediatur. Qui secus facit, eum ducentis selibris seu marcis & sex hebdomadum carcere multandum. In malleos rostratos & pugiones par mulcta pecuniaria decreta est. Peditibus quoq; armatis

loco illo Electionis interdictum. Tum jura hoſpitiorum deſcripta, quò ſuum quisq; pacatus occupet teneatvé, violentiæ in aliena abſtinens. Atq; ut pariter in omnibus tam publicè, quàm privatim quietè agatur, edictum. Eo fine & cum ſatellitio multo prodire in loca publica, & bombardas oneratas, per aut propter urbem circumferre, gladiumvé ſtringere, rigidè vetitum: tumultuari verò circa Comitium auſo, percuſſori item, multò magis interfectori hominis, etiam plebeji, pœna capitis aut ſi judicium is effugisſet, infamiæ, conſtituta. Adhæc Pons, (nam in hâc nimiâ multorum licentiâ etiam minuta legibus circumſcribenda videbantur) quem ex ſcaphis colligàtis Viſtulæ inſterni Præfectus ærarii curaverat, ne violetur, nevé à vectoribus tum, cum Ordines coëunt, vel etiam digrediuntur, occupetur, deniq; ne in tranſitu alius alium de induſtriâ dejiciat, cautum, capitis etiam ſupplicio, ſi quis tali truſione ſubmerſus fuerit, in detruſorem conſtituto. In locum conventûs, inprimis quà aggere circumductus is esſet, nemini equos vel currus inducere permisſum, & ne circa ingresſum materia litium ſuboriatur, alii aditûs Minoris Poloniæ, alii Majoris, alii Lithvaniæ civibus dati. Pueri aliivé

levioris

levioris notæ famuli, à conventûs ſpatiis exceſſe, & pasſim alibi à vociferatione & immodeſtiâ omni abſtinere, inprimis autem erga legatos exteros, eorumq; famulos, reverenter agere, atq; ab omni contumeliæ etiam ſpecie, temperare ſibi jusſi. Mercatoribus quoq;, inſtitoribus, opificibus & cauponibus ne quicquam vi auferatur, ſeverè cautum: ſed iisdem etiam, ut pretio, quod Mareſchalci cum reliquis deputatis definierint, merces ſuas vendant, injunctum, pœnâ in delinquentes conſtitutâ. Cauponibus porrò loco conventûs interdictum, & ad octavam veſpertinam vendere ſua permisſum, non ultra. Duella omnia ſeverisſimè vetita. Legum harum executionem Mareſchalcis quatuor, & quindecim inſuper viris, ad id ex Senatu & ordine Equeſtri electis, fidemq; incorruptam, & integerrimam juſtitiæ curam ſolenni juramento pollicitis, demandata eſt.

Cæterùm iſta ut antiquitus ferè recepta, facilem pleraq; apud Regni ordines conſenſum reperêre. Ardua magis & difficilioris longè explicatûs ſuper ſecuritate Reipubl. deliberatio erat. Illi ceu corpori ſaucio, & Capite manibusq; quodammodò trunco, quò propiore periculo incubaret hoſtis, eò maturiùs intentiùsq; proſpicien-

Inquisitio in autores dissipationis Pilaucianæ. dum censebatur. Si otium dedissent crepetæ Regni res, ante omnia equidem ratio actorum à nuperis belli Rectoribus postulata, inq; autores dissipati exercitûs severè inquisitum fuisset: optimo quoque, tam inaudito in hâc Reipubl. malo dedecoriq; infremente, nec publicè etiam ab acribus abstinente censuris. Ac quidam ex Magnatibus publicè privatimq; innocentiæ suæ causam, cum curâ, non postulati etiam, dixêre: patuitq; equidem, plurimos istîc *Causa ejus dissipationis.* extra culpam, nec nisi publicæ confusionis quasi torrente abreptos fuisse. Neq; ulla liquidior mali tanti, exceptis divinis, caussa apparuit, quàm quod parva Ducum autoritas, & in nimiùm multos divisa fuerit. Nimirum regimen & ordinem rerum nihil faciliùs quam regentium multitudo tollit, perditq; ut plurimùm tam eos, qui regunt, quàm qui reguntur. Sed curiosius in omnia animadverti tum non licuit, re potius, ne in futurum delinquatur, dispici postulante, quàm anxiè inquiri in delicta. Ac cùm primò omnium novum exercitûs *Regimen exercituum Visniovecio datur.* Rectorem constituere placeret, cunctorum illicò judicia in Jeremiam Michaelem Visniovecium consensêre: Ducem civili æquè ac militari ingenio, bello verò jamdudum, ac rerum, hoc ipso etiam rebellii Cosaeici

tempore

tempore geſtarum gloriâ clariſſimum; ideoq; etiam nuper Leopoli à milite & quotquot iſtîc fuisſent ex nobilibus Proceribusvé, nominatum militiæ Ducem. Quod ab aliquibus, exempli noxam verentibus, ſiniſtrè acceptum eſt, tanquam ſine publico omnium conſenſu factum. Viſniovecio tamen id non obfuit, qui onus illud, extra ordinem ſibi oblatum, ægrè admodùm, nec niſi ſalvo jure aliorum, qui ſuffragium ſuum abſentes addere non potuisſent, ſuſceperat. Jam igitur illi magno atq; ampliſſimo totius Regni conſenſu, belli regimen defertur, ac tantis quidem ſtudiis, ut aliquibus ex Senatu morari aut accidere hanc ejus dignitatem viſis, voces aſperæ & propè gladiorum mucrones opponerentur. Visniovecio Duci collega adjunctus eſt Andreas Firlejus, Caſtellanus Belzenſis, vir natalium ſplendore, prudentiâ, & quod tum præcipuè expendebatur, ætate in bellis tritâ venerabilis.

Collega Viſnovecio datur Firlejus Caſtellanus Belzenſis.

Conſtitutis ducibus de titulo eorum diſceptatum: plerisq; ex ordine Equeſtri, uſitata ſummæ in bello autoritatis nomina illis dari poſtulantibus. Alii alia potius indenda ſvadebant, quò captis apud Corſunum Ducibus honor ſalvus, & Regi futuro, liberior mutandi facultas maneret. Et horum

Tituli Ducum belli.

horum quidem ſententia prævaluit, reliquis blandâ ratione perſuaſis, ne nominum inanibus tempora Reipubl. pergerent morari. Hinc milites, tam quos Pilavicenſis diſſipaverat confuſio, quàm quorum ad caſtra iter, diſſipati exercitûs fama, diverſis in locis, ſtiterat, literis conſenſu ordinum ſcriptis ſeverè moniti ſunt, ut intra menſem illi, hi ante proximos dies quindecim exactos, ad Viſniovecium & Firlejum confluant, ſub horum imperio periclitanti Reipubl. adfuturi.

Milites adverſus hoſtem expediuntur.

Inprimis Chriſtophorus Przyjemſcius Tribunus cum mille ducentis ſuis, & Sigismundus Dönhofius Præfectus Sokalenſis cum quadringentis, cum totidem Corſius, properare verſus laborantes terras juſſi ſunt. Pleriq; etiam procerum, ne patriæ nutanti deeſſent, ſatellitia ſua, augendo Reipubl. exercitui, mittere deſtinaverant.

Satellitia magnatum eodem deſtinantur.

Et Archiepiſcopus Regni Primas centum quinquaginta pedites, totidem Epiſcopus Varmienſis Venceslaus Leſcinius, Nicol. Gnievoſſius Epiſcopus Vladiſlavienſis pedites quinquaginta, velites quadraginta, Epiſcopus Poſnanienſis centum, Culmenſis qui idem tum Regni Procancellarius, totidem; & ſic alii pro facultatibus ſuis quiſq; offerebant. Oſſolinſcius verò Regni Cancellarius & Leo Caſimirus Sapieha Vice-

Vice-Cancellarius Lithvaniæ, mittere pollicebantur, quicquid haberent circa se hominum, arma gestare habilium. Habebant autem sat grandem manum, posterior inprimis, utpote opibus præpotens. Et jam istis quasi prætoriis Magnatum cohortibus Duces dispiciebantur; præq; aliis Paulus Sapieha Palatinus tum Vitebcensis, postea Vilnensis ac Magnus exercituum Lithv. Dux, & Georgius Rzecicius Præfectus Urzedoviensis, hisq; detrectantibus, alii jam muneri isti destinari cæperant. Sed huic curæ intercessit veniens de Brestiâ Lithvanorum à Cosacis exustâ nuncius. Hoste enim adeò propinquante privatum hunc militem custodiendæ Varsaviæ, ubi cadaver Regium, & de summâ rerum consilia haberentur, servandum esse visum fuit. Quidam quoq; ingruentibus ita periculis, suadere cæperant, ut Principes Vladislai defuncti fratres Varsaviam vocarentur; tametsi id legibus videretur adversum: *has quippe ex necessitate & usu Reipubl. latas, eidem pariter attemperandas esse. Hoc esse illis pulcherrimum demerendæ sibi Reipubl. tempus: & spem magnam superesse, rebelles non minus Regii sangvinis majestatem, quàm in cæteris armorum aciem reverituros.* Sed horum utrorumq; dicta contradicentium multitu-

Duces Satellitiorum.

Fratres Regios quidam Varsaviam vocandos censent.

multitudine irrita fuêre. Quia verò ab hoste periculum magis indies gravesceret, de eo propulsando, tuendâq; sic publicâ securitate variè adhuc deliberatum est. Ac quamvis in tributa nova, tum in militum faciendos delectus, & deniq; in expeditionem publicam, Rege electo, mox occæptandam, pleræq; omnes provinciæ consensissent; haud tamen unquam adhuc sibi ipsi satisfaciebant, multò minus profugis ex afflictâ Russiâ, Lithvaniâq; civibus, qui ut alendæ inopiæ suæ subsidia, ita properam terris suis opem à fratribus suis, & communi matre Republ. quotidianis precibus & quiritationibus efflagitabant. Et proponebantur varii adhuc conficiendi tum militis, tum æris, modi, præcipuo quoq; suæ pro Republ. curæ ac studio, ingenium quoq; facundiamq; addente. Audita etiam nonnullorum, opes privatas cum Republ. partiri volentium haud contemnenda promissa. Inter alios Regni Referendarius Alexander de Otok Zalescius, facundiâ & juris peritiâ eminens patriæ civis, ducentas selibras argenti solidi obtulit, cæteris, inprimis iis, qui plus possent, exemplum futurus. Sed plures approbatores, quàm imitatores habuit. Quidam pretia monetæ augeri, militum stipendia minui, argentum deniq;

Securitati variè consulitur.

Argenti conficiendi rationes novæ.

deniq; ſacrum, ut olim in Hiſpaniâ contra Mauros factitatum ſit, redimendæ publicæ ſaluti impendi: alii decimam partem proventuum à quovis nobili, atq; ordine etiã Eccleſiaſtico conferri ſuadebant. Sed cõnſenſus in iſtis defuit, neq; tum ultra bina per Regni provincias tributa, & certas militum ſuppetias, publicæ deniq; decretum expeditionis proceſſum eſt. Dixeris vigili pro Poloniæ rebus providentiâ fati ita ſubductas impendiorum rationes, ne ſupra vires decusq; patriæ, vel deniq; neceſſitatem eſſent. Præſens enim periculum, uti mox apparebit, ſine omni ſumptu, ſolo mox Majeſtatis Regiæ oppoſitu, amotum eſt. Lubet tamen Palatinatuum aliquot laudata pro Republicâ conamina hîc exponere. Poſnanienſis cum * Caliſſienſi junctus Palatinatus ad hoc bellum promiſit milites bis mille & ducentos, bina inſuper de ſingulis focis tributa, & ſi opus foret, generalem ad arma evocationem recepit. Totidem tributa Cracovienſis; milites verò mille ducentos: præter ordinarios, quos tutandæ Regni metropoli ſervaret; cui & viritim publicâ edictione ſuccurrere ſpondent, extra ſuum tamen territorium, cui metuendi maximè è vicino hoſtes eſſent, haud profecturi. Sendomirienſis Palatinatus mille milites & ducentos

Palatinatuum delectus & tributa ad bellum.

** Poſnanienſium & Caliſſ.*

Cracovienſium.

Sendomiriensium. ducentos pollicetur, in cæteris Posnanienses imitaturus. Minora aliæ terræ, sed si modū virium spectes, non minus aliis promittebant. *Lithvanorum.* Lithvani decem tributa (ut vocant) agraria & insuper vectigalia in Comitiis ani 1647. constituta dare recepêre: hoc præcauto, ne in alias quàm belli necessitates à Thesaurario illius Ducatûs erogentur. *Judæorum.* Judæis præter exactionem nuper in singula capita factam, aliquot iterum millia imperata. *Règiarū Civitatum.* Regiis verò civitatibus, viginti quinq; florenorum millia, donativi nomine, in stipendium militis supernumerarium indicta, quò is in itinere se tantò gereret continentius. *Leopolitanis cavetur.* Leopolitanæ deniq; urbis civibus, qui nuper, præsente summo periculo, nonaginta millia florenorum in novos delectus laudabili promptitudine suggesserant, publicâ fide satisdatum, &, ut ille, qui summam istam accepisset, in Comitiis Coronationis rationem expensarum reddat, injunctum est.

Hæc non sine magno animorum motu & multis contentionibus perrogabantur. Subinde autem intersonabant voces civium aliorum, qui facto tandem deliberationum compendio, Regis eligendi negotium suscipi flagitabant. Et privatim quidem inter proceres jamdudum ea cura, sed

studiis

Discordia vota in Rege eligendo.

ſtudiis multum diſcordibus, fervebat. Erant ex Sigismundi, laudatisſimi Regis, filiis, defuncti Vladislai fratribus, duo ſuperſtites, Joannes Caſimirus, & Carolus Ferdinandus: quorum ille ætate prior, aliquot in Poloniâ præfecturas, & poſt mortem fraternam, Regni Svecici titulum; alter Epiſcopatum Uratislavienſem & ſimul Plocenſem tenebat.

Candidati Regni Fratres Regis defuncti.

Hos inter Principes vacillabat Electio, euntibus in factiones civibus, & aliis hâc, aliis aliâ de causâ, pro hoc illové decertantibus. Nam quod de aliis externis musſitavit fama, intra cogitationes forſan aliquorum, ſed paucorum tamen, nec diu conſtitit. Cæterùm circa Principes fratres tantus erat contendentiũ ardor, ut metuerent multi, ne, quod unum ſcilicet labentibus in exitium Polonorum rebus deeſſe malum videbatur, in partes omninò diſcederet Reſpublica. Nec inter legatos exterorum Principum eâ in re ſatis conveniebat. Nam ut quidam apertè pro Joanne Caſimiro nitebantur, ita alii ſcisſam in contraria ſtudia Poloniam conſpicati, diu ſenſum animi recondebant, generatim Jagellonicum ſanguinem Civibus Polonis commendâſſe contenti. Ita utrumq; Principem juvantes, neutrum ſibi videbantur offendere.

O Pretium

Oratores & Legati exterorũ Principum. Pretium autem operæ videtur, ponere nomina Oratorum Legatorumq;, qui tum, Varſaviæ, Principum quisq; ſuorum partes agebant. A Pontifice Romano aderat Torreſius, tum Adrianopolitanus Archiepiſcopus, & ad Poloniæ Regnum Nuncius. A Cæſare primùm prodromus, mox legatus Ferdinandus de Carretto, Granæ Marchio, conſiliarius Imperialis. Ex Gallia præter Dominum de Breze, Comes Arpajus. Ex Sveciâ Laurentius Canterſteinius Reginæ à Secretis, literas ab eâdem & certa poſtulata ferens. Ab Electore Brandeburgico bini, Joannes Höverbequius Conſiliarius Electoris intimus, & Carolus Olſnicius. A Principibus Neoburgicis pariter bini, Joannes Berthranus de Scheid, Sereniſſimæ Principis Catharinæ Conſtantiæ, quæ Sigismundi III. filia, Philippo Vilhelmo Palatino-Neoburgico Duci nupſerat, Mareſchalcus, & Franciscus Gize ejusdem Principis Cancellarius. A Duce Curlando Vilmannus conſiliarius, cui eidem Marchiones Brandeburgo-Anſpacenſes juris ſui, quod ad ſucceſſionem Feudi Pruſſici prætendunt, negotium commiſerant. *Legatorum exterorum poſtulata.* Hi omnes benevolentiam Dominorum ſuorum erga Regnum Poloniæ, & dolorem ex morte Vladislai Regis, multipliciq; hâc Regni calami-

calamitate ſuſceptum, prolixè teſtabantur. Pontificius præterea, *ad concordiam animorum curato ſermone hortabatur Ordines: Regemq; eligi ſvadebat Catholicæ fidei ſtudioſum, atq; inprimis ex Sanguine Jagellonico, domoq; adeò Sigismundi, qui ipſe, præhabitâ quodammodo Regnis ſuis hæreditariis Poloniâ, & multis ſuis erga hanc beneficiis meruerit, ut, quemadmodum olim Vladislaum ſucceſſorem habuerit, nunc in uno ſuperſtitum filiorum denuò gratum Polonorum animum experiatur.* Cæſareus antequam adveniret, per præcurſorem ſuum generatim pariter Regium ſanguinem, ſed mox, cum animi in Joannem Caſimirum flecterent, Varſaviam ingreſſus, hunc eundem Reipubl. commendabat. Gallus à primo protenus adventu ſummam in Joannem Caſimirum propenſionem teſtatus, eandem tum publicè facundâ oratione expreſſit; Gallicam prolixè amicitiam promittens commendansq;, *quam ſcilicet tot aliæ gentes, Sveci, Dani, Batavi, Mantuani, Haſſi aliiq; fidam ſibi utilemq; pernoviſſent.* Sveciæ Regina primis literis *ſanguinem ſuum, prolem Sigismundi, alteris natu majorem fratrem proponebat; ea inſuper amovenda ab Electione iſtâ monens, quæ inter Regna iſta vel inimicitias excitare, vel perennem*

amicitiam remorari possent: tum & Commissarios postulans, pacta induciarum in æternæ pacis fœdus producere tentaturos, suos vicissim Lubecam vel Hamburgum mittere pollice s. Electores, postquam Heri sui absentiam, magnorum Imperii negotiorum objectu *excusâssent, Joannem Casimirum enixè commendant; in Cosacos porrò auxilia pollicentur, simul tamen pacem potius cum iis honestam, quàm bellum svadent; Deniq; ad fœdus cum Svecis æternandum, sequestram Electoris sui operam offerunt.* Neoburgici, *sanguinis Regii rationem haberi desiderabant, reliquum simul dotis, Annæ Catharinæ Constantiæ è Sigismundo genitæ nomine, poscentes. Marchionum Brandeburgo-Anspacensium nomine, ad Prussiæ feudum, ut innui, aditus, si id fortè hodiernæ stirpis Electoralis interitu vacaret, petebatur. Dux Curlandus feudivi continuationem & simul emendationem eorum, quæ contra suum jus bonumq; ordinem fiant, rogat.*

Legatis respondetur. His omnibus Primas Regni Archiepiscopus & Equestris Ordinis nomine Moderator Obuchevicius, quæ res tum statim exigeret ferretvé, respondêre, cæteris, quæ deliberationem postularent, in aliud tempus rejectis. Cæterùm antequam istorum aliqui admitterentur, spatium datum est audiendis

audiendis Poloniæ Principum & ſimul jam ſceptri Candidatorum legatis. Horum prioribus, qui à Joanne Caſimiro mittebantur, Georgius Tiskievicius, Samogitiæ Epiſcopus Vir pietate, doctrinâ & ſingulari animi modeſtiâ præcellens, atq; hinc anteà moderamini *Thoruni enſis de Religione Colloquii* à Rege defuncto adhibitus; alteris Stanislaus Zaremba, Senatoriâ Inſulæ Kiovienſis dignitate, nec minus virtute majorum & ſuâ inſignis, caput erat. Uterq; Candidati ſui, *eximias laudes & egregium erga Rempubl. proq; eâ opes, ſanguinemq; ipſum profundendi ſtudium cum curâ deprædicabat.* Auditis Archiepiſcopus & Equeſtris Ordinis Director repoſuêre; *reverentiam domûs Jagellonicæ, tot ſeculorum ſcilicet meritis inclytæ, minimè apud cives Polonos exolevisſe. Etiam dotes Principum, virtute majorum ac faſtigio Regio perquàm dignas, nuncq; etiam eorundem pro Republ. ſolicitudinem, ac promptam huic ſuccurrendi voluntatem, gratiſſimâ mente ab omnibus agnoſci: cæterùm quia ſceptrum Poloniæ, poſt Deum, à liberis civium ſuffragiis dependeat, brevi ex horum conſenſu clarum fore, cui id divina voluntas deſponderit.* Et poſt hæc tanto quidem magis à quàm plurimis urgebatur Electionis feſtinatio: ſed intercedebant ſub-

Regni Candidatorum Legati.

Reſpondetur Legatis Candidatorũ.

inde adhuc alia negotia, & immaturè ad eam accedi videbatur, nisi tum Candidatorum, tum civium pro ipsis inter se certantium animi, optato aliquo concordiæ temperamento coaluissent prius, aut saltem ex tanto contentionum æstu resedissent. Adhuc enim acriter tum dissidebatur, utràvis parte pervincere eò impensius laborante, quò diuturniore dissensu alterum Candidatum offendisse metuebat. Quamvis verò inter Carolinos plus nummorum splenderet; indies tamen magis magisq; Joannis Casimiri partes evalescebant, nitente pro ipso præter Reginam viduam, & Cancellarium, Lithvaniâ, atq; ejus inprimis Pro-Cancellario Sapiehâ, viro multum potente: tum Prussiæ propè omnis, eodem tendente consensu. Non minùs ex cæterâ quoq; Poloniâ multa magnaq; Capita, & pleraq; nobilitas istuc inclinaverant animos: & alios, qui contradicerent, paulatim vi blandâ rationum demulcebant trahebantq; in suas partes. *Inprimis major ætas urgebatur, cui, si alioquin virtutum paritas ambiguam fortè faciat deliberationem, jure tamen naturæ debeantur primæ.* Sed & alia afferebantur commendando huic principi, simulq; quæ de indole, & diverso sortis vitæq; colore à quibusdam partis adversæ solerent

Dissensiones.

Joannis Casimiri partes prævalere incipiunt.

Pro eo rationes.

lerent objici, refellebantur. *Jam olim,* ajebant, *Divos parentes, ingenium Joannis Casimiri tanto imperio non indignum judicâsse, quando paulò ante finem vitæ, illum cum Vladislao, quanquam annis & rebus gestis majore compositum, tantùm non præposuêre. Nec contemnendum ipsius Vladislai judicium, qui supremis tabulis eum ut magis idoneum Reipubl. commendârit. Adesse Casimiro præter naturæ & institutionis bona, experientiam rerum, belli & pacis negotiis, ac cuivis jam fortunæ regundæ parem. Adversitates, quæ obtendebantur, pro ipso magis jam facere: quibus exerceri & meliora sibi fata struere ac mereri, proprium sit Casimirorum. Opes parandi nullam ei fuisse occasionem; cum quas post Patrem crevisset, fratri Regnoq; impenderit; dum horum dignitatem in Aulâ Cæsaris, filiam hujus Cæciliam Renatam Vladislao adducturus, studuerit tueri. Bellis porrò fraternis, inprimis Moschovitico, non sine sumptu & cum laude fortitudinis, interfuisse. Nec peregrinationes, nisi optimâ mente & exemplo fratris Vladislai, susceptas; quarum infelicior eventus si culpetur aliquibus, iis videndum, ne convicium cœlo faciant. Innocentiam consiliorum præstare sibi homines posse, non posse fortunam. Sæpè optimè cogitata*

gitata pessimè cadere. Quanquam & reverà benè cecidisse credi possint, quibus animus Principis ad laborum, curarum, atque etiam frugalitatis patientiam, induruerit. Adductarum talem Regiæ fortunæ frana, quâdam hactenus facilitate imperantis indulgentiâque, vel etiam nimiâ parentium felicitate, longius prolapsa. Planè ut in fratre defuncto Vladislaorum, ita in hoc Casimirorum virtutes refulsuras. Porrò autem illo Rege creato, multa Reipubl. bona, jam ab ipso possessa, benè meritis civibus cessura: &, si insuper in Reginæ viduæ matrimonium consenserit, id quod in cælibe & non adverso conditionibus facilè sperandum, ingens sumptuum compendium facturam Rempubl., remissâ alterius Reginæ inducendæ necessitate. Denique cum Regis Sveciæ titulum gerat, sine illo nullam unquam cum Svecis rectè processuram compositionem.

Chmelnicius Joan. Casimirum mavult.

Ita isti argumentabantur. Alii insuper, *ne cum Chmelnicio quidem facilem sperandam pacem, nisi Joanne Casimiro Rege electo*, disserebant. *Fore illi majorem hujus, quàm cujusquam alterius reverentiam: quippe qui jam in literis ad Zamoscianos scriptis, tum misso etiam Mokrscio, non obscuras pronioris ergà hunc affectûs dederit significationes.* Valebat aliquantum hæc

ratio,

ratio, non jure aliquo, quod nullum iſtiusmodi contra Poloniam armatis hominibus ad Electionem competit, ſed temporum iniquitate, & quod periculorum ab hoſte magis magisq; augeſcentium increbeſceret fama. Sed jam ante iſta, alia quoq; argumenta Pocillatorem Regni Oſtrorogium, & hujus efficaci facundiâ Viſnioveciumquoq; Ducem parti Caſimirianæ reddiderant æquiores. Quos ſequi & ſenſim velut fatis imperantibus cedere reliqui cæperant; ſic ut fortuna Caſimiri jam evidenter eluctaretur. Præter cæteros huic non parum momenti addidêre duarum Poloniarum generales præfecti: Majoris quidem Boguslaus Leſczinius, de quo ante ſæpius; Minoris Georgius Lubomirſcius, nunc magnus Regni Mareſchalcus, & Campi Dux viri ut avitis decoribus, ita civili ingenio & doctâ facundiâ, nemini per Poloniam ſecundi. Hi jam tandem Joannis Caſimiri partes validè amplexi, magnâ contentione eò juxta cum aliis ejus cauſæ fautoribus collaborabant, ut partis alterius prima capita ſvadendo inducerent, ne aliò verterent animum, quàm quò potior Regni pars inclinâſſet. Capita autem iſta erant Andreas Comes de Leſzno Epiſcopus tum Culmenſis idemq; Vice-Cancellarius, nec non Jeremias

Capita Carolinorum.

mias Dux Visnovecius. Sed uterq; autoritate suâ multos prætereà alios trahebat. Dum in his permovendis laboratur, leges, quæ Regibus Poloniæ præscribi solent (*pacta conventa* vulgò dici solent) perleguntur, examinanturq; publicè, quò potestas fieret ordinibus, monendi, si quid mutatum vellent. Nec remissum quicquam de more antiquo, potestatem Regiam arctioribus terminis cludendi, quò solutior esset libertas. Cui nunquam facilius, quàm ubi vacuum Rectore regnum est, consuli posse videtur, mollibus plerumq; ad leges accipiendas Candidatis, qui postea adultâ sceptri autoritate, suæ potiùs quàm populi libertati invigilaturi creduntur. Inter alia proponebantur, quæ in causâ Dissidentium à Religione Romano-Catholicâ, à certis delegatis, apud Episcopum Cracoviensem, de consensu partis utriusq; constituta erant. In iis autem nimis multum Dissidentibus indultum esse, quidam contendebant, inprimis Masovii, qui adeò suis Palatinatibus caveri postulabant additâ clausulâ: *Salvâ ratione jurium & decretorum Ducatus Masoviæ.* Sed hanc diu multumq; frustra tamen alii oppugnabant; ex Senatoribus inprimis Sbigneus Goraiscius Castellanus Chelmensis. Tandem, post aliquot dierum discepta-

De Religione disceptatio.

diſceptationes, in id conſenſum eſt, ut diſſidentium libertas tuta maneret eâ lege, quæ & anteriorum Regum juramento firmata eſſet, & planiorem explicationem in ſuperiore Conventu (Convocatione) accepiſſet. Pruſſi præterea jura ſua in integrum reſtitui poſtulabant; inprimis illud, quo cautum ſibi ferebant, ne bona Regia aliis, quàm indigenis Pruſſiæ darentur. Nominatim Pucenſem Præfecturam negabant Magno Cancellario dari legitimè potuiſſe. Is verò hos propoſiti tenaces conſpicatus, interponentis ſe Venceslai Comitis de Leſzno, Epiſcopi & Principis Varmienſis, (poſtea Archiepiſcopi Gneſnenſis,) adeoq; in Senatu Pruſſico Præſidis, & viri alioquin apud omnes gratioſiſſimi, perſvaſioni atq; autoritati hoc dedit, ut ſe præfecturâ illâ ſponte abdicaret, beneficium ſic imputans paci publicæ, quam privatæ rei ſtudio nollet turbatam. Tranquillos fore Pruſſos putabat Archiepiſcopus, & jam in genua procumbere cæperat, ſolenni cantione Sancti Spiritûs auxilium, ad conciliandam animorum in ſuffragiis ferendis concordiam, imploraturus. Sed iidem illi adeò univerſi conſtanter intercedebant cæpto Antiſtitis, in aliis deſideriis ſuis pariter ſatisfieri ſibi ante inchoata ſuffragia poſcentes;

Pruſſorũ poſtulata.

Cancellarius ſe abdicat Pucenſi Præfecturâ.

Prussi adhuc reclamant. ſcentes: ut denuò ſurgendum fuerit mitisſimo optimoq; leni. Mox cum ab aliis deliniti acquieſcere viderentur, iterùm ad Numinis adorationem componere ſe Antiſtes, iterùm obturbare illi, & ſua oggerere magno clamore. Nec tertius Antiſtitis conatus ceſsiſſet proſperiùs, niſi is fidem illis dediſſet, non ante Regem nominatum iri, quam factum deſiderio eorum fuerit ſatis. Sic tandem (XVII. Novembr.) ruentibus ſimul in genua omnibus, habitæ preces; confeſtimq; in diverſa digreſſi, ad ſui Palatinatûs anteſignanos ſinguli ſeſe aggregabant. Illi autem Palatinatuum Duces in ſuo quisq; cætu ſuffragia perrogantes, unũ *Joannis Caſimiri* Nomen ab omnibus & ſingulis audiêre. Nempè enim, dum circa pactorum formulam diſputatum ſupra fuit, pleniſſimè interim in partes hujus Principis etiam ii, qui validiſſimè alteras antè foviſſent, conceſſerant. *Carolus Princeps cedit Fratri natu majori.* Et ipſe Candidatus alter, Princeps pius ac mitis, nunc autem magis à familiaribus quibusdam, quàm ambitu inſito ad Regni ſpem impulſus, tandem primi natûs juri, & nimis liquidò elucenti divino nutui animum & vota ſua, poſtquam rebus ſuis clientumq; ſuorum certis cautionibus proſpexiſſet, adeò non ægrè ſubmiſit, ut & preces ipſe ſuas per literas pro

ras pro fratre deniq; interponeret. Ita non tantum omni illo ordinum cœtu suffragatore, sed adversante jam omninò nemine, destinatum addictumq; Joanni Casimiro sceptrum est Poloniæ. Mox ex utroq; ordine nominati, qui de *pactis*, ut vocant, *conventis*, transigerent cum Principis electi legatis. Qui erant Georgius Tiskievicius Episcopus Samogitiæ, Christophorus Coniecpolscius Palatinus Belzensis, Stanislaus Varsicius Palatinus Masoviæ, Stanislaus Naruszevicius M. D. Lithvaniæ Referendarius, Christophorus Gembicius structor seu incisor generalis Regni, Alexander Lubomierscius Regni stabulo præfectus, Alexander Coniecpolscius tum Aquilifer Regni, Adamus Sieniavius Præfectus tum Leopolitanus, Albertus Lubienscius Signifer Siradiensis, Thomas Sapieha familiaris Regis aulicus. Hi jurejurando obstricti, nomine Regis Electi, in leges jam olim aliis Regibus, & proximè Vladislao IV. propositas condicunt: videlicet:

Transigunt cũ Joan. Casimiro Magnates selecti.

Regem nec hæredis Poloniæ nomen usurpaturum, nec successorem sibi ullo modo vel arte designaturum; sed leges sanctionesq; super eligendi Regis libertate olim vel recens factas sanctè servaturum.

Leges Principi electo ab Ordinibus præscriptæ.

Pacem

Pacem inter dissidentes in Religione secundū conventa convocationis nuperæ Varsaviensis, tuiturum.

Græci ritûs homines, ad regulam propositorum in Electione olim Vladislai Regis articulorum, perpacaturum.

Apparatuum bellicorum diligentem habiturum curam, addito in id, super usitatos ante sumptûs, novo certoq; ex Regiis bonis reditu: assignatisq; omni huic paratui & instrumento militari curando, binis præfectis generalibus.

Gymnasium militare, exercendæ munitionum operumvé bellicorum arti, tum disciplinæ tormentariæ, ad lineas & principia à Vladislao defuncto ducta, exstructurum.

Pacta & fœdera cum exteris Principibus, adeoq; pacem cum iis firmaturum.

Rempublicam, recuperatis amissis, redintegrare, & undiq; quietam reddere conaturum.

Compositioni inprimis belli, ex occasione Regni Svecici olim orti, ex utroq; ordine Senatorio & Equestri in Comitiis Coronationis designaturum arbitros, datâ iis plenâ potestate tractandi negotium ad formulam, tum à Rege & Republ. præscribendam.

Ad Magnum Moscoviæ Ducem ex iisdem Comitiis missurum legatos fœdus amicitiæ stabilituros.

Monetæ

Monetæ curam proventumq; dispensationi Reipubl. plenè remissurum.

Sine scitu & consensu Reipubl. nec copias militum externorum in Regnum introducturum, neq; bello quenquam lacessiturum, neq; militem extra fines ducturum, aut gregatim educi passurum.

Opera muniendæ Camenecia à Rege defuncto cæpta continuaturum sumptibus suis. Tum quatuor propugnacula in finibus Regni ubi inprimis belli Ducibus visum fuerit, exstructurum.

In Prussiâ insuper Puckum, necessarium Reipubl. propugnaculum, emuniturum.

Peregrinos cujuscunq; conditionis nec ad consilia sua, neq; ad munia, Dignitates, Præfecturas ullas admissurum.

Comitatum dignitati Regiæ congruum ex Polonis, Lithvanis, & annexarum provinciarum incolis more & stipendio veteri habiturum: pariter quoq; Prætorianum satellitium: cujus Ductor indigena, non Regi tantum, sed & Reipubl. sacramentum dicturus, & juxta cum aliis Curialibus, cumq; ipso satellitio, sub jurisdictione Mareschalcorum futurus sit.

Coujugium nonnisi ex legum veterum præscripto cum consilio Senatus initurum, & si externa conjux fuerit, non plures ei famulos comi-

los comitesvé peregrinos adesse passurum, quàm visum fuerit Senatui.

Sigillo privato non usurum ad negotia Reipublicæ.

Muneribus Reipubl. Curiæq; ut sua potestas & ordo integer maneat, & ne ea vel à privatis occupentur vel vacua maneant, vel deniq; numero minuantur, curaturum.

Judicia, secundum pacta cum Henrico Rege olim inita, ex sententiâ Senatorum & Magistratuum Regi assiduorum, administraturum: deliberationibus uti & negotiis à Vladislao Rege nuper in suspenso relictis, finem impositurum.

Oeconomias, præter usitatas hactenus, mensæ Regiæ nullas addicturum, & usitatis, secundū jura & privilegia earum, fruiturū.

Munera, beneficia, ac dignitates, quas ex Comitiorum Coronationis, veterumq; etiam legum præscripto, uni simul habere nefas esse reperietur, non daturum uni.

Officia non ultra sex septimanarum spacium relicturum vacua.

In Comitiis verò inter prima negotiorum habiturum horum ipsorum officiorum collationem, & per Cancellarios eam promulgaturum. Collaturum deniq; illa secundum leges indigenis, paritate juris gaudentibus, benè meritis, ætate & judicio vigentibus.

Militiam

Militiam equestrem pedestremq́; ex consilio Reipubl. meliori ordine compositurum; ne opus sit Reipubl. milite externo, tantisq́; in eum impendiis, tum ne subditis adeò gravis miles, sed suo stipendio contentus sit, provisurum.

Cimelia (vulgò Clenodia) à Sigismundo Patre ex thesauro Regni in usum sumpta redditurum, & thesaurum illum minimè unquam à Rege imminutum, sed spontaneis potiùs donationibus auctum iri.

Æs alienum, quod Comitia Coronationis liquidum pronunciaverint, ex consilio Ordinum exsolvere conaturum.

Classis maritimæ, in Reipubl. necessitates struendæ, ex consilio Ordinum, initurum rationem.

Cùm in hoc Conventu Electionis, ardua negotiorum non permiserint, ea, quæ in Regno & D.M.Lithvaniæ &c. à juris bonivé ordinis viâ devient, corrigere, aut curã de modo justitiæ distributricis, de legibus Interregni, emendatione jurium, compositione statuum, & Academiæ Cracoviensis, suscipere, omnia sub Decessoribus contra leges admissa, correcturum, omissa executurum, legum callidis interpretationibus aut exemplis cum lege pugnantibus haud indulgendo.

De summâ Neopolitanâ in Comitiis Coronationis initurum consilium.

Deniq; in universum jura, libertates, privilegia ac statuta Regni, M.D. Lithvaniæ & innexarum his provinciarum civibus, Ecclesiasticis, Politicis, nec non Urbibus justè & legitimè data, ut & omnia Comitiorum Coronationis Henrici, Stephani, Sigismundi, Vladislai Regum & hujus ipsius conventûs scita, omnia deniq; in proximis Coronationis & aliis inposterum Comitiis de consensu Ordinum sciscenda sanciendaq;, in omnibus eorum punctis & clausulis tuiturum, literasq; confirmationis jurium & pactorum daturum, exemplo duorum Decessorum & inprimis laudatissimæ memoriæ Patris sui vestigiis insistendo.

Quod si id, quod Deus avertat, juribus, privilegiis, conditionibus istis vim fecerit, aut obsequi omiserit, cives utriusq; gentis à fide & obsequii nexu (secundum legem anni 1590) liberos & solutos fore.

Pactis his, quæ nos hîc compendio, & de Polonico in Latinitatem, qualem talia patiuntur, transfusa dedimus, ubi legati fidem Regiam, jurejurando insuper paulò post firmandam, jurati & ipsi, adstrinxissent, nihil jam restabat, quàm ut præstito, quod Prussis Archiepiscopus promiserat, ad Nominationem accederetur. Quæ

Quæ tandem, Prussis ad Comitia Coronationis desideria sua, quanquam ægerrimè, nec sine quiritatione prolatari passis, XX. Novembr. cum bonó Deo successit: Archiepiscop non sine religioso quodam animi ardore in ejusmodi verba prorumpente: *Nomino Regem Poloniæ & Magni Ducatus Lithvaniæ annexarumq; Provinciarum Johannem Casimirum Sveciæ Regem hæreditarium, cœleste Numen invocans, ut hunc, quem jam olim Regno huic destinavit, gratiâ suâ in sustinendo hoc munere juvet, hancq; electionem Reipubl. isti faustam fortunatamq; & inprimis Ecclesiæ Catholicæ salutarem esse velit.* *Nominatio Regis.*

Postero die Rex nominatus templum S. Joanni Baptistæ sacrum ingreditur. Ubi rei divinæ, perorante Stephano Wydzgâ facundissimi oris concionatore Aulico, postea ad Varmiensem Insulã, & deniq; ad Primatum Regni evecto, sacra verò peragente Archiepiscopo, ritè operatus, ad altare majus, eundem Archiepiscopum & Mareschalcum Equestrem obvios habet, pacta conventa gestantes, &, ut in ea, ex lege promissi sui juret, poscentes. Itaq; is genibus innixus, verba præeunte Ossolinio Cancellario Magno, ita jurat; *Ego Joannes Casimirus Ele-*

ctus Poloniæ Rex & Magnus Dux Lithvaniæ, Russiæ, Prussiæ, Masoviæ &c. spondeo & sanctè juro Deo Omnipotenti ad hæc sancta JEsu Christi Evangelia, quòd pacta conventa per Oratores meos cum amplissimis Poloniæ & Magni Ducatûs Lithvaniæ cæterarumq; Provinciarũ Ordinibus in electione nostrâ transacta, & eorundem Oratorum juramento confirmata, in omnibus eorum articulis, punctis, clausulis, conditionibus, ita ut nec specialitas generalitati, nec generalitas specialitati deroget, servabo, manu-tenebo, & adimplebo, atq; ea omnia iteratò etiam in solenni nostrâ coronatione juramento confirmabo, sic me Deus adjuvet, & hæc sacra Christi Evangelia.

Factum hoc præsentibus, Matthiâ Lubienski, Archiepiscopo Gnesnensi, Legato Nato, Primate, & Primo Principe Regni, Petro Gembicki, Episcopo Cracoviensi, Andreâ Szoldrski, Episcopo Posnaniensi, Andreâ Gebicki, Episcopo Luceoriensi. Venceslao de Leszno Lesczynski, Episcopo Varmiensi, Paulo de Piaseczno Piasecki Episcopo Premysliensi, Andreâ de Leszno Leszczynski Episcopo Culmensi, eodemq; Procancellario Regni. Stanislao de Buzenin Pstrokonski, Episcopo Chelmensi, Christophoro Opalinski, Palatino Posnaniensi, Christophoro Chodkiewicz, Palatino Vilnensi,

nensi, Janussio Radziwil, Generali Samogitiæ Capitaneo, Campestri Duce M. D. L., Jeremia Michaële Wisniowecki, Palatino terrarum Russiæ, Georgio Hlebowicz, Palatino Smolenscensi, Paulo Sapiehâ, Palatino Vitebscensi, Stanislao Warszicki, Palatino Mazoviæ, Alexandro Oginski, Palatino Minscensi, Michaële Stanislao, Comite de Tarnow, Castellano Woynicensi, Theodoro Stetkiewicz, Castellano Novogrodiensi, Lucâ Opalinski, Supremo Regni Marschalco, Alexandro Ludovico Radziwil, Marschalco Supremo M. D. Lithv. Georgio de Tęczyn Ossolinski, Supremo Regni Cancellario, Alberto Stanislao Radziwil, Cancellario M. D. L., Casimiro Leone Sapiehâ, Procancellario M. D. Lith., Adamo in Czasniki Kazanowski, Marschalco Curiæ Regni, Joanne Antonio Tyszkiewicz, Marschalco Curiæ M. D. L. Michaële Gedeone Tryzna, Thesaurario Supremo M. D. L., Alezandro de Otok Zaleski Referendario Regni, Stanislao Narussewicz, Referendario M. D. L.; Christophoro Gembicki, Incisore Regni, Alexandro Lubomirski, Præfecto Stabuli Regni, Boguslao Radziwil, Præfecto Stab. M. D. Lithv., Alexandro Koniecpolski Vexillifero Regni, Theodato Oginski, Vexillifero

ſero M. D. Lithv. Nicolao Oſtrorog, Pocillatore Regni, Caſimiro Tyſzkiewicz, Pocillatore M. D. L., Vincentio Corvino Goſiewski, Dapifero M. D. L. Georgio Lubomirski, Capitaneo Cracovienſi Gener. Boguslao Leſczynski, Generali Majoris Poloniæ, Joanne Wielopolski Biecenſi, & Bochnenſi Capitaneo, Joanne in Zamoſcie Zamoyski Capitaneo Kaluſienſi. Adamo Sieniawski, Capitaneo Leopolienſi, Hyacintho de Michalow Michalowski, Dapifero terræ Roſanenſis. Emerico Mleczko, Capitaneo Mielnicenſi, Hieronymo in Radzieowice Radzjejowski, Inciſore dapum Sereniſſimæ Reginæ Poloniæ, Daniele Zytkiewicz, Inſtigatore Regni, Georgio Monvid Irzykowicz, Mareſcalco Vilkomirienſi, Ceslao Caſimiro Miloſzewski, Secretario S. R. M. &c.

Regi jurato Cancellarius decretum Electionis in chartâ pergamena deſcriptum & Procerum Equitumq; ſubſcriptionibus firmatum tradit. Cui brevibus verbis Rex, diſertiſſimâ autem oratione Boguslaus Leſczynius nomine Regio reſpondit in hunc modum:

Regis nomine Ordinibus gratias agit Comes de Leſzno.

* *Prima vox, quam Sereniſſimus Princeps Joannes Caſimirus per faventem Numinis divini & tot ſuffragiorum liberrimum conſenſum, in hâc excelsâ Regni ſpeculâ poſitus, eloqui-*

eloquitur, primum nobis esto futuræ ejus in nos clementissimæ dominationis augurium. Orditur quippe is à testificatione agnitæ inclyti hujus populi in se benevolentiæ; emicantis scilicet ex illo auribus ipsius svavissimè adhuc inerrante, in animo autem nunquam intermorituro concentu vocum, lætissimum istud, VIVAT REX CASIMIRUS; ingeminantium. Fuit olim in Romanâ Republ. tempus, cum subditis, ad aures principis, quocunq; eventu admissis, omnium sermonum finis esset, gratias agere. O quanto melius cum hâc, Principi nostro natali terrâ agitur, ubi Rex futurus à gratiis sermonem inchoat, quo cives suos alloquitur. Habet profectò præ omnibus populis, quo triumphet hæc clarissima Respubl., quod arbitrio suo decernit eligitq;, cui summam Regni sui majestatem committtere velit; non in ortûs nataliumq; fortuita, non in cunas, sed illuc liberrimè flectens sententias, quò cœlestem præire sentit suffragationem. Habet quo glorietur, non se supplicem in Monarcharum clientelam; sed Monarchas venerabundos in sinum ipsius festinare. Lætatur meritò, quod alibi votis tantùm & suspiriis expetuntur boni Principes, qualescunq; autem tolerantur: hîc votis judicia accedunt, accedunt consilia, in quibus non sine singulari majestate, nobi-

Electionis bona.

 les con-

les consident, feruntq; sententias. Lætatur, quod non servientium populorum exemplo, gratias agit pro Principe, qualemcunq; è domo regnatrice sors nascendi dederit: sed ipsi potiùs pro Regni diademate à principibus gratiæ aguntur. Verùm minimè quoq; Rex noster illis Principibus invidet, quibus sceptra & diademata natales sui afferunt. Mavult is voluntatum subditarum priùs, quàm fortunæ aut sceptri dominantis adire possessionem, ac hæreditatem: mavult ante pectora obtinere, quàm coronam. Atq; ô quàm pulchri dominatûs, quàm dulce argumentum, quàm magnificum specimen jam habet, cum servire nescientis populi corda se illi sponte & ultrò subjiciunt! Quàm illustre Divinæ benevolentiæ pignus recipit, quando Numen, communicato quasi regimine; soli alioquin sibi proprio, prius mentium imperium Principi, quàm throni mortalis fastigium permittit? Cæterum non nescit quoq; Serenissimus Rex molis, quam suscipit, gravitatem. Non ignorat, quàm arduum semper, quamq; fortunæ subjectum cuncta regendi onus sit, inprimis in eo Regno, ubi jam summa imis miscet fortuna; & saucia à servili barbarâq; manu, publica res gravissimè laborat. Intrepidè nihilominus ad clavum hunc admovet dextrã, fretus Divinæ Majestatis ope, ut quæ

Difficultates muneris Regii.

ut quæ soli jam, manifestis singularis gratiæ indiciis, arbitrium dederit in bella nostra, quæq; manum fumi pulverisq; militaris non inexpertam ita dirigat, ut ad famam ejus, immensæ perduellium catervæ, in cubilium suorum latibula paulò post recessuræ videantur. Erit brevi, ut templa sua sacerdotibus, & templis splendor, & aræ fortunæq; afflictis civibus reddantur. Habebit ultorem nobilis cæsorum sangvis, & qui nostro adeò inhiârunt cruori, in suo brevi natabunt. Redibit deniq; optatissima terris pax, & cum hac deliciæ generis humani. Porrò autem non diffitetur Rex Serenissimus, magnum se de manu vestrâ recipere thesaurum: dum ingens illud libertatis, boni delicatissimi, depositum ipsi concreditis. Natus enim cùm sit in gremio hujus Reipubl., cum domûs suæ decora longâ serie posita hîc intueatur, ignorare non potest, quid sit libertas Polona. Splendidissimæ domûs Jagellonicæ surculus est, sine dubio etiam imitator erit. Prælucent illi facem tot grandes avi, prælucet magnus parens Sigismundus, prælucet inclytus frater & verissimus bellicosorum, simulq; felicium Regum archetypus Vladislaus. Omnes teneriorem libertati subditorum, quàm propriæ dominationi curam soliti impendere. Signato tot præclaris majorum vestigiis tramiti, haud

Bona omina & vota.

Spes de Rege electo.

dubiè instituru Serenissimus Princeps, fidei suæ pignus jam ad sanctum altare, religiose, nec unquam violando jurejurando dedit. Certare ille cum patriâ nostrâ & suâ conabitur benefactis. Et quemadmodum ab illâ, quod svavissimum habet, accepit; ita vicissim tanquam gratus memorq; beneficiorum primogenitus, matri suæ omnia optima maxima sua devovet, mite in subditos imperium, impensissimam pro bono publico curam, promptissimos in omne genus laborum humeros, vitam Reipubl. vectigalem & non minùs oneri, quàm honori sacratum caput offerens. Gladio, *quem lateri adaptat, domabit Regni hujus hostes;* sceptro *negotia Reipubl. componet ordinabitq;* aureo *honoris prosperitatisq;* pomo, *togâ sagóve id merentes beabit: nihil deniq; à vobis accipiet, ut sibi habeat, sed ut quicquid datur illi, id à manu gestatrice splendidius pretiosiusq; redditum, cum pluribus quàm pulcherrimè communicet.*

Exequiis Vladislai Regis tempus præfinitur.

Sequentibus diebus alia in futurum præsentemq; Reipubl. usum constituta. Præcipuè defuncti Regis exequiis decima quarta Januarii sequentis; inaugurationi autem electi Regis decima septima, Comitiorum auspiciis XIX. ejusdem mensis præfinita est. Vexilliferis quoq; terrarum & Palatinatuum om-

um omnium imperatum, ut dicto exequiarum Regiarum die Cracoviæ adsint, signum quisq; Palatinatûs sui, funeri, ex more, prælaturi. Rex insuper rogatus, ut etiam antequam diadema susciperet, curam rerum turbatarum, inito cum Primate, & Senatoribus, Ducibusq; belli consilio, gerat. His actis XXIII. Novembr. solutus est conventus, sine minus composito, quod pleriq; nobilium ab hoste adeò propinquo, suis domi rebus metuentes, abitum præcipitarent; & Prussi insuper sui minus habitam rationem quererentur; aliqui vicissim auxilium laborantibus cæteris subtrahere interminati sunt.

Conventus raptim dissolvitur.

Archiepiscopus cum aliis Senatoribus nonnullis Varsaviæ mansit, perficiendis quæ in publicis adhuc agenda restarent. In primis Pontifici Imperatoriq; Romanis per literas gratiæ actæ pro impensâ rebus Poloniæ sollicitudine, simulq; quod gratissimum auditu fore credebatur, nunciatum est, Joannem Casimirum maximâ tandem consensione, & ipsorum etiam adversariorum pace, nuncupatum Regem. Mox & Svecorum Reginæ datum responsum; *jamdudum, sub Rege etiam defuncto, Rempubl. honestæ pacis, quàm belli cum Svecis cupidiorem, Ducis Curlandiæ pacificos conatus pro-*

Responsa Principibus exteris data. Uti & Reginæ Sveciæ.

tus probâsse. Similem animi propensionem cum literæ quoq; Reginæ & missus ab ipsâ Laurentius Cantersteinius Secretarius Status testentur, tanto ampliorem spem esse, communibus utriusq; gentis votis subscripturum Numen. Quod ad sequestros pacis attineret, eos in pactis nominatos. Ex quibus quia Britanniarum Rex domesticis discordiis attineatur, ejus vicem ut Respubl. Veneta suscipiat, sibi quoq; volentibus fore. Nec de loco difficiles esse velle. At Francofurtum ad Oderam situm, multis ex causis opportunissimum suis videri. Eò maturè venturos Delegatos, ubi de tempore à conciliatoribus Respubl. fuerit monita. Cæterum sperare se, rem gratam fore Reginæ, in Electione istâ, pondus habuisse commendationem ipsius, & pensi fuisse id, quod ad stabiliendum æternæ pacis fœdus facere, aut necessarium esse, visum sit. Testem actorum fore Cantersteinium; & eundem de iis quoq;, quæ jam non scribantur, relaturum. Cæteris Principibus, quorum legati aderant, Electionis eventus pariter cum multâ studii testificatione nunciatus est: si quæ verò postulata intulerant, ea pleraq; in proxima Coronationis Comitia rejecta fuêre.

Rex verò Electus non ante sceptro, quàm patriæ gravissimè laboranti manum apposuit.

ſuit. Scripſerat is jam antè per Georgium Jarmolevicium ad Chmelnicium literas, hortatus hominem, *ne Electioni ab exercitu Zaporoviano obſtrepi aut impedimentum poni pateretur.* Sed nuncius iſte tardius, ob morbi interventum, pervenerat ad Chmelnicium, uti ex reſponſo ejus, cujus autographum mecum habeo, colligere licet. Nunc verò ſimul ut in ſe ſuffragiorum conſenſum ire Princeps intellexerat, illicò Smarzevium Secretarium ſuum ad eundem Chmelnicium ablegat, Regem ſe jam Poloniæ nuncians, monensq; ſimul, ut miſsâ hoſtilitate reducat copias ſuas. *Reperit quandoq; etiam inermis apud armatos Majeſtas venerationem, addente ipſo cœleſti Numine principibus neſcio quid non auguſtum tantùm, ſed penè divinum, quo animos hominum, etiam barbarorum, percellant.* Chmelnicium certè breviſſimæ Regis literæ movêre, ut cum pactis Zamoſcianis ab urbe diſcedere promiſisſet, ad mandatum iſtud Regium ſine morâ exercitum omnem retrò in extremam Ruſſiam duxerit. Sed is etiam, antequam Smarzevius adesſet, velut propinquum jam ſceptro Regem odoratus, remittere cœperat animum, misſoq; Varſaviam eodem illo, qui ad Leopolin & Samoſcium conciliator pactorum exſtiterat.

Rex electus de Coſacis pacandis cogitat.

Chmelnicius Regem electum veneratur.

exſtiterat, Mokrſcio Canonico, quicquid hactenus à ſe, & Coſacis perpetratum esſet, eodem, quo ſæpè antehac, modo excuſare ſtuduerat.

Chmelnicio excuſat facta ſua.

Nempe magnâ ſe necesſitate in iſta facinora impulſos. Primum enim à non paucis Proceribus magnis emalis mactatos, poſteà etiam cum, ſuperatis Polonorum exercitibus meruisſent non contemni, non paucos ſuorum exquiſitis torminibus exagitatos, & deniq; in crucem actos. Mox ſe iterùm compoſitionum oſtentamentis inſopitos esſe, ſed hoſtilia alibi omnia ſuis nihilominus illata. Rerum ex eo tempere ſuccesſus in aperto esſe. Inde tamen minimè ſeſe inflatos, ſpirare illicita: quin adhuc potius patratorum ſibi veniam, ſed ſimul Magnatum quoq; illorum juſtam reprehenſionem petere. Spretis his deſideriis ſuis, manifeſtum futurum, ſe quoq; ipſos, & ſervitia ſua faſtidiri.

Rex Chmelnitio placidè reſpondet.

Quibus ritè expenſis Rex tandem ita reſpondit: *Gratam ſibi eorum ſub antiqui obſequii leges redeundi promptitudinem, & pro fido reſipiſcentis animi indicio esſe, quod, relicto Zamoſcio, pedem tulerint retrò. Clavam ferream (Bulavam Poloni vocant) & vexillum, ſummi à Rege in exercitum Zaporohianum imperii, inſignia, brevi ſe misſurum Chmelnicio. Facinora, quia eluere ea tanto*

tanto insignioribus inposterum servitiis polliceantur, condonare se, pœnitentiâ ipsorum contentum. Quod exercitum Zaporobianum in potestate Regis tantum & Reipubl. esse desiderarent, sibi quoq; probari. Neq; factum velle aliter. Nec quæ de unione seu coalitu inter Græcam & Latinam Ecclesiam facto querantur, amplius moratura pacem; & destinatos jam à se arbitros seu Commissarios, eam litem definituros. Quicquid jurium privilegiorumq; olim habuissent, quicquid insuper etiam ab illis Delegatis per æquitatem indultum fuerit, in proximis Coronationis Comitiis firmaturum se, dum ad eadem Comitia ipsi delegatos suos mitttant, debitâ modestiâ Majestati supplicaturos. Interim exercitus Polonicos procul ab ipsis habitum iri. Nec Commissarios amplius quingentis hominibus in comitatu ducturos. Pari numero & ipsum Chmelnicium ad capessenda militaris in Cosacos imperii insignia, & jusjurandum præstandũ, totiusq; transactionis istius negotium, adesse debere. Tartaros in Tauricam, agrestem multitudinem ad sua quàm primùm mittendam: & populatores ditionum globos, missis edictis publicis, revocandos. Deniq; exercitum in Zaporobianas insulas deducendum.

His

Chmelnicius ex Poloniâ redit in Ukrainam.

His literis acceptis, Chmelnicius tanto promptiùs reditum ex Poloniæ viſceribus maturabat; ſtimulum inſuper adhibente hyeme. Nam in terrâ à ſuis passim pervaſtatâ, graminum quoq; per alienum anni tempus vacuâ, immenſo illi hominum equorumq; numero defecturum pabulum videbat; minutiore verò exercitu, Poloniam, adeò jam non hoſtili tantùm violentiâ, ſed ſuâ quoq; ignominiâ irritatam, deniq; Capite jam novo animoſam, porrò laceſſere non audebat.

Commiſſarii deſtinati ad Coſacos.

Rex autem Electus cum Senatoribus deliberat, quos ad arduum iſtud conciliationis negotium adhibeat. Et tandem in ſex viros, rerum ſanè agendarum gnariſſimos, conſenſum. Caput omnium iterùm eſſe juſſus eſt Adamus Kiſielus Palatinus tum Braclavienſis, cui collegæ dati; Maximilianus Brzozovius Caſtellanus Kiovienſis, Albertus Miaſcovius finibus terræ Leopolienſis regendis præfectus, vulgò Succamerarius, Nicolaus Kiſielus Signifer Novogrodienſis Palatini frater, Jacobus Zielenius Pocillator Braclavienſis, Zacharias Dux Czetvertinius, additus deniq; Smarzevius Regi à Secretis. Hi lentè admodùm ſumptum ex Regni ærario adepti, vix decimâ ſextâ Januarii Anni 1649. Huiſciæ, Kiſieli

ſieli Palatini oppido, in Voliniâ extremâ ad Horinum ſito, convenêre, Pereaslaviam autem, quò ad colloquium ab hoſte invitabantur, ipſi alioquin Kioviam malentes, decimâ nonâ Februarii, hyeme gravisſimâ, delati ſunt. Hîc quid effecerint, poſt memorabo, ubi quæ tempore antecesſêre, expoſuero.

HISTORIÆ POLONÆ PLENIORIS

LIBER V.

Annus M. DC. XLIX.

REx, ubi pacis conciliatorum expeditioni ſatis datum temporis esſet, Cracoviam ad exſolvenda fratri defuncto juſta, & diadema exin ſuſcipiendum, habendaq; mox Comitia, circa novi anni auſpicia, profectus eſt. Quem multi Procerum comitati, alii inſecuti, multi etiam prævenêre. Erat Januarii decima quarta, cùm Rex equo inſidens, & umbraculo, quod quatuor urbis Conſules ferebant, adopertus, metropolin Regni ſui ingrederetur, præcedentibus ipſum Magnatum Equitumq; longâ & multum nitente pompâ, peditum item cohortibus ſupra triginta, turmis deniq; viginti quinq;,

Rex electus Cracoviam ingreditur.

Q quarum

quarum utrarumq; major pars ex civibus, reliquum ex Regiis Magnatumq; militibus constabat. Sequens dies exequiis defuncti Regis datus est, recepto hîc more, ut non nisi sepulto decessore. Rex Electus diadema capessat; fortassè ut sic inspectâ mortis pompâ, mortalitatis suæ admoneatur, & eò attentior accedat imperium, cujus rationes post mortem quoq; redditurus sit. Cadaver Regium ex coemiterio templi Mariani in arcem, octo equis, holoserico rubeo tectis, deducebatur: præeunte tum militum, sed arma inversa trahentium, tum juxta Sacerdotum Monachorumq; longissimâ serie. Quorum agmen claudebant tres Episcopi & Cracoviensis Suffraganeus, omnes Pontificali habitu induti. Hos sequebantur Vexilliferi provinciarũ, numero vigintiseptem, sui quisq; Palatinatûs signũ ferentes. Inter quos eminebat Regni Aquilifer Alex Coniecpolscius. Illis succedebant Canonici Cracovienses & Musici magno numero. Hinc Senatores conspiciebantur: ex quibus Castellanus Lublinensis vellus aureum, Palatinus Smolenscensis Sceptrum Svecicum, Lublinensis Polonicum, pomum aureum Polonicum Castellanus Sendomiriensis, Svecicum Voinicensis, Diadema Polocicum

Cadaver Vladislai Regis in Urbem deducitur.

Pompa funebris.

lonicum Palatinus Russiæ, Svecicum Mazoviensis, Magnus Cancellarius Sigillum, Ensifer Regni gladium, Mareschalci baculos gestabant. Senatorum vestigia excipiebat currus cadaver Regium vehens. Quem proximè sequebantur Dux Boguslaus Radzivillius, & Joannes Zamoscius; tandemq; Rex, Nuncio Apostolico & Palatino Brestensi comitatus. Inde magistratus Cracoviensis, & mox turba promiscua. In Arcis templo excipiebant Regem Archiepiscopus Gnesnensis, Cracoviensi & Cujaviensi Episcopis stipatus. Ubi sacro ritè peracto, Manibus porrò defuncti Regis ab Episcopo Posnaniensi Andreâ Szoldrscio honorâ oratione parentabatur. Posthæc Mareschalci ante altare baculos suos, Cancellarii sigilla gypsea, Jacobus Michalovius Tribunus Lublinensis clypeum, Sborscius hastam confringebant. Signum, quod cuspidi lanceæ affixum hærebat, à Rege ipso attollebatur. His actis, cadaver è pegmate, honori ejus structo, ad tumulum paternum, qui ponè templum est, deferebatur: Rege ipso deniq;, cum demittendum esset cadaver, funi manum admovente: testandæ scilicet erga fratrem mortuum ultimæ pietati. *Postero die idem alio solenni religiosoq; offi-

Tumulatur Vladislai Regis cadaver.

 cio

* *Rex in Scalkam tendit magnâ religiositate.*

cio defunctus est. Urbis Cracoviæ eâ parte, quæ Casimiria appellatur, sacellum est pervetus (Skalka vulgò vocatur locus) sed multo auro, picturisq; exquisitissimis splendidum. Inprimis autem celebratissimi per Poloniã Martyris S. Stanislai memoriæ sacrum habetur, sanguine ejus olim, cum altari illi adstans à Boleslao Audace occideretur, conspersum. Unde Rex ille diris devotus à Pontifice Romano Gregorio VII.; & porrò successoribus ejus deinceps impositum est, antequam diadema Regium capessant, ut adspersam Regno labem pio supplicio hîc expient. Quod à Regibus hactenus omnibus factitatum, Hic minimè omisit. Pedes quippe huc venit, & mox prono in terram corpore coram altari provolutus, & sacris porrò vespertinis, magno Procerum comitatu, solenniter operatus est. His ceremoniis velut lustrabatur ad Diadema, quod die sequenti XVII. Januar., tali ritu suscepit. E conclavi suo in Cathedrale arcis templum, S. Stanislao sacrum, tum verò, præter solitum, magnificis tapetibus undiq; exornatum, veste & ipse pretiosâ, ac ad hunc actum dedicatâ conspicuus, à Senatoribus deducebatur. Ubi cum in sellâ, contra altare positâ, consedisset, paulò post à duobus Episcopis ad altare

Coronationis solennia.

altare ipſum deductus, aliis omnibus in genua flexis, projectus & ipſe in faciem, manibus protenſis humi eoùsq; decubuit, dum litaniæ hymnus decantaretur. Poſteà erectus, ſacramentum ſolenne præſtitit, præeunte in hæc verba Archiepiſcopo:

Juramẽtum Regium.

Ego JOANNES CASIMIRUS, Electus Rex Poloniæ, Magnus Dux Lithvaniæ, Russiæ, Prussiæ, Mazoviæ, Samogitiæ, Livoniæ, Smolenſciæ, Czerniechoviæq́; &c. Nec non Svecorum, Gottorum, Vandalorumq́; hæreditarius Rex, per omnes Regni ordines, utriusq; gentis, tàm Poloniæ quàm Lithvaniæ, cæterarumq́; provinciarum Regno Poloniæ Magnoq́; Ducatui Lithvaniæ annexarum & incorporatarum, communi conſenſu liberè electus, ſpondeo ac ſanctè juro Deo omnipotenti, ad hæc ſancta JEſu Chriſti Evangelia. Quod omnia jura, libertates, immunitates, privilegia publica & privata, juri communi utriusq; gentis & libertatibus nõ contraria, leges Eccleſiaſticas & ſeculares, Eccleſiis Catholicis Romanis, Principibus, Baronibus, Nobilibus, civibus, incolis, & quibuslibet perſonis cujuscunq; ſtatus & conditionis exiſtentibus, per Divos prædeceſſores meos Reges, & quoscunq; Principes Regni Poloniæ, & Magni Ducatûs Lithvaniæ, præſertim verò Caſimirum Antiquum, Ludovicum,

cum (Lois nuncupatũ,) Vladislaum primum Jagiellonem dictum, fratremq; ejus Vitoldum, Jagiellonis filium Casimirum Tertium Jagielloniden, Joannem Albertum, Alexandrum, Sigismundum Primum, Sigismundum Secundum (Augustum,) Henricum, Stephanum, Sigismundum Tertium piæ memoriæ parentẽ nostrum, Vladislaũ deniq; Quartum fratrem nostrum, Reges Poloniæ & Magnos Duces Lithvaniæ, justè & legitimè datas, concessas, emanatas & donatas, ab omnibusq; Ordinibus tempore Interregni statutas atq; sancitas, mihi oblatas, tum pacta conventa, per Oratores meos cum Ordinibus Regni & Magni Ducatûs Lithvaniæ inita, manutenebo, observabo, custodiam, & adimplebo, in omnibus conditionibus, articulis & punctis in eisdem expressis: pacem quoq; & tranquillitatem inter dissidentes de Religione Christianâ tuebor, manutenebo, nec ullo modo, vel jurisdictione nostrâ, vel officiorum nostrorum, & statuum quorumvis autoritate, quenquam affici opprimiq; causâ Religionis permittam, nec ipse afficiam nec opprimam, ac ea quæ in Electione nostrâ Varsaviensi constituta sunt, & quæ in Conventu Coronationis nostræ constituentur, manutenebo, iisq; satisfaciam; omnia illicitè à Regno Magnoq; Ducatu Lithvaniæ & dominiis eorundem quocunq; modo alienata,

alienata, vel bello vel quovis alio modo distracta, ad proprietatem ejusdem Regni Poloniæ & Magni Ducatus Lithvaniæ aggregabo, terminosq; Regni & Magni Ducatûs Lithvaniæ non minuam, sed defendam & dilatabo, justitiam omnibus incolis Regni juxta jura publica, in omnibus dominiis constitutam, absq; omnibus dilationibus & prorogationibus administrabo, nullo quorumvis respectu habito, & si, quod absit, in aliquibus juramentum meum violavero, nullam mihi incolæ Regni, omniumq; dominiorum uniuscujusq; gentis obedientiam præstare debebunt, imò ipso facto eos ab omni fide, obedientiâ Regi debitâ liberos facio, absolutionemq; nullam ab hoc meo juramento à quoquam petam, neq; ultrò oblatam suscipiam, sic me Deus adjuvet, & hæc sancta Christi Evangelia.

Dicto sacramento, idem Archiepiscopus brachium Regis dextrum, humerum item sinistrum, & frontem deniq; sacro oleo inungit. Inde in sacellum Zadzicianum à duobus Episcopis deducto, toga alia, Episcopalem referens, circumjicitur; Senatoribus verò gladius, vaginæ aureæ inclusus, sceptrum, pomum aureum, quæ omnia in eodem sacello deposita tum erant, ferenda dabantur. Illa fercula gestantes, Regem *Inungitur Rex.*

iidem denuò ad altare ducebant, ubi post habita precũ solennia, Archiepiscopus cum aliis Episcopis, deniq; diadema capiti ejus imponit, mox & gladium porrigit, quem ille quater, secundùm mundi latera se circumagens, ita vibrabat, ut crucem toties figuraret. Gladio dein Ensifero Regni tradito, dextrâ manu sceptrũ, sinistrâ pomũ aureum ab eodem Archiepiscopo suscipiebat: sicq; ornatus, ab illo aliisq; Episcopis & Regni Proceribus ad solium Regale (sella erat holoserico, multoq; interlucente auro insignis, & in altiore suggestu, quasi theatro, posita) deducitur. In quo cum consedisset, illicò exemplum Antistitum secutus, genibus flexis, solennem hymnum, omni illo præsentium cætu concinente, decantat. Inde reversus ad altare, S. Eucharistiæ particeps fit; & tandem precibus absolutis, acceptâq; solenni benedictione, Diademate, sceptro, & pomo aureo iterùm (nam inter S. cœnæ solennia deposuerat ista) ornatus, claudentib9 latera ejus Nuncio Apostolico & Archiepiscopo, aliisq; Procerum præeuntibus, in palatium Regium reducitur. Nec multo post in conclavi Senatorio publicè pransus est, ministrantibus mensæ, præter cæteros, Boguslao Radzivillio Principe & Joanne Zamoscio: assidentibus non nisi

Prandium solenne post Coronationem.

nisi duobus illis Præsulibus, à quibus Regem è templo ductum diximus. Reliqui Senatores Proceresq; eodem in cœnaculo, mensis separatis excipiebantur. Ita ille dies convivio extractus est. Sequenti luce Rex ab Arce in Curiam urbis, eques procedebat, præviâ iterum splendidissimâ Senatorum, Nobilium, Militumq; insigniorum pompâ, Thesaurario etiam Curiæ Maximiliano Ossolinscio nummos alicubi missiles spargente. Hi unâ parte coronam *Manipulo*, familiæ Regiæ insigni, impendentem repræsentabant. Addita manus manipulum tenens: verbaq; circumposita: *Dominus assumpsit me*. Alterâ parte apparebat manus armata, Seram artificiosam, & in hâc nomen Regis complexa. Adscriptum circa: *Desuper compactum est*. In Curiâ à primo Consule Urbis, qui tum Ochocius Medicus & Academiæ professor erat, & Magistratu universo exceptus Rex; & mox illis recedentibus, trabeâ aliisq; Regiis ornamentis indutus, ex Curiâ tandem in theatrum, quæsitissimo apparatu in foro exstructum, deductus est. Istîc sedenti in solio, idem Urbis Magistratus adstitit, & digitis protensis, genibusq; flexis, sacramentum dixit. Mox & Consul Ochocius claves deauratas ad Regios pedes supplex deponebat; sex simul pocula ar-

Missilia sparsa.

Jurat Cracoviensis Magistrat9.

gentea, ſed auro obducta offerens. Poſteà Enſifer Regni gladium denudatum Regi porrigebat. Qui eo apprehenſo ſenos homines, tergum ſingulorum leviter percutiendo, in numerum Equitum auratorum, quos vocant, cooptabat. His actis in Curiam Rex, & mox ibi depoſitis ornamentis, in Arcem revertitur. Theatrum autem, & quo id obductum erat, pannus, more ſolito in prædam plebis ceſſit. Simul verò diſpoſitæ in foro machinæ detonuêre; paſſimq; ignes, ſolito artificio, in ſublime miſſi, fragore innoxio in aëre decrepabant. His lætitiæ conteſtationibus ſtrepebat totâ nocte propè civitas: ſed in arce ignis interim alius haud perinde ſanè feſtus, erupit. Qui neſcio quâ Aulæ puerorum incuriâ, prope conclave Regium pabulo inconvenienti illapſus, & mox proximis correptis, eò tandem procrevit, ut in contiguâ cœnaculo turri, quicquid uri aptum eſſet, depaſceret, ipſo etiam tecto, quod cupreum erat, defluente. Sed major damno terror fuit, aliis inſuper curioſioribus magnâ ſolicitudine in omen rapientibus caſum. Pleriq; periculum Regi Regnové ſed brevi flammâ deflagraturum augurabantur. Aliis ſpes bonas ſub Regis primordia pollui indignantes, mera gaudia & ex igne hoc neſcio quid ſereni,

Equites aurati fiunt à Rege.

Incendium in arce Regiâ Cracoviæ.

ſereni, etiam ſcriptis publicis portendebant. Dies ſequens XIX. Januarii Comitiorum auſpicio deſtinatus fuerat. Et paratus erat cum Senatu Rex poſt peracta in templo ſacra, auditamq; concionem, agenda aggredi. Sed quia id abſentibus nunciis, quos vocant, terreſtribus fieri ritè non poterat, his in ſuo conclavi multas inter ſe lites moventibus, aliquot dies fruſtrà extracti ſunt. * Ex Palatinatu Ruſſiæ duplices aderãt nuncii; quorum alteros in Electionis Conventu, nobiles, qui tum ex eâ terrâ adfuêre, creaverunt Varſaviæ, metuentes, ne in loco conſveto, quippe ab hoſtibus vel inſeſſo vel maleſecuro, id fieri non poſſet. Alteros reliqui nominaverant Przemysliæ, quanquam inter crepera belli & imminente jam hoſte, congregati. Qui jam illos Varſavienſes vitio creatos, nec in Comitiis pro Nuuciis habendos eſſe, pugnabant. Hi viciſſim, quod Varſaviæ electi eſſent, ſibi fraudi eſſe debere negabant, cum Electionis Conventu, rata habita eſſet ejusmodi nuncupatio, eademq; exemplis, inprimis autem iſtis Reipubl. temporibus, ſatis excuſari poſſet. Diu agitata res eſt; tandem tamen datâ ſecundum plures lite, pervicêre qui Premysliæ creati erant, quorum Anteſignanus erat Franciſcus Dubravius Premislienſis

Comitiorum initium XIX. Januarii, Anno M. IↃC. XLIX.

** De Directore nunciorum dissidia.*

mislienſis Succamerarius. Cùm poſteà de Directore cœtûs Equeſtris ageretur, acerrima denuò orta eſt inter Nuncios concertatio: intercedente inprimis Succamerario Rozanenſi Petricovio, qui rationem prius Pilaucianæ diſſipationis exigendam ab iis, qui iſtic rem adminiſtrâſſent; nequicquam aliis, ne intempeſtivo rigore tempora publica moraretur, ſvadentibus. *Fore*, ajebant, *locum & tempus cum curâ in iſtos inquirendi: ſed agendum ex more & lege, diemq́ adeò illis prius dicendam. Et paratum jam pridem illos in jus vocare Regni Inſtigatorem, niſi pleroſq́ militiæ muneribus adhuc implicitos revocare inde, cum publico damno, vereretur.* Alii acrius in has negotiorum moras invehebantur, minati etiam factâ proteſtatione domum redire. Et Rex ipſe mittebat ſubinde aliquos, qui ne tempora neceſſariis conſultationibus debita, litigando prodigantur, admonerent. Ita denuò perrogatæ ſententiæ Franciſcum Dubravium, Succamerarium Premislienſem, magnâ conſenſione Directorem conſtituêre. Qui & tandem XXVI. Januarii (totos enim octo dies diſceptationes iſtæ combuſſerant) Regi honorâ oratione de ſceptro gratulatus eſt. Cui Andreas Leſzcynius Epiſcopus Culmenſis & juxta Procancellarius

Pilauciana diſſipatio culpatur acriter.

Director fit Franc. Dubravius Succam. Premisl.

rius, poſtea Cancellarius, & deniq; Archiepiſcopus Gneſnenſis, reſpondit: *Regem liberrimis Polonæ gentis ſuffragiis, majorum ſuorum ſolio impoſitum, in laudatisſimis horum veſtigiis notare, quæ Reipubl. utilia noxiavé fuerint hactenus. Et jam thronum juſtitiæ conſcendenti, nihil aliud magis in votis eſſe, quàm ut ſe miniſtro, virtuti benè ſit, malos pœnæ ſuæ ſequantur. Novo hoc Diadematis vinculo non caput tantùm externum, ſed & animum arctisſimè Reipublicæ illigatum, perpetuò commodis ejus ſalutiq; invigilaturum; rationesq; cum Senatu initurum, ut quæ hactenus ipſam exedant turbentvé, amoveantur. Et jam nunc ſolicitudinis pro Regni ſecuritate ſpecimen, in cæptâ pacis tractatione, magno publicæ ſpei autoramento, effulgere. Cupidius equidem Regem, integræ florentiq; Reipubl. manum admoturum fuisſe. Sed & qualem ſuperi tradant, ſuſcipere; vulneribusq; ejus opem, quam posſit, maximam præſentisſimamq; polliceri. Vota gratulantium accepta Regi eſſe, &, ut Cœlum ea ſanciat, optare. Ad oſculationem deniq; manûs, quam ſuperi bonis beneficam, malis ſeveram, hoſtibus terribilem faxint, patere jam accesſum.* Ubi finierat Epiſcopus, ſupplex Dubravius ad Regem accesſit, manumq; ejus oſculatus eſt.

Directori reſpondet Andreas Comes de Leſzno.

Quod

Cancellarius proponit deliberanda.

Quod & reliqui Nuncii; & posteà delegati urbis Cracoviensis ex jure veteri, nec non Vilnenses fecêre. Exin Magnus Regni Cancellarius prolixè præfatur *de Regis affectu atq; erga publicum studio, tantò incitatiore scilicet, quanto hanc Regni quasi lampadem à morte invictissimi fratris, langvidiùs lucentem susciperet.* Et deniq; argumentum futurarum deliberationum proponit.

Ac primum quia Vezyrus Turcicus, scriptis ad Archiepiscopum literis, Tartarorum cum Cosacis conspirationem Imperatori suo non displicere, significet: Regi consultum videri, Legatum ad Turcarum Imperatorem mittere, qui pactorum conventorum ipsum admoneat.

Ad minas Orientis Tartarorumq; violentiam retundendam, Moschorum amicitiam armorumq; societatem utilem fore. Cujus cum jacta jam sint superiori legatione fundamenta, mittendos, qui rem benè cœptam absolvant firmentq;.

Cum Regno Sveciæ æternæ pacis tractationem utilem necessariamq; videri: quam ad rem, cum Rex viam quodammodò munierit, & certi Principes sequestram operam polliceantur; hanc quoq; curam non inter postremas esse debere.

Has

Has ad Legationes cum sumptus non exigui requirantur, ii unde haberi possint, ineundam rationem.

Finium custodiæ intendendam curam, inprimis Russiæ laborantis & Cracoviensis provinciæ protectioni.

Ante omnia de belli apparatu cogitandum. Delégatis pacem cum Chmelnicio tractaturis sumptus procurandos, & qui jam ab Ærarii curatoribus dati sint ex publicis provéntibus, à Republ. ratos habendos. Meditandum insuper, quale responsum Cosacorum nunciis, qui expectentur, dari expediat: & denique quomodo in posterum exercitus Cosacorum disponendus.

Cum Palatino Cracoviensi, de salis-fodinis ejus agendum, tentandumque, an illæ per commutationis contractum Reipubl. addici queant.

Reginæ & Principis Caroli, ut habeatur ratio, Regem percupere.

Denique monere, ut probè subductâ temporum ratione, animisque in solida rerum seriò conversis, debitas utilibus negotiis horas, inanibus nolint conterere. Hæc Cancellarius. Dubravius verò nomine Collegii Equestris à Rege *distributionem vacantium Reipubl. bonorum, atque iis ut exules inprimis subleventur, petit; tum Legi de bonis muneri-*

Dubravius Nobilitatis desideria proponit.

muneribusq; publicis, quæ ab uno teneri vetitum sit, satisfieri poscit. Porrò rationem Senatusconsultorum & deniq; accuratam, rerum ad Pilavecias gestarum, à Ducibus, aliisquè benè peritis relationem postulat, quò judicare liceat, quâ culpâ exercitus ille dissipatus, & tanta Reipubl. labes inusta sit. Cancellarius respondit: *Regem in hâc Republ. natum enutritumq; jura illius nota habere, iisq; etiam in distribuendis bonis honoribusq; publicis omninò satisfacturum; sed post audita Senatorum suffragia. Senatusconsultorum rationem, in publicis tabularii actis, patere cuivis poscenti. Pilavicense ulcus quando refricare lubeat, optandam esse Principis Dominici Palatini Sendomiriensis præsentiam: qui nunc fratris sui morte domi attineatur, promitti tamen ejus adventum; hunc proinde operiendum.* Postero die cum loqui Archiepiscopus ordiretur, unus ex nunciis Equestribus Twardovius, vir disertus, interpellavit sermonem, & *vacantium Reipubl. bonorum distributionem,* consultationibus omnibus præmittendam ursit, legem anni 1607. allegans. Eam etsi non satis liquidam alii dicerent; Rex tamen, ne mora cæteris negotiis fieret, per Cancellarios publicè, quid cuiq; bonorum vacantium dedisset, recitari jussit. Sed Prute-

Vacantia munera publica.

Prutenicorum nulla facta est mentio, quæ multum dein turbarum his ipsis Comitiis concivêre. Nunciorum porrò Equestrium Director, Senatoribus solitas deliberationes aggressuris Trubecense negotium & Cameneciæ ultimi adversus Orientem propugnaculi curam, deniq; disciplinæ militaris, in præsidiarios, extremæ Russiæ graves, asseverationem commendabat. Hinc tandem orsus Archi-Episcopus, quicquid sub Interregno Ipse, cum Senatu Consiliario, publicè egisset, latè enumerat. *Nempe mortem à se Regiam, & mox duplicem Exercitûs cladem, simul ut sibi innotuisset, ritè publicata, civesq; admonitos, ut providerent, ne quid amplius detrimenti Respubl. pateretur. Inde, indictis conventibus, ad ferendam publico opem Palatinatus singulos concurrisse. Se verò Varsaviâ, prætorianam defuncti Regis legionem, trium mensium stipendio instructam, ductore Ossinscio, laboranti Russiæ properè submisisse. Eodem fine & Christophoro Przyjemscio & Sigismundo Dönhofio Præfecto Sokalensi, faciendorum delectuum datum negotium. Inde Varsaviam convocatos Regni Ordines, de salute publicâ consultâsse. Ubi nihil salubrius Reipubl. repertum, quàm amicâ compositione hostiles impetûs inhibere: & commissam*

Archiepiscopus acta Interregni recenset.

Convocatio.

R *eam*

eam curam Palatino Braclavienſi. Nec aliâ ſpe voluntatumq́ue inclinatione dimiſſos tum è vonventu nuncios Coſacorum: cum eorum aliqui, etiam ante Conventum, ad ſuos relegati, amicæ ejuſmodi ad literas ipſorum reſponſionis promiſſum deportâſſent. Interim habitis per ſingulas provincias delectibus, conflatum quidem exercitum, ſed ei Ducem defuiſſe. Tribus itaque qui promptam Reipubl. operam obtuliſſent, probaſſentq́ue ante non ſemel, ſummam rei commiſſam. Nam Viſnovecium Principem, ſerò ex ultimis Ruſſiæ receſſibus emerſiſſe; haud ſanè alioquin poſtponendum ulli reliquorum. Quippe, antequam alii militiæ regimen ſuſcepiſſent, aut conduxiſſent militem, data ab hoc egregia virtutis & pro Republ. vigilantiæ ſpecimina. Ab eo enim & Palatino Kioviæ Januſſio Tyskievicio, qui comes ipſi adfuerit, diu feliciter coercita perduellium agmina. Inde animos creviſſe cæteris civium; Et cum poſtea non modicæ ex omnibus Poloniæ ditionibus confluxiſſent copiæ, iis conſilium inceſſiſſe hoſtem aggrediendi. Deventum ad Pilavecias; ibi caſtra, ſed, ut ferunt rerum gnari, loco perimportuno, poſita. Falſis dein rumoribus territum exercitum: & ſcilicet ſexaginta millia Tartarorum immenſæ jam ante multitudini Coſacorum acceſſiſſe, ſparſum cre-

Coſacici, Legati.

Duces militiæ.

Pilauciana macula.

ſum cre-

sum creditumq; esse. Neq; Ducibus inter se, nec militi cum Ducibus satis convenisse. Planè autem omnibus Divinam incubuisse iram, ob injurias, quas in itinere passim patriæ suæ incolis intulissent. Et hinc præcipuè factum, ut paulò post egregius ille exercitus, hoste vix viso, diffluxerit. Cæterum ab initio sibi visum esse optimum, afflictæ Reipubl. remedium, si sub unum caput quàm citissimè recolligeretur: sed Russiæ aliarumq; provinciarum non paucos cives intercessisse consilio, & si ipsis invitis Electio institueretur, divortio facto, alium circumspicere Regem minatos. Ita comperendinatâ Electione, haud fuisse, qui dispersum profugumq; exercitum colligeret. Nam ad Pocillatorem vix paucos, nec multos ad Palatinum Russiæ Visniovecium, quanquam de virtute & curâ erga Rempublicam suâ nihil remittentem, revertisse. Tandem fortunam Polonos diu destitutos clementiore paulò vultu respicere cæpisse apud Zamoscium. Cui urbi præter alios Ludovicum Veiherum cum legione Prussicâ, & trecentis fratris sui Palatini Mariæburgensis Dragonis, bono Reipubl. fato succurrisse, dignum profectò utrumq; gloriâ immortali & insigni Regis gratiâ. Hærente illic fortunâ Chmelnicii, conventum interim Varsaviæ super eligendo Rege habitum, quem & ipsum se Zamoscianorũ Virtus.

 in com-

in compendium redactum voluisse, ut tantò citius caput haberet Respubl., sine quo illa vivens vidensq́; periret. Et id unicè salutare consilium ab eventu, quanquam seriùs, approbatum; cum, simul atq; Rex renunciatus esset, sine morà hostis ad mitiora conversus, copias reduxerit. Id felix Regis auspicium, omnia prosperrima in posterum portendere, si ex pietatis normâ res suas agere, si justitiam animo incorrupto, exercere; (quod omnes omninò sperent) perrexerit. Ac quia pacis tractationi, cui jam incumbatur, non ita fidendum sit, quin exercitûs reficiendi simul calere debeat cura, scire Regem oportere, quas copias nunc unà cum sceptro accipiat. Superesse primùm eas, quæ per Palatinatus collectæ, vel ad castra Pilauciana non pervenerint, vel eadem castra, fatali illâ correptæ sideratione, deseruerint. Superesse deinde milites, qui posteà Leopoli fuerint conscripti. Aliquos etiam ex primis cladibus superstites, ad stipendia rediisse. Non paucos denique post illas clades, ex ordinario tributo conflatos restare. Primas illas per territoria collectas, in affligendâ paupere plebe, nullum adhuc sibi modum ponere: adeò ut vix sperandum sit, cœlum propitium habituras, cujus iram in ipsas tot inopum lachrymæ provocarent. Meliorem hâc in re hostem,

Electionis properatæ beneficia.

Exercituum reliquiæ.

hostem, qui injuriis ejusmodi coercitis, agricolas quietos, & inde omnia annonæ copiis referta habeat. Legationem ad Turcarum Imperatorem necessariam sibi videri. Minimè enim ferendum contemptum, quem in literis suis Vezyrus ostendat. Ad Moscos quoq; firmandæ amicitiæ causâ mittendum. Cum Svecis ordiendum de pace colloquium. Reginæ viduæ æquum esse prospicere, ne habeat quod queratur. Principem quoq; Carolum profusis in auxilium laborantis Reipubl. sumptibus, gratitudinem meruisse. Reliqua post se dicturis committere, unum tamen adhuc rogare, ut Palatini Mariæburgensis Jacobi Veiheri, missis nuper Zamoscium trecentis Draganis, optimè de publico meriti, ratio habeatur.

Legationes expediendæ.

Archiepiscopum excipiebat Petrus Gembicius Episcopus Cracoviensis Dux Severiæ: Is verò *Regi Regnum, Regem gratulans, Legationes à Cancellario propositas, ab Archiepiscopo approbatas, sibi quoq; ajebat probari. Et ne sumptus desint, ex bonis vacantibus reliqua istuc destinanda. Urbium limitanearum defensioni tantò plus, quàm hactenus, impendendam curæ; quantò magis jam pateat, malè esse Reipubl. sine urbium munitarum receptu. Tractationis cum Cosacis finem, his Comitiis, haud esse expectandum. Nominandos*

Episcopi Cracoviensis Oratio.

Urbes utiles & necessaria regno.

nandos itaq; ex Senatu & ordine equestri qui nomine Reipubl. citra Comitia etiam incepto operi imponere possint supremam manum. Proventuum mensæ Regiæ destinatorum attentiorem in posterum habendam curam, quò Regiæ necessitati dignitatiq; rectius quàm factum hactenus, consulatur. Reginæ & Principi Carolo gratum à Republ. affectum omninò deberi; Militem dedecus Pilavicense, maturato saltem in unum regressu, & modestiâ expiare debuisse. Et quia id hactenus non factum, pœnam mereri. In posterum verò præsidiarium Reipubl. exercitum ita constituendum, ne à finibus Regni is unquam abscedat. Eò aliquas ex limitaneis præfecturas addicendas. Conficiendis belli sumptibus servituram rei monetariæ procurationem, & inprimis peregrinæ taxationem monetæ. Agrarium insuper tributum indicendum, non tam rusticis quam heris ipsorum. Esse porrò ordinariam militum manum, quæ ex certo agrorum modo Reipubl. mereri debeat: eam desvetudine quodammodò obsoletam, in usum & ordinem revocandam. Captis belli ducibus lytrum, ex præfecturis vacantibus procurandum. Ærarii præfectum Danielovicium fideli opum publicarum custodiâ ac erogatione gratias à Republ., Ducem verò Visniovecium, multis pro Regni salute

Belli sumptus.

Miles jugeralis.

salute laboribus susceptis, præmium mereri. Ubi is Regi Regnoq; omnia prospera à Deo precatus finierat; Archiepiscopus denuò orsus queri cæpit *de traductâ suâ à nonnullis innocentiâ, qui summum in exercitûs imperium centum millibus florenorum ab ipso venditum jactarent. Regem obsecrans, ut calumnias istiusmodi, quibus suum pro Republ. studium malepensatum irent malevoli, compesceret; facturam istuc eorum, quæ publicè sub interregno à se acta essent approbationem.* Sequenti die Nicolaus Gnievossius Episcopus Vladislaviensis & Pomeraniæ *ortum Regno post nubila Phœbum gratulabatur, &* Regias virtutes facundè edisserens, *ex iis omnia porrò faustissima publicæ rei ominabatur. Quam equidem multarum gravissimarum ægritudinum confluge laborantem, ab ipso,* ajebat, *suscipi. Primò enim dissolutam & fræni expertem esse militiam. Et ob hanc disciplinæ labem exercitus priores fusos cæsosq; alterum autem ad Pilaucos inexpiabili maculâ adspersum. Secutos impium militem gemitus pauperum; & contra ipsum pro hostibus stetisse. Primò omnium itaq; adducendas esse laxatas jam nimis disciplinæ castrensis habenas; & ad antiquam severitatem exercendam juventutem; quæ longâ pacis desidiâ in mol-*

Querela Archiepiscopi.

Episcopi Cujaviensis Oratio libera.

Militia.

rò nervum quoque belli deesse Reipublicæ. Cui rei resarciendæ utile fore, ærarii curæ præfectos rationem publicorum proventuum publicè reddere. Et quia donationibus Regis elanguerit ærarium, has sub trutinam, constitutis in id arbitris, vocandas esse. Et sumptus privato Regis ærario mensæq; destinatos restrictiùs in posterum administrandos. Deniq; Ordine nunc carere Rempubl. Eum à justitiæ dicasteriis expectandum. Ut scilicet cuiq; suum citra prolationum fastidia, citraq; corruptionum interventum reddatur jus: ut benefactis merces, flagitiis pœnæ respondeant: Utrobiq; enim modi migrationem noxiam, & scilicet nimiis etiam præmiis virtuti offici; cum uni dantur, quæ in multos dividi poterant. Huc multum utiles fore Regi consiliarios perspicaces, probos, Patriæ amantes, dignitatis Regiæ studiosos. Tales itaq; Principi quærendos, atq; etiam domesticis pietatis & omnigenæ virtutis exemplis faciendos. Facile in principis mores abire aulam. Cæterum tantis, quos expresserit defectibus mancam Rempubl. multis insuper gravissimis malis atq; oneribus jam præcipuè subditorum rebellium perfidiâ. Cui infringendæ precibus advocandam Dei dexteram, & simul prudens Regiæ Majestatis regimen adhibendum. Pœnam meruisse perduelles,

Nervus belli.

Ordo & disciplina restauranda.

Consiliarii Principis.

Onera & pericula Reipubl.

sacris istis opibus exsurgant firmenturque, jam & Lingvarum licentiâ, sacrorum ministros à multis perstringi, haud pensi scilicet habentibus, in Deum redundare istiusmodi injurias. Tempore belli Chotimensis quendam, non obscuri nominis, de pecuniæ in belli sumptus acquirendæ rationibus consultum, Judæis & similibus purgamentis per contemptum sacrificulos annumerâsse. Sed illum vindicem Numinis iram expertum, unà cum familiâ & stirpe suâ interiisse. Inter onera denique Reipubl. suspectam vicinorum Amicitiam jure reputari. Quare fœdera cum iis gentibus, quæ jam toties nominatæ sint, pacisque negotiationes haud derelictui habendas. Turcici inprimis Imperatoris quærendam benevolentiam, & de Tartarorum injuriis apud eum expostulandum. Hos verò ipsos armis impetendos. Aliud olim sibi visum, & improbata à se Regis Vladislai in eo negotio consilia. Sed nunc, magistro rerum eventu, doctiorem se, sententiam mutare. Administrandi ejus belli rationem secretò, si requiratur, explicare malle. Armamentariorū verò & apparatuū bellicorum minimè seponendam curam. Quod ad reliqua attineret, in his ea, quæ ante ab aliis dicta essent, sese comprobare. Præcipuè Reginæ omninò liberalius prospiciendum esse. Haud illi suam in commu-

Legationes decernendæ.

Tartari impugnandi.

Reginæ consulendum.

communicatis Regi marito opibꝰ propriis facilitatem fraudi esse debere. Famæ defuncti Regis consulendũ, animamq; ejusdem, quantum fieri possit, exonerandam. Etiam Principi Carolo, pro effusis in Reipubl. necessitates sumptibus, gratiam luculentam referendam: adeoq;, si quæ vacarent, conferendas ei Abbatias. Aliorum deniq;, qui de Republ. benè meriti essent, habendam rationẽ. Inprimis Ducis Visniovecii, Andreæ Firleji Castellani Belzensis, Stanislai Lanckoronscii Camenecensis Castellani, Ludovici Veiheri Palatini Pomeraniæ, Nicolai Ostrorogii Pocillatoris Regni. A quibus & edita multa jam opera verè egregia; & majora expectanda, si justis adminiculis erigantur. Exules tandem beneficiis regiis adjuvandos, iis inprimis, quæ in natali, aut habitatâ cuiq; Provinciâ vacent. Neq; enim convenire, ut Rutheno apud Camenecíam, vel nobili Prusso apud Dantiscum dentur possessiones. Deniq; petere se, non tàm suo, quàm Palatinatûs sui nomine, qui id & internunciis suis demandaverit, ut Episcopi Vladislaviensis proxima ab Archiepiscopo sedes, nullis controversiis amplius aut protestationibus solicitetur. Quod restet, Regi quàm florentissimum regimen precari se, & ut quietius serò olim successori tradere Imperium possit, quàm ipse nunc accipiat, Deum orare.

Benemeritis præmia danda.

In ean-

In eandem ſententiam ſed brevius paulò, quòd omnis materia occupata & exhauſta videbatur, reliqui etiam qui aderant Epiſcopi; præcipuè Culmenſis, Andreas Leſcinius, qui Vice Cancellarius juxta erat; & poſt hos Palatini; Breſtenſis inprimis, Smolenſcenſis & Mazovienſis, hisq; finientibus Caſtellani complures, interq; eos principe loco Stanislaus Witowſcius Sendomirienſis, & deniq; Mareſchalci perorabant.

Poſt hæc de Legationibus ad exteros Principes expediendis Magnus Regni Cancellarius Oſſolinſcius diſſeruit, nominans ſimul quos mittendos judicaret. In Moſcoviam deſtinabat Leonem Sapieham M. D. Lithvaniæ Vicecancellarium. Ad paciſcendum cum Svecis deſignabat Joannem Leſczynium Comitem in Leſzno Caſtellanum tum Gneſnenſem, Zbygneum Goraiſcium Caſtellanum tum Chelmenſem, Boguslaum Comitem de Leſzno, majoris Poloniæ generalem, Sigismundum Guldenſternium L. Baronem, Præfectum Stumenſem, tum & Mariæburgenſem Oeconomum: quibus Lithvani ex ſuis quem lubuiſſet, adderent. * Idem Leoni Sapiehæ, quem modò nominavimus, publicè gratias agebat pro ſummo in pa-

Legationes decretæ.

** Sapiehæ Vice-Cancellario Lithvaniæ gratiæ aguntur publicè.*

in patriam ſtudio, quod is, ter mille militibus ſuo ære conſcriptis & ad reſtinguendum commune incendium miſſis, raro & in omnem poſteritatem celebrando exemplo, oſtendiſſet. Cum Coſacis conſilio potiùs, & benignè quàm vi agendum ſuadebat, Regis Hiſpaniarum fortunam allegans; cui prima in Hollandos ſeveritas tot provinciarum diſpendio conſtiterit.

Archiepiſcopo gratiæ aguntur à nobilitate.

Orationibus Senatorum auditis, ad judicia Rex convertebatur, & jam cauſæ diverſæ proponi agiq; cœperant. Sed proferri mox res iſtas omnes oportuit, quod Ordinis Equeſtris nuncii dari ſibi Senatum poſtularent. Quod ubi fieret, ante alia Archiepiſcopo Gneſnenſi, ut Regni Primati, pro ritè adminiſtratâ tempore interregni Republicâ ab Epiſcopo Cracovienſi Gembicio, præſentibus nunciis, gratiæ actæ ſunt. Inde orſus nunciorum Director Dubravius, eadem, quæ ante, ordinis equeſtris nomine, Regem orabat: ſimul bona muniaq; publica quæ in quoq; Palatinatu vacarent, de ſcripto recitans. Inter ea Pinſcenſcium oppidũ numerabatur, quod manifeſtâ cum Coſacis conſpiratione poſſeſſionum ſuarum jure excidiſſet. Reſpondit Cancellarius nomine Regis, *memorem fuiſſe ipſum de vacantibus iſtis bonis. Et jam nunc quid*

Vacantia bona.

de iis

de iis constituisset, significatum Nunciis voluisse. Simul quid cuiq; ex Regni possessionibus vel dignitatibus obvenisset, recensebat. *De Prussicis ampliare Regem, ut cum nunciis ejus Terræ agere ante super iis controversiis possit. Illa tamen, quæ filius suus nuper defunctus in Prussiâ tenuisset, sibi in solatium orbitatis & doloris à Rege data. In cæteris, quæ postularent, jam nunc cum curâ dispicere Regem, ut ipsis satisfiat.* De Pinscensium civitate respondebat Sapieha Vicecancellarius Lithvaniæ; *non posse eam, antequam criminis convicta esset, capite diminui, multarivé fortunis. Et porrò si quid inde obventurum sit, id Regi deberi; inter cujus bona illud oppidum censeatur.*

De Pinscensium proscriptione.

Posteà Palatinus Sendomiriensis peroravit. *Qui in proximo Electionis Conventu non auditum se, & sinistris tamen judiciis notatum, atq; adhuc ubiq; notari,* querebatur. *Cum tamen non ipsi maculæ Pilavicensis culpa, sed iis potius, qui nescio quâ paris potestatis opinione imperium ipsius dedignati idem apud alios etiã vile reddidissent, imputanda sit: quemadmodũ ex relatione quam dudum Archiepiscopo reddiderit, appariturum sit.* Ea tum publicè legi jussa, non exilem mox animorum exacerbationem convicit: adeò ut Præfectus Lomzensis, quod se inter alios perstrin-

Palatinus Sendomiriæ purgat se de Pilauciana dissipatione.

perstringi intelligeret, falsi accusaret relationem. Alter per, quicquid cœlo terrâve carum haberet, dejerabat, vera esse, quæ istic scripsisset. Alter quæsitores postulabat, rem omnem propius cognituros. Incaluerant animi, & magis magisq; verbis exasperabantur. Donec Rex jurgio tali, & inprimis Præfecti verbis offensum se non dissimulans, per Adamum Cazanovium Mareschalcum Aulæ, honoris, qui Majestati Regiæ & Senatui deberetur, acri sermone omnes admonuit.

Postero die nuncii terrarum Prussiæ, horâ præstirutâ, in interius Aulæ conclave admissi sunt: facto ante per Sigismundum Güldensternium L. B. Præfectum Stümensem, intimæ apud Principem admissionis familiarem, de negotiis tractandis, prætentamento. Posteà verò, omnibus amotis, Cancellarius præsentis jam Regis voluntatem nunciis eloquebatur: *Regem nempe jura terrarum Prussiæ, quibus munera & bona illius provinciæ Indigenis addicantur, secundum antiqua instituta & leges etiam Anno 1647. firmatas, sarta tectaq; habiturum.*

Cum Prussis agit Rex de eorum gravaminibus.

Ærarium ejus terræ pariter prisco & hucusq; semper observato more administratum velle.

Præsi-

Præsidium Pucense nonnisi indigenæ commissurum, cæteraq; circa illud præsidium mota, ubi in Prussiam venerit, adhibitis in curæ partem Consiliariis Prussiæ, compositurum.

In vectigalibus Regiis quòd difficultates moveantur Prussis, Regi ingratum esse: sed quia res nondum ipsi explorata sit, cum Cancellariis & Thesaurariis Regni eâ super re conferendum fore. Optimum verò factu videri, ut majores Prussiæ civitates vectigalia conducant, juri suo sic tantò faciliùs consulturæ. Appellationes à judicio Assessorum Prussiæ ad Regium Relationis forum in causis rei judicatæ, aut ubi partes sponte se jure appellationis abdicant, non permitti equidem, & jure non permitti, etsi aliis in causis eas Rex haud prohibeat. Stata tempora causarum Prutenicarum cognitioni præfiniri non posse: & nec Electorali Prussiæ præfinita ulla esse. Tamen certos in hebdomadâ dies iis assignaturum, & porrò nè frustraneis itineribus sumptibusvé fatigentur, judicia ipsis maturè significaturum. De privilegiorum Janicovianorum falsitate aliunde jam inaudisse Regem. Quia verò institutis antehac eam in rem inquisitionibus, partibus non sit satisfactum, perscrutando penitiùs negotio cognitores missurum, cum

S Con-

Consiliariis Prussiæ rem omnem excussuros Regiq; relaturos. Interim decreta, quæ nonnisi in illis privilegiis fundamentum haberent, in suspenso habitum, neq; publicis tabulariis insertum iri.

Janicoviana privilegia. Verùm privilegia illa, qualia sint, verbo indicandum est. Nomen ea accepêre à Janicovio quodam, nobili homine, qui his proximis annis multa exoletæ vetustatis diplomata in ruderibus arcis cujusdam Pomeranæ reperisse se jactitans, caro ea venditabat, dubia passim in Prussiâ possessionum jura redditurus, nisi alii proceres, & cum iis Dantiscani, præeunte inprimis Adriano de Lindâ Præconsule, tum ad Conventus Prussicos subinde misso, suspectam hominis negotiationem reddidissent, & tandem ipse impostor lite cum alio nobili viro susceptâ, vi oppressus, periisset.

In Electionis Conventu (ut ad rem institutam redeam) si quâ in re læsi sint Ordines Prussiæ, Regi id minimè imputandum.

In causâ limitum inter bona Regalia, ut vocant, terrestria non difficilem fore Regem; dummodo juri Majestatis, & bonorum Regalium nihil decedat.

Tidenhofiana possessio, an ad œconomiam Mariæburgensem pertineat, non disquisitum Regi, & cum à Sigismundi patris temporibus à Condu-

à conductoribus habitam illam meminerit, eam à se quoq; jam elocatam. Contractum istum sub hæc imperii sui primordia factum, irritum fieri, grave Regi, nec Ordinibus decorum; elapso contractûs tempore, aliam rationem de fundo isto & magis ad votum Ordinum, initurum Regem.

Quod ad bona attineret, quæ tempore belli Svecici desolata, & in spem reparationis, certis privilegiis atq; à tributo publico immunitatibus essent prædita, (Emphyteutica hinc dicta) ea privilegia & immunitates ad præfinitum usq; tempus rata habiturum Regem: nec iis decreta, in Interregno facta, quicquam derogatura.

In posterum tamen, nulla amplius ejusmodi privilegia postulanda esse. Et quia eorum prætextu fraus fiat ærario; per instigatorem Regni diem dicendum iis, qui dicta privilegia eò protendant, ubi illis locus non sit. Præfecturam Mariæburgensem non solis tantùm Prussis, sed aliis etiam Regni incolis conferri posse, Regi omninò persuasum fuisse, eoq; Joanni Comiti de Leszno Castellano Gnesnensi viro optimè de Republ. merenti, collatam. Si tamen id juri suo adversum esse nuncii Prussici in consessu Ordinis equestris ostenderint, effecturum Regem, ut Castellanus dictâ præfecturâ cedat.

De Præfecturâ Brodnicensi pariter Regem Ordinibus gratificaturum post fata hodierni possessoris (is erat ipse, qui loquebatur, Cancellarius) *ne posteà ulli, nisi indigenæ detur.*

Deniq; Regem, in universum, Ordinibus Prussiæ paternum affectum & juge pro juribus ipsorum non conservandis tantùm, sed & augendis studium spondere.

Cum finîsset Cancellarius, digrediebatur Rex: Nuncii verò inter se capita conferebant, quid jam factu porrò opus esset, deliberantes. Ac res ejus momenti erat, ut super eâ meritò Consiliarii etiam Prussiæ consulendi viderentur. Sed hi tum nulli aderant, præter duarum Prussiæ insigniorum Civitatum delegatos. Elbingenses Matthiam Richterũ miserant, Consulem & Syndicum suæ civitatis, eundemq; Regium Juris-Consultum. Dantisco tres aderant. Quorum caput erat Adrianus von der Linde Præconsul, postea Mirachoviensi præfecturâ à Rege donatus, alter Georgius Bömelius Consul, posteà pariter Præ-Consul, tertius Vincentius Fabricius Syndicus. Cum his, etsi die postero de publicis Prussiæ negotiis, consilium inire Nuncii decreverant, haud successit tamen deliberatio, quod primariis Prussiæ Consiliariis absentibus,

Delegati Prussicarum Urbium.

tibus, nihil in tam arduis sciſci poſſe videretur. Interim Nuncii reſponſo Cancellarii haud contenti, magis magisq; ad agendam jurium ſuorum curam, ſponte ſuâ, mutuoqvé hortatu, incendebantur. Adeò ut exinde aliquot diebus in conſeſſu ordinis Equeſtris acerrimè cauſam ſuam urſerint; in pactis conventis, proximâ Electione ſui non habitam rationem, multisq; in rebus juri Pruſſico usq; contraveniri vehementisſimè querentes, nec quicquam aliud permittentes agi, antequam ſuis poſtulatis ſatisfieret. *Pruſſi nondum contenti.* Alii his cætera &, ut ipſis videbantur, graviora poſthaberi indignantes, longis diſceptationibus Pruſſos à propoſito dimovere laborabant: ipſi tamen etiam inter ſe disſoni, & quid primò, quid ſecundo deliberandum esſet, ſtatuere impares. Erant, qui arcendi hoſtis, Regniq; defendendi curam omnibus præmittendam ducerent. *Disſenſiones circa agenda.* Quò cum militiæ regimen pertineret, in eo ut Dux Viſniovecius à Rege confirmaretur, petendum ajebant. Alii de corrigendis erratis, quibus à legum pactorumvé normâ deviatum esſet, deliberandum ſvadebant: quo in numero quidam erant à Religione Romanâ disſidentes. Alii ab ærarii Præfectis acceptorum expenſorumq; rationes poſtulabant. Dum de his fluctuaretur,

tur, militum etiam ex Corſunenſi clade ſuperſtitum nuncii intervenêre: Ducum ſuorum, nec non commilitonum quorundam redemptionem, ſtipendia debita, tum & gratam omnium remunerationem & mutilorum alimoniam poſtulantes. Quorum cauſam apud Regem agere, Director nomine nunciorum ſpopondit. Erant alii quoq;, qui Lanckoronſcii Caſtellani Cameneceníis, copiarumq; quæ cum ipſo feliciter in Podoliâ rem geſſiſſent, rationem habendã dicerent. Nonnulli Firlei Caſtellani Belzenſis, quidam & Oſtrorogii Pocillatoris & deniq; Corniakti Aulici Regii rem agebant. Allatæ quoq; literæ Fromundi â Ludinghauſen, nominati Wolffii, Tribuni, Regii, dein poſt Chriſtophorum Grodzicium defunctum, rei armamentarii præfecti Generalis, qui curam Prætoriæ legionis, optimè hactenus, ductu Oſſincii Tribuni, de Republ. meritæ, Ordini Equeſtri commendabat. Sed & Epiſtolarum à Principibus profectarũ lectio aliis negotiis interpoſita eſt. Nam & Anna, Princeps Crojana, Boguslai ultimi Pomeraniæ Ducis ſoror, æs olim Sigismundo Auguſto mutuò datum, repoſcebat: Et Jacobus Curlandiæ ad ſemigalliæ Dux miſerat Legatum, qui territorii Piltenſis ad Ducatum Curlandiæ, ſecundum pacta

Benemeriti cives.

Principis Crojanæ poſtulata.

pacta

pacta & autoramenta vetera, redactionem, restitutionem quinquaginta millium pro liberatione præfecturæ Grobinensis: item ablatorum à Svecis proventuum compensationem, in compositione Stumdorfianà promissam; adhæc juris Ducalis in prædiis feudalibus vindicationem, & deniq;, qvia Dux tum conciliationi Svecorum cum Polonis non sine sumptu incumberet, præstandi per Legatum homagii copiam peteret. Literæ itaq;, quibus fides aditusq; Legato, negotiis verò toties hactenus prolatis, felicior celeriorq; expeditio quærebatur, lectæ sunt publicè. Effectus literarum Legatiq; posteà apparebit. Cæterum Nuncii Equestres, haud quidem usq; inter se unanimes, magis magisq; tamen ad concordiam videbantur componi. Prusi certè, postquam formulæ, ad quam suas injurias resartas vellent, concipiendæ accepissent potestatem, conquieverant aliquantùm. Porrò ut compendium fieret consultationum, placuit, audiendis ærarii rationibus, atq; insuper publicæ securitatis curæ ex Senatu ordineq; equestri aliquos assignari. Lithvani Trubecense nogotium hoc est compensationem damnorum, quæ multi ob redditum Moscis, ex pacto, Trubecense territorium passi essent, urgebant: porroq; ta-

Curlandiæ Ducis desideria.

Trubecensium postu-

 caveri

caveri sibi volebant, decretis in suo Tribunali latis autoritate Comitiali non obrogatum iri, & deniq; , *summarios*, quos vocant, *judiciorum processus* in nobiles exercere, fas non fore. Sed maximè tum animos curasq; Judicis cujusdam Samogitiæ causa in se adverterat. Qui cum Episcopo Smolenscensi, certas ob injurias, jure expertus, foro eum excluserat civili. Ille adversario majus fulmen opposuit, & advocatâ Romani Pontificis autoritate, sacrorum communione eum multaverat ; soluto simul obsequii nexu, quod ei subditi deberent. Quos ideò is tum vitare cogebatur. Res gravis & exemplo formidanda videbatur nobilitati. Unde mox factum Episcopi multi præproperè damnabant; Judicis illius filiū, qui agendæ patris causæ aderat, studiis impensè juvantes. Effectumq;, ut extemplò tres Nuncii mitterentur ad Regem, oraturi, ne foro omni civili exclusos, seu, ut vulgò vocantur, bannitos, locum in Senatu habere pateretur. Rex negabat sibi de quoquàm tali constare, *cæterum super eâ re inquisiturum se, cumq; Cancellariis collaturum amplius ; re benè cognitâ, voto Equestris Ordinis satisfacere se conaturum* Interim Prussi formulam, quâ jurium suorum damnis mederi speraverant, paratam attulerunt, jam porrò

Judicis Samogitiæ negotium cum Episcopo Smolenscensi.

eam

eam publicè legi desiderantes. Sed alii præmittendam clamabant legem in discessionis Pilavicensis autores latam. Quæ ut horrendi carminis, haud adhuc tamen omnes habere numeros videbatur, aliis hoc, aliis aliud mutandum addendumvé, ad asperandam tanti facinoris invidiam ac pænam, pertendentib9. Dum hi de asseverandâ lege soliciti sunt, Director consessùs mitiora suadere cæpit Nunciis: cùm *Cosacorum*, inquiens, *complicibus, subditis suis veniam largiti sint, non esse adeò jus acuendum in fratres suos, quorum consiliis eventus quidem felix, non item voluntas benè rem agendi defuerit.* Ei suffragabatur Sarbievius Præfectus Grabovienſis: potiusq; ad *publicæ securitatis custodiam, audiendaq; ea, quæ istâ in re Deputati constituissent, animos converti suadebat.* Idem alii succlamabant. Sed subinde Wanglicovius Ensifer Culmensis intercedebat, suam, quam attulisset, formulam perlegi postulans. Hæc ita agebantur eo die, quo Comitia ex præstituto finienda erant. Res ipsa itaq; postulare videbatur, ut terminus Comitiis positus prorogaretur. Idq; jam pridem aliqui suaserant, & nunc idem cum cura agebant nonnulli; inprimis Stephanus Korycinscius, Præfectus Oswięcimensis, posteà Cancellarius

Pilauciana discessio adhuc exagitatur.

Comitiorum prorogatio petitur.

cellarius Regni: qui libertatis, omnisq; publicæ salutis cardinem eâ in re verti disferebat. Sed irrita erat Viri facundia inter dissonos, & vicit pars illa, quæ prorogationem Comitiorum respuebat, an sumptuum parcitate, (nam publica calamitas multos exhauserat) an domum revisendi, & rerum fortunarumq; suarum quasi tabulas ex naufragio recolligendi desiderio, haud dixerim. Jus certè; quo prolongatio vetaretur, omnes isti obtendebant. Dies interim defluxerat, nec restare aliud videbatur, quàm ut exequiæ irentur Comitiis. Antequam tamen discederent, Judex quidam ex Podoliâ acri oratione Nuncios, ut periculi communis incurios, & inanibus potius, quâm rerum momentis tempus insumentes perstrinxit: addito, cùm à fratribus deserantur, ad Regem sibi confugiendum. Subjecit Sarbiewius, *ituros se ad Regem, ut ea saltem referrent, quæ de securitate publicâ statuissent*. Consensu in id facto, surrexêre omnes, & Directore raptim, pro commisso munere, cujus insigne, baculum, projectabat, gratias agente, ad Regem itum est. Qui eo tempore, post auditos Lithvanici Exercitûs Nuncios, cognitioni litis inter Lavrossevium Propalatinum & Palatinum Vilnensem, magnâ utrinq; contentione,

Sed diu frustrà.

Comitia animam agunt.

tione, ſtudiorumq; certamine agitatæ, intentus agebat. Nunciorum autem Terreſtrium adventu interpellat9, in Senatorium conclave concesſit. Ubi Director Regem alloqui orſus, miſerabilem Reipubl. ſortem declarabat; *ſimilem illam naufrago demonſtrans, qui poſt quaſſam ſidentemq; vi tempeſtatis ratem, tabulæ inſidens, in medio mari inter deprælliantium ventorum iras jactaretur. Tali ſanè homini ſpem nullam ſalutis expediendæ, quàm in Dei clementiâ, reſtare. Pariter nunc deſtitutam omni ope Rempubl. haud habere quò confugiat, quàm ad divinæ miſerationis aram, & poſt hanc, ad prudentiæ Regiæ aſylum.* Illicò Archiepiſcopus & Cracovienſis Culmenſisq; Epiſcopi orâre nuncios, *ne poſitam in tàm dubio ſtatu Rempubl. deſtituant: largiendum Patriæ unum ſaltem diem; quo negato, ſalus publica conſtare non posſit, nec aliud, quàm extrema Regni pernicies expectari debeat. Et defuturam miſeris excuſationem, qui parvâ morâ ſummum patriæ periculum redimere noluerint.* Tandem & Regni Cancellarius Osſolinſcius magnæ eloquentiæ Vir abiturientes alloquitur: *calent adhuc,* inquit, *Regiæ Majeſtatis aures ſecundisſimis veſtris pro felice ejus regimine votis: & ſonare usq; videntur omina acclamationibusq;*

Director Ordinis Equeſtris Regem implorat.

Comitiorum prorogationem poſtulant Senatores.

Et Rex per Magnũ Cancellariũ.

quibus

cellunt? Excubuit sanè hactenus pro nobis Divina providentia. Sed lassabitur tandem negligentiâ vostrâ, si sic porrò nobis ipsi deerimus. Quare iterum iterumq; Rex Vester, Pater vester, Dominus vester, vos recenti obsequii fide sibi innexos, unum jam diem poscit, imò (nam ita me loqui voluit) orat.

Dubravius potestatem Directoris depositam, re sic ferente, recapessens, sententias Nunciorum, super Regio postulato, perrogat. Quorum aliqui nullam prorogationem, alii unius diei, alii plurium aut trium septimanarum volebant: pleriq; tamen sub conditione, ut prorogatione hâc impetrarent, quod suus cuiq; Nuncio Palatinatus exigendum dedissent. Cancellarius nomine Regio prorogationem cum gratiis acceptans, *curæ fore Regi pollicetur, ut non securitati publicæ tantùm, quam omnes ferè postularent, sed & plerisq; singulorum desideriis satisfiat.* Postero die cum Prussorum Nuncii primi omnium sua postulata in arenam producere niterentur, à Cancellario & aliis Senatoribus comiter retenti sunt. Cracoviensis item Nuncius, Chrzastovius Subjudex, vir acer & facundus, trium septimanarum prorogationem & simul exorbitationum publicarum emendationem poscere orsus; ægrè tulit alia præverti: *hoc*

Prorogatio Comitiorũ, impetratur.

quod

quod ipse peteret, pactorum conventorum caput esse, inquiens, *& juramenti Regii membrum præcipuum*. Cancellarius tamen, habitam inter designatos Nuncios de *securitate* deliberationem primò omnium & latè exponit: cujus præcipua momenta effectusq; non refero, ut qui in ipsis Comitiorum istorum conclusionibus paulò post memorandis apparebunt. Cum finiisset Cancellarius, denuò Cracoviensis Subjudex id, quod de exorbitationibus corrigendis orsus erat, pertendere cœpit: nominatim Dissidentium rationem, ut in Electione promissum sit, haberi postulans. Sed & Prussi, quæ in Electione negata sibi fuerint, nunc præstari flagitabant. Cùm his utrisq; alii obloquerentur, Cancellarius negotiorum obicem amoliri tandem cupiens, *Prussorum haud nova vel iniqua postulata esse ajebat, & rem Dissidentium in Electionis Comitiis compositam, nunc supremâ tantùm manu indigere*. Eidem Obuchovicius, Tribunus, Mozerensis, vir Romano-Catholicus suffragabatur. Sed magno fremitu contradicebant alii. Tandem Cancellarius liti magis magisq; inardescenti autoritatem Regiam interponit; *velle*, inquiens, *Regem, dissidentium postulata ad proxima Comitia rejici, datâ ipsis obtinendæ*

isthic

isthic satisfactionis cautione, & in fidei autoramentum majus, ipsius Sacræ Regiæ Majestatis scripto. Interponere se item pro Bolestrassicio, ut ei, ob Religionem capite diminuto, honor pristinus restituatur. Jurium porrò emphiteuticorum Prussiæ examen & declarationem postulare Regem, quia ea res ad Ærarii curam, & sic porrò ad securitatis publicæ tutelam, quæ sine ærario constare nequeat, pertineat. Jus deniq; indigenatûs Prussici sartum tectumq; inposterum haberi velle.

Causa dissidentium differtur cum cautione Regiâ.

His ita compositis ad instaurandæ militiæ & stipendiorum curam tandem accessum est; & tanto quidem impensiore studio, quod literæ tum fortè allatæ essent, de aliquot millibus rebellium rusticorum, qui à Chmelnicio segreges, Voliniam pervolitarent, quotidianoq; aliorum accursu augescerent in majus. Et porrò de Chmelnicii ipsius arrogantib' responsis minisq; ea nunciabantur, quæ cæptæ Commissionis minimè secundum exitum portenderent. Cæterùm, cùm de militiæ instituendæ ratione deliberari cæprum esset, prima omnium de Duce disceptatio fuit. Cujus delectum Rex, jure suo, quo omnia honorum genera pro arbitrio suo dispensare solet, sibi reservabat. Et is equidem Visniovecio communi-

bus ferè

De Duce militiæ deliberationes.

bus ferè nobilitatis ſuffragiis eam dignitatem deſtinari, non ignorabat. Non æquè tamen ille conſenſus Duci proderat, quàm oberant disſvaſiones æmulorum. Quibus Dux ætatis, & ſpiritûs adeò fervidi, non æquè ſopiendo quàm fovendo, bello videbatur idoneus futurus: tantis inter illum & Chmelnicium flagrantibus odiis; ut, eo electo Duce, conatus pacificationis, nunc publicæ Saluti unicè neceſſariæ, vanus fore æſtimaretur, Chmelnicio, huic tali & tantâ poteſtate armato hoſti ſuo, nunquā habituro fidem. Hæc aliquomodo vera erant, at in majus à nonnullis exaggerabantur. Rex deliberationem tandem minore civium offensâ, finire cupiens, poteſtatem, quæ Viſniovecio negaretur, nulli dedit, ſed penes ſe retinuit: ipſum ſe, ſi opus futurum ſit, belli hujus Ducem fore pollicitus. Secundam à ſe belli poteſtatem inter tres partitus eſt: quorum primus erat Andreas Firlejus Belzenſis, alter Stanislaus Lanckoronſcius Camenecenſis Caſtellani, tertius Nicolaus Oſtrorogius Regni pocillator. Hæc in conſilio Regio agitata, etſi nonnulli privatim refragarentur, rata tamen mansêre. Juxta tum publicè ſuper exercitu & ſtipendiis ſingulorum Palatinatuum auditæ ſunt ſententiæ. Et cùm alii alia, quidam expeditio-

Viſnovecii virtutes & defectus.

Duces militiæ tres conſtituti.

peditionem universalem, ubi opus esset, indicendam, nonnulli provincialem militem, qualis ante lectus esset, retinendum censerent, huic quidem Militi provinciali ordo inprimis Ecclesiasticus vehementer reclamavit· *Eum procul remotum*, ajebant, *à loco periculi, longoq; adeò agmine tractuq; bonis Regiis & Ecclesiasticis gravem incedere: & diverso armorum militiaeq; genere informem reddere exercitum: porrò effrenem, plerumq; & inexercitatum: & quia praedationibus nimis inhiet, multis inde pauperum subditorum lachrymis comitatũ, Dei favore destitui*, Cùm sic iterum tam de milite, quàm stipendiorum ratione variarent judicia, tandem in Subjudicis Sedomiriensis Stanislai Szczucii itum sententiam est, qui dispositionem ordinandi exercitûs Regi committendam censebat. *Illi, militem pecuniamqué destinatam, prout necessarium Reipubl. ipse cum ordinariis Regni Consiliariis judicaverit, colligere ac dispensare, fas esse debere.* Cancellarius, cui Sub-Judicis sententia vehementer placebat, pro oblato Regiae Majestati, tutelae publicae regimine gratias agit, simul & quo pacto is instituere res belli velit, breviter explicat. Posteà tandẽ, quicquid his Comitiis definitum ordines voluerant, in certam

Miles provincialis improbatur.

Belli cura Regi committitur.

T formu-

formulam colligi ac Nunciorum judicio ſubjici cœpit: & licet ſubinde adhuc interveniren contraria ſtudia, in certa tamen capita deniq; conventum eſt: quæ in publicarum legum codice latiùs expoſita, nos hîc ſtrictim attingemus.

Leges in Comitiis Coronationis ſcriptæ.

Primò omnium acta Interregni, decreta item judiciorum Capturalium (paucis exceptis) tum & edicta provinciarum ſub interregno promulgata pro ratis habentur.

Commisſarii deſignantur, in exercitûs numerum & ſtipendiorum emeritorum rationes cum curâ inquiſituri.

Exercitus ordinarius (Quartanus dictus) ut eodem numero & genere militiæ mereatur, atq; in locum Coſacicarum copiarum, quæ per rebellionem ab exercitu abſceſſerint, aliæ Polonicæ ut ſubſtituantur, deniq; ut univerſo exercitui ſtipendia numerentur, decernitur.

Quia ordinarius exercitus præſentibus Reipubl. neceſſitatibus non ſufficiat; aliæ inſuper copiæ ex binis tributis in ſingulos focos conſtitutis, & in nullos alios uſus convertendis, confici jubentur.

Diſciplinam militarem, quam nimis obtuſam tota Reſpubl. queratur, ſecundum priſtinarum conſtitutionum rigorem, acuere Rex pollicetur, quò luxus militum coërceatur,

tur, circuitus eorum nunc usitati prohibeantur; contrà ad confinia Regni, ubi præsidio militari opus est, modo legibus concesso, miles alatur, ne bonis nobilium, nec Ecclesiasticis, vel Regiis gravis sit.

Nobilitatem tumultu publico ad militiam evocandi potestas Regi ad futura usq; Comitia relinquitur, cautione additâ, ne isto exemplo veteribus juribus usitatisvé circa evocationem consvetudinibus quicquam decedat. Et Palatinatui Podlachiæ, terræ item Lucoviensi, nec non Prussiæ seorsim, antiquis isto in negotio moribus utendi copia datur.

Pacta & fœdera cum externis, præsertim finitimis, ex consilio Senatorum tum præsentium, renovare Rex pollicetur.

Ad compositionem cum Suecis tentandam, Recuperatores seu Commissarios designare Rex promittit; qui ut legitimè instruantur, ad conscribenda instructionis capita, certi Senatores Regni & M. D. Lithv., tum ex ordine equestri duodecim idonei viri deliguntur nominanturq;.

Quia militiæ Cosacicæ refrænatio ac compositio moram non ferat, Regi verò ne cum Senatoribus quidem & Consiliariis suis, in negotiis, quæ ad Comitia pertineant, sciscere quicquam fas sit, designantur magno numero ex utroq; ordine, Senatorio & equestri, vi-

 stri, vi-

ſtri viri, iſto in negotio Regi præter ordinarios Senatores adfuturi.

Iſti conſesſui ut in quibusdam autoritas comitialis conceditur, ita in aliis eadem circumſcribitur, additurq́ conditio, ut omnium, quæ acta fuerint, publicè in proximè futuris Comitiis relatio fiat.

Cum multi militiæ ductores, ex pacto, & pro pecunia ex publico accepta numero, militem ad ſuperiorem expeditionem non ſtiterint, citari ad Tribunal & cauſam dicere; porrò, cùm publica exercitûs recenſio hactenus non facta ſit, jubentur iidem Ductores numerum ſuorum militum inire, & ſcripto Judicibus tradere jurati.

Quoniam Albertus Nicolaus Gnievosſius Epiſcopus Cujavienſis, item Georgius Osſolinſcius, Regni, deniq; Albertus Stanislaus Dux Radzivillius Magni Duc. Lithvaniæ Cancellarius, votorum exolvendorum causâ, iter extra Regnum ſuſcipere deſtinaverint, & in id misſionem à Rege & Republ. poſtulent, ea illis autoritate Comitiali datur.

Samueli Boleſtraſzycio equiti, infamiâ olim notato, honos priſtinus, aliis nonnullis ex eodem ordine equeſtri literæ ſecuritatis, & ſi illi antè futura proximè comitia novis meritis debitè priora dedecora eluerint, ſpes honoris in integrum reſtituendi datur.

Quia

Quia in Comitiis istis, ob gravissimas causas, publica inprimis pericula, ad angustiores solito terminos redactis, multis Palatinatuum postulatis satisfieri non potuerit; ea omnia in futura Comitia rejiciuntur, spe factâ amplissimâ, omnium tum Ordinum vota, in Religionis etiam negotio, & sarciendis exorbitationibus, omni ope ac studio expletum iri.

Postremò quantum pecuniæ ad colligendum militem, quantum etiam militum suorum publicæ Reipubl. necessitati offerant Palatinatus, ex singulorum tum Palatinatuum provinciarumq; Regni & M. D. Lithvaniæ nunciis auditum, atq; in codicem Constitutionum relatum est.

HISTORIÆ POLONÆ PLENIORIS

LIBER VI.

SUprà in ingressu Comitiorum istorum faciebamus mentionem Delegatorum, quibus de pace cum Chmelnicio agendi potestatem dederit Respublica. Illi quid effecerint, jam exponendum est: miraturo haud dubiè lectore, ut partis unius immanem barbariem, ita alterius

Pereaslaviensis Negotiatio pacis cum Chmelnicio.

alterius eximiam, & nisi tempore Reipublicæ ac necessitate, tum loci etiam, ubi res acta est, iniquitate excusaretur, propè immodicam facilitatem tolerantiamq;. Alicubi & mihi ipsi vix persuaderem, vera esse, quæ de re istâ memorabo: nisi ex uno Delegatorum, viro magnæ autoritatis, omnia hæc, quæ scribere hâc de re paro, hausissem.

De loco pacificationis dubitationes.

Prima autem omnium Commissariis, antequam iter ingrederentur, cum Chmelnicio de loco conventûs disceptatio fuit. Illi Kioviam elegerant. Chmelnicius urbem hanc non ita, ut rebus suis opus esse putaret, à Poloniâ remotam ratus, Pereaslaviam mavult, oppidum Regium quidem, & Conjecpolscii Vexilliferi Regni jurisdictioni subjectum, sed à Cosacis, omnis istius tractûs undiquaq; potentibus, insessum. Hoc itaq; loco se tutum futurum homo ex conscientiâ facinorum timidus putabat: aliò ad tractandum pacis negotium non nisi cum exercitu iturus: à quo haud dubiè nova calamitas Poloniæ terris succrevisset. Utilitate igitur Regni adduci se passi sunt Commissarii, ut in locum consentirent, quem homo contumax & jam, fatorum permissu, in noxam Reipublicæ nimiùm validus, elegerat. Ubi autem illi superatis multis difficultatibus, Pereaslaviæ oppido rigi-

dissimâ

dissima; hyeme appropinquaverant, obvius illis ad stadium circiter unum fit Chmelnicius, multis comitatus Tribunis, Centurionibus, & intercinente simul militaris musicæ strepitu. Ingredientes urbem viginti primùm machinarum explosarum boatus, & mox domi suæ Chmelnicius convivio excepit; in quo etsi frontem explicare videbantur Cosaci, haud temperârunt tamen, quin sub ipsa statim hæc initia, atq; adeò primi convivii quasi hilaria, sinistra aliqua in Visniovecium, Coniecpolscium, aliosq; Polonos jácerent. Postero die, qui erat 20. Februarii, Kisielus Palatin9 Commissionis princeps, clavam Cyanis gemmis fulgidam, simulq; frater Palatini, Nicolaus vexillum rubeum, aquilâ albâ & nomine Joannis Casimiri Regis insignitum, Chmelnicio publicè reddidêre. Ille sic satis reverenter oblata accepit, gratiasq; egit, sed militariter & perfunctoriè. Invitatus iterum cum Collegis ad convivium Palatinus, antequam dapes inferrentur, egregio sermone beneficia Regia, quæ, se internuncio, acciperet, eidem Chmelnicio edisserebat: *memoriam tot facinorum deletam, antiquam Græcæ Religionis libertatem, exercitûs Zaporoviani augendi potestatem, veterum jurium & privilegiorum restitutionem, & de-*

Pereaslaviam veniunt Delegati.

Chmelnicio clava, & vexillum nomine Regis offertur.

Beneficia Regia in Chmelnicium.

niq; totius illius exercitûs regimen. Mereri ista mutui à Chmelnicio affectûs & fidelis obsequii non vulgares nec fucatas significationes. Primas & optimas fore, si inbibitis sanguinis profusionibus, & agrestium turbâ sub legitimum herorum regimen remissâ, ad aequas pacis conditiones accedat.

Chmelnicius gratias agit, sed simul multa aspera adjicit.

Ille, *pro oblato exercitûs Zaporobiani regimine, simul & pro datâ commissorum veniâ, gratias se agere,* respondet. *Caeterùm compositionis negotium non inchoari jam, nedum consummari posse: milite Zaporoviano per stationes latè disperso, absentibusq; adeò, sine quibus agere tam ardua, capitale sibi futurum sit. Neq; verò sibi pacem cordi esse, quam diu Visniovecio & Czaplinscio* (hos enim simul, & alterum ne Ducis quidem titulo addito, iratus nominabat) *impunè sit, Cosacos adeò inclementer habuisse. Illum omninò puniendum; hunc dedendum sibi, pracipuos scilicet malorum autores. Nec Potocium quidem summum Ducem exsortem culpae, qui Cosacum intra Borysthenis paludes saluti suae consulentem, pervicaciter insecutus sit. Sed hunc suae sibi fortunae fabrum, sat acres jam malè consultorum poenas in Tauricâ pendere. Vexilliferum quoq; Regni ibidem numerandū, qui Patrimonio ipsum exuerit; & agros inter*

Minatur Visnovecio, & aliis.

Lasczo-

Lasczovianos milites distribuerit, qui deinde Cosacos de Republ. benè meritos mancipiorum loco habuerint, nullo in illos avaritiæ, crudelitatis, contumeliæq; genere omisso. Sed huic tamen non æquè à se imputari mala, quæ contigerint, quàm duobus illis ante nominatis. In his cudendam fabam: id nisi fiat, aut sibi cum exercitu Zaporobiano, aut Lachis cum Senatu, Ducibus, Regulis, nobilitate omni, pereundum. Jure autem arbitrari se, parsimoniam sanguinis Christiani & amicitiæ ostentamenta falsò jam præferri. Nihil quippe amicum fidumvé spirare nuperum facinus Lithvanorum, qui Mozirum & Turoviam immaniter exceperint, & à Radzivillio istîc unum Cosacorum palo trajici jussum. Cæterùm monitum jam à se illum: qui si unum hominem habuerit, in quem iram sic crudeliter effunderet, esse sibi quadringentos Polonos, quos vindictæ immolare possit. Hâc promulside acuebatur palatus Delegatorum ad prandii delicias. Nec placidiùs agebant cæteri. Lentovio Monacho Carmelitani Ordinis, qui loco Mokrscii (nam hunc præmatura mors abripuerat) apud Cosacos agebat, cùm fortè diceret, nonnisi incertos de Baro, oppidisq; Lithvaniæ direptis rumores, nec tantâ Chmelnicii & Cosacorum bile dignos

esse, unus ex Tribunis Cosacicis multa inclementer dixit, & tantum non vim intulit.

Magnâ constantiâ pertulêre Delegati furibundos, Chmelnicium quoq; delenificis verbis tranquillũ reddere Palatinus, quanquam frustrà, nitebatur. Aderat tum eodem in oppido Legatus Moscoviticus, quî cum sermonem sociare Delegatis votum erat, sed congredi prohibebantur à Chmielnicio. Die quidem Dominico in idem templum illum & binos Delegatorum casus deduxerat, sed in publico, intra vulgarium salutationum solennia consistere oportuit; nullâ se dante commoditate ad secretius colloquium. Eodem die cum, tempus fallere iidem illi Delegati quærerent, arcem oppido appositam, lustrârunt. Sed jam nonnisi cadaver Arcis conspiciebatur: adeò & penitus pervastata erat hâc ipsâ rebellii tempestate. Eadem facies Gymnasii Templiq; Patrum Jesuitarum ibidem erat. Nulla imago, ara nulla supererat; hiabant sepulchra, & cadavera sepulchris ejecta jacebant. Inter alia conditorium Lucæ Zolkiewii Palatini olim Braclaviensis, simul verò tum huic oppido præfecti, reclusum spectabatur, é quo nefaria rebellium rapacitas res corpori superstites, insignia bellica, & annulum Adamante fulgidum abstulerat.

Legatus Moscoviticus.

Arcis Pereaslaviensis vastitas.

Sepulchrum Zolkievianum.

ſtulerat. Invitatus poſteà Chmielnicius à Palatino, & comiter habitus eſt. Sed nondum illa humanitas aut ſuadæ vis impetrare ab homine potuit, quin ſubinde inveheretur in Polonos, perniciem illis, ſibi & Ruſsis latisſimum imperium portendens. Diriora etiam poſtero die, cum ex crapulâ heſternâ parum ſibi adhuc conſtantem Kiſielus ſignifer & Zacharias Czetwertinius reperisſent, deſpumavit. Et jam nihil boni huic compoſitionis conatui ominari delegati; potiusq; de ſecuritate reditûs, quàm de ullo Legationis proſpero eventu cogitare cæperant. Sequente tamen die, denuò hominem Palatinus aggreditur, lacrymas intermiſcens ſermoni. *Vide*, inquit, *mi Chmelnici, quid agas: qui non Polonorum tantùm Lithvanorumq; terram, ſed & Religionem Græcam, & templa ſanctisſima, ſine cauſâ, Paganorum ſubjicere paras libidini. Si læſus es, ſi peccavit in te Czaplinſcius aliquis: ſarcietur tibi injuria. Si exercitus Zaporobianus nimiùm aut parvus numero, aut arctis finibus incluſus videtur, promiſit Rex auctionem. Cogita nec Poloniæ Regnum ſine milite Zaporoviano, ſed nec hunc ſine Polonorum Lithvanorumq; auxilio ſufficere potentiæ Paganæ. Faceſſat à te turba hæc agreſtium, non armis ferendis, ſed ſtivæ tractandæ*

Chmelnicius adhuc minaciter agit.

Kiſielus Chmelnicium mitigare conatur.

ctandæ natorum. Arent isti & repastinent rura sua: militent Cosaci, nec misceatur gens decorum plena, cum ignavâ glebæ adscriptorum colluvie. Licebit, si voles, pace Regiâ, exercitum tuum ad duodecim aut quindecim millia militum extendere. Hunc in Paganos ducere, hoc patriæ limites proferre, gloriosum tibi, Christianis omnibus utile erit. Non mitescebat dictis ejusmodi Cosacus, sed magis magisq; efferabatur. Clamabatq;, *frustrà jam profundi verba: tum fuisse opportunum secum tractandi tempus, cum Potocii cis & ultra Borysthenem ipsum persequerentur, fuisse adhuc, cum primis conflictibus victus esset Polonorum exercitus, fuisse item ad Constantinovum, ad Zamoscium, fuisse deniq; toto sex septimanarum, quas Kioviam revertendo detrivisset, spatio. Nunc pacis negotiationi non esse locum. Vindicandam sibi gentem Ruthenorum universam à servitute Lachorum: & mota nuper, privatæ injuriæ stimulatione, arma, jam pro religione gerenda. Pronos in id juxta secum omnes circumquaq; agrestes, etiam longè habitantes. Hos adeò minimè unquam deserturum se; quippe quorum in salute, Cosacorum vertatur incolumitas. In promptu sibi fore ducentorum & amplius millium exercitum, & præter hunc Tartaros. Quorum*

Chmelnicius nihilo mitior.

Minatur.

rum primarios Duces, carissima sibi capita, in æternæ amicitiæ fœdus secum conspirâsse. In hos adeò, uti & in Turcas, ullumve alium externum hostem, frustrà sibi bellum imponi aut suaderi. Sufficere sibi Ukrainam, Podoliam, Voliniam, Russiam. Nihil defuturum sibi, ad Leopolin, Chelmam, Haliciam usq;, omnia possidenti. Stantem ad Vistulæ ripam se Transvistulanos inclamaturum esse, ut silentes pace suâ fruantùr. Inquietis nec Vistulam contra vim Russorum fore præsidio. Duces inprimis Regulosq; omnes ubiq; se persecuturum: in Ukrainâ verò nec nobili quidem ulli futurum deinceps locum; nisi & Exercitui Zaporoviano honorem debitum, & Regi reverentius obsequium præstet. Ferociter ita loquenti succlamabant Tribuni horrendis vocibus, & multum contemptum eorum, quorum sub imperio hactenus fuerant, spirantibus. Quorum vociferationibus Chmelnicius tandem subjiciebat; *Non inauspicatò jam se hoc bellum moliri, sed faustis Patriarchæ precibus ominibusq; ad id consecratum, & datâ peccatorum omnium veniâ, Lachos ad internecionem usq; persequi jussum. Nefas fore tam sanctum, tam venerabilem hospitem non audire. Inde adeò mandâsse jam copiis omnibus suis, paratæ ut sint ad movenda stativa, sed sine impedimentis,* *Patriarchæ Græco nimis auscultat Chmelnicius.*

quæ

quæ apud Polonos affatim reperturus quisq; sit. Nec se nisi perone aliquo instructum processurum. Hæc incomposito vultu, stridens dentibus, pedibusq; humum pulsans, ejaculabatur; Delegatis inhorrentibus, &, quod unum in hostili inconditorum hominum solo poterant, mitigare nitentibus furentem. Cæterùm quod in sermone suo, de Patriarchâ subinde jaciebat Chmelnicius, id ita habet. Non Constantinopolitanus is erat, cui alioquin Rutheni omnia venerantium officia, ut primo Ecclesiæ suæ Capiti, deferunt, sed Hierosolymitanum se Patriarcham ferebat. Corinthi Archiepiscopum olim fuisse, alii posteà sparsêre. Profugus verò nunc erat, atq; ob facinora à muneris & sacrorum communione proscriptus. Hinc evitatâ Constantinopoli, per Muldaviã, citatis itinerib⁹, Kioviam venerat, cumq; Chmelnicium Victorem redire cognôsset, mille equitibus, & Metropolitâ ejus loci comitatus, obviam ei ad primũ lapidem processerat; honorifica oratione & illustrissimi principis titulo ipsum veneratus: aliis pariter undiquaq; effundentibus se in occursum & *Mosen Servatorem, Liberatorem* populi, & magno omine, *Bohdanum* hoc est *à Deo datum* certatim appellantibus. Pompæ augendæ serviebat tum natalis

Quis ille Patriarcha.

Ejus adulationes in Chmelnicium.

natalis Servatoris, dies ut ubiq; inter Christianos, sic in Ecclesiâ Græcâ magnis solennitatibus celebrari solitus. Ad eum sanctè habendum non more consueto, sed multis splendidisq; epulationibus præparabant se piiisti. In pervigilio ipso largiter se omnes invitavêre: tàm in potu, quàm veneratione triumphatoris, ut appellabant, Chmelnicii, modũ omnem supergressi. Die porrò festo, Patriarcha ille, si Diis placet, sacrũ celebrans, ad communionem S. Cœnæ Chmelnicium nequicquam cunctantem (quia parùm paratum se sentiebat) invitat; & accedenti veniam præteritorum, præsentium & futurorum facinorum largitur. Mox & conjugium ejusdem cum Czaplinscii, primi adversarii sui uxore (quanquam tum absente) solenni benedictione ratum esse jubet. Deniq; bello adversum Lachos, (ita Polonos Russi vocant) secundis ominationibus ipsum inaugurat. Quæ cùm fierent, intonabant machinarum bellicarum boatus; clangebantq; voces, *Salvatorem & Magnum Ducem* ingeminantes. His tam fædis assentationibus non adeò mirum est Chmelnicii ingenium, insolens scilicet talium, cessisse, re tot seculorum innumeris exemplis compertâ, benè etiam *præparatas mentes faciliùs à blandiente fortunâ, quàm* "

Chmelnicig assentationibg corrumpitur.

adversâ

„ *adversâ vinci. Nam quos asperæ res mo-*
„ *destos atq; industrios reddunt, eos felici-*
„ *tas dulcibus venenis in honesti omnis, &*
„ *sui denique oblivionem soporat.* Præcipuè verò Græci istius Præsulis vel potius Impostoris adulatio hominem dementabat, altiùs scilicet pectori illabente pestiferâ fraude, quia Religionis specie tegebatur.

Patriarcha remuneratur à Chmelnicio. Equos sejuges & mille florenos in præmium imposturæ à Chmelnicio cùm accepisset pseudopatriarcha, in Moscoviam abiit, istic, ut fama est, fraudum suarum larvâ non ita feliciter protectus; quin ex suis virtutibus ornaretur. Rem verò ita comparatam advertentes Delegati, tantò intentiùs redeundi ad suos circumspectabant vias; cùm præsertim inaudivissent, disceptari inter Cosacos, dimittine ipsos, an spoliatos in Codacanam arcem projici melius esset.

Captivos liberari cupiunt delegati. Captivorum quoq; cura coquebat Delegatos; quos destituere & sub cultro quasi relinquere nefas ducebant. Eos saltem si liberarent, fore qualecunq; itineris & laborum suorum pretium. Inprimis illos, quos deditâ arce Codacanâ in fidem accepisset

Codacanæ arcis deditio. hostis, salvo jure divino humanové, retineri ab ipso non posse videbatur. Ea arx, olim de consilio Stanislai Coniecpolscii, exercituũ Ducis, frænandis Cosacis Tartarisq;

risq;, in camporum desertorum, extremis, ad ripam Borysthenis, posita erat, validumquè impositum præsidium. Sed postremo hoc bello, cùm post fusos exercitus, nullo modo se sustinendæ hostis potentiæ pares esse viderent præsidiarii, inter alias honestissimas conditiones, liberum sibi ad suos reditum pacti fuerunt; jurante ipsis, per quicquid cœlo terrâq; sacrum verendumvé est, Nesterenio, Sumekio, Volczynko, Cosacorum Tribunis; se ab omni vi intactos tutosquè, quò & quam diu duci vellent, deducturos. Ita egressi ex arce bellatores præsignes, Christophorus Grodzicius Arcis Gubernator, postea Armamentarii præfectus generalis, Josephus Lanczynius excubiis præfectus, Martinus Czarnecius, Adamus Sobiescius, Stanislaus Coniecpolscius, (qui postea jussu Chmelnicii obtruncatus est) aliiq: multis stipendiis egregii viri, cum milite gregario; arma quisq; sua & impedimenta, prout pacti erant, efferentes. At cum per longa viarum discrimina ad exercitum Zaporovianum pertigerant; istic tandem, Chmelnicii jussu, attinebantur. Qui liberos dimittere aliquoties pollicitus, lentiùs fidem exsolvebat, interdum bello captos, adeoq; suis nutibus obnoxios esse, responsans. Regerebant Delegati, milites *Præsidiarii arcis Codacana contra pactum detinentur.*

benè meritos & servos Regis ac Reipubl. hos esse. Tandem etiam Delegatorum unus, Albertus Miascovius, addidit, *vel à paganis reddi solere captivos, & id illis solenne esse, dare hoc integrandæ amicitiæ pignus. Seipsum olim à Rege Constantinopolin missum, ab Ibraimo Soltano Ottomanico aliquot centenos captivos impetrâsse. Quantò æquius Chmelnicium, Regi subjectum, clavâ imperatoriâ recens à Principe suo donatum, subditos ejus & milites non armis, non prælio victos, sed pactis legibusque certis in fidem acceptos, Delegatis Regiis potius reddere, quàm captivitatis & servitutis squalore conficere. Si hâc in re adeò iniquum se præbuerit, nil profectò de fide, obsequio, bonové affectu ejus sperandū fore.* Nihilo magis his, quàm ante tot aliis sermonib⁹ movebatur homo obstinat⁹ & fortunâ ebri⁹. *Restitutū iri illos*, agebat, *sed nō ante, quàm à Lithvanis Polonisque omnib⁹ vellicari Cosaci desinerent. Andreæ Potocio* (nam & is inter captivos erat) *expectandum in vinculis fratrem Præfectum Camenecensem, quem fama sit Baro, nobili Podoliæ suæ* (ita vocabat) *civitati gravem esse. Jussas à se in illum ire Legiones, & vivum ipsum adduci.*

Id exprobratur Chmelnicio.

Ille adhuc minatur.

Cùm posteà tyrannidem, quam Kioviæ ingentem Neczajus Braclaviensis Cosaco-

rum

rum Tribunus exerceat in omnem sexum, ætatem, ordinem, jussu, ut fama erat, Chmelnicii, objectarent Delegati, respondere ille, *neminem innocentem à se violari jussum, sed eos tantùm, qui partes Cosacorum amplecti nollent. Liberum sibi Kioviæ agere, quicquid vellet: se Dominum & Palatinum jam ejus Urbis, Dei & gladii sui beneficio, esse.*

Sub hæc Legatum Moscoviticum dimisit Chmelnicius, cùm pridie nuncius quoq; Principis Transsylvani egregiè donatus abiisset. Uterq; insalutatis Polonis profectus est; utcunq; Legatus Moscoviticus impensè Kisieli Palatini colloquium expeteret. Ejus postulata in occulto habebantur; nisi quod fama ferebat, illum Magni Ducis sui nomine quæsivisse, *an Religionis causâ bellum hoc gereret; id si esset, quadraginta millium exercitum auxilio missurum Ducem, hâc lege, ut pars Ukrainæ Moscis cederet.* Ex Legati verò domesticis cognitũ est, Duci haud volenti esse Chmielnicii istos in Rempubl. ausus, ac proinde eum admonitum, *impetus uti suos sufflaminet contineatq; à sanguine Christiano, & subditorum Domini sui injuriis, Regi Poloniæ fratrem se esse & futurum, quiq; ei iniquè adversentur, iis se omni vi suâ contrarium fore.* Sed Græcâ

Legatus Moscoviticus abit à Chmelnicio.

Illius apud Chmelnicium Legationis finis.

fide hæc dicta, & potiùs occulta in futurum fundamenta belli jacta hîc esse, eventus postea docuit. Cæterum profectis illis, tantò magis Delegati, bonâ similiter pace, dimitti postulabant. Et annuebat Chmelnicius, si epistolâ unâ conteuti, re nullâ prætereà effectâ, abire vellent. Tandem tamen multis magnisq; Kisieli laboribus obtentum est, ut certas conditiones chartæ injici permitteret, subscribere iis, si placuissent, pollicitus. In quibus difficultatis plurimum movit, quod Delegati Polonis exercitibus integrum esse volebant, durantibus his induciis, ad Szlucum amnem, & aliâ parte Barum, Vinniciam, & Braclaviam usque progredi. Arctiores enim Regiis Chmelnicius, sibi patentiores figi limites poscebat. Cùm circa hoc diu frustrà decertatũ esset, in captivos conversa Delegatorum cura est: quos ut liberarent, nihil inexpertum reliquêre. Nec jam verbis tantùm sed & nummis emollire ferreum nitebantur hostis animum. Neque Chmelnicium duntaxat, sed & alios, qui apud eum aliquid posse credebantur, solicitabant; aurum ingerentes, & ubi, quos vellent, libertati redditos viderint, stipulantes majora. Nihil omnibus istis conatibus effectum est, quàm ut denique excubiæ intenderentur, ne ullus, invitis aut

Conditiones Pacis aliquæ scribuntur.

De captivis iterum disceptatur.

tis aut insciis Cosacis, elabi posset. Postremâ ante abitum nocte, nonnulli ex ipso etiam Delegatorum famulitio submersi sunt. Adeo inter istos jus gentium pensi habetur. Tandem XXIV. Februarii seriò jam discessum molientes Delegati, denunciari Chmelnicio jussêre, *vale se ipsi dicere, simulq; ultimas preces pro captivis interponere velle.* Cum is ad Delegatos venire promitteret, prævenêre tamen hi; & quantumvis æger admodum, perq; arthritidos paroxysmum, manibus pedibusq; captus, nihilominus trahâ vehi se cum Collegis ad Chmelnicii ædes jussit Kisielus. In quarum atrio (descendere enim moveriq; de trahâ in domum, molestum fuisset ægro) congressus cum Delegatis Chmelnicius, puncta manu suâ subsignata Palatino tradebat; nec non literas binas, quarum alteræ ad Regem, alteræ ad Magnum Cancellarium scriptæ erant. Simul cantherium & in sacculo centum plus minus aureos Kisielo donat, quos ille protenus inter captivos distribuit. Pro his verò jam undiq; iterum accuratissimæ fiebant deprecationes, illis simul ipsis, quorum res agebatur, tantùm non sanguinem lacrymantibus, &, si non pacta, non preces, non pretium apud immitem valerent, saltem Tartaris tradi poscentibus: quippe à

Chmelnicio valedicunt Delegati.

Dona Chmelnicii.

 quibus

quibus auro utiq; impetrabilis esset libertas. Surdo adhuc narrabatur fabula. Andreæ insuper Potocio captivorum primario, si patruelis frater ejus, quod fama narraret, Barum invasisset, dira denunciabantur. Quin binis jam noctibus sonuerant apud plebem Cosacorum voces, omnia extrema ipsis quoq; Delegatis minantes. In extremo dexterarum complexu, Induciarum fidem ad Pentecosten usq; diligenter tuendam, Palatinus Chmelnicio amicè commendabat: hic vicissim ambiguum quid de futurâ compositione mussitans, sistere tamen ad eum conventum captivos, & machinas aliquot bellicas pollicebatur. Ita discessum est: Cosacorum Tribunis Delegatos extra Urbem comitantibus. Sed longiùs eosdem comitabatur metus, uti inter malè fidos infestosq;.

Periculum & captivis & Delegatis iminet.

Afflictos undiq; proditiones etiam turbabant. Inventi quippe ex famulitio Delegatorum nonnulli, etiam secretorum non ignari, qui ad hostem seu sponte, seu promissis empti, profugêre. Contrà & ab hoste clam elapsi circiter centum homines diversæ sortis, Delegatos assectabantur. Quod idem Kioviæ fiebat, cùm bini ex Delegatis eò divertissent. Cæterùm ut appareat, quid hâc legatione effectum sit, operæ pretium est con-

est conditiones, quarum ante jacta mentio, hîc subjicere.

1. Clavam & Vexillum à Regiâ Majestate & Reipubl. missa, Dux & exercitus Zaporovianus recipiunt, in fideli obsequio manere pollicentes, quemadmodum ex peculiari in id scriptâ epistolâ appareat. Conditiones Pacificationis Pereaslaviensis.

2. Quia ob inopiam pabuli exercitus Cosacorum jam congregari nequeat, id quod tamen ad conficiendum exercitûs futuri album seu matriculam & discriminandam à stipendiariis plebem necessariò fieri oporteat, ideò pacificatio hac seu, ut vocant, Commissio, ad proximum ver, & nominatim ad Graci ritûs Pentecosten profertur. Ad quod tempus, Zaporohianum Sacra Regia Majest. exercitũ Ductor ejus ordinet, ac secundum antiquas consuetudines & privilegia Zaporohiana militia componat, provisurus, ut exercitus ille ad Borysthenem & solennes Tartarorum irrumpentium vias, in Palatinatu Kioviensi, ritè dispositus reperiatur. Ad eundem diem duo Viri à Regiâ Majestate perficienda tractationi mittantur.

3. Quia Commissionis negotium confici nunc nequiverit: Poloni interim Lithvaniq; & pariter ex alterâ parte Zaporobiani exercitus pacificé & intra limites agunto. Ita ut dicti exercitus neutrubi Pripetum &

Horinum fluvios, & in Podolia Braclaviæq; terris Cameneciam ne transgrediantur, nec se irruptionibus, suggressionibusve mutuis infestanto. Et si illi exercitus eorumq; aliquæ partes jam alicubi dictos terminos migraverint, recedunto. Quâ de re diplomata jam mox utrinq; dimittuntor; post quorum publicationem, si quis fines dictos transgredi sustinuerit, pro contumace habetor & punitor.

4. Ne interturbationibus ansa detur, Domini & hæredes possessionum ultra nominatos limites sitarum, ab earum ingressu & inhabitatione, omniq; jure postliminii ad definitum tempus abstinento. Qui inter Horinum & Slucum sua tenent, integri porrò indemnesq;, dum limites modò fixos ne egrediantur, tenento.

5. Ad contestandum fidele suum erga Regiam Majestatem obsequium, Ductor militiæ Zaporohianæ captivos omnes in futuro Commissionis conventu, Regi reddere salvos atq; incolumes, Deo volente, promittit: petens vicissim ut Czaplinscius tum sibi dedatur, qui injectâ prædio & vitæ Chmelnicii manu, huius incendii prima fax, & jam prioris quoq; belli autor fuerit, aliis potentioribus ad sequius consilium dolo ejus inductis.

6. Istas

6. Istas conditiones sub fide & conscientiâ bonâ, integrè immoteq́ servare & exequi Palatinus Braclaviensis & Collegæ ejus nomine Regiæ Majestatis totiusq́ Reipubl. Polonæ, nomine verò universi exercitûs Zaporobiani Ductor ejus promittit spondetq́, manu utrinq́ & sigillo apposito. Actum Pereaslaviæ 24. Februarii Anno Domini 1649. Literæ ad Regem supplices in hunc sensum conceptæ erant. *Cum acerrimis injuriarum stimulis ad excutiendum servitutis jugum incitati compulsiq́, alios propè jam Dominos circumspicere cæpissemus: Illustris Palatini Braclaviensis autoritate à proposito revocati, in obsequio Regiæ Majestatis manemus, ac manere parati sumus: ubi Sacra Regia Majestas compotes nos votorum fecerit, quæ ista sunt:* *Petuntur plura à Rege pro Cosacis.*

1. Servitus, quam Turcicâ haud mitiorem gens nostra Ruthena in antiquâ suâ Græcâ Religione propter Unionem patitur, petimus, ut solvatur. Ita ut, more antiquo, unius ritûs atq́ eorundem Sacrorum gens Ruthena, & Episcopatus Ecclesiæq́, totâ Russiâ, Poloniâ, Lithvaniâq́ sint. Nomen Unionis ut deleatur: ita ut duo tantum ritus, qui in primo Russiæ cum Poloniâ coalitu viguêre, serventur. Quicunq́ Episcoporum, ritum Latinum sequi maluerint, id iis integrum esto, dum Græca templa & veteres fundatio

 nes red-

nes reddituum Ruthenis restituant: quibus Ecclesia Græca magis probatur, in eâ manere citra noxam possint. In summâ, ut dentur Romanæ Græcæq; Ecclesiæ ea, quæ antiquitus ad quamq; pertinuerint, & nemo usquam fratrum nostrorum novo unionis jugo gravetur. Eo remoto, æquior faciliorq; concordia erit.

2. *Cum Czaplinscius prioris belli præcipuus incentor fuerit, post ablatum mihi Chmelnicio prædium, vitam quoq; meam adortus; eum ut malorum primum autorem nobis dedi petimus.*

3. *Alterius & majoris belli cum Dux Visniovecius fax & origo exstiterit; utpote pacis commissionisq; inchoatæ violator, cum eo, si Dux exercituum creatus fuerit, nec pacificè nos agere, nec omninò illum in Ukrainam admittere velle, & ad bellum omninò redeundum fore, denunciamus.*

4. *Palatinus Kioviensis ut sit gentis nostræ, ritûs verò Græci; ne in templa Græcæ Religionis injurius sit, quemadmodum hodiernus est, qui in arce templa nostra demolitus, alia strui vetuit. Ei alium altiorem in Senatu locum; nobis verò Palatinum eorundem nobiscum sacrorum optamus. Itidem Metropolita ut in Senatu sedem habeat. Ita ut tres omninò Senatores, inter Ecclesia-*

sticos

sticos Metropolita, inter Politicos Palatinus & Castellanus Kiovienses nostræ Religioni addicti ejusq; proinde, uti & juris Ruthenorum Patroni & Vindices inposterùm habeantur.

5. Kioviæ quæ sunt templa, & monasteria maneant inviolata; sed Jesuitæ exesse jubeantur, quos ut ægrè faceret Ruthenis, introduxit Palatinus; inde intolerabili confusioni data ansa est.

Quia autem in pactis istis Unionis & Unitorum non rara fit mentio, breviter, quid iis nominibus significetur, indicandum est. Orientalem Ecclesiam, quæ & Græca appellatur, non tàm gravi aliquo sententiarum divortio ab Ecclesiâ Romanâ, quàm ab ejus capite Papâ, dedignatione obsequii, dissidere, adeoq; Schismaticos appellari, constat apud rerũ gnaros. Quotquot igitur ejus ritûs in Russiâ olim erant, omnes Constantinopolitani Patriarchæ antistitio subjecti, ex alieni & Turcici quidem imperii metropoli, leges, atq; instituta sacra petebant. Quæ res, quia Christiano populo nec decora satis nec tuta videretur: Regum Procerumq; Polonorum, præsertim verò Antistitũ, cura eò jam dudũ incubuit, ut hæc, quæ Turcicæ potentiæ, tum vicinitate, tum (quia sub Turcâ multi Græcæ fidei) ipso hoc Religionis nexu quodammodo

Unionis & unitorum origo ac progressus.

dammodo obnoxia esset provincia, sub idem cum reliquâ Poloniâ sacrorum Caput redigeretur. Vi ad eam rem adigere vetabant leges Regni; *& cùm nemini, tùm minimè istis eripienda videbatur religionis libertas, quam in primo ad Rempubl: accessu secum attulissent. Numerosissimam porrò gentem violentia ejusmodi ad extrema omnia efferatura videbatur prudentibus & moderatis, qui, populum de servitutis oneribus jamdudum querulum, cum pro reliquâ libertate arma jam induere non auderet, pro sacrorum suorum integritate lubenter arrepturum ajebant. Non una jam ejus rei specimina edita, sed tumere adhuc animos, & si gravius premantur, haud dubiè iterum atroci impetu erupturos.* Verùm Proceres Rutheni, Scholis & necessitudine Polonorum, aliis item invitamentis paulatim ferè omnes inducti sunt, ut prisca instituta, & in iis sacra sua cum Polonis Romanisq; spontè mutarent. Plebs ut rudis, sic vetustatis pertinax, quò magis novum sacrorum regimen in terrâ suâ invalescere videret, eò acriùs querelis apertisq; inductæ mutationis execrationibus, minis deniq; contra nisa est; Cosacorum, qui omnes ejus ritûs essent, arma plerunq; circumspiciens, & occultè identidem ciens. Sed inconditæ

Proceres Rutheni Religionem mutant.

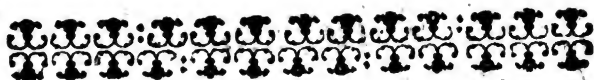
conditæ multitudinis vis ingenio potentiâq; aliorum diu retardata, aut ſuppreſſa eſt. Tandem verò nonnulli ex ipſis Præſulibus Ruthenis, ſententiarum ſuarum cum Occidentalis Eccleſiæ dogmatibus vicinitate animadverſâ, divino impulſu flecti ſe paſſi ſunt, ut Eccleſiæ Romanæ æquis conditionibus innecti velle teſtarentur. Et horum curâ miſſi deniq; ſunt anno 1595. ad Clementem VIII, Rom: Pontificem duo Legati; Hyppatius Pociey, Vlodimirienſis Breſtenſiſq;, alter Cyrillus Terlecki, Luceorienſis Antiſtes. Qui Romæ comiter accepti, cum, poſt habita ultrò citroq; de rei difficultatibus colloquia, quosdam Eccleſiæ ſuæ ritus Romanis aptare promiſiſſent, poteſtatem cæteros retinendi impetravêre. Unde in partes mox diſceſſit Eccleſia Ruthena, aliis, *Unitorum* nomine, Romanæ Eccleſiæ regimen amplectentibus, aliis priſci ſchiſmatis eò retinentioribꝰ, quò plurium deſertione ad ſequendum ſolicitabantur: illo concordiæ & pacis conſilio, ut ſæpè fit, in ſæviſſimum diſcordiæ incitamentum degenerante. Nimirum ut inter accolas nationes, ita inter vicinas Religiones acriora, niſi in tertiam aliquam conſpirare communis utilitas aut neceſſitas impellat, odia ſunt. Quia quò pronior

Pronior, in illâ propinquitate transitus est ex unâ in aliam, eò intentiore studio illum obstruere fervidi partium Duces nituntur. Hincq; adeò cum curâ sæpè conquiruntur omnia, quæ ad distrahendos magis animos faciunr. Multa etiam, pacis alioquin studio tolerata, odiosis interpretationibus asperantur. Hînc sanè in gravissimas dissensiones factionesq;, Russi ivêre, & nulli penè congressus, nulla etiam posthac Comitia quiritationibus Ruthenorum, *Unionem* quàm maximè incusantium, caruêre. Donec tandem, strepentibus Chmelnicii armis, causa, quæ Comitiorum autoritate transigi non potuit, gladiis acta est, & utramq; litigantium partem gravissimis calamitatibus, Podoliam verò & Ukrainam Turcico heu jugo deniq; subjecit.

INDEX

INDEX RERUM insigniorum.

A.

B.

C.

Laurent.

X *Carol.*

G.

H.

I.

Joannes

Theod.

O.

P.

Prodigia

Joh.

ERRA-

ERRATA.

PAg.3. lineâ 14. lege *perstringentem*. Pag. 4. lin. penult. lege *aguntur* & lin. ult. lege *famâ*. Pag. 15. lin. 5. lege *Zaporoviani*. Pag. 19. lin.28. lege *languidior*. Pag. 20. lin. 3. lege *obruuntur*. Pag. 21. lin. 22. lege *Pontum*. Pag. 22. lin. 19. lege *Cosacorum*. Pag. 23. lin. 14. lege *laneo*. & lin. 22. lege *qui*. Pag. 25. lin. 10. lege *incertam*. & lin. 16. lege *se querebantur*. Pag. 26. lin. 15. lege *Pereaslaviam*. Pag. 29. lin. 18. lege *inter quas* & lin. 16. lege *famem*. Pag. 31. lin. 12. lege *cœperit* & lin. 24. lege *subesse* & lin. 27. lege *Subpræfectum*. Pag. 32. lin. 6. lege *inde*. Pag.33. lin.14. lege *in compensationem* & lin. 16. lege *infensos* & lin. 20. lege *suum*. Pag. 34. lin. 2. lege *in quem* & lin. 8. lege *incertum* & lin. 14. lege *carcerem*. Pag. 35. lin. 1. lege *Varsaviæ*. & lin. 7. lege *gestabat* & lin. 25. lege *ingruente*. ibid. lege *comitatus*. Pag. 36. lin. 19. lege *inhospitas*. Pag. 37. lin. 1. lege *accurrisse*. & lin. 21. lege *Zaporovianis*. Pag. 39. lin. 8. lege *gratissima*. Pag. 41. lin. 10. lege *aperuêre* Pag. 42. lin. 10. dele &. & lin. 18. lege *Polovcos*. Pag. 43. lin. 18. post paludem deleatur. & lin. 27. lege *sunt*. Pag. 44. lin. 6. lege *Samarcanda*. lin. 7. lege *metropoli*.

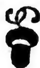
ropoli. Pag. 46. lin. 2. lege *paulatim.* Pag. 48. lin. 9. lege *Asiatici.* & lin. 13. loco & pone *ex.* lin. 13. lege *Situm.* Pag. 49. lin. 3. lege *Scytas.* & lin. 9. lege *Dobrucenses.* lin. 10. deleatur *alios.* lin. 22. lege *nominatum.* Pag. 50. lin. 8. lege *ferociæ.* & lin. 15. lege *Batto.* Pag. 52. lin. 11. lege *commisso.* lin. 25. lege *internæ.* & lin. 26. lege *libidini.* Pag. 53. lin. 6. lege *Cirum metopo.* lin. 17. lege 17. lege *propinquo.* Pag. 54. lin. 6. lege *terram.* l. 26. in marg. lege *Tartari.* & lin. 27. lege *Petihorienses.* Pag. 55. lin. 2. lege *Arrianus.* lin. 5. lege *Circassios.* lin. 9. lege *Cl.* Pag. 56. l. 12. lege *conspicua..* ibid. *Mahmet-Gierei.* Pag. 57. lin. 8. lege *Principes.* lin. 15. lege *redegit.* Pap. 60. lin. 22. lege *partem.* Pag. 61. lin. 25. lege *inusitata.* Pag. 62. l. 13. lege *fortissimè.* & lin. 25. lege *Beauplanius.* Pag. 63. lin. 12. pro *inter* pone *in.* Pag. 64. lin. 10. lege *ex spoliis.* Pag. 66. lin. 15. lege *mox asseres.* Pag. 70. lin. 10. lege *Cosaci.* & lin. 16. lege *potiùs.* Pag. 71. lin. 21. lege *quanquam.* Pag. 72. lin. 16. in marg. lege *comite.* Pag. 73. l. 5. lege *vivum.* Pag. 74. lin. 9. lege *signum.* & lin. 15. lege *circumventus.* lin. 17. lege *polliceretur.* Pag. 75. lin. 8. lege *permissu.* Pag. 76. lin. 16. lege *transmittit.* Pag. 78. lin. 25. lege *in gentem.* Pag. 79. lin. 9. lege *experimentis.* & lin. 14. lege *nihil.* Pag. 85. lin. 2.

lege

lege *liberavit*. Pag. 90. lin. 23. lege *idcircò*. Pag. 91. lin. 25. lege *Monachus*. Pag. 94. lin. 23. lege *Vezirum*. in marg. lin. 24. lege *ad*. Pag. 96. lin. 3. in marg. lege *non*. Pag. 96. lin. 22. lege *sinistra*. Pag. 103. lin. 4. lege *adferendam*. & lin. 18. lege *navat*. & lin. 27. in marg. lege *corumpitur*. Pag. 106. lin. 16. lege *cùm*. Pag. 113. lin. 13. dividantur verba *amplecti maluerunt*. Pag. 118. lin. 1. lege *ablegandos*. Pag. 121. lin. 12. in marg. lege *examinantur*. Pag. 125. lin. 14. lege *hucusq;*. lin. 16. lege *peregrè*. Pag. 132. lin. 12. lege *civibus*. Pag. 134. lin. 2. lege *saltem*. Pag. 137. lin. 12. lege *magnitudinem*. Pag. 139. lin. 23. lege *defendit*. Pag 144. lin. 5. lege *missis*. Pag. 156. lin. 25. lege *carraginem*. Pag. 157. lin. 22. lege *caruit*. & lin. 25. lege *attinerentur*. Pag. 160. lin. 15. lege *equidem*. & lin. 23. lege *iret*. Pag. 161. lin. 12. lege *celeritatem*. Pag. 162. lin. 26. lege *compendium*. Pag. 165. lin. 5. lege *strui*. Pag. 166. lin. 4. lege *effugêre*. Pag. 167. lin. 15. in marg. lege *Brodana*. lin. 24. lege *fidei*. Pag. 187. lin. 28. lege *suffecturam*. Pag. 193. lin. 8. lege *Convocatione*. Pag. 206. lin. 13. lege *fratribus*. Pag. 212. lin. 5. lege *Electorales*. & lin. 20. lege *ferdi sui*. Pag. 213. lin. penult. lege *urgebatur*. Pag. 220. lin. 17. lege *singulis*. Pag. 221. lin. 16. lege *Aquilifer*. & lin. 23. in marg. lege *Principi*.

cipi. Pag.222.lin.24. lege *Equestri.* Pag. 227. lin. 5. lege *Archiepiscopo.* Pag. 229. lin. 12. lege *Alexandro.* & lin. 22. lege *Alexandro.* Pag. 231. lin. 13. lege *nostro.* Pag. 236. lin. 25. lege *intulerant.* Pag. 238. lin. 7. lege *malis.* lin. 14. lege *tempore.* & lin. 20. lege *fastidiri.* & lin. 26. lege *ferream.* Pag. 247. lin. 26. lege *inclusus.* Pag. 251. lin. 20. lege *Nunciis.* Pag. 253. lin. 6. lege *noxiave.* Pag. 254. lin. 12. lege *cùm.* Pag. 255. lin. 11. lege *Meditandum.* Pag. 257. lin. 11. lege *Senatu.* Pag. 258. lin. 13. lege *Russiæ.* Pag. 259. lin. 7. lege *sibi*, & lin. 27. lege *gratia.* Pag. 261. lin. ult. lege *expectandum.* Pag. 268. lin. 24. lege *Vladislaviensis.* Pag. 271. lin. 11. lege *Pinscensium.* Pag. 278. lin. 27. lege *& Semigalliæ.* & lin. ult. lege *Piltensis.* Pag. 282. lin. 12. lege *nec.* Pag. 283. lin. 8. lege *tempestatis.* Pag. 286. lin. 21. lege *tantùm.* & lin. 28. lege *dissidentium.* Pag. 287. lin. 25. lege *captum.* Pag. 289. lin. 15. lege *variarent.* Pag. 309. lin. 6. lege *contenti.* Pag. 311. lin. 7. lege *scripta.* Pag. 314. lin. 1. lege *reditum.* Pag. 317. lin. ult. lege *necessitas.* In Indice sub Lit. C. Pag. alterâ lin. 20. lege *obtruncatur.* & lin. 21. lege 96. 120. & lin. 24. lege *Coricinscius.*

Joannes

Theod.

O.

Prodigia

Adam.

Toma-

Joh.

ERRA-

ERRATA.

PAg. 3. lineâ 14. lege *perstringentem*. Pag. 4. lin. penult. lege *aguntur* & lin. ult. lege *famâ*. Pag. 15. lin. 5. lege *Zaporoviani*. Pag. 19. lin. 28. lege *languidior*. Pag. 20. lin. 3. lege *obruuntur*. Pag. 21. lin. 22. lege *Pontum*. Pag. 22. lin. 19. lege *Cosacorum*. Pag. 23. lin. 14. lege *laneo*. & lin. 22. lege *qui*. Pag. 25. lin. 10. lege *incertam*. & lin. 16. lege *se querebantur*. Pag. 26. lin. 15. lege *Pereaslaviam*. Pag. 29. lin. 18. lege *inter quas* & lin. 16. lege *famem*. Pag. 31. lin. 12. lege *cœperit* & lin. 24. lege *subesse* & lin. 27. lege *Subpræfectum*. Pag. 32. lin. 6. lege *inde*. Pag. 33. lin. 14. lege *in compensationem* & lin. 16. lege *infensos* & lin. 20. lege *suum*. Pag. 34. lin. 2. lege *in quem* & lin. 8. lege *incertum* & lin. 14. lege *carcerem*. Pag. 35. lin. 1. lege *Varsaviæ*. & lin. 7. lege *gestabat* & lin. 25. lege *ingruente*. ibid. lege *comitatus*. Pag. 36. lin. 19. lege *inhospitas*. Pag. 37. lin. 1. lege *accurrisse*. & lin. 21. lege *Zaporovianis*. Pag. 39. lin. 8. lege *gratissima*. Pag. 41. lin. 10. lege *aperuêre* Pag. 42. lin. 10. dele &. & lin. 18. lege *Polovcos*. Pag. 43. lin. 18. post paludem deleatur. & lin. 27. lege *sunt*. Pag. 44. lin. 6. lege *Samarcanda*. lin. 7. lege *metropoli*.

ropoli. Pag. 46. lin. 2. lege *paulatim*. Pag. 48. lin. 9. lege *Asiatici*. & lin. 13. loco & pone *ex*. lin. 13. lege *Situm*. Pag. 49. lin. 3. lege *Scytas*. & lin. 9. lege *Dobrucenses*. lin. 10. deleatur *alios*. lin. 22. lege *nominatum*. Pag. 50. lin. 8. lege *ferociæ*. & lin. 15. lege *Batto*. Pag. 52. lin. 11. lege *commisso*. lin. 25. lege *internæ*. & lin. 26. lege *libidini*. Pag. 53. lin. 6. lege *Cirum metopo*. lin. 17. lege 17. lege *propinquo*. Pag. 54. lin. 6. lege *terram*. l. 26. in marg. lege *Tartari*. & lin. 27. lege *Petihorienses*. Pag. 55. lin. 2. lege *Arrianus*. lin. 5. lege *Circassios*. lin. 9. lege *Cl*. Pag. 56. l. 12. lege *conspicua*.. ibid. *Mahmet-Gierei*. Pag. 57. lin. 8. lege *Principes*. lin. 15. lege *redegit*. Pap. 60. lin. 22. lege *partem*. Pag. 61. lin. 25. lege *inusitata*. Pag. 62. l. 13. lege *fortissimè*. & lin. 25. lege *Beauplanius*. Pag. 63. lin. 12. pro *inter* pone *in*. Pag. 64. lin. 10. lege *ex spoliis*. Pag. 66. lin. 15. lege *mox asseres*. Pag. 70. lin. 10. lege *Cosaci*. & lin. 16. lege *potiùs*. Pag. 71. lin. 21. lege *quanquam*. Pag. 72. lin. 16. in marg. lege *comite*. Pag. 73. l. 5. lege *vivum*. Pag. 74. lin. 9. lege *signum*. & lin. 15. lege *circumventus*. lin. 17. lege *polliceretur*. Pag. 75. lin. 8. lege *permissu*. Pag. 76. lin. 16. lege *transmittit*. Pag. 78. lin. 25. lege *in gentem*. Pag. 79. lin. 9. lege *experimentis*. & lin. 14. lege *nihil*. Pag. 85. lin. 2.

lege

lege *liberavit*. Pag. 90. lin. 23. lege *idcircò*. Pag. 91. lin. 25. lege *Monachus*. Pag. 94. lin. 23. lege *Vezirum*. in marg. lin. 24. lege *ad*. Pag. 96. lin. 3. in marg. lege *non*. Pag. 96. lin. 22. lege *sinistra*. Pag. 103. lin. 4. lege *ad ferendam*. & lin. 18. lege *navat*. & lin. 27. in marg. lege *corumpitur*. Pag. 106. lin. 16. lege *cùm*. Pag. 113. lin. 13. dividantur verba *amplecti maluerunt*. Pag. 118. lin. 1. lege *ablegandos*. Pag. 121. lin. 12. in marg. lege *examinantur*. Pag. 125. lin. 14. lege *hucusq;*. lin. 16. lege *peregrè*. Pag. 132. lin. 12. lege *civibus*. Pag. 134. lin. 2. lege *saltem*. Pag. 137. lin. 12. lege *magnitudinem*. Pag. 139. lin. 23. lege *defendit*. Pag 144. lin. 5. lege *missis*. Pag. 156. lin. 25. lege *carraginem*. Pag. 157. lin. 22. lege *caruit*. & lin. 25. lege *attinerentur*. Pag. 160. lin. 15. lege *equidem*. & lin. 23. lege *iret*. Pag. 161. lin. 12. lege *celeritatem*. Pag. 162. lin. 26. lege *compendium*. Pag. 165. lin. 5. lege *strui*. Pag. 166. lin. 4. lege *effugêre*. Pag. 167. lin. 15. in marg. lege *Brodana*. lin. 24. lege *fidei*. Pag. 187. lin. 28. lege *suffecturam*. Pag. 193. lin. 8. lege *Convocatione*. Pag. 206. lin. 13. lege *fratribus*. Pag. 212. lin. 5. lege *Electorales*. & lin. 20. lege *feidi sui*. Pag. 213. lin. penult. lege *urgebatur*. Pag. 220. lin. 17. lege *singulis*. Pag. 221. lin. 16. lege *Aquilifer*. & lin. 23. in marg. lege *Principi*.

cipi. Pag.222.lin.24. lege *Equestri.* Pag. 227. lin. 5. lege *Archiepiscopo.* Pag. 229. lin. 12. lege *Alexandro.* & lin. 22. lege *Alexandro.* Pag. 231. lin. 13. lege *nostro.* Pag. 236. lin. 25. lege *intulerant.* Pag. 238. lin. 7. lege *malis.* lin. 14. lege *tempore.* & lin. 20. lege *fastidiri.* & lin. 26. lege *ferream.* Pag. 247. lin.26. lege *inclusus.* Pag. 251. lin. 20. lege *Nunciis.* Pag.253. lin.6. lege *noxiave.* Pag.254. lin.12. lege *cùm.* Pag. 255. lin.11. lege *Meditandum.* Pag.257. lin. 11. lege *Senatu.* Pag.258. lin.13. lege *Russiæ.* Pag.259. lin.7. lege *sibi.* & lin.27. lege *gratia.* Pag. 261. lin. ult. lege *expectandum.* Pag. 268. lin. 24. lege *Vladislaviensis.* Pag. 271. lin. 11. lege *Pinscensium.* Pag. 278. lin. 27. lege *& Semigalliæ.* & lin. ult. lege *Piltensis.* Pag. 282. lin. 12. lege *nec.* Pag. 283. lin. 8. lege *tempestatis.* *Pag.* 286. lin. 21. lege *tantùm.* & lin.28. lege *dissidentium.* *Pag.*287. lin.25. lege *captum.* *Pag.*289. lin. 15. lege *variarent.* *Pag.* 309. lin. 6. lege *contenti.* *Pag.* 311. lin. 7. lege *scripta.* *Pag.* 314. lin. 1. lege *redituum.* *Pag.* 317. lin. ult. lege *necessitas.* In Indice sub Lit. C. *Pag.* alterâ lin. 20. lege *obtruncatur.* & lin. 21. lege 96. 120. & lin. 24. lege *Coricinscius.*

